

Maria Berényi

**Viața și activitatea lui Emanuil Gojdu
1802–1870**

Giula, 2002

Publicație a Societății culturale a românilor din Budapesta

Lector
Rodica Müller

Coperta
Stela Santău

Apariția volumului a fost sprijinită de
*Fundația Publică „Pentru Minoritățile Naționale
și Etnice din Ungaria”*
Autoguvernarea Minoritară Română – Sectorul II, Budapesta
și
Ministerul Patrimoniului Culturii Naționale

ISBN 963 00 9596 3

Maria Berényi

*Viata și activitatea
lui Emanuil Gojdu*

1802–1870

Cuvînt înainte

În anul 2002, se împlinesc 200 de ani de la nașterea lui Emanuil Gojdu, intelectual de frunte și neobosit luptător pentru o cauză nobilă și dreaptă. Cinstindu-i memoria, împlinim un act de înaltă responsabilitate istorică și aducem în fața contemporanilor exemplul, vrednic de urmat, al unui om deosebit, care și-a dăruit cu feroare atît spiritul, cît și fapta. Locul său de frunte între marii noștri înaintași și l-a cîștigat prin neobosita-i strădanie pentru afirmarea națiunii și a limbii românești, dar, mai ales, prin excepționala sa activitate de ajutorare și de susținere, morală și materială, a zecilor și sutelor de tineri dornici de învățatură. Și toate acestea urmare a unor realizări și merite proprii, manifestate de-a lungul întregii vieți.

Pentru românii din Ungaria, Emanuil Gojdu, reprezintă un punct de referință al identității lor. Aruncînd o privire peste cele două veacuri, care s-au scurs, ne dăm seama astăzi că Emanuil Gojdu a fost un european, care încă de atunci vedea în spiritul epocii noastre. Imediat după stabilirea sa în capitala Ungariei, intră în cele mai înalte cercuri de intelectuali unguri și români, asigurîndu-și respectul și simpatia tuturor. El va integra și el se va integra perfect ca cetățean loial în societatea Imperiului Austro-Ungar, în care a trăit, dar ca minoritar, va milita permanent pentru interesele și drepturile comunității românești din acest stat. Gojdu a fost un patriot, care s-a gîndit la ai săi, a acționat ca un om politic, a preferat să ctitorească, să acționeze, să inițieze programe eficiente.

Reflectînd asupra vieții lui Emanuil Gojdu și a rolului pe care fundația creată de el l-a avut în viața națională a românilor din Transilvania și Ungaria, economistul și istoricul Victor Jinga nota: „Emanuil Gojdu a voit și a putut să fie în multe feluri: iubitor de bani și generos, bun român și apologet maghiar, a împăcat oportunitatea cu idealismul (...), împăca luxul cu traiul și vorba simplă, era podgorean care bea numai apă, nu detesta costumul național românesc, dar se simțea înălțat purtînd pe cel unguresc, maestru al conciliatorismului și practician al unor intransigențe, cu incontestabile sentimente naționale (...).

El a trăit în cumpăna maghiarismului cu românismul, se devotase marei iluzii și speranțe a colaborării acestor două popoare și nu a înțeles cît de mari erau, și încă sînt și încă vor mai fi, deosebirile între ele (...).

Exemplul lui Gojdu ne dovedește că e bine să ne situăm, de timpuriu, pe un drum anumit de gîndire, sentimente și activitate, pentru nevoile firești ale ființei noastre și în hotarele intereselor și revendicărilor naționale. Și acest drum, mergînd tot înainte, fără a leza interesele altora, să nu-l părăsim niciodată. Să lăsăm alte națiuni să se laude cît și cum vor, și să ne vedem – în demnitate și muncă luminată – de cele bune ale noastre și de cele mai puțin bune; vigilenți și cît mai puternici. Să nu dușmănim pe nimeni, să colaborăm, dar nici un moment să nu încetăm de a fi noi înși-ne.”

Noi și generațiile viitoare avem datoria de a-l păstra mereu viu în amintire. Volumul de față și-a propus să se înscrie pe acest drum de onoare al restituirii și cinstirii marilor personalități ale istoriei noastre.

Originea și familia

Marele mecenat Emanuil Gojdu, ca și prietenul său, mitropolitul Andrei Șaguna, este român originar din Macedonia. În prima parte a secolului al XVIII-lea, cei din familia Gojdu erau negustori înstăriți, stabiliți în **Moscopole**, un centru economic și cultural înfloritor din sudul Albaniei de astăzi. Apreciat drept „Florența Balcanilor”, orașul Moscopole a reprezentat pînă în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea cel mai important centru al macedoromânilor.

„Datorită hărniciei și priceperii locuitorilor săi, precum și unui concurs fericit de împrejurări, Moscopole a ajuns, prin secolul al XVII-lea și al XVIII-lea, cel mai însemnat centru de civilizație și cultură al poporului aromân. În documentul din arhiva Loc. Budapesta, Moscopole e numită „Urbs Amplisima”. Se vorbește de dînsa ca de „cel mai mare oraș nu numai din toată Grecia, ci aproape din tot imperiul Turcilor”.

După Pouqueville, Moscopolea număra, în 1788, 53.000 locuitori.

Negustori pricepuți și muncitori îndrăzneți și cu relații întinse, fiii Moscopolei stau în fruntea comerțului din Peninsula Balcanică. Aproape tot ce se exporta din Turcia prin Adriatică, trecea prin mîinile lor, iar tot ceea ce intra în această țară, prin porturile aceleiași mări sau prin alte puncte de frontieră, din țările germane sau apusene, se distribuia tot prin dînșii. Ei erau negustorii care aveau cele mai numeroase și mai strînse legături comerciale cu străinătatea. (...)

Sub raportul industrial, de asemenea, Moscopolea era o cetate unde se lucra zi și noapte tot felul de articole ce se desfăceau peste tot, în interior și afară. Meseriașii erau organizați în bresle. Gudas numără 14 corporații bine organizate.

Moscopole avea pe vremea aceea înfățișarea marilor centre comerciale.

„În bazarurile mari și întinse era o mișcare uriașă, o forfoteală de furnicar ca în marile orașe ale Asiei. Oamenii erau absorbiți de afacerile lor. Corespondențe și comenzi soseau de pretutindeni, din Peninsula și din Europa, ce trebuia repede satisfăcute; se descărcau mereu la marile caravanseriuri și se încărcau manufacturate și mărfuri pentru toate direcțiunile. Magazinele gemeau de acestea și industriile lucrau zi și noapte. Albania toată se alimenta de aici sau din porturile Adriaticei, ce, aproape sută la sută, le stăpîneau tot ei. La bîlciuri și în zilele de tîrg, veneau Albanezi și negustori din toate provinciile.”

Din cauza acestei vieți comerciale intense, Moscopole ajunge cel mai bogat centru aromânesc din Peninsula balcanică.

Valuri de aur curg în această cetate.

Belșugul era așa de mare, încît se spune că femeile purtau pantofi împodobiți cu „flurii și mahmudele”; se zice că erau aurite pînă și mînerile măturilor.

Răsfirată pe cele cinci coline, pe o întindere de aproape 3 km., Moscopolea se răsfața în lux și bogăție. Multe din casele Moscopolenilor erau adevărate palate, clădite din marmoră și împrejmuite de curți impunătoare. La fiecare colț de stradă, apa cristalină țîșnea din șipote și cișmele. Peste 50 de biserici săgetau văzduhul cu

clopotnița lor măreață. Printre ele se distingea în chip deosebit, prin înfățișarea ei impunătoare, bogăție și artă, Metropolia. Alături se înălța monumentală clădire ce adăpostea „Academia cea Nouă”, focar de cultură pentru întreaga Peninsulă Balcanică. Aci a profesat Epirotul Chrisanos, Sevastos, Leontiadis din Castoria, Grigore Moscopolitul, Teodor Cavaleoti, Ieromonahul Constantin din Moscopole și alții. Academia și biblioteca din Moscopole, înființată pe la începutul secolului al 18-lea de către ieromonahul Grigore Constantin, a fost primul institut grafic care a luat ființă în Turcia și o bucată de vreme a fost unicul.

Din teascurile acestei tiparnițe au ieșit o mulțime de cărți.

În zilele ei de splendoare, Moscopolea era punctul de atracție al tuturor Aromânilor.

„Curioșii veneau din toate orașele aromânești și cele străine ca să viziteze Meca Aromânilor, orașul cu 70 de biserici, îmbrăcate în odoarele lor cele mai scumpe, lucrate de artiștii aromâni în argintărie; venea călări, pe cai și căfri, ca să se închine în mănăstirile bogate, în zilele de hramuri și de bîlciuri; veneau să admire picturile și odăjdiile scumpe, odoarele frumoase și sculpturile artistice de la marele și strălucitele biserici și de la Mitropolie, se înghesuiau să admire palatele de marmoră, cu grădini și cișmele frumoase, din cetatea luxului, a literelor, artelor și a științelor înalte, toate rodul unei munci binecuvîntate; veneau să ia contact cu eleganța femeilor, să le admire frumusețea și să le imite noblețea ținutei și a toaletelor rîvnite. Tineri și bătrâni iubitori de un sîmbure de cultură și de glorie nobilă, se grăbeau de pretutendeni, ca să audă la noua Atenă pe marii dascăli și pe genialul tînăr Teodor Cavaliotti de la Noua Academie; să se adape la lumina bogatei biblioteci, să vadă de aproape minunea mașinilor de tipărit, lucruri vechi și propovăduiri înalte; să audă predicile marilor prelați și cărturari, să vadă și să simtă cît mai aproape de sfințenia și maiestatea Patriarhului Ioasaf, marele lor conațional.”¹

„În Moscopole, într-o biserică, lîngă ușa împărătească, exista un jilț cu brațelele rezemate pe doi lei fioroși, cu gurile căscate, cu limbile scoase, cu coamele înfiorate. Pe speteaza jilțului era gravat cu litere aurite, numele „G o j d u”. Este cea mai veche mărturie a existenței acestei familii în Moscopole.”²

În secolul al XVIII-lea Peninsula Balcanică era răvășită de turci. Atunci aromânii și grecii din Macedonia s-au revărsat prin mai multe valuri spre nordul Dunării în Ungaria, Galiția și Polonia. Procesul de emigrare era dominant mai ales în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, după distrugerea de către Ali Pașa din Ianina a orașului Moscopole, eveniment petrecut în două rînduri, în 1769 și 1788.³

Macedoromânii au trecut în număr mare în Imperiul Habsburgic, în special în Ungaria. Locotenența domnească din Ungaria a dat dispoziții autorităților de la frontieră ca de la acești foști supuși turci să ceară date cu privire la vîrsta, naționalitatea, religia, situația lor familială, etc. Prin patentă de toleranță de la 1781, Iosif al II-lea, i-a luat sub ocrotirea sa, ca pe unii care aduceau realmente beneficii în marele comerț al statului. Macedoromânii, după ce primeau cetățenie, trebuiau să de-

pună jurământul de credință în fața dietelor din jupani, fapt în urma căruia se încheia un act oficial legalizat. Ca supuși străini, erau sub un regim special, deosebit de al celorlalți locuitorii ai țării și deoarece prin îndeletnicirea lor de comercianți erau folositori și altora, li s-au creat condiții speciale, de ocrotire, primeau unele privilegii.

Coloniile macedoromâne au fost considerate drept colonii *grecești*, iar membrii lor numiți – chiar și de către românii din Banat și Transilvania – *greci*. Negustorii macedoromâni și greci se aliau spre a-și apăra interesele comerciale în companii, dar și identitatea lor religioasă, ortodoxă era comună. Toți acești macedoromâni pe care ungurii îi numeau (görög) „greci”, adică „negustori”, se găseau răspândiți aproape în mai toate târgurile și orașele din Ungaria.

În general, macedoromânii erau bilingvi, considerînd ca limbă maternă dialectul macedoromân, în timp ce limba greacă devenea limba lor de cultură, de slujbă religioasă și de comunicare în afaceri sau treburi oficiale.

În noua lor patrie, macedoromânii aduceau cu ei o lungă experiență și capitaluri pe care le-au valorificat rapid, devenind aproape pretutindeni un factor catalizator al constituirii unei burghezii comerciale și financiare. Comerțul le aduce mari beneficii materiale, ceea ce le înlesnește posibilitatea să acapareze o bună parte din traficul cu mărfuri dintre Imperiul Otoman și cel habsburgic și să cumuleze capitaluri importante. Se formează o pătură subțire dar potentă și influentă a banului, care prevalîndu-se de puterea sa economică, revendică drepturi naționale. Influența lor a fost relevantă, mai ales asupra populației de la orașe, unde au pus bazele comerțului. Macedoromânii stabiliți pe aceste meleaguri nu s-au mărginit însă numai la preocupările negustorești, ci au contribuit în unire cu negustorii greci, la menținerea și întărirea bisericii ortodoxe. Multe biserici sînt clădite din inițiativa lor, înzestrîndu-le apoi cu icoane, clopote, odăjdii și multe cărți sfinte. La sfîrșitul secolului al XVIII-lea pot fi enumerate 19 biserici și capele grecești. S-au ridicat biserici la Oradea, Vác, Balassagyarmat, Zimony, Karcag, Kecskemét, Léva, Miskolc, Bichiș, Ungvár, Pesta, Szentes și Tokaj, iar capele la Gyöngyös, Diószeg, Nagykanizsa, Sibiu, Sopron și Nagyszombat.⁴

Familia Gojdu a plecat din orașul Moscopole din Macedonia odată cu familiile Sina, Pilta, Dumba ș.a. și s-a așezat în Polonia. După împărțirea Poloniei între Rusia, Prusia și Austria, acești macedoneni au coborât în Ungaria, împînzind toate orașele mai de seamă ca negustori ori bancheri. Familia Gojdu în itinerarul pribegiei sale se stabilește întîi la **Miskolc**, unde poposise și familia Șaguna.⁵

În istoriografia română se menționează, că în anul 1606, cîteva familii macedoromâne se așează în orașul Miskolc. Istoricii maghiari datează așezarea lor în acest oraș pe la sfîrșitul secolului al XVII-lea. Macedoromânii din Miskolc erau originari din: Moscopole, Grabova, Lunca, Civara. Harnici și isteți, devin negustori bogați. Obțin pe termen lung dreptul de a exercita comerțul cu amănuntul și ambulant. În jurul anului 1720 se constituie „Compania comercială grecească” din Miskolc. Mem-

brii companiei vorbeau în limba greacă și aromână. Tot comerțul de vinuri și de lemne din Ungaria, ca și exportul acestora, era în mâinile aromânilor din Tokaj și Miskolc. Acest export se îndrepta mai ales spre Polonia, și mai ales în orașul Poznan și Lublin. Unele familii așezate în Miskolc au venit din Polonia ca mari negustori; frații Grabovsky, Atanasie Mutovsky, Naum și Evreta Șaguna, unul Circu-Kasakovici alături de mulți alții cari – nu se știe din ce motive – s-au stabilit în Ungaria, mai cu seamă la Pesta și Miskolc, probabil, ca să dirijeze mai bine de aici exportul. Aveau legături comerciale cu Viena, făceau comerț de cereale și vite, frecventau bîlciurile și târgurile din Viena, Pesta, Nagyszombat și Debrecen, fiind prezenți și la târgurile săptămînale în localitățile din Hegyalja. Comercianții greci de aici erau foarte bogați. Au închiriat și ridicat în centrul orașului circa 200 de clădiri imobiliare, magazine. Mai toate magaziile, cafenelele, băcăniile, pivnițele de vin, erau în mîna lor.⁶

„La Mișcolț e o puternică colonie macedoromână. În preajma anului 1730 se găseau în acest târg din nordul Ungariei aproape 300 de negustori aromâni cu familiile lor. Aici, ei aveau cercul lor aparte, școala și biserica lor. Oameni înstăriți și buni credincioși, ei au clădit cu cheltuiala lor, la Mișcolț, una din cele mai frumoase biserici ortodoxe române din țara ungurească.

Sunt mîndri și zeloși de origina și trecutul lor. Statornici în legea strămoșească, întreprinzători și chibzuiți, păzesc cu sfințenie tradiția și obiceiurile de acasă și nu se amestecă cu neamuri străine.

Vorbesc mereu cu duioșie de patria îndepărtată. Icoana Moscopolei e vie în mintea lor. Bătrînii povestesc o grămadă de lucruri minunate asupra acestei cetăți vestită în toată Peninsula Balcanică și restul Europei.

Din gura lor, copiii află cu uimire că, hît departe, la hotarul dintre Macedonia și Albania, a fost nu de mult un oraș cu 60 mii locuitori, cu aproape 70 de biserici, cu școli înalte, cu oameni învățați și lume înstărită. Era atîta bogăție, belșug și strălucire, încît femeile umblau cu pantofi împodobiiți „cu flurii” și se slujeau de măhuri care aveau mînerile aurite.

Urma apoi povestea tristă a vremurilor de bejenie, cînd întreg ținutul Moscopolei a fost prefăcut în ruină.

Rînd pe rînd au fost distruse Nicolîța, Linotopea, Nicea, Lînca, Grabova, Sipisca, Bitcuchi și celelalte sate care se găseau în calea năvălitorilor.

Din aceste locuri uimitor de frumoase au coborît dînșii, mînați de nevoi și de restrițe, înfruntînd urgia la fiecare pas.

Copiii ascultă cu ochii holbați, de parcă ar fi o poveste.”⁷

După ce biserica, clădită de obștea românilor macedoneni la începutul așezării lor în Miskolc, s-a învechit și s-a stricat, în 1785 s-au apucat să-și zidească o biserică nouă. Construcția a durat pînă în 1806 sub conducerea arhitectului Ioan Adami. Biserica a fost zugrăvită de către Theodosim Ianinka. În 1791 a fost sfințit iconostasul, care e cel mai frumos și mai mare în Europa-centrală. Avînd o înălțime de 16 m și mai mult de 87 de icoane care au fost pictate de pictorul vienez Antoniu Kuchelmeister. Tot de acest maestru au fost zugrăvite în 1807 și frescele interioare.

Biserica, care e una din cele mai frumoase biserici ortodoxe din Ungaria, a fost

sfântită în 1806 de episcopul din Buda Dionisios Popovici. Pe fațada bisericii ortodoxe din Miskolc în semn de amintire s-a pus o inscripție, în grecește, pe care scrie: „Această biserică a Sfintei Treimi s-a întemeiat în 1785 pe timpul puternicului Iosif II-lea, regele Ungariei, și s-a isprăvit în anul 1806, pe timpul puternicului împărat Francisc al II-lea, regele Ungariei, cu cheltuiala fraților valahi din Macedonia”. În cazul coloniilor grecești din imperiu, în toate privilegiile și actele numeroaselor lor comunități bisericești era vorba de greci și vlahi „Griechen und Walachen”, iar în inscripția de pe biserică din Miskolc, era vorba numai și numai de vlahi. Biserica este construită deci cu cheltuiala macedoromânilor, figurînd printre donatori și un strămoș de al lui Emanuil Gojdu, un anume **N a u m G o j d u**.

La Miskolc întîlnim nume de familii ca: Grabovsky, Muciu, Șaguna, Diamandi, Roja, Boiagi, Pescariu, Ghica, Gojdu, Mocioni, etc. Aceste nume le întîlnim și în sînul coloniei din Pesta, fapt care dovedește legăturile strînse de rudenie între cele două colonii macedoromâne.

Deák Ferenc, a fost nepot al lui Deák Péter, colonel de husari și fiul lui Gábor. El se trage din strămoși care au purtat în Macedonia și Miskolc numele de **Pescariu**. Avea relații prietenești cu Emanuil Gojdu. În secolul al XIX-lea într-o serie de articole din presa românească din Transilvania și Ungaria se făceau referiri la originea macedoromână a lui Deák Ferenc și **Eötvös József**. Mai jos dăm un scurt pasaj dintr-un astfel de articol, apărut în *Gazeta de Transilvania*: „În decursul timpului mulți Români Macedoneni s-au maghiarizat. Francisc Deák, marele bărbat de stat al Ungurilor, autorul compromisului austro-ungar de la 1868, era român macedonean din Miskolc, purtînd în primii ani ai copilăriei numele de Pescariu, iar după intrarea în școală profesorii unguri l-au numit Deák. Deák n-a negat niciodată naționalitatea sa, precum nici n-a afirmat-o. Următoarea convorbire dintre Olteanu, răposatul episcop român din Oradea-mare, și Deák – convorbire care a avut loc la Budapesta după anul 1860 în villa lui Ștefan Nedeczky, nepotul de soră a lui Deák – va edifica credem pe cetitori în această privință.

Prînzînd împreună, episcopul Olteanu se adresează lui Deák cu cuvintele:

– Feri báyám (bade Francisc) dl. Alexandru Roman scrie în ziarul său „Federațiunea”, că d-ta ești de origine Român macedonean!

Deák cam trist și dînd din mîini, răspunde: „Leider (Ungurii întrebunțează mult acest cuvînt german), nem tudok oláhalul! (Adică: Păcat, că nu știu românește.)

Episcopul Olteanu, care a fost foarte mult patronat de Deák – fapt pentru care „frumosul episcop” cum îi zicea lumea, a făcut cadou lui Deák o villă în Budapesta în care a fost grijit pînă la moartea sa – a declarat mai multor amici d-ai săi, că fața și apucăturile îl trădau pe Deák, că e Român.

Baronul Eötvös, fost ministru al instrucției publice și autorul legii naționalităților călcată azi atît de mult în picioare de Unguri, a fost și el de origine Român macedonean. Acesta a declarat-o d-lui Al. Roman, membru al Academiei române o rudă mai îndepărtată a familiei Eötvös:

Numele de Eötvös, care însemnează (argintar sau aurar), se trage din faptul, că

străbunii baronului Eötvös, fiindcă mulți Macedoneni de pe acele vremuri erau argintari, la venirea în Ungaria au fost botezați cu termenul poporal unguresc Eötvös, adecă argintar sau aurar.”⁸

În sînul coloniei din Miskolc s-a stabilit și a făcut negoț unul Mihail din familia Mocioni, care a avut ca soție pe Ecaterina, fiica lui Ioan Mocioni și mama iluștrilor frați Alexandru și Eugen Mocioni.

Membrii coloniei macedoromâne din Miskolc, asemenea altor colonii, au făcut donații pentru cultura românească, au organizat activități filantropice, și s-au ridicat din sînul ei mai multe personalități de seamă.⁹

„Ardelenii sunt cei dintîi care recunosc rolul de însemnătate istorică jucat de către Românii macedoneni, veniți în Austro-Ungaria.

Iată ce scrie în această privință fruntașul transilvănean At. M. Marienescu: „Eu de aci, de la rîul Timișului, să vă povestesc cum frații români din Macedonia au ajuns pînă la noi, ca și destinați de providență, ca să ne fie spre ajutorul și mîntuirea noastră, căci mari necazuri, necazuri de secole, au ars inima noastră. Și mare mîngiere ne-au adus frații noștri din Macedonia.

„Puținii nobili români mai de frunte erau ca ameițiți în epoca nouă, se legănu, oare că sunt mai mult nobili maghiari sau mai mult nobili români?

„Poporul român în ora scăpării sale se văzu sărac și necult, și fără fruntași, care să-l conducă bine de a se folosi de darul libertății popoarelor.

„Iată că în această oră se arată pe terenul luptelor naționale Șaguna și Mocioni, apoi la fapte mari binefăcătoare și Gojdu, îngeri apărători și ajutători ai românismului.

„Aceste familii sunt macedoromâne. Ele și cu alte familii au părăsit în secolul trecut Macedonia și au aflat altă patrie, popor iarăși român apăsător. Aci providența le-au dat rol ca să se înalțe în fruntea celor care le cereau ajutorul și au întins mîna de conducători și ajutători.

„Dumnezeu lucra neîncetat.”

La fel se exprimă și Valeriu Braniște: „Dar fără conducători, ducea acest popor cea mai jalnică viață.

„Atunci ne-a adus Providența pe Aromâni, bărbați de vastă cultură, cu profunde sentimente naționale, gata de luptă și jertfă, bărbați care punîndu-se în fruntea poporului nostru și îndeosebi în fruntea îngenunchiatei biserici răsăritene, au înscris în istoria evoluțiunii noastre naționale una din cele mai glorioase pagini.

„Să amintim din cele multe numai trei nume: Șaguna, Mocsonyi și Gojdu. Închipuiți-vă că am șterge aceste trei nume din istoria evoluțiunii noastre din veacul trecut și întreaga noastră istorie din acest veac ar aduce mult cu un balon din care s-a scurs hidrogenul.

„Oricît de mare ar fi fost nenorocirea care a alungat aceste familii harnice, cinste și credincioase de la vetrele lor străbune, silindu-le să ieie toiagul pribegiei în mîna și să plece în lume, fără de a ști unde vor ajunge, atît de mare a fost norocul

nostru, că vlăstarii de ale acestor familii au dat peste noi, cei decapitați și punându-se în fruntea noastră, ca urmînd unei misiuni divine, au devenit capii unui popor părăsit, conducătorii noștri, bărbați providențiali, care ne-au scos din întunec la lumină, înscriindu-și numele lor nu numai cu litere de aur, departe strălucitoare, pe paginile Renașterii noastre naționale, ci încreștîndu-le totodată adînc în lespedile sufletului recunoscător al poporului nostru.

„Noi nu avem stăzi o singură instituțiune națională mai de seamă, biserică, culturală, politică, care să nu poarte timbrul acestei intervenții superioare în evoluția noastră fără de această intervenție.”¹⁰

Străbunii, părinții și frații lui Emanuil Gojdu

De la Miskolc, o ramură a familiei Gojdu a trecut dincolo de Dunăre, iar alta s-a așezat în părțile Bihorului. Din această ramură bihoreană se trage Emanuil Gojdu.

Mai toți biografiile lui Gojdu (Ioan Lupaș, Todor Neș, Nicolae Firu, etc.) consideră că familia dinspre tată este macedoromână. Partenie Cosma însă, în articolul publicat în Enciclopedia Română despre Gojdu, consideră că el era român ungurean din Bihor. Argumentele sale sînt: „Numele original de familie al tatălui lui Gozsdu a fost deci „*Popovici*”. Fostul avocat din Arad, Ioan Popovici, fiul unui comerciant din Beiuș, descendent al unui preot Popovici din comuna rurală Didișeni (cott. Bihării), afirma că el este rudă cu Gozsdu. În toate afacerile mai momentose îl consulta, de cîte ori mergea la Pesta era tot la Gozsdu, de asemenea Gozsdu cînd mergea la Arad era oaspele lui Popovici și-l agrăia cu „nepoate”. Din acestea, apoi din împrejurarea, că comercianții macedoromâni toți erau avuți, iar tatăl lui Gozsdu a fost un negustor sărac, de care n-a rămas nici o avere, că macedoromânii se căsătoriau numai cu fete macedoromâne sau grece, iar mama lui Gozsdu a fost din familia Poinărescilor, care n-a fost macedoromână, și că își cvalificau băieții numai pentru comerț, pînă cînd acela de la care derivă numele de familie „*Popovici*” desigur a fost preot, iar Manuil, fiul lui Atanasie Popovici sau Gozsdu era deja jurist cînd a murit tatăl său, se poate deduce cu pozitivitate, că Manuil Gozsdu n-a fost de origine macedoromân, precum susțin unii, ci a fost român ungurean din Cott. Bihării.”¹¹

„În lumina ultimelor investigații asupra originii macedoromâne a lui Gojdu, a adus o valoroasă contribuție Nicolae Firu care în „lucrările de selecționare a arhivei municipiului” Oradea, a identificat „un proces de moștenire” între Atanasie Popovici-Gojdu, cu rudele lui Naum zis Ioan Popovici, unchiul lui Atanasie (Tănase Nastu Gojdu). Din aceste documente reiese că Naum (Ioan) era frate cu Manoilă și avea soră pe Cioca (Zoia). Manoilă avea două case lîngă cetate, o prăvălie în care avea ajutor pe Atanasie, nepot de soră. Din testamentul lui Manoilă Gojdu, redactat la data de 3 februarie 1790 în Oradea, reiese că acesta avea trei copii (Sofia, Ioan și Măriuță) cărora le testează averea, dar pe lîngă alte „donațiuni” destinate săracilor, lasă nepotului său de soră Atanasie, suma de 20 r. fl.

Zoia, sora lui Naum s-a căsătorit cu Popovici, alias Gojdu Demeter, *bunicul lui*

Emanuil Gojdu, avînd împreună patru copii (Atanasie, Nicolae, Iuliana și Mihai).

Toate acestea, contrazic părerea formulată de Partenie Cosma care susținea că „Popovici-Gojdu ar fi de origine românească din Bihor și nu macedoromână, avînd și oarecare neamuri de preoți în satul Didișeni”.

Nicoale Firu arată însă că numele de Popovici l-a adoptat Dimitrie cînd prin căsătorie a intrat în familia Popoviceștilor care erau adevărați macedoromâni. Numele adaptiv de Popovici îl utilizează și copiii lui Dimitrie (Atanasie, Nicolae, Iuliana și Mihai) pînă cînd nepoții acestuia, adică copiii lui Atanasie nu vor mai întrebuița numele Popovici, ci numele de Gojdu.”¹²

„Părinții lui Emanuil Gojdu au fost: Athanasie Popovici-Gojdu și Ana, fiica lui Dimitrie Poynar. Athanasie era neguțator de vite. Ana s-a născut la 1779. Nu se știe hotărît anul, cînd s-a cununat cu Athanasie Popovici Gojdu, dar se poate da cu socoteala, că la vîrsta de 18–19 ani, deci pe la 1797 sau 1798 se va fi măritat.

Căsătoria lor a fost binecuvîntată cu 6 copii: Dumitru, Emanuil, Ioan, Simion, Vasile și Gheorghe. Dumitru se va fi născut înainte de 1800. Că era mai mare decît Emanuil, știu dintr-o scrisoare a lui de la 19 August, 1843, în care vorbește despre Emanuil ca despre un „frate mai mic” al său.

Cunoaștem însă precis ziua și anul nașterii celui de al doilea copil [9 februarie 1802, Oradea n.n. – M.B], care avea să devină cu timpul o binecuvîntare nu numai pentru casa părinților săi, ci pentru întreaga familie cea mare a neamului românesc. În matricola botezaților din Oradea-Marea găsim la 12 Februarie 1802 aceasta însemnare: „Bot (ezat) și cu Mir sau uns Prunc Manoilă. Tatăl Popovici Tanasie, Mama Ana, Nașa Kukuli Dimitreasa Malamoti. Prin Biuti Paroh.”

La 20 Aprilie 1804 s-a născut al treilea copil Ioan, despre care găsim însemnarea la fel cu deosebirea, că rolul de naș la botez îl avea Bacicoe Kordoș Ana, iar ca preot a funcționat Davidovici.

Al patrulea copil Simion s-a născut la 1 Septembrie 1813. Despre acesta se află în pomenita matricolă următoarea însemnare mai lămurită: „S-au născut pruncul parte bărbătească în luna Septembrie ziua 1-a anului celui mai sus. Tatăl pruncului Gojdu, sau Popovici Atanasie și muma Poinar Anna lăcuitori în Oradea-Mare. Sau botezat și sau uns cu sfîntul Mir prin mine preotul Zaharie Davidovici, Administrator Parohiei Prot (opopești) Parohialnic a sf. Besearici care se află în Oradea, în luna și ziua cea ce s-au pus supt anul, și s-au dat în sfîntul botez pruncului numele Simeon. Nașul lui a fost Ecaterina soția lui Kukuli Georgie lăcuitori în V(arad) Olosi.”

În aceasta notiță găsim pentru întîiaș dată lîngă numele de Popovici Atanasie și pe acela de Gojdu, fără a ne putea da seama deplin, cum și pe ce cale și-a însușit tatăl copiilor acest al doilea nume, care cu timpul avea să-l înlătorească cu totul pe cel dintîi, întrucît doi dintre fiii lui (Dumitru și Emanuil) nu întrebuițeau mai tîrziu numele cel dintîi: Popovici, ci numai pe al doilea: Gojdu.

La 1 ianuarie 1815 s-a născut al cincilea copil: Vasilie, pe care l-a botezat preotul Gheorghe Vasilievici capelan; iar naș i-a fost „Kukuli jup(ăn) Malamati lăcuitori în Oradea-Mare”.

În sfîrșit la 25 Aprilie s-a născut copilul al șaselea Gheorghie, botezat la aceeaș

lună de preotul „Teodor duhovnic” avînd ca naş pe „Ecaterina nora lui Kukuli Demeter lăcuioriu în Olosig”.

După naşterea acestui din urmă copil, Ana soţia lui Gojdu n-a mai trăit decît 3 luni de zile. La 21 Iulie 1816 a murit şi a fost înmormîntată a doua zi în „ţentirimul de obşte”. Aceasta întîmplare tristă pentru familia lui Atanasie Gojdu şi îndeosebi pentru soarta micilor săi copilaşi, a rămas veşnică în „Matricula repositiilor de la anul 1811 pînă la 1827” sub numărul 417 prin următoarele cuvinte: „Roaba lui Dumnezeu Ana muerea lui j (jupînu) Popovici Atanasie locuitorului în Oradea-Mare (ispovedindu şi mai nainte păcatele sale Mie preotului Prot(opop) Teodor duhovnic parohialnic al sfintei bisearici, chram Adorm. Născătoarei care se află în Oradea-Mare, şi s-au cuminecat cu sfintele Taine) au răposat în luna iulie ziua 21, şi anul cel mai sus. Şi s-au îngropat în pămînt în luna şi ziua s-au pus supt anul, în ţentirim de obşte. Prin mine Gheorghe Vasilevici capelan.” La mormîntul tinerei mame şi soţii a fost aşezată la început o cruce de piatră roşetică purtînd o inscripţie ungurească de următorul cuprins: „Aici odihneşte Anna Poinar soţia lui Atanasie Gojdu, a murit în al 37-lea an al vieţii la 2 August 1816”.

Aceasta piatră a fost înlocuită mai tîrziu cu o cruce de marmoră sură vineţie, aşezată la mormînt de reprezentanţa „Fundaţiunei Gojdu” în semn de recunoştinţă faţă de „memoria părinţilor fericitului fondator.” Aci se spune că Ana ar fi răposat la 22 Iunie 1816. Avem deci trei date deosebite despre moartea mamei lui Gojdu. Desigur însemnarea din matricula răposaiilor este mai apropiată de adevăr. Ziua de 2 August 1816 arătată în inscripţia ungurească nu este decît indicaţiunea, după calendarul Gregorian, corespunzătoare zilei de 21 iulie, semnată în matriculă, după calendarul iulian. Iar însemnarea zilei de 22 Iunie, pe crucea de marmură, în loc de 21 Iulie s-a făcut dintr-o vădită greşeală. Observ, că piatra cu inscripţia cea ungurească se păstra în primăvara anului 1917 în curtea fostului secretar mitropolitan Nicolae Zigre (strada Beoţii nr.9) de unde socot, că ar trebui ridicată şi aşezată spre păstrare într-un loc mai potrivit sau lîngă biserica din Oradea-Mare sau la Consistor.

După moartea soţiei sale Ana Poinar, Atanasie Gojdu împresurat de atîţia copii nevîrstnici, de creşterea cărora nu se putea îngriji de ajuns din cauza îndeletnicirilor sale neguţătoreşti, - la un an şi două luni s-a însurat cu văduva Ana Ruscaş. În „matricula cununaţilor” (t. II. nr. 85) găsim despre această, a 2-a căsătorie a lui Atanasie, următoarea notiţă: „1817 în luna Sept. Ziua 29. După făcuta de trei ori în biserică vestire, neaflîndu-se nici o împiedicare, s-au logodit şi s-au cununat Mirele Văduvoiu Gojdu Atanasie lăcuioriu în Oradea-Mare cu numita Mireasă Văduva Anna Rusca a lui Manoil Sterie lăcuioriu în Oradea-Mare, în luna şi ziua cea, ce s-au pus supt anul, prin mine preotul Meletie parohul besearicei a Sf.Adormiri care se află în Oradea-Mare. Nănaşul lui au fost Caterina muerea lui Kukulie Gheorghie lăcuioriu în Olosig, care şi mărturiseşte cu mine Meletie Stanovici paroh în Oradea-Mare.”

Cu această, a doua soţie, a vieţuit Atanasie Gojdu pînă la 23 Iulie 1821, cînd a trecut şi el la cele eterne, după ce s-a „ispovedit şi cuminecat cu sfintele Taine” la preotul Gheorghe Cojocnean, care la 25 Iulie l-a şi aşezat spre vecinică odihnă „în ţentirim de obşte.”

Copiii lui nevîrstnici au rămas deci orfani și de tată și de mamă. Cei mai mari, Dumitru și Emanuil, erau încîtvă răsăriți deasupra năcazului, putînd să-și croiască ei înșiși un rost în viață. Cu numele lor ne întîlnim și mai tîrziu, pe cînd despre ceilalți n-au rămas pentru posteritate știri mai de seamă.”¹³

„Nu s-a păstrat nici un fel de însemnare, cu ajutorul căreia să putem încerca măcar reconstituirea atmosferei de viață intimă familială, în care își va fi petrecut Em. Gojdu anii copilăriei. Dar e firesc să admitem, că tatăl său Atanasie, absorbit de întreprinderile neguțătoriei sale, nu era în stare să dea destulă atențiune și problemei dificile a educației copiilor săi așa de numeroși. Grijile gospodăriei și ale creșterii copiilor au rămas deci în sarcina soției sale Ana căreia dintre toți copiii Emanuil îi va fi pricinuit cele mai multe și mai senine bucurii nu numai prin firea sa blîndă și duioasă, ci și prin eminentele rezultate ale silinței sale la învățătură. (...) Totuși buna îngrijire, ce a reușit ea să dea fiului său Emanuil, a lăsat urme în caracterul profund religios și în faptele de milostenie săvîrșite de el în cursul vieții. Nici în anii copilăriei, nici în cei de studiu Em. Gojdu nu pare a fi fost legat sufletește atît de intim de tatăl său Atanasie, ca de mama sa Ana, pe care o pierduse atît de timpuriu, cînd el abia împlinise vîrsta de 14 ani. Această constatare se întemeiază pe împrejurarea că el a păstrat toată viața cu sfințenie amintirea mamei sale, al cărei nume îl pomenea adeseori cu înduioșare. Chiar și în cuprinsul frumosului său testament s-a gîndit Em. Gojdu numai la descendenții din familia mamei sale (Poynar) și nu a făcut nici o amintire despre cei din familia tatălui său (Popovici-Gojdu).

De aci s-ar putea trage încheierea, că la 4 Noiembrie 1869 cînd și-a scris testamentul, nici unul dintre frații lui nu mai erau în viață. Ei vor fi murit fără urmași căci astfel ar fi greu de admis să nu se fi revărsat din marea lui dărnicie măcar cîteva picături și pentru creșterea nepoților rămași de la vreunul dintre frații săi. Punctul amintit din testament e de următorul cuprins: „La toate ajutorările ce se dau din această fundațiune pe lîngă egală qualificațiune – să aibă **întîietate Poynarii din Bihor**, care se trag din neamul moșului meu după mamă, Dimitrie Poynar, **dacă vor rămînea credincioși religiei răsăritene ortodoxe.**”¹⁴

Mai mulți biografi ai renumitului scriitor **Gozsdu Elek**, afirmă că el ar fi nepotul lui Emanuil Gojdu, fiind copilul fratelui său cel mai mare, al lui Dumitru Gojdu.¹⁵

De altfel Gozsdu Elek între anii 1874-1878 a fost bursier al Fundației Gojdu. În această perioadă își continuă studiile juridice la universitatea din Pesta.¹⁶ Cred că rămîn încă multe detalii de cercetat, în ceea ce privește relația de rudenie între Emanuil Gojdu și Gozsdu Elek.

„Evident deci, că Em. Gojdu a păstrat pînă la sfîrșitul vieții o amintire pioasă mamei sale, precum și familiei, a cărei odraslă a fost mult sdruncinata și atît de timpuriu răposata Ana, fiica lui Dimitrie Poynar. Dovadă că pînă la vîrsta de 14 ani această mamă l-a ocrotit cu toată dragostea ei, îndrumîndu-i cu înțelepciune pașii pe cărările vieții. Dacă el a devenit un suflet generos, un mare binefăcător al bisericii și al națiunii române, o parte din merit se cuvine să fie pusă în socoteala îngrijitei educații ce a primit de la evlavioasa și vrednica sa mamă, Ana Poynar.”¹⁷

Tînărul Emanuil Gojdu și-a petrecut copilăria în orașul natal, împreună cu

ceilalți cinci frați ai săi. A început să învețe carte la școala primară ortodoxă românească din Oradea, continuând Gimnaziul Superior Premontori tot acolo. „Emanuil Gojdu a urmat școala secundară în Oradea la liceul premonstratens și în Pojon, după afirmațiile lui Partenie Cosma. Din lipsa matricolelor n-am putut copia foaia matricolă a elevului Emanuil. Era nevoie de această verificare, deoarece Márki Al. – în general bine informat – susține că liceul l-ar fi terminat în Eger ceea ce ar îngădui urzirea unei noi ipoteze asupra familiei Gojdu” – scrie Teodor Neș.¹⁹ Nu numai în lucrarea lui Márki Sándor¹⁸ se afirmă că Gojdu a terminat liceul catolic la **Eger**, ci el însuși, în 1833 când scrie o cerere împăratului Francisc al II-lea pentru a obține funcția de cenzor la Tipografia din Buda, își anexează diplomele obținute. Din acestea reiese, că în anul școlar 1819/20 a terminat liceul catolic din Eger cu următoarele rezultate: „Ex Metaphysica et Philosophia Eminens. Ex Physica Primae. Ex Oeconomia Rurali et Historia Naturali Eminens. Ex Historia Universali Primae. Ex Mathesi applicata Eminens. In studio linguae Hungaricae Eminens.”²⁰ Cum a ajuns Emanuil Gojdu la Eger și de ce aici a terminat liceul? Nu se știe. În orice caz, studiind coloniile greco-valahe din Ungaria secolului al XVIII–XIX-lea, putem afirma, că la Eger era o puternică colonie greco-sârbă-valahă. Aici printre inscripțiile funerare din 1790 se află numele al unui **Gozsdu János**. Se presupune că ar fi descendent al familiei Gojdu care a pornit din Miskolc.²¹ Se știe că o ramură a familiei s-a așezat dincolo de Dunăre (poate că au ajuns la Eger?), iar cealaltă în Bihor. Ce relații au fost între membrii familiei? Nu putem da un răspuns afirmativ.

Emanuil Gojdu după absolvirea gimnaziului își continuă studiile la Academia de Drept din Oradea între anii 1820–1821 și la Academia de drept din Pojon (Bratislava) 1821-1822, unde a fost atras de faima apreciatului profesor Paul Slemnici, și a continuat la Universitatea din Pesta. Aici, în 1824 a obținut diploma de avocat.

Viața publică a lui Emanuil Gojdu și relația lui cu colonia macedoromână din Pesta

Salonul literar al lui Vitkovics și Grabovsky

După obținerea diplomei de avocat, în 1824, Emanuil Gojdu a intrat ca stagiar în biroul avocatului sârbo-maghiar **Vitkovics Mihály** din Budapesta, făcând aici practica cerută timp de trei ani. Cunoscutul avocat Vitkovics avea câte 5-6 stagieri (patvarista) în biroul său, cel învrednicit de mai multă încredere din partea sa era tocmai Emanuil Gojdu.²² Cu câțiva ani mai înainte tot la Vitkovics și-a făcut practica de avocat și Deák Ferenc. (Precum am încercat să documentăm, Gojdu a terminat gimnaziul la Eger. Din acest timp a trebuit să cunoască familia sârbă Vitkovics, fiindcă Vitkovics Mihály s-a născut în acest oraș în 1778. Aici a slujit la biserica sârbo-greacă ca preot bunicul și tatăl scriitorului. Tatăl său, Vitkovics Péter, numai în 1803 a ajuns ca preot la Buda unde a funcționat pînă la moartea sa survenită în 1808. Vitkovics Mihály se reîntorcea foarte des la Eger. În acest oraș exista o conviețuire sârbo-grecescă. În 1775 erau 102 sârbi, 138 greci și 147 macedoromâni. Conscripția din 1785 notează 93 de case ortodoxe, și aflăm de aici că erau 2 preoți ortodocși. Ca și în cazul Budapestei și aici erau disensiuni și neînțelegeri între greci și sârbi. În 1817 există o listă unde credincioșii sînt enumerați pe bază de naționalitate: 28 sârbi, 14 greci și 12 macedoromâni. La mijlocul secolului al XIX-lea erau cam 150 de ortodocși. Grecii s-au asimilat destul de repede, preoții erau totdeauna sârbi. Biserica ortodoxă s-a construit între 1784–86, publicul o denumea „rác templom”.²³ Aceasta funcționează și astăzi ca biserică sârbă, aici este amenajat muzeul memorial Vitkovics Mihály. Precum am amintit mai sus, aici a trăit și a fost înmormîntat în 1790 un anume Gozdsu János.) Vitkovics fiind și un scriitor cunoscut, avea relații bune de prietenie cu literații din capitala Ungariei. Tînărul Gojdu a avut prilejul să cunoască în casa superiorului său pe scriitorii fruntași de atunci, cum erau **Kazinczy Ferenc**, **Virág Benedek**, **Berzsenyi Dániel**, **Fáy András**, **Kisfaludy Károly**.²⁴ Aceștia i-au îndrumat primele încercări de a scrie versuri ale lui Gojdu, debutînd în 1826 cu cîteva poezioare în limba maghiară în paginile revistei *Szépliteratúrai Ajándék*. (v. Anexe.) Acești scriitori maghiari erau animați de lozinca: „*Prin limbă se conservă o națiune.*”²⁵

Paralel cu aceste încercări literare în limba maghiară, Gojdu face cunoștință cu o serie de intelectuali români din Pesta, și prin ei cu aspirațiile culturale ale românilor din Monarhie. Locul de întîlnire a intelectualilor, a membrilor coloniei macedoromâne din Pesta și studenților români era casa macedoromânului **Atanasiu Grabovsky**. „El s-a abonat la toate publicațiile noi în domeniul istoriei și limbii aromâne, îndeosebi la *Gramatica Daco-Romana sive Valachica* a lui Ioan Alexi, viitorul episcop unit de Gherla în Transilvania și la *Scurt appendice la istoria lui*

Petru Maior (Buda, 1828) de Teodor Aaron. Atît Grabovszky cît și soția sa au activat în viața socială a comunității lor: el ca îndrumător al diferitelor eforturi de a obține egalitate pentru aromâni în conducerea Bisericii Ortodoxe „greco-valahe” din Pesta, iar soția sa ca președintă a Societății Femeilor Macedo-Române din Budapesta, care a fost organizată în 1815 în primul rînd pentru promovarea educației în limba maternă. Mai mult, casa lor a devenit locul preferat de întîlnire al românilor din toate părțile monarhiei habsburgice, precum și din principatele Moldovei și Țării Românești. Între cei care le-au fost oaspeți s-au numărat Petru Maior, Damaschin Bojincă, istoric din Banat, și membri ai familiei Goleșcu, care vor avea mai apoi rol proeminent în revoluția de la 1848 din Țara Românească. Ei n-au făcut nici o distincție între aromîni și ceilalți români, ci i-au tratat pe toți ca membri ai aceleiași națiuni, indiferent de granițele politice. De exemplu, Grabovszky a făcut în mod generos donații Bisericii Ortodoxe din Transilvania. În 1813 a contribuit cu 100 de guldeni la fondul pentru construirea unei reședințe episcopale la Sibiu, în care strănepotul său, acum în vîrstă de cinci ani [Andrei Șaguna n. n. – M. B.], va locui mai tîrziu.

Timp de aproape un sfert de veac, Grabovszky a fost implicat în controversa dintre grecii și aromânii din Pesta pe tema conducerii comunității greco-valahe. Cea mai mare parte a secolului al XVIII-lea grecii au fost cei care au dominat, înșă pe la 1800 aromânii i-au întrecut ca număr și au devenit o forță mai dinamică în viața culturală și de afaceri a comunității. Și unii și alții își dădeau seama de rezultatele unei sporite conștiințe naționale și ca urmare disputele lor au devenit neobișnuit de înverșunate și de intransigente. În 1808 Grabovszky a reprezentat pe români în încercarea de a avea serviciile religioase atît în limba lor, cît și în limba greacă. În 1820, ca director financiar al școlii valahe întemeiată cu nouă ani în urmă, a reprezentat din nou națiunea sa într-o dispută majoră cu grecii, de data aceasta în legătură cu folosirea școlii comune. El și colegii săi au obiectat în mod energic la pretențiile permanente ale grecilor de a avea prioritate în chestiunile comune și au arătat că națiunea valahă posedă propriile ei calități care merită să fie exprimate și dezvoltate. În 1835 Grabovszky s-a aflat printre acei aromâni care au participat la o întrunire comună cu grecii, convocată de către episcopul de Buda Ștefan Stancovici, pentru a încerca să restabilească pacea în comunitatea ortodoxă.”²⁶

Grabovsky era un om de prestigiu, influent, bogat, prieten cu boierii din Principate, mai ales cu frații Golești, avea bune relații cu magnații maghiari, era considerat ca mecenatul publicațiilor românești. În atmosfera spirituală, impregnată de concepția istorică și lingvistică a Școlii Ardelene, s-au întîlnit în salonul literar al lui Grabovsky numeroși literați și oameni de cultură română, între care **Petru Maior, Samuil Micu Clain, Damaschin Bojincă, Dimitrie Țichindeal, Moise Nicoară, Ștefan P. Neagoie, Teodor Aaron, Emanuil Gojdu, Eftimie Murgu, Petru Moaler Câmpeanu, Andrei Mocioni, Constantin Lecca, Paul Vasici, Partenie Cosma, Zaharie Carcalechi**, etc. Grabovsky ținea legături și cu românii din Principate, avea relații strînse cu **frații Golești**, care treceau des pe la el.²⁷

Din inițiativa lui Grabovsky și a prietenilor săi se tipăreau cărți românești la Tipografia din Buda. O serie de manuscrise aromânești, păstrate în Biblioteca Aca-

demiei Române, au aparținut lui Grabovsky. În casa lui, pe lângă subiecte cultural-literare, se mai dezbătea și spinoasa problemă a bisericii românilor din Banat și Ungaria, care era subjugată de ierarhia sârbă.²⁶ Vestea lui Grabovsky și a meritelor sale ajungând pînă la curtea din Viena, împăratul Francisc I. l-a numit „Nobil de Apadia”.

În acest timp, Gojdu a legat o trainică prietenie cu nepotul lui Atanasiu Grabovsky, tînărul student la Drept, **Anastasiu Șaguna**, viitor mitropolit al Ardealului.

Mediul cultural și religios în care a trăit i-au conturat încă din tinerețe lui Emanuil Gojdu, o personalitate profund atașată de interesele națiunii sale. Educația aleasă și calitățile sale deosebite au stîrnit în curînd admirația contemporanilor. În 1825, pe cînd Gojdu avea doar 23 de ani, avocatul român din Pesta, Teodor Serb, îi mărturisește într-o scrisoare lui **Moise Nicoară** că în capitala Ungariei sînt puțini români de încredere „în trebile noastre critice”, recunoscînd că: „Unul totuși, socot a-i putea da crezămînt, adecă lui Emanuil Gozdsu avocat în der Krutz-Gasze, im Legradisdun Hans. Acesta-i Român din Oradea Mare, bărbat cu bune temeiori și cătră Români tare învăpăiat.”²⁸

Gojdu – colaborator la „Biblioteca românească” și la Calendarul lui Niagoie

Gojdu a fost, de timpuriu, colaborator și sprijinitor al unor publicații românești. El se afla printre cei care sprijineau apariția tipăriturilor românești, editate la Buda. Frecventarea casei prietenului său Atanasiu Grabovsky îl pune în legătură cu scriitorii români grupați în jurul primei reviste literare românești „*Biblioteca românească*”, publicată și redactată de macedoromânul **Zaharie Carcalechi**, „ferlegherul de cărți a crăeștii și mai marei tipografii din Buda a Universității Ungariei”. Această revistă a apărut mai întîi sub forma unui mic volum, fără prea mare însemnătate în 1821 și reprezintă de fapt prima tipăritură românească de acest gen. Conținutul ei e destul de variat: literatură, istorie și articole de popularizare a științei, de propagandă culturală, informații, îndrumări practice și varietăți. „Revista își dobîndește notorietatea mai tîrziu, în 1829–1830 și 1834, cînd Carcalechi, reușește să scoată nouă numere, patru în primii doi ani, restul în ultimul an. În intenția sa, după cum se poate constata din planul împărtășit, această operă trebuia să fie un fel de enciclopedie. Pe parcurs, ea și-a schimbat puțin profilul, apropiindu-se de tipul revistei. A fost ceva intermediar între un lexicon de cunoștințe și un periodic. Însă, așa cum s-a prezentat, cu toată modestia sa ca realizare publicistică, ea a circulat, avînd un însemnat număr de abonați atît în Transilvania, cît și în principate. Că a avut oarecare succese ne arată faptul că primele ei numere se retipăresc după cinci ani, datorită interesului ce l-au deșteptat și abilității editorului său, un maestru în a-și asigura sprijinul celor mari, cărora le dedică pe rînd, prin formule ditirambice, cîte un număr al „Bibliotecii”. Atît primul volum din 1821, cît și cele următoare s-au publicat la Buda, în tipografia universității de acolo.

Fără să fi corespuns tuturor așteptărilor, în special ale celor din Muntenia și Mol-

dova, care se pare că au pregetat să se aboneze în număr mai mare în 1829 – de aici apelurile mai dese către ei –, „Biblioteca românească” a știut să-și însușească cerințele și idealurile epocii, oglindind îndeosebi aspirațiile românilor din fosta monarhie austriacă. Continuă cu mijloace intelectuale proprii mult mai reduse, însă într-un spirit mai dinamic și mai practic, strădania Școlii ardeleni de a ridica neamul românesc. E însuflețită de același ideal al luminării, militând mereu în favoarea culturii și a răspîndirii de cunoștințe în rîndurile poporului nostru. E tema de bază a programului cu care se prezintă editorul în fața lectorilor săi și în 1829. În acest scop, el cere conașionalilor înstăriți, îndeosebi boierimii din principate, să promoveze instruirea prin instituirea de fundații, care să tipărească scrieri românești, și prin crearea de burse de studii pentru tinerii merituoși, dînd chiar exemple concrete în această privință. Sîntem în vremea cînd nu afit dania, cît inițiativa contelui Széchenyi în favoarea culturii maghiare a suscitat o adevărată întrecere între cei de sus în Ungaria. „Biblioteca românească” reproduce lista donatorilor maghiari pentru a incita și pe cei de peste Carpați să facă la fel. Tot în acest scop ea publică mai multe testamente reale sau fictive, care cuprind importante legate în favoarea școlilor și a instituțiilor culturale. În vederea promovării bunelor învățături și a cunoștințelor folositoare, editorul mai dă la sfîrșit (pe ultima pagină și pe coperte) lista cărților românești apărute în ultima vreme și cîteva rețete practice.

Carcalechi nu s-a limitat numai la acest aspect intelectual, ci, ca și înaintașii săi, a năzuit, în spiritul didactic al luminilor, să ajute și la buna orînduire a vieții de toate zilele: la îndreptarea moravurilor, denunțînd obiceiurile rele (jocul de cărți) și făcînd elogiul purtărilor frumoase. În linii mari, „Biblioteca românească” pare a nu se îndepărta de aceștia nici în ce privește idealurile social-politice. Într-un scurt articol introductiv, conducerea ei, după ce relevă foloasele pe care le aduc publicațiile (sporesc cunoștințele, înobilează sufletul, distrează pe cititori), asigură oarecum stăpînirea că va promova devotamentul către împărat și patrie, dragostea către aproapele, ascultarea de domni și boieri, spiritul de împăciuire și cel ostășesc la caz de nevoie.”²⁹

Utilitatea revistei face ca autorul ei în 1829 să și-l asocieze ca ajutor pe **Damaschin Bojincă**, „la înalta tablă crăiască a Ungariei jurat notarius”. Bănățeanul Bojincă, viitorul jurisconsult, reorganizator al școlii din Moldova, profesor al Academiei Mihăilene, ministrul de justiție al Moldovei și autor al mai multor scrieri, o va redacta aproape în întregime. Mai colaborează la revistă **G. Cuciuranu** (moldovean, aflat pe vremea aceea la studii la Pesta), **Constantin Lecca** (brașovean, în aceeași situație), avocatul și mecenatul **Emanuil Gojdu**, și în special **Ioan Maiorescu** (student teolog în anul IV, semnînd cu numele de Ion Trifu).³⁰

La sfîrșitul anului 1829, în al treilea volum al acestei reviste (pag. 31–36), Gojdu publică un vibrant apel adresat cititorilor din Țara Românească și Moldova cu rugămîntea de a sprijini literatura și de a iubi limba română. Titlul apelului, pe care îl redăm în întregime era următorul:

„Cuvîntare de rugăciune a Nației Românești către strălucirii Boeri
a Țării Românești și a Moldaviei,
întocmită de E m a n u e l G o z s d u

Vincet amor Patriae Virg. Aen. L. IV

Va învinge amorul Patriei Virg. Eneid. K. IV.

Amorul sau dragostea către Patrie și către sine însuș au ridicat pe neamuri pînă la cel mai înalt punct al măririi. Perșii, de a căroră putere alte neamuri se cutremura; strălucirea Grecilor, pe care razele blînde și înfricoșătoare Romanilor putere, care pre toată lumea scutura și mîna lumea pînă acum n-au cunoscut, au fost fructul numai a învăpăiatului zel a Patrioților, cari arzînd de pofta spre laudă și mărirea Neamului și a Patriei sale, cu însăși a sa personală cădere, pentru bunul patrioticesc au lucrat și bucuos s-au jertfit. Nici una Nație au putut oare cîndva să ajungă la apriată și adevărată strălucire, unde fiii Patriei mai mult au iubit și mai tare au prețuit însăși binele său, decît pre cel de comun (obște), și numai acel *Timp* se putea numi *aurit*, în care Patrioții se întrecea, cu însăși a sa scădere, a se pune jertfă pe altarul Nației și a Patriei. Atunci înflorea Patria, care ca o bună născătoare mamă au întins fericirea sa și preste fiii săi, cari pre ea au rădicat-o. Atunci înflorea Neamul, și cu dînsul pe stîlpul Măririi ședea fiii Patriei, a căroră nume cu binecuvîntarea tuturor fiilor Neamului în cărțile cele deapurea fiitoare s-au însemnat prin știitorii de a prețui măritele fapte următori, și a căroră virtute și după prefacerea trupurilor lor în cenușă, au viețuit, și deapurea pînă atunci va viețui, pînă cînd întru atîta nu se vor strica inimile omenirii, cît să înceapă a prețui răotatea, iară pe virtute a o urî. Cu însutite puteri se lupta atunci tot patriotul cu vrăjmașul Patriei, pentrucă cel mai însuflețit Genius, adecă: Amorul sau iubirea către Neam și Patrie îi povățuia inima, mintea și vitezele brațe. Aceasta, numai aceasta au născut pe nemuritorii Iroi ai Neamurilor, căroră mulțămitorii următori cu sfîntă reverință înalță măestre statue (stîlpi); atunci, numai atunci s-au putut zice prin minunatul de lume Poetă: „*Va învinge Amorul Patriei*”.

Amorul către Patrie și Nație două ramuri de căpetenie avînd, numai în așa mod poate rădica pre o Nație între celelalte, dacă întru amîndouă poate înapoi pre altele. Generoasa hotărîre spre orice pășire înaltă, și vitezele iroicești fapte au lășit puterea și au mărit stăpînirea Neamului; iară iubirea limbei patrioticești, și prin aceasta cultivitele științe, cîștigă adevărata prețuire a Nației, încă și înaintea acelor Neamuri, care cu ochi pismătereți se uită la puterea ei. Aceasta lățește plăcutele raze a luminării și a culturii spre toată Nația, și face pre Țeara sa Patria Științelor și a sufletelor mari.

Prin aceasta au ajuns vechii Greci la cel mai nalt punct de mărire, și pentru aceasta cu reverință îi cinstea lumea. Tocmai *iubirea științelor și a limbei naționale* au fost cea mai mare cauză, de s-au subpus mai toate ținuturile lumești Romanilor, care pînă la adevărata deplinire cultivînd limba patrioticească, au făcut-o plăcută și Neamurilor celor altor puteri subpuse, și au făcut-o și cestora limbă mumească, prin care apoi din zi în zi creștea puterea și mărirea Neamului lor.

Ci să privim și la soartea floritoarelor de astăzi Neamuri: Anglia, Franța și Țeara Nemțească pre lîngă toată patrioticeasca sa jertvire, pînă atunci tot în cel mai adînc întunec rătața, pînă cînd n-au introdus în toate trebile publice, și în școale, în care se crește tinerimea spre fericirea Patriei, în locul limbei Latine, pre însăș limba sa cea mumească; pre care apoi cu decurgerea timpului la așa deplinire au adus-o, cît scrisele în limba lor cărți de științe și luminătoare, așa se cetesc de toată lumea, precum oarecînd se cetea ale Romanilor și ale Grecilor.

De acolo vine aceea, că deși puține Neamuri se pot lăuda cu atîția Iroi, cu cîți de la natură viteaza Nație ungurească, a căreia înnăscutul amor cătră Patrie și însușita generositate, gemînd pînă în a optsprezecelea veac sub tristul jug a unei limbi streine, au negrijit a cultivi și netezi pre însăș limba sa cea mumească. Și de aceea așa de puțin loc cuprinde Literatura ungurească între învățatele Neamuri Europenești, cît cu mult mai luminat și mai strălucit ar fi putut cîștiga naltele talente ungurești limbei patriotice, dacă s-ar fi sîrguit pre dînsa a o cultivi, a o deplini, și a o lăți; dacă ar fi scris și ar fi învățat științele, de care Ungurii deapururea iubitori au fost, în însăș limba sa cea mumească. Carele zel despre iubirea limbei Naționale bărbăbindu-se cu mai multe nalte și de vecinică urmare vrednice fapte, ar fi făcut pre Nobila ceastă nație pînă în norocosul acest veac, în care luminarea și cultivirea limbelor se vede a fi preste tot Stăpînitoriu Palentă, ar fi făcut-o zic de cel mai strălucit și mai puternic Neam.

Și numai acesta e cel mai de căpetenie al meu scop, iubită Nație! A țița în voi vrednicilor strănepoți a vestiților Romani, cari pre țițtoarele în multe sute de an ticăloase necazuri iroicește le-ați învins; a deștepta zic o înboldire de bine aducătoare și un foc sfînt patrioticesc cătră Limba noastră cea mumească! – O! dulce nădejde! Acesta e numai unul meu scop de căpetenie. – Rabdă-mă dară a viețui cu mărăța cea laudă și cu fericirea cea mîngîiere, ca să pot ajunge cu drept doritul scop Național!

În toate părțile geme sufletul Neamului nostru într-un întunec înfiorător; tristă dormitare sau somn a cotropit naltele Românești talente; s-au mai stins oarecînd din lume adoratul (cu reverință rugatul sau cinstitul) Neam Roman, și cînd toți ceilalți credincioși fii ai lui adecă Frîncii, Italianii și Spanii înfloresc, numai noi, numai noi Românii, pre cari Roma în cel mai călduros al său sîn ne-a purtat, cari cei mai de-aproape a Mamei noastre Roma următori sîntem, numai noi, zic, să gemem în desele mărăcini a întunecului? Ci numai acum, acum începe groaznica noapte a se despica – înfiorata a oarbe neștiinței întunecime a se răsiți, și cu zburătoare săgeți se arată printre raze lucitoare săpatul mormînt al Neamului. Acolo, acolo în cea groapă, pe care prin negrijirea cultivirei de limba sa și-au gătit-o, acolo dimpreună cu limba va putrezi sufletul și estimea Neamului, - dacă acum, cînd se poate, nu se va încuraja lenevirea.

Încă mai o nădejde, mai o încredințare revarsă suptirile sale raze, sub scînteia cea mai din urmă a aceia zace înfricoșătoarea și surpătoarea moarte a Neamului. – Marele voastre suflete, măriților și spre multe puternicilor Boeri, Voi vestiților următori a marilor Strămoși Romani, și spre facerea de bine aplecata voastră firească simțire, și naționala deosebita iubire – aceasta, aceasta una încă e nădejdea scă-

pării Neamului de perire. De nu te vei îndura, iubită Nație, spre tine singură, te îngropi însuși prin neascultătoarea ta de rugăciune inimă.

Pentru că ce este perirea unui Neam, când nici de un vrăjmaș nu se nepăciuește și alte primejdii nu-l apasă, decît perderea limbei Patriotice, și adevărata îngropare în mormîntul întunerecului și a neștiinței? Însă cu perderea limbei îi pierе și numele, pierе și singur neamul, ca să-i fie moartea deplină, despre care mii de exemple avem. Voi dreptelor Stîlpări Românești, voi adevăraților Strănepoți a mult vestițiilor Romani ați înfrînt pe vrăjmași, cari vă amărunga deapururea stingere; ați învins popoarele cele mai barbare; ați surpat pe de multe veacuri apăsătoarele primejdii; ați păstrat averile voastre în proprietate nemărginită; totdeauna ați ținut în vioroasă floare pe vrednica de dulce pizmuire Libertate a persoanelor voastre; aveți țări, aveți două Principaturi binecuvîntate de Dumnezeu; aveți din însuș sînul Nației voastre două Căpetenii stăpînitoare; aveți Patrii fericite, care cu însuș pămîntul Hanaan se pot bărăbări; aveți o limbă națională dulce și preaplăcută, care e cea mai credincioasă și cea mai deaproape fiică a vechei limbi Romane; deci cu înăscuta voastră generositate veți învinge și pre acele greutăți, care sînt înzelate cu cultivarea limbei voastre, numai să o iubiți pe dînsa, că cu lapte de Amazon Roman ați supt-o și toată picătura de sînge, ce bate în vînele voastre, se trage din marele acel neam a căruia și cel mai mic cetățean cu învăpăiată inimă și-au jertfit viața și toate averile pentru binele Patriei, și pentru lauda Neamului său.

Nu cugetați generoaselor Suflete, că aceste greotăți vor fi neînvinse, nu! și numai de veți vrea, credeți, că nici un Neam au putut face aceasta așa de lesne, ca dulcele Neam Românesc, pre a căruia polire sau cultivire ușoara țesătură a limbei, asemănarea acesteia cu limba Latină, sorori-se cere, ca voi, vrednicilor Patrioți Boeri! de după credincioasa cătră dînsa fiasca iubire, să faceți o micuță jertfă, carea dulcei voastre mame adecă Nației din marele averi a da puteți; încă și aceea cu dreptul se poștește, ca arătîndu-vă fii mulțămitori Naționalei voastre limbi, cu care toată lumea vă laudă și vă mărește, să ajutați scrierea și tipărirea cărților în limba Patrioticească, să le cetiți cu bucurie și să le faceți cunoscute dulcei voastre Nație; pre învățații Neamului să-i patroniți, și favorisindu-i să-i scutiți, întizîndu-le mîna de ajutor și dîndu-le ocazie (prilej), ca plăcutele a sudorilor sale fructuri, să le dea spre folositoare gustare Neamului său.

Așa va înflori Nația noastră, așa își va cîștiga loc între celelalte Neamuri înflori-toare sau cultivate. Și acuma e timpul cel mai îndemînat, cînd au dat mîngîioasa pace Neamului nostru siguritatea Legilor sau a Privilegiilor, a persoanelor și a averilor: deci nu treceți aceasta cu vederea, nu negrijireți acea bunî ocazie, care spre binele de obște e cu totul îndemînată, și ca umezitul cu sudorile Neamului Pom mai curînd să înflorească, pășiți mai nainte cu inimă dreaptă pe calea începută și veți ajunge la pusul afară spre dobîndire scop, adecă la întreaga norocire.

Aceasta e cea mai învăpăiată a mea Națională dorire, aceasta cea mai înaltă și mai apăsătoare a vieții noastre simțire și a tuturor cugetare, și de voi putea ajunge aceasta în cît de mică parte, sau încă în atîta, cît prin descoperirea cugetelor mele acestora să pot în unii Patrioți mai vîrtos în aceia, de la cari nu puțin atîrnă viața și înflorirea limbei Naționale, cît de mică îmboldire și învăpăiare ațița, și a le deștepta

inima spre pornirea către fericirea de obște, norocos mă voi ținea, iară mîngîierea mea în lume păreche nu va avea. Pentru că nu este mai mare mîngîiere, mai adevărată îndestulare, decît simțirea fericirii și a măririi Neamului.

A căreia împlinire puneți în faptă voi străluciți Boeri, cari precum cu persoana, așa și cu puterea Sufletului, a trupului, și de după ocazie mai mult decît mine puteți face spre cîștigarea ei; și fiți cu totul încredințați, că răsplătirea ostenelelor și măritelor voastre fapte, va fi nemărginită a Neamului către voi iubire, fiasca cinstire, reverință, aplecăciune, prețuirea din afară de către alte Neamuri streine, și dulcea îndestularea voastră cu voi înșivă.”

Gojdu cere boierilor să ajute „scrierea și tipărirea cărților în limba patrioticească, să le citească și să le răspîndească „pentru că nu este mai mare mîngîiere, mai adevărată îndestulare, decît simțirea fericirii și a măririi Neamului”. Apelul lui Gojdu a adus lui Carcalechi peste 318 de abonați.³¹ Gojdu nu se mulțumea numai cu simple apeluri, ci a sprijinit însuși editarea revistei și a mai multor publicații.

Astfel, cu sprijinul său material, **Ștefan P. Niagoie**, inimosul „învățătoriu Școle-i Romanesci din Pesta” a tipărit *Calendarul românesc* pe anii 1828-1832, în parte cu litere latine. Scopul editării calendarelor sale este „înflorirea și înaintarea literaturii române”, dar apar și articole de lingvistică din care rezultă latinitatea limbii și a poporului român. Drept recunoștință, Niagoie îi dedică lui Gojdu *Calendarul pe anul 1830*, cu mențiunea:

„Spectabilului și de bun gen născutului

Domnu

Emanuel Gozdsu

Juratului a Ungariei

Advocat de Cr. Tablă

Ca unui

Prea zelos Patriot și Naționalist,

Cu umilită plecăciune

Se dedică

Spectabile și de bun gen născute

Domnule!

Între cele multe și mari oștiri Naționale trebuie socotită și existența acestui Calendaru, care prin nenumărate sudori a mai multor prea lăudați Naționaliști în anul 1827 spre a fi s-a întemeiat. Al acestui întîi paș (în anul 1828.) deși cam fără tropote era, totuși nespusă bucurie a stîrnit în inimi – tuturor cetitorilor – celor Naționaliști. Cu atît mai mult însă, după pașul întîi cel al doilea (1829); iară urmare – a făcutei înștiințări pentru continuația lui pe anul al treilea (curgătoriu), care cu toate că în scurt timp s-a adeverit a fi mai mîngîioasă, decît cum era cuviincioasa așteptare, fiind speranța ei proptită în generozitate – a unui îndepărtat – socotit

întreg Naționalistă, mai de crezut nici de jumătate! – totuși era și rămîne numa o zisă deșertă; ce într-adevăr ar fi și fost, de nu ar fi vrut Geniu Gintei Române, cele spre împiedicare plecate prin învățatul zel Patriotic și Național al Domniei Tale, a le pune în lucrare. Căci cînd io cu cele mai strîmtorate cugetări mă luptam, cum, și prin ce mijloace aş putea așteptarea Naționaliștilor a împlini? Atunci la ce cu întîmplare făcută întrebare a Domniei Tale despre starea continuității Calendarului, pînă a nu răspunde io de toată cauza, mi-ai și întins dreapta în simț de amicie Națională, spre întreaga ajutorință a tipăririi lui.

N-am uitat spectabilele Domnule condiția mie în ante pusă, că pentru așa Patriotică-Națională faptă, nici un semn de dedicație a-ți face să nu îndrăznesc; însă cunoscînd de alta parte și dorire – a Naționaliștilor, știind ce cugetă unii – percepînd și cuviința omeniei, simțînd încă și datorința mea, crede-mă Domnule Naționalist și Patriote! că în scurte cuvinte aduc temeuriile dreptului meu, în ante: doară mă va putea înfronta cineva că am dedicat acest Calendaru unui Bărbat, care încă din brațele părintești începuse a nutri în pieptul său Naționalitatea și Patriotismul, și care toate pașurile creșterii și a învățăturilor sale, în învingere cu cei mai aleși fii ai Patriei, cu cea mai mare laudă le-a îndeplinit? Au nu e tot acest Bărbat, care după această călătorie, pîrga culeselor flori de pe țărînile lăturișe, din mulțămire și zel Patriotic cu plăcută cîntare Patriotică mai întîia le-a pus pe altarul Patriei? Au nu virtutea Patriotică l-a făcut iubit și încrezut la toți Magnații Țării, și mădulariu a înaltelor Societăți Patriotice? Au n-a dat și Poporenilor săi în limba Mumească temeinicu semn despre simțirea Națională? Au nu sunt sfaturile Lui în conversații cătră Naționaliștii săi acestea: *Fieștecarele Român urmeze în cele Patrioticești pe Părintele său Ioan Corvinus de Huniad, iar în cele a Culturei Naționale, pe Strămoșii Romani?* Și cine e acest prea însufletit Bărbat altul, decît Domnia Ta? Și au doară n-am zis prin aceasta mai puțin decît ce Publicumul din virtute-le Domnie Tale cunoaște? Fie-mi dară prea vrednice Domnule Naționaliste și Patriotă iertătoriu pentru frîngerea cuvîntului! Și aprobînd îndrăznarea mea ca o dreptă simțire, întărită pe temeuri adevărate; Placă a binevoii Calendaru acestui an, al primi sub Patronimea *Spectabilitatei Tale*, care cu afit mai vrednic de această Grație a fi socotesc, cu cît țesătura lui, din cauzele mai sus ziseși scurtarea timpului, nu după făcuta înștiințare, ci după intenția virtutelor Domniei Tale corespunzător, alcătuită este; adevă către cele stătătoare s-au însoțit: *Scurta Biografie a celui mai mare Erou a Patriei noastre Ioan Corvinus de Huniad* (care vestitul ei Autor între alte Manuscripte o avea lucrată), care este Icoana virtuților Domniei Tale, și căreia pre toți Românii a i se închina îndemni zicînd: *Tot insul, pentru Sfînta Religie, pentru dulcea Patrie și pentru mărta Naționalitate ca și Corvinus de Huniad în toată minuta să fie gata a muri.* Fie dară fie statornicia puterilor Domniei Tale spre alergarea Cînteii, pînă în cele mai adînci bătrînețe pururea spornice și prea spornice!

Ținînd într-acel timp în grația Domniei Tale și prea

Niagoe³²

Cu toate că Gojdu îl ajutase cu condiția de a nu-i face public numele, Ștefan P. Niagoie a încălcat „consemnul”, pentru că nu putea altfel să-și exprime recunoștința față de Emanuil Gojdu „ca unui prea zelos Patriot și Naționalist”, care „încă din brațele părintești înperecheat a început a nutri în pieptul său naționalitatea și patriotismul și carele toate pasurile creșterii și învățăturilor sale, în învingere cu cei mai aleși fii ai patriei cu cea mare laudă le-au deplinit”.

În Calendar, Damaschin Bojincă a publicat „Descrierea nașterii și a eroiceștilor fapte a mult vestitului și de toată Europa minunatului erou Ioan Corvinus de Huniad” o mică istorioară despre fostul voievod și guvernator al Ungariei, cu care-l compară pe E. Gojdu. Considera că Iancu este însăși icoana virtuților lui Gojdu, care îi îndeamnă pe români să se închine marelui voievod, zicînd: „Tot insul pentru sfînta religie, pentru dulcea Patrie și pentru mărta Naționalitate ca și Corvinus de Hunia gata a muri.”

Calendarul din 1832 e dedicat lui Iancu Văcărescu, Marele Logofăt al Țării Românești, dînd și șase pagini din poeziile sale. Micul volum mai cuprinde și o biografie de 90 de pagini a lui *Mathia Corvinus Craiul Ungariei*, scrisă de Emanuil Gojdu, formînd astfel înțîia sa scriere istorică. Tot în acest număr, într-o scrisoare, Gojdu îi cere lui Ștefan P. Niagoie tiparele de care s-a folosit pentru ilustrarea *Calendarului* cu portretele lui Iancu de Hunedoara și Matia Corvin, pentru a le tipări pe cheltuiala sa la Viena, ca pe niște icoane, convins că „mulți naționaliști... cu mare bucurie vor primi a le cumpăra, să orneze și casele sale cu icoanele celor mai Vestiti Români”. Din banii încasați prin vînzarea tablourilor, Gojdu intenționa să creeze o „fundație pentru vecinica tipărire a Calendarului”.³³ Mai jos redăm în întregime această scrisoare, ca publicul cititor să cunoască întregul conținut al acesteia:

O scrisoare a Spectabilului și de bun gem născutului Domn Emanuel Gozdu juratu a Ungariei Advocatu de Cr. Tablă, despre curgerea, starea, putincioasa „Vecinica statornicire” a acestui Calendariu, către Autorul Niagoi

„Domnule Profesor, Frate și Naționaliste preiubite!

În a cincelea Anu văzu fructurile sîrguinței și zelului Național a Domniei Tale, care toatei Gintei noastre sunt fără măsură folositoare; adevărat zic nu numai Domniei Tale, că aș fi voios a umplea toată Lumea Română, că Ginta noastră nu-Ți poate destul a mulțumi pentru folosul acesta ales al sîrguinței Domniei Tale; iar puțini sau nimenea nu-Ți scrie patimile și răbdările, nu-Ți știe jertfele și ostenele care ai purtat, și ai pus pe Altarul Nației noastre cei iubite, prin întemeierea și urmarea Calendariului Românesc, ca cum le știi io, și le văd și pînă ziua de astăzi; ma nu cumva a-și fi mîhnit pentru ele, că s-au înălțat fumul jertfelor Tale ca a lui Abel pînă la Ceriul Romanilor, și primite sunt întru inimile noastre, căci cu adevărată mulțumire Te va pomeni Ginta noastră de cîteori va cugeta folosul carele Calendariul-Ți Literaturii noastre l-a adus.

Mai vîrtos mă aflu silit io și îți mulțumesc, ca după preafărășca mea rugare ai dăruit Ginta noastră cu Icoanele (fețele) acelor în Toată lumea vestiților Român Ioan, Ladislau și Mathia toți Corvini de Huniad, pe cari și cu Ginta lor i-au făcut cunoscuți.

Nu despera Naționaliste vrednic de toată lauda, și nu fi întristat pentru Împiedicările, care Ți s-au pus, și Ți se va pune; și nu veni la îndoială prin patimile care ai răbdat, și încă doară vei mai pătimi, ce fii statornic, ca cum erau Părinții noștri în toate propunerile lor, ai și frăția Ta: „Dacă s-a desfărîma Lumea, neînfricoșat mă va afla ruinele ei.” Iar cugetînd că toate sunt în Lume nestatornice, adevăratu-și zic, că foarte mă tem, nu cumva și Calendariu Românescu să-și prerumpă curgerea sa, pentru acea alerg a-Ți face Plan despre statornicia lui cunoscută:

Observînd că fețele, a Eroilor numiți care au înfrumusețat Calendariu Domniei Tale, la Ginta noastră foarte plăcut sunt, am cugetat, că, de s-ar tipări acele pe un pătrariu de colloquum și să poată întrebuița de Icoane, nu numai acei Naționaliști cari nu au Calendariu, așe dară negre Icoanele pînă acum n-au putut și le aibă, că și acei, cari avîndu-le în Carte, cu mare bucurie vor primi a le cumpăra, și orneze și casele sale cu Icoanele acelor mai vestiți români; de aceea iară mă apropiu cătră Domnia Ta cu naționala iubire rugîndu-te, și Te învoiești după zelul arătat a resigura dreptul aceluia interes, care ai putea și-l aibi cu vinderea acelor Icoane, pentru bunul de comun prin acea, dînd gratis arămurile pe care se află scobite fețele numiților Eroi, care apoi io, sunt aplecat a le tipări cu spesele mele spre același scop, ca banii ce se vor aduna de pe vinderea Icoanelor, și fei Fundația pentru vecinica tipărire a Calendariului, și după intrarea lor și să facă cunoscut Nației sumele, și numele Donitorilor cumpărători, ca și să se scrie prin cine, și cît Fondu are Calendariu; din care apoi sau Domnia Ta, sau dacă ai fi împedicat prin vreo circumstanță, altul carele se va îndemna a continua Calendariu, va primi ajutor spre tipărirea lui, fiind îndatorit suma primită a o întoarce după vinderea exemplarelor, și așa în tot anul se va da ajutorințe, și se va face Calendariu vecinitoriu.

Primesc dară mulțămirea mea, ca de la un mic mădulariu a preaiubitei noastre Ginte, cu acea inimă, cu care io Ți-o fac, și fii încredințat, că poporul Român, care nu-i stricat de alte patimi sau prejudecăți, ce cu inimă curată cugetă despre bunul, și mergerea înainte a Literaturii Românești, asemenea cu mine simțește; iar despre altă parte frățește Te rog fă-mă și pe mine părtaş de bucuria aceea, și am ocazie a jertfi ceva pentru Ginta mea, și primește Planul meu, și –Ți bucură și astă faptă, cele alte frumoase și de toată lauda vrednice merite a Domniei Tale.

Cu adevărată prețuire rămânînd.

Al Domniei Tale

În Pesta 25 august 1831.

Amicu și Naționalist iubitoriu
Emanuel Gozsdu m.p.
Juratu a Ung. Advocat²⁷³⁴

Răspunsul la această Scrisoare a fost următorul:

***Spectabile și de bun gem născut Doamne, Preazeloase Naționaliste,
și mie preales Amicu!***

Pătruns cu aceea din învăpăiatul zel iscată Epistolă a Domniei Tale toate simțirile inimei mele! Cu uimire numai am putu citi cuprinsul ei, cel sincer din a Domniei Tale înalta pofță spre înaintarea Literaturii Române, și exemplarea iubire de adevăr și amicitie către mine țesut! Cu oftare numai mă am putut despărți de ai preasubtile și prea nobile simțiri! Oare io (de asemenea însuflețire încântat, de care Domnia Ta mie spre mulțămire și laudă a-mi împărtași, ai aflat îndemnare), cu plecăciune le îmbrățișez, făcînd numai acea modestă observație, că lauda mie adusă de este cuviincioasă, nu numai mie, ce și acelor DD. Naționaliști, cari au binevoit a mă ajutora la tipărirea Calendariului și la împărtașirea lui cu Ginta noastră, se cuvine, între cari Frăția Ta mai tare strălucești cu faptele.

Place dară mai vîrtos Domnia Ta a primi, mai cuviincios, a mele mărturisiri de obligata mulțămire, ce iacă și de asta dată se prenalțe aceste faptele mele, îndeaparte pătrunzitoriu Planul Domniei Tale pentru veciuirea Calendariului! La acărui deplinire, după cererea Domniei Tale, nu întîrzii alergînd cu părțica jertfei mele, ca împreunînd-o cu ce a me jertfă a Domniei Tale, curînd și o ridicăm pe Altariul Nației Române. Ia de la mine și aceasta adevărîntă, că de ași fi în stare mai mare jertfire spre așa scopur o aduce, mai fericit ma-și ținea. Mai ia de la mine încă și acea încredințare, ce lauda sau interesul, niciodată nu va stîrni în simțirile inimei mele mai mare îndemn, decît ce pot iubire Națională produce; precum nici orice asprime a Soartei sau a urmării invidiei omenești, nu va putea înmucuța în sufletul unei simțire și diligența cătă datorințele Naționale.

Fericit dar numai pînă atunci mă voi ținea, pînă cînd după a mea puțință, și cu conțelegerea altor servi a gînteii mele; și pînă cînd mă voi înbucura de amicitia aleșilor Bărbați, precum ești Domnia Ta.

Cu plină cuviință comandîndu-mă, rămîn al de bun gen născute D. Tale.

În Pesta 25 august 1831.

Servu aplescatu
Niagoi”³⁵

„Această scrisoare, la înția privire de puțină importanță, are totuși darul de-a ne înfățișa viața sufletească a tînărului avocat Emanuil Gojdu în lumină simpatică: deși aruncat de soartă în vîlmășeala unei capitale străine și prin mreaja preocupărilor impuse de profesiunea sa, el nu a dat uitării trebuințele felurite ale neamului românesc, din sînul căruia se ridicase. La vîrsta cînd nu împlinise încă treizeci de ani, era gata să facă sacrificii bănești pentru progresul literar al poporului său ca și pentru crearea unor mijloace potrivite a contribui la o bună educație „națională” prin trezirea simțului de mîndrie și demnitate în sufletul acestui popor. Să nu scăpăm din

vedere nici amănuntul că de la **1832** s-a ivit printre frământările creierului său proiectul de a înființa o „**fundație**”.³⁶

Emanuil Gojdu era conștient de importanța tipăririi publicațiilor românești de la Tipografia din Buda, abonându-se la fiecare dintre acestea. Precum am văzut, a contribuit cu banul și cu condeiul la reușita tipăriturilor din capitala Ungariei. El a vrut și mai mult. În februarie 1833, după moartea cenzorului *Gheorghe Petrovici*, Emanuil Gojdu trimite o scrisoare în limba latină (v. Anexe) împăratului Francisc al II-lea pentru a ocupa postul de cenzor la Tipografia din Buda. El descrie în această scrisoare că are pregătirea cuvenită. Are studii superioare, cunoaște limbile: latină, germană, maghiară, dacoromână și macedoromână, sîrbă și greacă. De zece ani practică avocatura. La scrisoare anexează copiile diplomelor obținute (gimnaziale și universitare) cu rezultatele acestora. Mai anexează certificatul obținut de la Magistratura orașului Pesta, primit în 6 februarie 1836, care atestă că Emanuil Gojdu are praxă avocațială de 10 ani, e cetățean al orașului și are un venit considerabil: „anno ab hinc praeterlapso cum gremialis civis filia matrimonio junctus domo in suburbio Theresiani Platea Regis pro 30.000 florenis valutalibus comparata provisus, ac in gremialem quoque civem cooptatus, semper tam in promovendis coram Judicio civitatis hujus decurrentibus, sibique per concernentes partes concreditas causis, quam et secus, omni ex parte bene moratum, pacatumque virum semet exhibuerit.”³⁷ Nu am găsit nici o știre referitoare, de ce nu a obținut Emanuil Gojdu postul de cenzor la Tipografia din Buda.

Cariera de avocat și viața publică a lui Gojdu

După terminarea stagiului avocațial în biroul lui Vitkovics, Emanuil Gojdu și-a deschis un birou propriu de avocat și notar cambial în Budapesta. La scurt timp devine o autoritate juridică recunoscută, unul dintre cei mai renumiți și respectați avocați din capitala Ungariei. Rechizitoriile, ca și pledoariile sale, erau publicate și propuse ca model studenților de la universitățile din Pesta și Pojon. A fost apreciat și comentat îndeosebi rechizitoriul contra asasinatului lui Petru Mocioni. Despre cariera lui scrie și doi contemporani ai săi. În 1866, în revista *Familia Iosif Vulcan* scrie: „Nu vom vorbi mai pe larg despre cariera sa avocațială, ce dura aproape patruzeci de ani; amintim numai atîta, că dl. Gozdsu era cunoscut de toți ca autoritate avocațială, și mai ales în cauzele criminale deveni apărătorul cel mai vestit în toată patria, încît profesorii de la universitate de multe ori îl aminteau ca model, iar pledoariile sale se publicau nu numai în foile din patrie, dar și în cele externe. Dînsul fu unicul dintre nenobili pe care fericitul palatin Iosif îl denumi asesor în comitatul Pestei.”³⁸ Iar **Partenie Cosma** își reamintește de cariera lui avocațială așa: „Om simpatic și afabil, orator mare, caracter ferm, jurist renumit, deși totdeauna român și ortodox pronunțat, în scurt timp a devenit unul din cei mai căutați avocați în capitala Ungariei, ba ca apărător în procesele criminale era cel dintîi. Era autoritate juridică recunoscută în întreaga țară. În Almanachul academiei reg.

De drepturi din Orade din 1888, din incidentul jubileului de 100 ani de la înființare, în care se publică numele foștilor elevi și poziția la care au ajuns, nota referitoare la Manuil Gozdsu (pag. 191), fost jurist de anul I în 1820/21, este următoarea: „Născut în Orade din părinți săraci. Ca avocat s-a instalat în Pesta, unde cu diligența și fără pereche și cu cunoștințele-i fenomenale juridice, în scurt timp s-a avântat la mare renume. Mai multe comitate l-au ales asesor onorar (táblabíró) etc. etc.”³⁹

Gojdu a fost și primul jurist care în 1827 a înlocuit limba latină cu cea maghiară în intentarea acțiunilor judecătorești din Pesta și Buda, asigurându-și prin aceasta un loc aparte în istoria justiției din Ungaria, dând astfel semnalul reformării justiției maghiare. Este un lucru interesant că tocmai un român a luptat pentru introducerea limbii maghiare în justiție fapt care, în acea vreme, a fost de-a dreptul șocant.

„Cu astfel de porniri altruiste a reușit Emanuil Gozdsu să-și creeze o atmosferă prielnică în capitala Ungariei, unde societatea maghiară și cea română îl distingeau deopotrivă socotindu-l vrednic de toată încrederea și simpatia. După ce în cariera sa de avocat a obținut, mai ales în procese penale, câteva succese răsunătoare, i se deschideau perspective spre o rapidă ascensiune pe scările ierarhiei sociale. Spirit practic, înzestrat cu virtuți de bun gospodar, a înțeles de timpuriu necesitatea să-și asigure o bunăstare materială impunătoare. La Iulie 1832 a cumpărat cu suma 30.000 florini, valută vieneză (Wiener Wahrung) casa lui Wilhelm Sebastian din Pesta, casă care era situată în Strada regală, numită pe atunci Königsgasse, iar mai târziu botezată cu ungurescul Király utca. Casa era chiar la colț de stradă și purta un nume nemțesc destul de hazliu: Zum blauen Hase (la iepurele vînăt). Curînd după isprava aceasta, atît de însemnată sub raport material, plătind o taxă de 50 florini și prestînd jurămîntul obișnuit, fu admis în rîndul cetățenilor din capitala Ungariei (pesti polgárok). Prin bună chiverniseală sporea averea lui Gojdu din an în an. De la 3 Noiembrie 1848 s-a păstrat în arhiva capitalei ungare o adresă, prin care avocatul Emanuil Gozdsu cerea de la oficiul cărții funciare o dovadă despre întinderea (de 36.015 st.pătrați) a unor livezi cumpărate cu suma de 2.910 florini din averea baronului Podmaniczky Lajos, numită Rákosi tanya (moșia de la Rákos) cu 6 ani mai târziu, la 5 Iulie 1854, obținea permisiunea să-și parceleze locul de casă (nr.1421) din Königsgasse.”⁴⁰ După parcelarea locului de casă a construit un șir de magazine, care și astăzi îi poartă numele „**Pasajul Gojdu**” **Gozdsu-udvar**.

Spirit practic, înzestrat cu alese însușiri gospodărești, Gojdu a ajuns curînd să fie unul din cei mai înstăriți oameni din Pesta. Și-a cumpărat rînd pe rînd, câteva moșii și intravilane, la care se adăugau numeroase acțiuni și hîrtii de valoare. Bun administrator al veniturilor sale, Gojdu devine treptat și un mare proprietar.

Ca om cu avere îndeplinea multe funcții sociale și publice. „E președintele real al „Institutului de asigurăriune”, provăzut cu un capital de trei milioane, - precum și președintele societății moarei de vapor numite „Concordia”, care e cea mai grandioasă în toată Europa.”⁴¹

Gojdu era proprietarul a două mori cu aburi, el era președintele proprietarilor de mori din capitala Ungariei. Gojdu a luat parte împreună cu mai mulți macedoro-

mâni din Pesta la constituirea societății „*Pesti hazai első takarékpénztár egyesület*”. De la înființare, din 1840, Gojdu este membru al comitetului de conducere al acestui institut. Pe lângă el, dintre macedoromânii din Pesta, au avut un rol important în conducere: Dimitrie Dumcia, Atanasiu Grabovszky, Constantin Grabovszky, Gheorghe Grabovszky, Ștefan Manno, Mihai Széher, etc.⁴² Emanuil Gojdu a mai fost membru al unor societăți culturale, printre altele a fost și membru fondator al Astrei, venindu-i astfel în ajutor prietenului său Andrei Șaguna care în 1861 a fondat această societate la Sibiu.

Cele două căsătorii ale lui Gojdu cu macedoromâncele Anastasia Pometa și Melania Dumcia

Pe lângă situația materială înfloritoare, Emanuil Gojdu a fost binecuvântat și cu o viață de familie exemplară. La 30 iunie 1832 tânărul avocat s-a căsătorit cu **Anastasia Pometa** (născută în 1796), fiica negustorului macedoromân Constantin Pometa, care fusese căsătorită prima oară cu negustorul român Alexandru Vulpe. Slujba cununiei a fost săvârșită de preotul scriitor Ioan Teodorovici, iar naș a fost Atanasiu Grabovsky, unchiul lui Șaguna. Astfel între Șaguna și Gojdu se înjghebaseră legături prietenești încă din tinerețe. Văduva, ca zestre, aduce 32.000 de florini, pe care Gojdu o augmentase cu veniturile considerabile ale sale. Cu averea sporită a cumpărat Gojdu casa din str.Király despre care am pomenit mai sus.

„Dacă marele Gozsdu Mecenas al tinerimii universitare române, Emanuil Gozsdu, a putut fi fericit în viața sa părintească, pe lângă dispozițiile înăscute și pe lângă concursul prețios al multor împrejurări prielnice, a contribuit la aceasta în măsură însemnată și vrednica lui soție: Anastasia, fiica negustorului macedoromân din Pesta, Constantin Pometa.

Crescută într-o familie, care avea ca temelie a vieții sale credința în Dumnezeu și alipirea neclintită către datinile și legea strămoșească, împodobită cu știința, pe care o putea da pe la începutul veacului al XIX-lea școala greco-românească din Pesta, în slujba căreia se găseau pe atunci ca învățători și directori români însuflețiți, cum era Gheorghe Muciu, unchiul lui Șaguna, și Ștefan Niagoe Popovici, ajunsă mai târziu sub influența binefăcătoare a cărților de literatură național-istorică apărute în tipografia Universității.

Anastasia s-a născut la 1796 în capitala Ungariei și a fost botezată după cum arată textul grecesc al vechilor registre, care s-au păstrat în arhiva parohiei greco-române din Pesta, la 9 iulie 1796 prin preotul Hariseos „sakelan”. Ca nașă o ținuse în brațe Sofia, soția lui Ioan Papacosta.

Părinții ei au fost Constantin (Costa) Pometa și Iuliana născută Cuișor.

În cimitirul Kerepesi din Budapesta se poate vedea cripta familiei Pometa alături de a familiei Grabovsky. Un întreg pomelnic de nume și date biografice, mai mult sau mai puțin exacte, înfățișează piatra de mormânt. Despre Constantin Pometa arată, că a murit la 21 martie 1811 în vîrstă de 67 ani, iar soția sa Iulia, născută Cuișoru, a răposat la 4 februarie în vîrstă de 92 ani. Anastasia la 12 noiembrie 1816

s-a căsătorit cu negustorul român Atanasie Vulpe, primind binecuvîntarea bisericească de la preotul-scriitor Ioan Teodorovici. Acest Atanasie muri la 18 ianuarie 1818 în vîrstă de 35 de ani și fu înmormîntat prin același Ioan Teodorovici, Anastasia rămase văduvă timp de 14 ani (1818-1832).

În timpul văduviei sale făcuse cunoștința tînărului avocat Emanuil Gozdsu, care după ce studiasse dreptul la Academia din Pojon, s-a stabilit în capitala Ungariei, unde prin activitatea sa cîștigase în curînd faima unuia dintre cai mai destoinici advocați. Purta viu interes pentru mișcarea literară românească, precum și pentru cea ungurească. Se găsea în timpul acesta printre colaboratorii unei reviste literare ungurești și printre colaboratorii – cu condeiful și cu punga – la revista lui Zaharia Carcalechi „Biblioteca Românească”.

Anastasia era o cititoare sîrguincioasă și inteligentă a frumoaselor articole istorice, publicate în această revistă, în coloanele căreia și avocatul Gozdsu publica pagini de îndemnuri însuflețite pentru sprijinirea literaturii naționale.

Cele două suflete tineri, cari împărtășeau deopotrivă interesul pentru literatura și cultura națională, au ajuns în curînd unite și prin alte legături, mai puternice. În registrele parohiei greco-române din Budapesta s-a păstrat următorul text românesc cu mărturie despre unirea desăvîrșită a celor două suflete: „Emanuil Gozdsu, avocat căsătorit cu văduva Anastasia Vulpe în 30 iunie prin preotul Theodorovici. Naș: Atanasie Grabovsky de Apadia.” Prin acest Grabovsky – unchiul Anastasiei Șaguna – ajungea Gozdsu în oarecare raport de înrudire și cu tînărul profesor Anastasiu Șaguna, Mitropolitul Andrei de mai tîrziu.

Viața familială a lui Emanuil și Anastasia Gozdsu a fost binecuvîntată cu o singură odraslă: Maria-Cornelia, care n-a trăit însă decît un an. De aici înainte tot prisosul dragostei lor se revărsa asupra studenților români cari erau „oaspeții cei mai iubiți” în casa lui Gozdsu, pînă la adînci bătrînețe.⁷⁴³

Despre viața sa familială, Partenie Cosma a scris: „Gozdsu trăia simplu și igienic. El bea numai apă. Era mîndru de originea sa de român ortodox, din popor (nenobil), și asta o manifesta oriunde i se da ocaziunea atît cu cuvîntul cît și cu fapta. La mese, unde erau și străini, nainte și după mîncare ostentativ își făcea cruce. În serbătorile paștilor totdeauna cînd se punea la masă cînta un „Christos a înviat”. În casa lui numai cu străinii se vorbea în limba lor, în familie însă și cu Românii numai românește, parte în dialectul macedoromân, parte în limba noastră, care el o știa din casa părintească, iar soția sa o învățase de la el și din desele conversații cu tinerii Români, pe cari îi agrăia cu „sufletul meu”. Ceea ce nu era un lucru mic atunci și nu este lucru mic nici astăzi în Pesta, casa lui atît nainte cît și după 1848 era recunoscută de casă românească, unde toți Românii erau bineprimiți și sprijiniți.”⁷⁴⁴

Pilduitoarea lor viață familială a dăinuit pînă la 2 ianuarie 1863, la moartea Anastasiei. Cu acest trist prilej, din ziarul *Concordia*, aflăm că studenții români au hotărît să poarte doliu pentru Anastasia Gojdu timp de două săptămîni. Mai jos redăm necrologul apărut în amintitul ziar:

„Necrologu

Consoția Ilustrității Sale D. Emanuil Gozdu
Fostul comite suprem al Carașului
Ilustra Doamnă
ANASTASIA născută POMETA

După deplina scădere a puterilor trupești a repausat în 12 Ianuarie 1863. calend. nou; în anul vieții sale 63. iar al fericitei căsătorie 31. – În mormântarea rămășițelor pămîntești ale Adormitei s-au întîmplat în 14 Ian. 1863. c.n. Conductul funebru – cu toate că timpul era cam nefavorit – au fost unul dintre cele mai mărețe ce se poate vedea în capitala Ungariei. Toți Români din Buda-Pesta și între aceștia toți demnitarii și funcționarii români, acurseră spre a da ultima onoare Repausatei, care atît prin nobilitatea inimei, cît și prin fierbîntea amore și neînfrîntă credință către națiunea sa a meritat în deplinul înțeles al cuvîntului numele de adevărata „M a t r o a n a R o m â n ă”. Nenumărată e mulțimea Românilor, cari avînd parte de rara ospitalitate la casa ilustrei familie, avură ocaziune a se putea convinge atît despre afabilitatea nefățerită către mic și mare, cît și despre înaltele sentimente naționale ce insuflă pieptul cel nobil al acestei prea demne fiice a Daciei Aureliene. Spre a dovedi că sufletul Repausatei a fost asemenea cu al unei Matroane Romane din antichitate, suntem datori memoriei Adormitei să reproducem acea scenă pătrunzătoare, cînd credinciosul consoț în 3 Ianuarie, cu ocaziunea onomastice ei, avu delicata atențiune de ai descoperi dorințele inimei sale neschimbate în tot decursul fericitei vieți conjugale, dînsa, ca una a doua Veturia, asigurîndul-l de împrumutatele sentimente i-a zis următoarele cuvinte memorabile: „Amate Emanuile, știu că totdeauna ai fost bun român, fuse de un timp încoace mi se pare că fruntea ta s-a înnorat și te-i înstrăinat de națiunea ta, pentru că doară unii ți-au mîhnit sufletul; ci națiunea nu meritează asta răceală din parte-ți, dînsa nu te-a vătămat. Mai aduci-ți aminte cîndu-mi ceteci odinioară din istoria străbunilor întîmplarea lui Coriolan? Să știi că el atunci fu mai mic, cînd pornise a învinge eterna Roma; și atunci mai mare, cînd l-a învins pe el Mamă-sa!”

Avînd onoarea a cunoaște mai de aproape sentimentele ilustrului D. E. Gozdu și aducîndu-ne aminte de acele declarațiuni ce moto proprio le-a făcut mai adeseor, dar anume cu prilejul onomastice sale din anul trecut, – cu aluziunea cea sublimă a Repausatei nu se poate reduce decît la fiicele României, pre cari asemenea spirit sa le însuflețească!

În timpurile vechi ale republicei romane, Matroanele, cînd repausa bărbați bine meritați de patria, spre a li onora memoria îi geliau, purtînd doliu public în decurs de un timp anumit, – asemenea acum, Junimea Română de aici au prins rezoluțiunea, care le face onoare, de a geli pe Repausată în decurs de două săptămîni. Asta onoare a meritat-o prin dublul virtute: de română însuflețită și de adevărata mamă a junimei.

Ilustrul consorte, decum-va poate afla vreo o mîngîiere pentru atîta pierdere, cea o va găsi nesmintit în conștiința de a fi avut o consoție despre care cu dreptul se poate zice „Non omnis moriar, multaue pars mei vitabit Libitinam.” Acestei mîngîieri, adauga-i Ceriul acele plăceri sufletești, cari le va gusta ilustrul bătrîn, cînd mai nainte de a-i apune soarele vieții, va putea zice „Exegi monumentum aere

perennius”. Noi, pentru aceasta vom uni rugăciunile noastre cu ale confrăților noștri, înălțându-le către tronul Atotpotîntelui, cerînd totodată repausatei desfășurării cerești, iar Consoțului rămas balsam spiritual și ca Pareole să continueze a-i mai toarce firul vieții îndelungat!

Cat. Cens.⁷⁴⁵

Anastasia Pometa era o frumusețe rară, ortodoxă și română zeloasă, care a avut o mare influență asupra formării caracterului național al bărbatului său.

După moartea celei dintîi soții, cu care a viețuit în cea mai deplină armonie 31 de ani, Emanuil Gojdu s-a căsătorit a doua oară, tot cu o macedoromână din aristocrația coloniei din Pesta, cu **Melania Dumcia**, fiica directorului de bancă Ignățiu Dumcia. (Această familie înstărită avea o mare vază, membrii săi au depus foarte mult pentru cultura națională și pentru prosperitatea economică. Un anume Eugen Dumcia (Dumtsa Jenő)⁴⁶ a fost primarul orașului Szentendre.) Despre acest eveniment familial a publicat ziarul *Concordia* din Pesta în numărul de la 3/15 august 1863 notița aceasta: „Ilustritatea Sa, D. Em. Gozsdu, fostul comite suprem al Carașului, a încredințat zilele acestea pe D-șoara Melania Dumcia, fiica cea mai tînără a d-lui Ign. Dumcia, director la banca filială a Institutului Ipotecar / Kreditanstalt/ din Pesta. Mireasa e în floarea vîrstei (de 22 de ani) și frumoasă. Familia e română de origine macedonică.

Lăudata mireasă pune toată silința să învețe limba română, spre a putea fi demnă următoare a matroanei răposate. Fie, ca dorul ce au condus pre Domnul Em. Gozsdu ... la acest pas, adecă dorul de-a se vedea regenerat într-un moștenitor, să i se împlinească spre folosul națiunii române.” Dorința aceasta i-a rămas neîmplinită. O fetiță, Maria Cornelia născută din prima căsătorie, n-a trăit decît un an, iar de la soția a doua, Melania, nu a avut norocul vreunui moștenitor. După moartea lui Gojdu, Melania Dumcia s-a recăsătorit cu marele proprietar Nemeshegyi József. Ea a decedat în 1911.

Relațiile lui Gojdu cu colonia macedoromână din Pesta

Aceste două căsătorii legate numai cu femeile alese din societatea aromânească din Pesta, precum și relațiile cu fruntașii macedoromâni din capitala Ungariei au avut o influență binefăcătoare asupra lui Emanuil Gojdu: „De însemnătate hotărîtoare pentru întreaga viață a lui Emanuil Gozsdu par a fi devenit relațiile prietenești încheiate de tînărul avocat cu Atanasie Grabovschi, unchiul Anastasiei Șaguna, și cu fiul acesteia, cu talentatul student Anastasiu, călugărul Andrei de mai tîrziu, sortit să devină restauratorul Mitropoliei ortodoxe române din Transilvania.”⁴⁷ Negustorii aromâni din Pesta au acordat din toată inima sprijinul moral și financiar pentru renașterea culturală. Pe lîngă Grabovsky, Gojdu a fost unul dintre cei mai generoși. El s-a abonat la toate publicațiile noi în domeniul istoriei și limbii române tipărite la Tipografia din Buda, precum a și finanțat publicarea acestora. La începutul veacu-

lui al XIX-lea, au apărut primele cărți care au deschis șirul operelor fundamentale de afirmare fățișă a conștiinței naționale la români și macedoromâni. Este vorba întâi de toate de opere privind cultivarea limbii naționale și a tradiției istorice, Tipografiei din Buda (aici au lucrat corifeii Școlii Ardelene) revenind un rol preponderant în editarea creațiilor științifice și literare ale intelectualilor români, cu deosebire din Transilvania și Banat.⁴⁸

Dintre coloniile macedoromâne răsfirate în Ungaria, mai cu seamă colonia din Pesta s-a ridicat la loc de frunte. Macedoromânii din capitala Ungariei au jucat un rol primordial. Grecii și macedoromânii, fiind oameni înstăriți, având mai multe case și palate în centrul capitalei. Își cumpărau imobile pentru a le transforma în ateliere, magazine, dar și cu scopul de a-și capitaliza averea. Clădirile și palatele din piața Vörösmarty, din strada Váci și din jurul acesteia, din Lipótváros erau al macedoromânilor. Ei au investit mulți bani pentru ridicarea clădirilor impozante, cu mai multe etaje. Posedau mai multe clădiri familiile Sina, Grabovsky, Mocioni, Nákó, Lyka, Gojdu, Lepora, Nedelko, etc.⁴⁹

După eliberarea Budei din 1686, a Pestei și a Cetății Buda de sub stăpânirea otomană, în orașul devastat au apărut mai multe neamuri ortodoxe, ca sârbi, greci și macedoromâni. În scurt timp și-au constituit aici și o comunitate bisericească, iar cu câțiva ani mai târziu au ridicat și o biserică, așa-zisă *ilirică*, rînduită fiind sub jurisdicția episcopului sârb din Buda. În această biserică Sfînta Liturghie a fost săvîrșită exclusiv în limba slavonă, mai târziu și în limba greacă.

Pe la sfîrșitul secolului al XVIII-lea, a pornit o mișcare din partea credincioșilor greci și macedoromâni pentru a se despărți de sârbi pentru a-și întemeia biserica lor proprie. Actul pentru constituirea parohiei și asocierii pentru zidirea bisericii din Pesta, scris în limba greacă, a fost semnat la 18 aprilie 1788 de 125 de familii (cu 521 de membri) avînd următorul conținut: „Subsemnații, conlocuitori ai orașului Pesta, de națiune greacă și valachi, creștini dreptcredincioși ai bisercii orientale neunite, în consens general și uniți într-unul, adunîndu-ne am hotărît să ridicăm pentru mîntuirea sufletelor noastre, scopul final ai fiecărui creștin, o BISERICĂ, pentru ca în aceasta să lăudăm pe Dumnezeu în limba noastră pururea. Cauza pentru care am hotărît este sporirea națiunii noastre sub aripa prea puternicului împărat al Romanilor și fiindcă biserica celorlalți coreligionari cu noi a devenit prea mică [biserica sîrbilor n. n.] și ca stfel să înlăturăm din mijlocul nostru orice ură, dușmănie și gelozie, ceea ce prin diferitele noastre dialecte pînă astăzi se află. Pentru ca să domnească pacea dintre națiunile noastre greco-valache și cea ililirică [sîrbă n.n.] nu putem ajunge la un alt mijloc mai potrivit, decît prin ridicarea unei biserici greco-valache aparte, ca astfel orice piatră de ciocnire să fie înlăturată pe viitor din fiecare biserică, care să aparțină dialectului ei.”⁵⁰

Din actul de constituire a comunității se poate deduce că hotărîrea coloniei greco-macedoromâne de a-și întemeia un lăcaș de rugăciune propriu a fost determinată de două circumstanțe. Întîia, înmulțirea numărului credincioșilor, care este un motiv

formal, și unul de fond: vrajba și conflictele din sînul parohiei comune cu sîrbii din Pesta.

Locotenența a aprobat cererea grecilor de a ridica o nouă biserică și de a instala un preot propriu. Ridicarea imobilului a început în iulie 1791, după planurile arhitectului Jung József pe fostul teren al piariștilor, aflat pe malul Dunării (azi piața Petőfi), teren dăruit de Dimitrie Arghir. Parohia se constituie, alegîndu-și pe cei dintîi epitropi greci și macedoromâni: Naum Moscu, Mihai Astri, George Pellenga, Costa Manoil, Naum Schulivski, Mihai Ciornea și George Rali.⁵¹

Construcția a durat vreo 10 ani. În august 1801 a avut loc sfințirea bisericii, cu hramul *Adormirea Maicii Domnului*, de către episcopul Dionisie Popovici în prezența episcopului din Timișoara, și cu asistența și ajutorul a 10 preoți și 2 diaconi.⁵² Conform decretului împăărătesc din 1793, comunitatea bisericească a primit denumirea de „*Graeco-valachica communitatis Pesthiensis*”. Din păcate, imediat după înființarea noii comunități s-au iscat anumite disensiuni între credincioșii greci și cei macedoromâni în privința alegerii preotului și a limbii liturgice. Deși au fost hirotoniți doi preoți, unul grec și celălalt „valah macedonean” și deși slujeau alternativ, totuși sfintele taine și serviciul divin se făceau numai în limba greacă, iar această situație nu i-a mulțumit pe „valahi”, și, drept consecință, au pornit acțiunea de a cîștiga dreptul ca cel de-al doilea preot, să slujească în limba vorbită de ei.⁵³ Lupta pentru susținerea limbii române a durat mai multe decenii. A început o îndelungată perioadă de agitație cu „prea plecate suplici la Împărăție”, fiecare parte susținîndu-și cu încrîncenare principialitatea. În 1820 grecii roagă palatinul imperial să acorde o despărțire între cele două comunități, cerînd, totodată, ca românii să le achite o sumă de 30.000 florini – drept despăgubire – pentru a-și putea construi biserica lor proprie. Comunitatea românească fiind consultată de către palatinat, se opune în mod categoric propunerii de a împărți bunurile bisericești și de a achita suma pretinsă de greci. În urma anchetei întreprinse, palatinul respinge pretenția grecilor. Ei au luat la cunoștință această situație și timp de patru decenii s-a restabilit o pace relativă între credincioșii comunității.

Precum am amintit, Emanuil Gojdu era un ortodox mare, și ca membru al bisericii greco-române din Pesta apăra drepturile românilor cu bărbăție. La inițiativa lui în 1840 se zidiră casele dimprejurul bisericii, din al căror venit se plăteau preoții, dascălii și cantorii greci și români în deplină paritate de drept.

„Cu intrarea mișcărilor politice din anul 1848 și a erei absolutistice ce a durat pînă la anul 1860 a intrat în sînul bisericii greco-române o stagnațiune amorțitoare, care a fost mai fatală pentru Români, decît necontenitele lor lupte de mai înainte cu Grecii, – lipsind și grecilor și românilor o cultură națională.

După căderea absolutismului nemțesc pe la a. 1861–1867, concentrîndu-se dicasteriile țării la Budapesta, cu acestea veniră aci și funcționarii români cu familiile lor și ridicîndu-se negoțul în capitală se așezară aci și cîțiva neguțători și industriași români din părțile ungarice.

Aceștia cu încetul și pe rînd intrară în reprezentanța bisericii greco-române fără de-a mai fi întrebați, dacă sunt Macedo sau Daco-români.

Așa aflăm în periodul de la 1861–1868 ca membri ai comunei bisericești în partea Grecilor 41 inși, între cari șase Macedo-români (Basdeca, Economu, Pescariu, Lazar, Rigu și Takácsy) și patru Sârbi, – iar din partea Românilor, cari mai înainte erau tot în preponderență, acum numai 36 inși – un memento – pe care Români nici acum nu-l băgară în samă. Între Români aceștia macedoneni erau Antoniu, Andreiu, Georgiu și Mihaiu Mocsonyi, Em. Gozdu, doi Dera, doi Dona, trei Guda, doi Lyka, doi Muciu, un Adamovsky, Bealo, baronul Horváth, Mandry, Pomperi etc., iar dintre nemacedoneni: V. Babeșiu, Sim Popovic, Alexandru și Dumitru Nedelcu, Lazar Mustețiu, Nic. Ivannovici, Teodor Szerb, Georgiu Sztupa, Demetriu Ionescu, Georgiu Popa etc.

După inaugurarea dualismului și a uniunii Ardealului se concentrară chiar și din părțile ardeleni mai mulți funcționari, neguțători și industriași români în capitala Budapesta, și prin aceasta și numărul credincioșilor români la biserica greco-română. Preotul român de atunci Miculescu prezintă reprezentanței bisericești de repetite ori în anul 1866-1869 lista credincioșilor români, cari încă nu erau primiți în rândul membrilor ordinari, spre a fi introduși în comuna bisericească. Lista aceasta numără la 41 membri noi prepuși, între cari erau: Georgiu Ioanovici, secretar de stat în ministerul cultelor, Aldulianu, Ioan cav. De Pușcariu și Ioan Faur septemviri, Dr. Gallu, Cimponeriu și Besanu juzi la tabla regească, Georgiu Szerb, Roșiescu, Gerasim Rațiu, Dragonescu concipiști ministeriali, Varga și Mustețiu advocați, Teodoroscu și alți comercianți și industriași.

Însă primirea acestora în comuna bisericească întâmpină opozițiune din diferite puncte de vedere. Grecii – văzându-se acum în majoritate – nu erau aplicați a înmulți numărul Românilor peste ei. Macedo-Români încă se temeau, că înmulțindu-se prea tare membrii daco-români, aceștia îi vor strîmtori și delătura din beneficiile lor ca fondatori originali. Dar înșiși Daco-Români încă rivalizau între sine, pentru că o parte din ei fiind opoziționali – național-liberali – nu simpatizau cu Români guvernamentali aplicați prin funcții publice, ci erau de fixa idee, că unde sunt ei, națiunea română e destul de bine reprezentată, și de alții nu mai au lipsă, – uitînd că Români s-au putut susține numai cît timp au fost ei în preponderență numerică.

Deci în încîlcirea asta de temeri și rezervațiuni mentale, reprezentanța bisericească găsi expedientul de amînare prin aceea, că exmise o comisiune, în care din partea Românilor erau designați Gozdu, Babeșiu și G. Mocsony, ca să elaboreze mai întîi un regulament privitor la condițiunile, ce se recer pentru primirea de membrii noi în comună și reprezentanță, iară pînă atunci se suspendă orice primire de membrii noi. Atîta le-a mai trebuit Grecilor, ca să fie siguri de căderea Românilor.

Un termin pînă cînd să fie regulamentul gata, și pînă cînd să dureze suspensiunea de membri noi, nu se fixă. Gozdu curînd după aceea muri la 3 Februarie 1870, și după el mai toți Macedo-Români și o parte din ceilalți bătrîni.⁵⁴

În 1873, grecii au făcut noul pas spre a despărți biserica în două comunități separate. În anul următor s-a înaintat un act către Ministrul Cultelor, în care, după descrierea scurtă a istoricului comunității bisericești, s-a cerut aprobarea despărțirii. Răspunsul ministerial a acceptat separarea celor două părți și a rînduit scindarea averilor în proporția participării la fondul comun. În ciuda acestui decret, pînă la

moartea preotului Ioanichie Miculescu (21 septembrie 1887) nu s-a întâmplat nici o schimbare.

După decesul preotului, evenimentele au luat o nouă întorsătură, cu totul nefavorabilă pentru români în viața comunității. Grecii, intuind circumstanțele propice pentru realizarea scopului lor din trecut, în adunarea din anul 1888, au hotărât nu numai desființarea de preot român, ci și eliminarea din biserică a liturghiei în limba română. Deasemeni au cerut și suprimarea posturilor de învățător și cântăreț, suspendând din funcția de epitropi pe Atanasie Bărian și Gheorghe Oprea.⁵⁵

Această hotărâre a grecilor a fost aprobată de către Ministerul Cultelor cu rezoluția Nr.20.562 din 28 mai 1888. În virtutea acestei decizii ministeriale, românii au fost îndepărtați cu desăvârșire din comunitatea bisericească, asigurându-li-se dreptul, pe baza articolului 24 al legii LIII, din anul 1868, de a-și putea înființa o comunitate bisericească separată.

După o mulțime de proteste prezentate Ministerului Cultelor și chiar și împăratului de către credincioșii români excluși, rămăsese doar o singură soluție: înființarea unei parohii ortodoxe române – independentă de cea greacă, pentru românii ortodocși din capitala Ungariei.⁵⁶

După ce protestele nu au adus rezultatul dorit, românii intelectuali grupați în jurul lui Atanasie Cimponeriu și al lui dr. Iuliu Pușcariu, au făcut toate demersurile pentru constituirea unei parohii noi. După multe târăgănări, în fine, cu aprobarea autorităților competente, la data de 11 septembrie 1900 s-au putut întruni românii din capitală într-o adunare la Hotelul „Angol királyon” în vederea constituirii în parohie. La acest eveniment au fost prezenți 44 capi de familie, precum și reprezentanții tineretului universitar. De preot a fost ales Ghenadie Bogoevici.⁵⁷

În lipsa unui spațiu propriu, pînă la asigurarea resurselor materiale pentru cumpărarea unui teren potrivit și pentru ridicarea unei biserici, la cererea comitetului parohial, reprezentanța „Fundației Gojdu” s-a învoit, ca în mod provizoriu, capela să fie adăpostită în imobilul din str. Holló nr.8. Aici a fost asigurată și casa parohială. A trecut mai bine de un secol de atunci, și trebuie să mărturisim, că provizoratul durează pînă în zilele de astăzi, capela încă și acuma funcționează în imobilul „Fundației Gojdu”. Românii din Budapesta pînă acum încă nu le-a reușit să-și construiască o biserică.

Din 1812 funcționa *Deputăția fondurilor școlilor naționale de rit ortodox*, instituție înființată prin rescript imperial, a cărei datorie era de a susține bugetar funcționarea școlilor ortodoxe din Ungaria. Sediul Deputăției a fost inițial la Buda și între 1823-1872 la Pesta. Este perioada în care a existat comunitatea școlară româno-sîrbă încheiată în 1872, în urma despărțirii ierarhice. Acest organ era subordonat Consiliului locotenențial ungar. Conducătorul Deputăției a fost Uroș Nestorovici, inspectorul general al școlilor ortodoxe din Ungaria. El era ajutat de 9 deputați sîrbi și români. Dintre românii din Ungaria au făcut parte din acest organ ca deputați ai națiunii române: **Atanasie Grabovsky, Nicolae Roja, Athanasie Derra, Constantin Vrani, Emanuil Gojdu**, toți macedoromâni. Naum Petrovici a îndeplinit din 1816 atribuțiile de percepător al acestui organ. În activitatea Depu-

tăției școlare din Pesta s-au afirmat tinerii români care luptau pentru drepturile naționale. Dintre acești tineri se remarcă avocații Damaschin Bojincă, Petru Moaler Cîmpeanu (originar din Otlaca) și George Brădeanu.⁵⁸

Fondurile școlare erau realizate prin colectele făcute în biserici cu tasul al doilea și al treilea. Deputăția administra patru fonduri: 1) fondul școlar; 2) fondul pensional învățătoresc; 3) fundația Ballaina pentru burse și 4) fondul Preparandiei din Arad.⁵⁹

Ca organism de conducere școlară, Deputăția din Pesta avea în subordinea sa peste 600 de școli românești, așezate în sate cu o populație românească numeroasă, care-și aducea o contribuție hotărâtoare la constituirea fondurilor materiale ale Deputăției.

În 1815 s-a constituit *Societatea femeilor macedoromâne din Pesta*, pentru strângerea de fonduri necesare la întreținerea școlii românești din capitala Ungariei. Școala Normală română din Pesta a funcționat între 1809 și 1888. „În fruntea organizației erau femeii din familiile Grabovski, Mutso și Economu, din mijlocul cărora s-a ridicat Șaguna, apoi Pometa și Dumcea, cu care s-a înrudit Gojdu, prin cele două căsătorii, Arghir, Lazăr, Trandafil cu neamuri în Banat și altele, toate cu dare de mână.”⁶⁰

Scopul Societății a fost unul cultural-filantropic, anume de a asigura clădirea destinată școlii române. Fiecare din Societate și-a luat sarcina de a contribui, pe tot timpul vieții și după puterile sale, la mărirea fondului școlar, din care să se întrețină școala, să se plătească învățătorii și să se dea stipendii tinerilor distinși la învățătură. Riguros organizată, Societatea și-a atras laudele împăratului.⁶¹

„Datele despre constituirea Societății Femeilor (sau Doamnelor) Române sunt consemnate într-o notă cu caracter oficios publicată în 1817 în ziarul de limbă germană din Buda, *Ofiner Zeitung*, n-rele 89, 90. Textul ei se mai află, repetat ca anexă, în broșura omagială conținând versuri compuse tot în limba germană, și oferite ca „*Dar de Anul Nou*” 1820, „domnilor și doamnelor cetățeni și cetățene de națiune valahă din Pesta”. Acest omagiu se adresa fondatorilor Deputăției fondurilor școlare și fondatoarelor Societății femeilor macedoromâne din Pesta. Autorul care semnează este Naum Petrovici, perceptorul Deputăției. Societatea și statutul său au primit înalta aprobare.”⁶²

Oda lui Petrovici, cuprinsă într-o broșură de 24 pagini a fost tipărită la Tipografia din Buda. În conținutul ei se simte marea recunoștință a românilor din Pesta pentru nobila inițiativă a doamnelor macedoromâne. Iată câteva rînduri din această odă, traduse în limba română: „Ceea ce a făcut Aromânul din Pesta introducînd știința în școală, și cultivînd limba, să judece orișicine care cunoaște lucrările foarte bine. Pretutindeni se știe doar că treizeci și trei la număr sunt acele care s-au adunat laolaltă, spre a se constitui în societate.” (LX-a).⁶³

Iată numele celor 33 de membre fondatoare: „Maria Rosa (președintă în 1816), Elena Grabovsky (președintă în 1815), Catharina Grabovsky, Catharina Gzika, nobilă de Dezsánfalva, Pelagie Papacoszta, Iuliana Pometa, Maria Derra născută nobilă de Zettiry, Maria Nicolics (președintă în 1817), Irina Raikovics, Iuliana Iancovics, Elisabeta Koișor, Sophia Argiry, născută baroneasa de Horváth, Rosalia

Fejérváry, Pelagia Nauno, Dionysia și Sophia Vitály, Anastasia Petrovics, Anna Suliowsky, Elisabeta Lemberg, Helena Macsinca, Maria Alexovics, Johanna Teodorovics (soția preotului român Teodorovici, un om învățat), Catharian Lepora, Elisabeta Czviijan, Ana Malagetz, Catharina Szaprázy, Sophia Mátso, Maria nobilă de Püspöky din Oradea Mare.”⁶⁴

Membrele *Societății femeilor macedoromâne din Pesta* au aparținut marilor familii de negustori. Printre membrele fondatoare o găsim și pe Iulia Pometa, soacra de mai târziu a lui Emanuil Gojdu. În comitetul Societății a fost ales și **Vitkovics Mihály**, iar după moartea acestuia a fost cooptat **Gojdu**.⁶⁵

Pepinierea redeșteptării naționale pentru români au fost Viena și Budapesta, unde luaseră contact cu învățați români din Transilvania ca: Petru Maior, Gheorghe Șincai, Samuil Micu Clain și alții. Coloniștii macedoneni din Pesta, de la o vreme, revin la conștiința obârșiei lor naționale și sînt mîndri de limba lor strămoșească. La procesul acesta de redeșteptare națională a contribuit, firește, în primul rînd, curentul latinist, pornit la sfîrșitul veacului al XVIII-lea. Sub influența corifeilor Școlii Ardelene (care erau cenzori și corectori la Tipografia din Buda), macedoromânii înlocuiesc în scrierile lor literele grecești cu cele latine, introduc pentru prima dată un număr mare de dacoromânisme și latinisme în locul cuvintelor străine din dialectul aromân, și își publică cercetările despre românii de dincolo de Dunăre, unele în dialectul aromân. Interesul pentru descoperirea identității etnice și lingvistice proprii s-a manifestat tot mai evident. Pe urmele acestei mișcări de renaștere culturală, la începutul secolului al XIX-lea, din mijlocul coloniei macedoromâne din Pesta se remarcă două personalități: Gheorghe Constantin Roja și Mihail G. Boiagi, istorici și literați, care și-au desfășurat activitatea la Buda și Pesta, respectiv la Viena. Alături de acești doi învățați, îl putem aminti și pe Nicolae Ioanovici din Pesta, autorul unui dicționar macedoromân în cinci limbi. Emanuil Gojdu a fost foarte receptiv în această atmosferă prielnică pentru a ajuta limba și cultura. De tînră desfășoară o activitate filantropico-culturală în sînul coloniei macedoromâne din Pesta.⁶⁶

Pe lîngă mulți macedoromâni anonimi care s-au implicat în viața economică și religioasă din capitala Ungariei, s-au impus și nume cunoscute care au contribuții remarcabile pe multiple planuri ale activității umane. Nu ne îngăduim aici, în acest spațiu limitat, să-i amintim pe toți în ampla lor desfășurare. Ne permitem doar să cităm în întregime un articol apărut în ziarul *Drapelul* care aduce o pioasă amintire coloniei macedoromâne din Pesta:

„Din vremurile trecute”
– Colonia română din Pesta –

În comitetul parochial al bisericei gr. Or. Române din Lugoj, sub prezidiul Rv. Dr. G. Popoviciu, s-a săvârșit în 16 Iunie a.c. un act de binefacere și de pietate, anume: *Fundațiunea lui Alexandru și Ana Nedelcu* de pie memorie în anul acesta s-a pus în viață și s-a conferit din venitul curat 1000 cor. Mașinistului-conducător Alexandru Nedelcu, rudenie a fundatorului, și 1000 cor. lui Romulus Daina, industriaș. Votarea acestor premii s-a întîmplat cu unanimitate, în ordinea cea mai bună și cu o vorbire solemnă a demnului președinte.

Prin aceasta memoria fondatorilor va fi păstrată pentru totdeauna în inimile Lugojenilor și se va reîmprospăta din an în an.

Este la loc, cred, a contribui cît de puțin și eu la păstrarea acestei memorii prin reîmprospătarea referințelor publice și familiare a coloniei române din Budapesta de pe timpul, cînd la anul 1859 m-am înscris la universitatea din Budapesta, și în decurs de 12 ani, cît am petrecut acolo cu puțină întrerupere, am avut destulă ocaziune a cunoaște aceste referințe.

Alexandru Nedelcu a făcut negoțătorie de fune, fiind el funariu. La morile de apă de pe Dunăre, la vapoare și la năile ce se trăgeau pe atuncea pe Dunăre în sus cu funea, în partea cea mai mare furnisor era dînsul. Munca neobosită, marfa solidă, ce o furniza și onestitatea a făcut că Alexandru Nedelcu și-a cîstigat frumoasă avere, apoi a cumpărat casă frumoasă și hîrtii de valoare, cari cu timpul au crescut în preț în măsură neașteptată.

În toate întreprinderile sale de valoare mai însemnată totdeauna i-a stat în ajutor cu sfatul, întreprinderea și cu împrumuturi pe scurt timp Emanuil Gozsdu, cu care trăia în amiciție foarte bună, căci Gozsdu se pricepea foarte bine nu numai în trebile de advocatură, ci și în speculațiuni cu case și hîrtii de valoare, la bursă însă n-a făcut niciodată vre-o speculațiune.

Tinerimea română de atuncea de la Universitate avea totdeauna un sprijin puternic în colonia română. *Emanuil Gozsdu*, apoi familia *Mocsonyi* (Petru, care fu asasinat în strada Vațiului la intrarea casei sale prin portariul său, apoi Antoniu, George și Ioan Mocsonyi). Urma după ei Alexandru Nedelcu, care neavînd prunci, foarte adeseori dădea ajutor tinerilor săraci români pentru didactrii, călătorie, ba chiar și pentru vipt. Nici unul nu mergea nemîngîiat de la el, dar le dădea sfatul: să rămîină credincioși bisericei și nației române. El deja atuncia ne povestea, că ar dori să-și facă neperitor numele prin o fundațiune, căci el n-avea prunci și Români în genere sunt foarte săraci. Mult timp a durat, pînă cînd ideea s-a făcut trup și și-a realizat dorința. Știu, că de multe ori a conferit în cauza aceasta mai vîrtos cu Gozsdu și Parteniu Cosma, pe atuncia jurist și cîntăreț la biserica româno-grecescă.

Atanasiu Grabovsky de Apadia, ruda neuitatului Andrei baron de Șaguna, era comerciant mare în casa sa proprie și asemenea mare mecenat al tinerimei. Nici de la dînsul nu se îndepărta nimenea nemîngîiat.

Ruda dînsului *Teodor Muciu* (cu numele clasic roman) a fost asemenea neguțător și totodată mare literat. Avea mai toate cărțile referitoare la istoria și literatura română, avea „Gazeta Transilvaniei”, „Foaia pentru minte și inimă” și toate jurnalele române fără să-i fie lipsit măcar un număr. Adeseori îl vedeam afunzit în discursuri serioase cu Gozdsu cu privire mai mult la trecutul și prezentul Românilor. Cu alții puțin vorbea avînd defect la auz. Bibliotecă mai bogată n-a avut nimenea dintre Români din Budapesta. În mare parte este legat de numele lui și călindariul numit a lui Gozdsu, primul călindar cu litere latine.

Dentistul *Dr. Nedelcu*, rudă aproape a lui Alexandru Nedelcu, asemenea adeseori a alinat durerile și neajunsurile tinereții, care ducea și casă deschisă, unde tinerețea română era bine văzută totdeauna.

Apotecarul *Sztupa*, care vorbea cam slab românește, mulți tineri români a văzut la casa sa, dădea chiar serate pentru ei, și soția sa, împreună cu fiica sa (mai tîrziu soția lui Parteniu Cosma) aranjau chiar excursiuni și petreceri la Cinkota la viaa lor pentru tinerii români.

D. Baldy secretariul unui conte maghiar, mi se pare Bethlen, – avea locuință în Hotelul „La cornul de vînat”, locul de descălecare a inteligenței române din Ungaria, Transilvania și România, nu lipsea niciodată dintre tinerii români și ca om cu avere adeseori își deschidea punga spre ajutorarea Românilor săraci.

Parochul român *Ioanichie Miculescu* era cel mai învăpăiat Român și părtinitor al tinereții. Cine nu avea cortel și vipt, era oaspele lui fără nici o diferență de religie. În casa și la masa lui convenea totdeauna tinerețea la discurs, prînz ori cină amicabile. Toți îl priveau de „tata” binefăcător al tinereții, trecea prin foc și apă, dacă era vorba de ajutorul unui tînar; mergea și făcea chiar și colecte la membrii coloniei române și întrevena pretutindena în interesul tinerilor. El a fondat și primul jurnal beletristic român cu litere latine adecă „Aurora română”, a cărei redactor nominal era. În jurul acestui jurnal a coadunat toate puterile literare ale tinerilor și se afirmă chiar și astăzi, că „Aurora română” era un jurnal cu mult mai bine redactat, decît chiar și astăzi alte jurnale de asemenea tendință.

Cel mai bogat Macedo-român era *Atanasiu Lyca*, care apoi în certele pentru biserica românească-grească s-a înstrăinat de cătră Români și s-a alăturat la Greci, în vremile mele de jurist la universitate încă a făcut mult bine tinerilor români. Instructorul fiului său, azi literat maghiar, a fost Ioan Fășie, fratele deputatului Teodor Fășie.

Căpitanul *Vornica* adeseori a văzut la sine întreaga tinerețe română și unde numai putea bucuros săria în ajutorul ei, deși soția dînsului nu era de origine română.

Euthym Murgu avea locuința sa în Buda. Se ocupa cu știința medicală, dar fiind el în 15 Martie 1848 la erupțiunea revoluțiunei eliberat prin popor împreună cu Mihail Táncsics din închisorile din cetatea Buda, era persecutat și trăia foarte retras. Nu se mai ocupa cu literatura și cu istoria Românilor ca mai înainte împreună cu Bojincă, pînă cînd era vorbă de despărțirea Românilor de cătră ierarchia sîrbească, cînd în chestiunea aceasta scoase la lumină o broșură în limba germană.

Gavriil Mihály, tata venerat al metropolitului Dr. Victor Mihály, deși angreat nobil maghiar, era bun Român. La înmormîntarea unei fiice a lui toată tinerețea

s-a prezentat în Buda și la morminți a cântat jalnicele versuri „În planul cel secret”. Îmi aduc bine aminte, că după îngropăciune a făcut *pomană* (pro Manibus) la casa sa, după datinele Românilor, ceea ce a durat pînă la miezul nopții.

Ioan Pompéry renumitul literat maghiar și *Mano*, cel bogat, deși macedo-români angreați, niciodată n-au avut contact cu tinerimea.

Au mai fost încă și alții, mai mulți Români în mica colonie, cari mult se interesau de soarta tinerilor români, de cari azi după 42 ani nu-mi mai aduc bine aminte. De altă parte însă pot afirma cu toată conștiința sufletească, că tinerimea română din acel timp a și meritat părtinirea coloniei române, căci s-a ocupat serios nu numai cu științele propriie de la Universitate, ci și cu literatura și cu învățarea limbilor străine, *Sabba Fercu* învățase chiar limba spaniolă. Această tinerime a dat concerte și baluri expres românești, și a format din puterile sale chiar un orchestră de muzică.

Aceste timpuri de mult au trecut, dar memoria coloniei române din Budapesta o păstrează astăzi toți cei-ce din tinerii de atunci mai sunt încă în viață. Cei ce i-am numit aici cu numele, de mult dorm somnul etern al dreptilor.

Fie-le țărîna ușoară.

*Omega*²⁶⁷

Activitatea politică a lui Emanuil Gojdu

„Trăind într-o epocă frământată a conglomeratului multinațional, când se afirma cu vigoare conștiința națională, Gojdu și-a dat seama că literatura și publicistica nu sînt suficiente pentru schimbarea situației de „natio tolerata usque ad beneplacitum principis” și de aceea s-a angajat în activitate politică, deși aceasta i-a cerut prețul unor tribulații sufletești, oferindu-i, pe lângă trecătoare satisfacții, amarnice dezamăgiri.”⁶⁸

Adunarea de la Pesta din 15–21 mai 1848

Adevăratul debut politic al lui Emanuil Gojdu s-a produs în anul 1848, când împrejurările revoluționare i-au oferit posibilități favorabile de evidențiere a capacității personale, care l-au propulsat în fruntea intelectualității române din Ungaria. Firea lui deschisă și împăciuitoare îl ajuta să poată atragă spre biroul său de avocat o clientură tot mai numeroasă, și chiar să se ridice printre cetățenii cu o bună faimă din capitala Ungariei și, îndeosebi, să fie considerat ca unul dintre conducătorii frunțași ai românilor în toate chestiile vieții publice. Nu este de mirare, că după izbucnirea revoluției în primăvara anului 1848 încrederea românilor din comitatele maghiare s-a îndreptat spre Emanuil Gojdu.

Dintre curentele adoptate de românii din Ardeal și Ungaria în orientarea lor politică, Gojdu reprezenta pe cel numit ungurean, susținut și de Nicolae Jiga, Ioan Dragos, Ioan Gozman ș.a., fiind caracterizat prin devotament față de națiunea, prin încredere în statul maghiar, în speranța elaborării unor legi corespunzătoare revendicărilor românilor, și prin necredere față de politica de învrăjbită a habsburgilor.

„Proclamarea unui guvern democratic la Pesta în 15 martie 1848 a fost salutăată de toți românii, ca un început al unei ere în istoria lor, convinși că își vor putea împlini destinul istoric ca națiune și vor realiza libertatea ca principiu uman universal. Problema spinoasă a unirii Transilvaniei cu Ungaria a „tulburat apele” și a adus la distanțarea românilor din Principat față de revoluția maghiară. Idealul lor era constituirea unei Transilvanii autonome, în conformitate cu cele mai luminate principii ale epocii.

În Banat, enunțata „unire” nu afecta provincia, pentru că acest teritoriu era încorporat Ungariei încă din 1788. Aici problemele cele mai acute erau raporturile românilor cu ierarhia ortodoxă de la Karlowitz. În 1848, printre prioritățile românilor din părțile de Vest ale Transilvaniei figura ideea unificării celor două biserici române, din Banat și Transilvania, crearea unei mitropolii ortodoxe care să-i asigure independența față de Karlowitz.”⁶⁹

În secolul al XVIII-lea și al XIX-lea chestiunea bisericească a fost o afacere de stat în Imperiul austriac. Dinastia Habsburgilor a manevrat cu o extraordinară abilitate în hățiturile problemelor confesionale, reușind să asocieze în multe cazuri

bisericile popoarelor din cadrul monarhiei în slujba comandamentelor sale politice, în primul rând pentru conservarea integrității și unității monarhiei. Una dintre cele mai interesante experiențe în acel sens o constituie exemplul ortodoxiei de la granițele orientale ale monarhiei, care a beneficiat de un statut aparte și s-a integrat, cu nuanța de la o perioadă la alta, politicii de centralizare a Casei de Habsburg.

Înzestrarea populației și a ierarhiei clericale sârbe cu privilegiile din 1690, cunoscute în istoria monarhiei sub denumirea de *privilegii ilire*, a creat la granița orientală și sud-estică a imperiului, încă nestabilă pe deplin, un puternic bloc ortodox. Diploma imperială din 1690 a acordat nominal aceste privilegii populației și ierarhiei sârbe, fără să menționeze alte grupuri etnice de religie ortodoxă din zonă. Pentru a consolida poziția mitropoliei sârbe de Carloviț și în general a ortodoxiei din Imperiul Habsburgic în disputa cu Contrareforma în plină ofensivă, ierarhia bisericească de la Carloviț a încercat, în intervalul 1690–1740, să-și extindă autoritatea asupra tuturor popoarelor ortodoxe din Banat, Ungaria și Transilvania, cei mai numeroși fiind, alături de sârbi, românii și grecii. Congresul ilir din 1790, de la Timișoara, a ilustrat tendințele de autonomie confesională și politică ale sârbilor, dar și exclusivismul ierarhiei Carlovițului față de celelalte popoare plasate în sistemul privilegiilor ilire. Tendințele de după 1790, de a transforma biserica iliră într-o biserică sârbă, au declanșat o reacție în biserica ortodoxă română decisă să susțină emanciparea bisericească. De aici pornește mișcarea pentru episcop român la Arad, mișcare care atinge momentul culminant în vara anului 1816, în frunte cu giulanul Moise Nicoară.

În preajma revoluției de la 1848, ideea unificării celor două biserici române, concepută în relație cu dezideratul mitropoliei naționale și a independenței bisericilor românești dobândește contururi mai precise. Revoluția de la 1848 a formulat dezideratul restaurării mitropoliei și al independenței bisericilor românești de pe o concepție națională integralistă, ca un obiectiv fundamental reclamat de nevoile solidarității naționale moderne, definind instituțiile în jurul cărora să se realizeze coeziunea organismului național și autodeterminarea națiunii, între ele biserica națională cu ierarhie proprie, independentă de orice jurisdicție străină.

Pentru ortodocșii români de sub jurisdicția ierarhiei sârbe, revoluția din 1848 a declanșat practic procesul de separație bisericească și de organizare a ierarhiei naționale. La 23 martie 1848, studenții români întruniți la Pesta au elaborat un program în 7 puncte, majoritatea referindu-se la organizarea bisericii ortodoxe. Programul preconiza separarea celor trei episcopi românești de la Vîrșeț, Timișoara și Arad de Carloviț și unirea lor cu episcopia de la Sibiu, sub conducerea unui mitropolit român, sinod anual compus din cler și mireni, episcopi aleși din rândul preoților de mireni.⁷⁰

La Pesta, acțiunea de lămurire a raporturilor bisericești româno-sârbe este începută de Emanuil Gojdu. Acțiunea lui era susținută de noul guvern maghiar care credea că în acest fel va putea atrage masele române împotriva sârbilor. În consens cu memorabila acțiune din 3/15 mai *de pe Cîmpia Libertății de la Blaj*, prin care românii transilvăneni își declară autonomia și pretind drepturi egale cu celelalte naționalități din imperiul austriac, Emanuil Gojdu preconizează, secondat fiind de

confrății săi întru idei, organizarea unor întâlniri comune, cu scopul de a se ajunge la o atitudine solidară în ce privește pasul de făcut în noul context. Din inițiativa lui, românii din Arad țin o primă conferință la 12/24 aprilie și lansează un apel semnat de avocatul Ioan Arcoși și de profesorul de la Preparandia Vicențiu Babeș. Prin acest apel, românii din Banat erau invitați să trimită, pe data de 3/15 mai, la Pesta, din fiecare comunitate cel puțin câte un deputat care să se prezinte la Emanuil Gojdu. Scopul întrunirii de la Pesta era să determine ministerul maghiar a aproba următoarele trei cereri: 1) Avînd în vedere majoritatea numerică a românilor, în viitorul congres bisericesc se urmează să se întrunească să fie respectată proporționalitatea națională. 2) Ministerul maghiar să ordone să nu se aleagă decît delegați români în ținuturile românești, nu sîrbi, greci sau de alte nații. 3) Ministerul să hotărească ca loc de întrunire al viitorului congres bisericesc Aradul sau Timișoara, „fiind aceste locuri și așa centrul naționalităților de religia greco-unită.” Acestea și „încă alte rugări” vor avea să facă delegații convocați la Pesta.⁷¹

„Din punct de vedere politic, Emanuil Gojdu era în fruntea curentului burghezodemocrat care urmărea cucerirea libertăților burgheze pe calea petițiilor și prin parlamentul din Pesta.

Printre fruntașii românilor din Banat și Ungaria se disting trei curente. Unul, al *burghezilor democrați* în frunte cu **Gojdu** la care aderă îndeosebi reprezentanți ai burgheziei ca: Gheorghe Ioanovici de Dulău, Alexandru Capra, Vincențiu Bogdan de la Comloș, Ioan Misici de la Lipova, Atanasie Decicu, Nicolae Iorgovan de la Timișoara și alții mai puțin însemnați.

Al doilea curent, al *revoluționarilor democrați*, care erau grupați în jurul lui **Murgu** și dețineau pozițiile cele mai înaintate. Revoluționarii democrați se bucurau de încrederea maselor țărănești, a micii burghezii reprezentată de învățători, preoți și mici meseriași. Ei urmăreau emanciparea politică și bisericească a Banatului și unirea lui cu Ardealul, Moldova și Țara Românească în granițele vechii Dacii. Din punct de vedere social cereau emanciparea totală a țărănimii prin împărțirea pămînturilor moșierești. Pentru ei, revoluția maghiară nu era decît un mijloc spre a-și ajunge scopul. În prima fază a revoluției ei vor domina situația, fiind și cei mai numeroși. Dintre reprezentanții mai de seamă, pe lângă Murgu amintim pe: Aloisiu Vlad, Axentie Bojincă, Ștefan Ioanescu, Dionisie Ciocolaș, Dimitrie Petrovici-Stoichescu, Ignație Vuia, Nicolae Bojincă, Nicolae Tincu Velea, Teodor Poruțiu, frații Albini și mulți alții.

Al treilea curent, avînd în frunte pe **frații Andrei, Eugen și Petru Mocioni**, cărora li se va atașa și Petru Cermenea în această fază a revoluției, pînă în octombrie 1848 va avea o atitudine rezervată totală. Ei militau pentru unirea tuturor românilor din Imperiul habsburgic, care datorită preponderenței numerice își vor putea cîștiga drepturile naționale.”⁷²

Emanuil Gojdu face convocarea adunării la Pesta încă din 12/24 aprilie, cînd – după cum am arătat – Ioan Arcoși, avocatul de la Arad, și Vincențiu Babeș, tînărul profesor de la Preparandia din Arad, semnează manifestul de convocare. În acel manifest nu era vorba de separare, ci doar de respectarea proporționalității numerice în apropiatul congres al bisericii ortodoxe din Ungaria și, în al doilea rînd, ca

locul întrunirii congresului să fie fixat în orașele Timișoara sau Arad, nu la Carloviț sau Novisad.

În articolul trimis *Foii pentru minte inimă și literatură* de un timișorean înaintea adunării de la Pesta, se precizează din nou că delegații din Arad, Lipova, Lugoj, Caransebeș, Timișoara și alte comune vor pretinde în adunarea de la Pesta ca Timișoara să fie sediul viitorului congres bisericesc, numărul delegaților români la congres să fie cel puțin egal cu al delegaților sârbi, iar în raporturile româno-sârbe să domine „egalitate și frățietate”. Dar, în același articol se arată și inițiativa lugojenilor care „merseră mai departe” cerînd independența bisericii române. Și autorul articolului, care credem că este Petru Cermenea, se întreabă dacă prin această despărțire românii bănățeni nu vor fi „înghițiți” de maghiari, ce se bucură de luptele confesionale dintre români și sârbi.⁷³

În răspunsul pe care și-l dă autorul la aceste întrebări, recunoaște că fixarea locului și modului de întrunire a congresului la Timișoara e bună. Se tem doar că românii să nu fie înșelați, de aceea cere ca în ceea ce privește alegerea deputaților la congres, românii să aleagă „pe acei bărbați români vrednici pentru congres de al căror caracter și piept român nu au nici o îndoială”. Este de acord cu hotărîrea lugojenilor de a cere independență, „căci numai aceasta va ține românilor naționalitatea în întregimea ei”. Nu se teme că prin separarea celor două ierarhii, românii din Banat și Ungaria se vor uni cu Ardealul și Bucovina sub un mitropolit român. „Și dacă nu putură înghiți sîrbii – spune corespondentul – cu care furăm mai strîns legați în multe moduri...să n-ai teamă că ne vor absorbe ungerii, cu afit mai puțin cu cît acuma românii veniră la adevărata conștiință națională, care e cel întîiu temeiul a face un popor virtuos și a-l dobîndi lumii cultivate vaza cuvenită.”⁷⁴

Deci, cînd au plecat deputații bănățeni la Pesta nu se punea problema separării ierarhice, ci o justă repartizare a deputaților din congresul mixt. *Gazeta de Transilvania* ne informează că la Pesta au venit din Arad 4 deputați, din Lipova 2, și speră ca lugojenii să trimită și mai mulți. Pe lîngă cererile arătate, deputații vor înainta la minister și alte petiții.⁷⁵

Din actele emise de membrii comitetului din Pesta reiese că consfăturile au început pe data de 15 mai și s-au încheiat pe data de 21 mai. În total erau întruniți la Pesta 39 de „deputați”, după cum se intitulează ei, reprezentînd comitatele Arad, Bihor, Bichiș, Timiș, Torontal, Caraș și orașul Pesta. Dintre aceștia, două treimi erau din comitatele Timiș, Torontal, Caraș și Arad. Deci majoritatea absolută o aveau bănățenii. Aceștia s-au întrunit în casa și sub președinția lui Emanuil Gojdu. În condițiile revoluției, ei au dorit să transforme Ungaria multinațională într-o patrie a națiunilor. În interesul colaborării, n-au pretins autonomie teritorială. (Se poate presupune că, din această cauză, n-a participat la întrunire Eftimie Murgu, care ar fi dorit autonomia Banatului, în condițiile colaborării cu guvernul maghiar.)

Ce au făcut acești delegați între 15 și 21 mai la Pesta reiese din actele adunării.

În primul rînd, adunarea protestează în contra proclamării lui Iosif Rajacici ca patriarh, „fiindcă după legile civile și după canoane, alegerea e ilegală, dat fiind că s-a făcut cu evidenta călcare în picioare a drepturilor națiunii române”. De altfel, cetățenii de naționalitate română, în petiția adresată guvernului, „cer sistarea apar-

ținerii lor la ierarhia sârbească și, peste tot, scoaterea lor de sub conducerea și păstorirea bisericii Greco-neunite astfel ca să poată fi propusă conducerea afacerilor bisericești și școlare unei autorități proprii eclesiastice, aleasă din fii proprii”.

În ziua de 21 mai 1848, au fost redactate două acte de o deosebită importanță, al căror autor principal a fost Emanuil Gojdu:

I. Înștiințare către Români de legea răsăriteană neunită. Prin acest manifest, deputații adunați se adresează poporului român. După ce arată că „s-au sfătuit câteva zile că ce este și ce ar fi de a face pentru bunul poporului și al neamului românesc”, comunică că au luat hotărârea să înainteze ministerului o petiție cu doleanțele românilor. Pentru a cunoaște toți cuprinsul petiției, aceasta se va tipări în limbile maghiară și română și se va difuza poporului din toată țara. Petiția s-a tipărit cu cheltuiala deputaților adunați la Pesta.

Încă se înștiințează că s-a hotărât convocarea unei adunări pe ziua de 25 iunie la Timișoara „ca să ne sfătuiem cu toții, laolaltă, pentru bunul de obște”. Deoarece adunarea de la Timișoara este aprobată de minister, fiecare comună va trimite câte un delegat care să aibă scrisoare de împuternicire, pecetea satului și a bisericii respective. Dacă vreo comună nu are pe cine trimite, atunci va delega pe cineva din localitatea cea mai apropiată care e dispus să vină la congres. Înștiințarea către români e semnată de Emanuil Gojdu ca președinte și Ioan Dragoș ca secretar.⁷⁶

II. Petiția neamului românesc din Ungaria și Banat e cunoscută din copiile care s-au păstrat. O publicăm și noi aici în întregime, reluată din cartea Cornелиei Bodea, *1848 la români O istorie în date și mărturii*, vol.II, Buc., 1972, p. 509–511.

Petiția neamului românesc din Ungaria și Banat

Domnilor miniștri!

Nația română și după mărturisirea istoriei e una dintre cele mai vechi nații în Ungaria. De la început, după făcuta legătură, dînd mîna cu ungurii a apărât patria și pentru bunul aceleia lucrînd cu nemișcată statornicie nu numai sîngele și averea și-a jertfit, ba încă împotriva musulmanilor și a altor barbari dimpreună cu neamul unguresc a fost zid apărător patriei acesteia, și prin aceasta a toată Europa, care urmă după lumina civilizației.

Nația aceasta asuprită de valurile veacurilor multe a răbdat, fiind amurțită de patimile strîmbătății și ale nerecunoștinței.

Zioa de pofta a neamurilor, întemeiată pe vecinica dreptate, s-a ivit; și anul 1848 urmînd îmboldirei geniului patriei acesteia în binecuvîntarea libertății pe toți cetățenii patriei fără osebire de religie asemenea împărtășindu-i, de simțul acesta al libertății să bucură și nația română, și timpul acesta după lipsiri de multe veacuri cu piept înflăcărat salutîndu-l:

Noi, în numele nației române din Ungaria, ca trimișii aceleia, declarăm coronatului împărat din Ungaria și pînă aci neprecurpat arătată credință, însuflețitori luptători pentru dreptate, mulțumire, cătră frații noștri unguri dragoste, ear cătră întiul neatîrnătoriu ministerium unguresc simpatie și încrezămînt, mărturisind cum că ne

ținem de cea mai sfântă datorie, cu patriotică jertfire a ne lupta pentru mărirea co-roanei ungurești și pentru întregimea împărăției.

Deci dară cînd principiile aceste le așternem și hotărît după chemarea noastră, în numele nației, cu cuvinte ferbinți înaintea ministeriului petrecut de dragostea nației, totdeodată sîntem datori a mărturisi, cum că umblarea noastră nu să întemeiază pe acea ticăloșie omenească, care în orele mărimei însătoșată fiind de cercarea grației însuși de sine să supune, ci potrivit cu originea noastră romană, în timpul lipsei arătăm ungurilor cum că noi sîntem adevărați prieteni.

Atîta e ce în numele nației, după lipsă și în faptă arătînd, cu cuvinte descoperim. Și acuma:

Ce să atinge de soarta noastră ne apropiem cu cumpătatele noastre dorințe către ministeriul național.

Avem și noi dureri urmate din răutățile timpurilor. Avem și legiuite pofte, a căroră lecuire și împlinire, potrivit timpurilor, a o lua în socotință cu atîta mai puțin o putem trece cu vederea, cu cît mai tare sîntem încredințați despre aceea, cum că prin țintita lucrare și astfel de încercare se va nimici, care fiind povățuită de o mîină nevăzută a stării ce a urmat dîn răutățile timpurilor, ar putea fi și spre primejdia țării noastre.

Durerile cari le pomenirăm să ating de soarta intereselor noastre naționale, și să nasc de acolo că slavismul încă înaintea de cîteva sute de ani lipsindu-ne de literile noastre cele românești și vîrînd în toate cărțile noastre cele bisericești și școlastice slovele lui Kiril, a voit nația noastră a o despărți de către Europa civilisată, pentru aceea ca așa prin o silă morală să o poată trage în cursa slavismului; și fiindcă originalul caracter al nației noastre nu s-a putut strămuta, a întrebuițat și starea noastră cea izolată, fără de-a fi fost noi întrebați, acel soi al slavilor, care în anul 1690 a venit în pămîntul unguresc, a tras și pe nația românească cea de o lege cu sine sub aripile așa numitului *Declaratorium Illiricum*, de la care timp hierarchia (preoțimea) sîrbească a monopolizat toate trebile bisericești și școlastice, cu cea mai mare stricare a nației noastre. Libertatea, egalitatea și frățietatea nu suferă ca într-o patrie să domnească un popor asupra altuia; și fiindcă firea, caracterul și deosebirea în limbă, cu un cuvînt, datorința politică a nației românești, pofteste ca să se nimicească amestecarea la olaltă, la care țintește panslavismul, pentru aceea:

Din datorința care avem către bunul nației noastre, mărturisim că avem neștrămutată voință a ne despărți de către sîrbi în toate trebile bisericești și școlastice. Și după-ce din împrejurările mai de curînd ivite apriat să vede, cum că sîrbii prin lucrarea lor voesc a surpa întregimea crăimei ungurești, și după ce și metropolitul sîrbesc, care se află sub constituția ungurescă, s-a făcut părtaş lucrării acesteia, noi pe dînsul ca pe unul care s-a îndepărtat de la calea legii nu-l putem cunoaște mai mult de cap bisericesc al concetățenilor și al neamului nostru.

Așadară, poftim:

1. Ocîrmuire bisericească cu totul neatîrnată de la mitropolitul Carlovițului, care și pînă atunci, pînă ce legiuitul nostru sinod în privința aceasta va hotărî, să ocîrmuiască provisorie, sub nume de *vicar-mitropolit*, luînd lîngă sine doi bărbați adevărați români, unul de ceata preotească, iară altul dintre mireni.

2. Să se trimită sub președința unui comisar ministerial o comisie aleasă de români și sârbi la umăr deopotrivă, care cercînd starea fundațiilor bisericești și școlastice, precum și starea și diplomele mănăstirilor, iară mai vîrtos ca cine au fost fondatorii acelorora, să poată sfîrși mijlocirea despărțirii, ca să poată căpăta fieștecare parte, partea sa.

3. Să avem sinod dechilin și ocîrmuire bisericească și școlastică neatîrnată, ai căreia mădulari să fie aleși numai dintre fiii nației noastre.

După credința ce o avem cătră frații nostri unguri, și cu care credință, precum tare credem, și din partea lor vom fi întîmpinați, poftele noastre cele politice în următoarele puncturi le cuprindem:

a) Concedătenii români limba ungurească o cunosc de diplomatică, însă ei așteaptă aceea, ca întrebuițarea limbei sale naționale neîmpedecată să se lase în biserici, la învățătura fiilor săi și pretutindenea și în toate trebile nației noastre, cele din lăuntru;

b) Să se arădice lîngă ministrul cultului o secție (clasă) deosebită, care să ocîrmuiască trebile românilor, cele bisericești și școlastice și în care să se așeze numai români adevărați de legea răsăritului în care poporul are încrezămînt;

c) Să se întoarcă mai mare băgare de seamă de aci înainte asupra fiilor nației românești, cari pînă acum nu fără durere să priveau a fi trecuți cu vederea;

d) La regimentele militărești mai cu seamă să se așeze (aplicheze) ofițeri români. Care poftedrepte și eșite din suflet adevărat grăbind a le așterne înaltului ministerium, care e încungiurat de credință și dragoste, noi în numele nostru și în numele nației, care pe noi aicea ne-a trimis, cu cucernicie poftind și dorind fericirea patriei noastre, din toată inima și din tot sufletul strigăm: Să trăească țara, să trăească craiul, să trăească libertatea, egalitatea și frățietatea!

Datu-sa în Pesta, din ședința românilor adunați de prin comitaturile ce mai jos se vor însemna, în 21 mai 1848.

Emanuil Gozdsu, *președinte*;

Reprezentanții *din comitatul Aradului*: George Țapoș (protopresbiter), Pavel Boțco (preot în Chișineu-Criș), Ioan Arcoși și Pavel Petrilă;

din comitatul Bihorului: Ioan Dragoș, George Fonnai și Nicolae Jiga;

din comitatul Bichișului: David Nicoară, Moise Suciu și Ioan Szabo;

din comitatul Timișului și Torontalului: Ioan Missici, Petru Cermena, Gheorghe Muntean, Blasiu Brancovan, Simeon Popovici, Athanasiu Rațiu, Ioan Petrovici, Ștefan Ilici, Nicolae Iorgovan, Nicolae Țăran, Vicențiu Bogdan, Ladislau Bogdan și Iulian Ianculescu;

din orașul Pesta: George Stupa, Teodor Serb, Ioan Auran, Sigismund Pap, Ioan Putici, Petru Farchici și Frita Șaguna;

din comitatul Carașului: Blasiu Fogarași, Grigore Radulovici, George Fogarași, Ignatie Vuia (protopresbiter în Văradia), Auxențiu Bojinca, Teodor Fogarași, Mihai Velia [N.Tincu-Velia] (învățător de teologie), Ioan Marcu (protopresbiterul Lugojului) și Maxim Pascu.

Observăm că *Petiția* sintetizează, ca un veritabil program politic de moment,

revendicările românilor din comitatele respective. Partea inițială este un prolog care include justificarea cerințelor populației românești. Se recurge, pe linia unei tradiții cunoscute, la argumente de natură istorică, care demonstrează statornicia românilor pe aceste meleaguri. Apoi se invocă seculara asupra socială și națională la care a fost supusă aceasta. Deputații adunați „în numele nației române” declară credință împăratului, mulțumire luptătorilor pentru dreptate, dragoste fraților unguri, simpatie și încredere ministerului maghiar. Apoi înșiră dezideratele, care sînt de ordin bisericesc, politic și național.

„La o privire superficială asupra *Petiției*... este posibil să se constate că ea se compunea numai din trei puncte revendicative, adică: autonomie bisericească; constituirea unei comisii comune dintre români și sîrbi pentru a delimita fundațiile școlare și bisericești; despărțirea și autonomia școlilor românești în care să funcționeze ca învățători numai „fiii nației noastre”. Subpunctele acestuia din urmă au însă o valoare de cerințe independente. Se pretinde ca în administrație, școli, biserici și justiție – sau mai exact în „*toate trebile nației noastre, cele dinlăuntru*” – să fie folosită, neîmpiedicat, limba română, bine înțeles acolo unde populația care o vorbea era majoritară. Ca o completare a acestei măsuri, ce-și aștepta materializarea, era ridicarea „lîngă ministerul culturii” a unei secții deosebite „care să ocîrmuiască trebile românilor, cele bisericești și școlastice și în care să se așeze numai Români adevărați, de legea răsăritului, în care poporul are încrezămînt”. În regimentele militare să fie promovați mai mulți ofițeri români iar funcționarilor să li se acorde „băgare de seamă de aci înainte”. Această revendicare politică izvora din necesitățile obiective ale formării și dezvoltării burgheziei române.”⁷⁷

Petiția se încheie prin salutul: „trăiască țara, craiul, libertatea, egalitatea și frățietatea”. Apoi semnează cei 39 de delegați din cele șase comitate și din orașul Pesta.

Printre deputații adunării din Pesta găsim personalități de pe meleagurile noastre⁷⁸ precum: **David Nicoară**⁷⁹, **Moise Suciu**⁸⁰, **George Stupa**⁸¹, **Evreta Șaguna**⁸², **Sigismund Pop**⁸³, **Teodor Șerb**⁸⁴.

Față de dezideratele exprimate în convocarea adunării de la Arad, în *Petiție* au intervenit modificări esențiale, ceea ce înseamnă că la aceste modificări s-a ajuns în timpul dezbaterilor de la Pesta. „Mai întîi, nu mai e vorba de o repartizare justă în congres, ci de o despărțire totală de biserica sîrbă și de înființarea unei ierarhii românești. În al doilea rînd, pe lîngă revendicările de ordin bisericesc se introduc și revendicări de natură politică. Dintre acestea cea mai importantă este aceea privitoare la independența școlilor și la folosirea limbii române „în toate trebile nației noastre cele din năuntru”. Este adevărat că termenul acesta e cam general și vag, totuși față de adunările de pînă acum constituie un progres. Iată pentru ce „Gazeta de Transilvania”, după ce publică dorințele românilor întruniți la Pesta, spune că aceste postulate „le fac onoare (românilor – n-n.) înaintea lumii civilizate”. „Organul național” din Blaj înregistrează și el dezideratele românilor din *Petiția* din 9/21 mai. Redacția ziarului însă e nemulțumită că apelul e adresat românilor „de legea răsăriteană neunită”. De aceea publică o notă de îndemn la unirea tuturor românilor: „Bine ar fi ca să încete o dată între români numirea de unit și neunit. Acest separatism nu mai poate avea loc, ca în timpul sistemii vechi, cînd domnea principiul:

divide et impera. Români ca fiii aceleiași mame au să dea mîna unul cu altul”.

Întrebarea care se pune este: cui se datorează aceste modificări? Cine a influențat mărirea și lărgirea revendicărilor? La aceasta putem răspunde în mod sigur că cel puțin în prima chestiune – a aceea a separării ierarhice – delegația bănățenilor a avut cuvîntul hotărîtor. Am văzut că încă de la prima adunare din Lugoj nu a mai fost vorba de proporționalitate în congres, ci de separarea totală a celor două ierarhii.

Punctul acesta, de altfel, convenea și guvernului maghiar, care în această perioadă era foarte strîmtorat din cauza taberelor sîrbești întărite din sud pe care nu le putea ocupa. De aceea, guvernul dă satisfacție cererii românilor și fixează ca loc de întrunire a viitorului congres bisericesc româno-sîrb orașul Timișoara, nu Carlovițul sau Novisadul, așa cum ceruse mitropolitul Iosif Rajacici.

Prin aceasta, românii au cîștigat un punct important. Vestea e înregistrată și de presa română, „Organul luminării” anunță ținerea congresului pe data de 15 iunie la Timișoara. Motivul fixării ca sediu al congresului în orașul Timișoara îl constituie tulburările de la Kikinda. Totodată aduce cunoștința că Csernovics, comitele din Timiș, a fost numit comisar al guvernului.

Și „Gazeta de Transilvania” relatează că, din cauza „tulburoaselor lucruri din Banat și Slavonia”, ministerul a fixat ca loc de întrunire a congresului sîrbo-român orașul Timișoara, unde a fost și ultimul congres de la anul 1790. Gazeta însă face și un scurt comentariu: „Prin această măsură, românii bănățeni vor putea răsufla îndo-it. Țineți-vă numai bine.”

Așadar, unul din punctele importante ale postulatelor românești a fost cîștigat prin fixarea ca loc de întrunire al congresului bisericesc româno-sîrb în orașul Timișoara.”⁸⁵

Despre întrunirea de la Pesta putem spune, că nu este vorba de o întrunire ocazională. În condițiile revoluției, delegații au dorit să transforme Ungaria multinațională într-o patrie a națiunilor. În interesul colaborării, n-au pretins autonomie teritorială. (Se poate presupune că, din această cauză, n-a participat la întrunire Eftimie Murgu – măcar că se afla la Pesta –, care ar fi dorit autonomia Banatului, în condițiile colaborării cu guvernul maghiar.) Biserica fiind organizația cultural-politică cea mai puternică de unire a societății românești și, mai ales cu caracter național, participanții la întrunire au dorit să-i consolideze autonomia și să-i asigure caracterul național. De aceasta era nevoie, înainte de toate, pentru că românii ortodocși din Ungaria erau integrați într-o asemenea organizație bisericească – mitropolia de la Carloviț – care se afla sub conducere sîrbească. Începînd cu anul 1810, românii ortodocși au pornit lupta pentru autonomia bisericii lor naționale, adresînd petiții către domnitor și guvern.

După adunarea de la Pesta, s-au formulat mai multe cereri, petiții, memorii, care au fost înaintate ministerului cultelor, și au fost duse la Viena la împărat. Personalități cunoscute au formulat aceste cereri, printre care amintim pe: Andrei Șaguna, Vicențiu Babeș, Constantin Pomuț⁸⁶, Teodor Șerb, frații Mocioni, Augustin Treboniu Laurean, Timotei Cipariu, Ghenadie Popescu, Aaron Florian și alții. Scopul acses-

tor inițiative era independența Bisericii Ortodoxe Române și constituirea mitropoliei Ardealului. Aceste demersuri totdeauna au fost sprijinite și de Gojdu, el fiind chiar și membru al unor delegații la Pesta și Viena.

Alegerile deputaților în Dieta de la 1848

Revenind la evenimentele de la 1848, precum mai sus am amintit, în rîndul românilor din Ungaria și Banat existau trei curente. Curentul revoluționarilor democrați, avînd în frunte pe Eftimie Murgu, era puternic și avea mulți adepți. Este semnificativ faptul că deși Murgu era la Pesta, nu participă la adunarea convocată de Emanuil Gojdu. La alegerile deputaților din 1848 Murgu împiedică alegerea lui Gojdu. „Despre felul în care a decurs alegerea lui Murgu la Oravița avem informații în scrisoarea de validare a alegerii. Din conținutul ei reiese că Murgu avea doi contracandidați, pe Emanoil Gojdu și László Balogh. Deci Murgu a candidat pentru a împiedica alegerea acestora. În ziua de 24 iunie, la orele 10, comisia s-a înfățișat în cortul ridicat în acest scop „în cîmpul tîrgului din Oravița română”, unde erau întruniți alegătorii. După ce președintele comisiei le-a adus la cunoștință alegătorilor drepturile pe care le au conform legii, i-a invitat să treacă la alegere. Atunci „o mulțime în număr mare strigînd numele lui Murgu l-a ovaționat ca deputat”. Aderenții lui Emanoil Gojdu și László Balogh au cerut să se treacă la votare. Dar „la strigătele neîncetate și cu mare însuflețire a mulțimii lui Murgu... întîi partida lui Gojdu și imediat în urma ei a lui Balogh de dragul împăcării și a bunei înțelegeri au strigat numele lui Murgu în fața întregii mulțimi adunate: ca urmare, Eftimie Murgu, fiind ales de către toți și în unanimitate, la dorința publică, a fost declarat de către președinte ca deputat din partea cercului electoral Oravița.” Deci la Oravița, Murgu a reușit, datorită popularității sale, să învingă atît pe candidatul maghiar și cît pe Emanoil Gojdu...

Deci în prima fază a alegerilor, triumful partidei lui Murgu a fost total. În tot comitatul Caraș n-au fost aleși decît Murgu și colaboratorii săi cei mai apropiați. Murgu a fost ales în circumscripțiile electorale Lugoj, Oravița și Făget; Ștefan Ioanescu la Bocșa, Aloisiu Vlad la Zorlenț, iar Axentie Bojincă la Sasca. Toți noii aleși aparțineau curentului democrat revoluționar. Ștefan Ioanescu fusese notar de sat; Aloisiu Vlad avocat la țară, iar Axentie Bojincă era încă student și nu avusese nici averea necesară pentru a fi ales. Cu ocazia acestor alegeri s-au înășprit și relațiile dintre cele două curente existente printre fruntașii românilor bănățeni: democrații burghezi, în frunte cu Emanoil Gojdu și Gheorghe Ioanovici, care se bucurau de sprijinul oficialităților și al marilor proprietari, și curentul democrat revoluționar, în frunte cu Murgu, susținut de masele țărănești.

Atît presa guvernamentală cît și comisarul guvernului își vor manifesta nemulțumirea de felul cum au decurs alegerile în comitatul Caraș. „În toate cele șase cercuri electorale au fost aleși numai români. Deci nici o încredere sau simpatie pentru maghiari” – spune ziarul „Pesti Hírlap”. Iar Vukovics vorbind despre alegeri spune că „alegera lui Gojdu și a lui Pascu în Caraș a împiedicat-o influența lui Murgu.”

Influența hotărâtoare a lui Murgu în timpul alegerilor este confirmată și de oficiosul guvernului, ziarul „Pesti Hirlap”: „... Unii dintre acești deputați au promis a susține împărțirea pământurilor domeniiale.” Și mai departe același ziar spune că în timpul alegerilor „fiecare candidat umbla cu câțiva agitatori care mergeau printre alegători strigînd: pe acesta să-l alegeți că așa vrea Murgu; aici e scrisoare de la el. Și poporul a crezut”, încheia cu năduf corespondentul ziarului. Putem spune că alegerile din Caraș au fost dominate de voința lui Murgu. Și rezultatul a fost că n-a pătruns în noul parlament nici un feudal maghiar.

Pe data de 2 iulie deputații de Caraș au pornit spre Pesta, unde urma să se deschidă noul parlament. După solemnitatea deschiderii, începe validarea mandatelor deputaților. Conform legii electorale, Murgu, care fusese ales în trei circumscripții, trebuia să opteze pentru una din ele. În ședința din 6 iulie, Murgu optează pentru circumscripția Lugoj. Urma deci să se facă noi alegeri în circumscripțiile Oravița și Făget.”⁸⁷

Precum vedem, într-adevăr scopul lui Murgu era să împiedice intrarea lui Gojdu în Parlament, fiindcă la Oravița trebuia prescrisă o nouă alegere. Relația dintre acești doi bravi români, totdeauna a lăsat mult de dorit. Eșecul electoral îl va determina pe Gojdu să rămână neimplicat în evenimentele care au urmat în revoluție.

Spirit prudent, Emanuil Gojdu se va retrage temporar din arena politică, evitînd riscurile unei posibile confruntări cu autoritățile instalate după înfrîngerea revoluției. S-a dedicat preocupărilor strict profesionale, unor opere filantropice și ajutîndu-l pe prietenul său, episcopul Andrei Șaguna, cu sfatul și cu fapta în luptele pentru redobîndirea autonomiei Bisericii Ortodoxe Române din Transilvania și Ungaria.

Emanuil Gojdu a dezavuat instaurarea regimului absolutist, în 1849 i s-a oferit funcția de comisar imperial în Bihor, dar nu a acceptat-o.⁸⁸

„În anul 1849, pe lista persoanelor marcante ale vieții publice și științifice cerute de Curtea imperială în scopul numirii lor în funcții superioare, alături de Eudoxiu Hurmuzache, Ion Maiorescu, August Treboniu Laurian, Avram Iancu este citat și Emanuil Gojdu și propus la Secția de apel în afaceri cambiale.”⁸⁹

În deceniul neabsolutismului, la solicitarea autorităților imperiale privind activitatea lui Gojdu în timpul revoluției, „primăria capitalei ungare nu a stat la îndoială să confirme, la 18 Septembrie 1852, că Gojdu ca un cetățean pașnic nu a încetat, nici în împrejurările tulburi a răsmeriței, a da „eminente dovezi” de tact și devotament distins.”⁹⁰

Comite suprem în Caraș

„Imperiul habsburgic, atins de criza economică din 1857, înfrînt în războiul cu Franța și Piemontul din 1859 și neputînd face față absolutismului centralist, se văzu în 1860 în fața unei noi crize interne. Pentru a o preveni, cercurile conducătoare habsburgice au restabilit relativa autonomie legislativă locală, permițîndu-se re-deschiderea dietelor și creîndu-se totodată un organ legislativ central („Reichsrath”),

compus din deputați ai tuturor provinciilor. Se ordonase reorganizarea comitatelor pe baze constituționale, dar cu respectarea dispozițiilor referitoare la drepturile națiunilor, bineînțeles și ale românilor, așa cum erau cuprinse în diploma împărătească din 20 octombrie 1860. Se schița astfel tendința unei evoluții spre monarhia constituțională.”⁹¹

Diploma din octombrie 1860 și Patenta din februarie 1861 au consacrat în Imperiul habsburgic un regim liberal, tradus în viața de stat ca un compromis între tendințele federaliste și centriste din imperiu, pe de o parte, și tendințele autoritare și cele neoliberal-democratice pe de altă parte. În acest climat politic, însușirile sale personale și acomodările lui politico-sociale împăciuitoare i-au deschis lui Emanuil Gojdu calea spre situații și dregătorii înalte. Bucurându-se de încrederea guvernului maghiar, el a fost numit comite suprem (prefect) al comitatului Caraș, în Lugoj, această însărcinare aducându-i și calitatea de membru al Casei Magnaților, forul legiuitor superior al parlamentului maghiar. După numirea sa în funcția de comite suprem, Emanuil Gojdu a publicat un manifest către populația comitatului, români, maghiari și germani. El i-a asigurat că va reface viața constituțională întreruptă în ultimii 12 ani de regimul numit „absolutist”, că va apăra dreptatea și legalitatea, va asculta și va sprijini pe cei aflați în suferință, că va sprijini orice lucru bun și folositor pentru locuitorii comitatului. Românilor le-a făgăduit că îi va sprijini pe cei capabili să ocupe funcții de stat. Gojdu a fost primit la Lugoj, Caransebeș și Timișoara cu entuziasm de români, maghiari și germani, bucurându-se de a fi scăpat de absolutismul habsburgic. Despre această primire în felul următor a scris T.V.Păcățean:

„Pentru comitatul *Carașului* (astăzi Caraș-Severin), comite-suprem a fost numit Emanuil *Gozsdu*. Dintre puținii comiți supremi, de naștere română, nici unul n-a fost primit cu atîta simpatii, manifestate din toate părțile, ca acest bărbat luminat al neamului nostru, popular la Români și stimat din partea străinilor.

Tinerimea română din Pesta, care cunoștea mai bine inima bună românească a lui *Gozsdu*, luînd știre despre numirea sa de comite-suprem al celui mai românesc comitat din țeară, s-a prezentat în corpore în 8 Ianuarie n. 1861 la noul comite-suprem pentru a-l felicita și a-i dori spor și izbîndă în noul cerc de activitate. Oratorul tinerimei a fost rigorozantul *Ioan Nemeș*.

La vorbirea călduroasă ce i s-a adresat, *Emanuil Gozsdu* a răspuns următoarele:

„Fraților! Îndurarea înălțatului împărat, prin care am fost onorat cu starea înaltă de comite-suprem, nu o pot considera ca remunerare pentru meritele mele, pe cari nu le am, ci *meritul e al Românilor*. Persoana mea nu e decît mijloc, prin care unul dintre drepturile cele mai sfinte ale Românilor să realizează; și tot meritul meu este, că *sunt și am fost totdeauna Român*.

Frații mei! Sunt fericit de cumva Români vor fi mulțumiți cu aceea, că pentru meritele lor sunt eu remunerat, deoarece eu înaintea neamului meu nu pot avea nici un merit, fiindcă mi-a lipsit ocaziunea pînă acuma; prin asta însă mi se deschide calea, de aci înainte voi avea teren pe care voi putea lucra ca Român și ca patriot.

Fiți încredințați fraților, că nu voi lăsa nici o ocaziune nefolosită, și nici un mijloc legal neîntrebuințat, ce ar confera la fericirea națiunii române în genere, și a comitatului meu în special. Mă voi nizu din toate puterile spre ridicarea și înainta-

rea, atît materială cît și spirituală, a neamului meu, cu un cuvînt, fie denumirea mea oricum primită de ai mei, eu voi lucra ca Român și ca patriot. Iar vouă, fraților mei, vă mulțumesc pentru aducerea aminte, și fiți siguri că voi fi totdeauna recunoscător.” –

În calea sa spre Lugoj, pentru a-și ocupa noul post, *Gozsdu* a sosit în 18 Ianuarie, seara, la Timișoara, unde i s-a făcut primire frumoasă. La gară îl aștepta lume multă, în cea mai mare parte românească. L-au bineventat doi trimiși ai comitelui suprem din Timișoara, iar în numele Românilor *Vincentiu Bogdan*. De la gară pînă la hotel a fost petrecut de o ceată de călăreți, cu făclii aprinse în mînă. Ceva mai tîrziu i s-a aranjat conduct de torțe, cu care ocaziune i s-au rostit vorbiri în limba maghiară, română și sîrbă.

În numele Românilor a vorbit inspectorul de școale, *Constantin Ioanoviciu*, accente calde românești, dînd exprimare durerii generale, că Maiestatea Sa n-a aflat de bine a împlini cererea Românilor și a le da în Banat teritor și căpitanat român, – pentru că numai pe calea aceasta se poate garanta Românilor conservarea naționalității lor. Exprimă însă totodată și bucuria simțită de toți Românii, pentru că a fost trimis în mijlocul lor un bărbat, care între împrejurările date singur e în stare să liniștească spiritele și să domolească frica Românilor de soarta viitorului naționalității lor. Oratorul încheie declarînd – „*ca să se știe*,” – că Românul numai atunci se va simți mulțumit și fericit sub constituția ungurească, dacă naționalitatea sa se va bucura de asemenea drepturi ca și cea maghiară, și Românul nu va fi *subordonat*, ci *coordonat* întru toate Maghiarului.

În ziua următoare, inteligența română din Timișoara și jur i-a făcut vizită în corpore la hotel, cu care ocaziune *Gozsdu* a declarat, că-și va da toate silințele să promoveze cauza națională a Românilor, pe cari îi va ajuta, nu numai pe terenul vocațiunii sale, ci și materialicește.

Bună primire i s-a făcut lui *Gozsdu* și în Lugoj, deși o parte a inteligenței române de acolo privea cu neîncredere la el, din motivul, că din toate vorbirile sale ieșea prea evidentă ideea de înfrățire între Maghiari și Români, pe atunci idee foarte nepopulară.⁹²

La scurt timp după ocuparea postului, *Gojdu* a publicat un manifest către locuitorii comitatului Caraș, prin care îi anunța că principala sa preocupare în calitate de comite va fi instaurarea unui regim constituțional, care timp de 12 ani a fost suspendat. „Una dintre garanțiile principale pentru vechea constituție ungară fiind organizațiunea comitatensă, el promitea o atențiune deosebită românilor capabili să intre în funcțiuni la comitat și asigura pe toți că în persoana lui vor găsi pîrtinitor pentru orice idee bună, justă și utilă, fiind hotărît să apere dreptatea și legalitatea, să asculte și să sprijinească pe cei necăjiți. Un raport în ziarul *Pesti Napló* (5. II. 1861) arată ce discuțiuni au fost între Lugojeni în preajma instalării noului prefect. S-a pus chestiunea cine să-l salute întîi: un reprezentant al Românilor sau al Ungurilor? Și în care limbă? S-a ajuns la încheierea că limba maghiară are întîietate numai unde îi revine rolul de limbă a țării; altfel trebuie să cedeze pasul față de cea românească. Urmarea a fost că, ajuns la granița comitatului Caraș, *Emanuil Gojdu* a fost salutat întîi românește; în numele orașului Lugoj primarul l-a salutat în limba germană, iar

la prefectură în casa comitatului Kiss Andor i-a adresat cuvîntul de bun sosit în limba maghiară, după ce a urmat apoi cuvîntul lui Ioan Faur în limba română.

Seara a fost conduct de torțe, muzică și alte discursuri în limba română, germană și maghiară, la care a răspuns Gojdu românește, povestind o legendă cu doi gemeni, împodobiți de maica lor cu același semn ca să nu se poată ști mai tîrziu care a fost cel dintîi născut. Acești gemeni ar fi: poporul român și poporul maghiar, cîtă vreme mama este patria, care ar îmbia drepturi deopotrivă și unuia și altuia. Raportul termină constatînd că Emanuil Gojdu ar fi cucerit cu totul inima cetățenilor din Căraș trezind puternică speranță că va fi în stare să răspundă în măsură deplină misiunii sale, care nu era nicidecum ușoară.”⁹³

Încă de la instalarea lui la Lugoj, Gojdu caută să se înconjoare cu tineri intelectuali români, aduși chiar din alte comitate (fără a face însă discriminări de ordin național), pe care i-a promovat în funcții de răspundere. Gojdu, „înainte de toate și-a făcut planul despre compunerea reprezentanței comitatului și a corpului funcționarilor, care apoi l-a și executat astfel, ca preponderența majorității române a locuitorilor din comitat să fie asigurată, și anume: 3/4 Români și 1/4 neromâni, iar corpul funcționarilor din 2/3 Români și 1/3 neromâni; astfel însă, că toate posturile cardinale au fost ocupate de Români. Nefiind în comitat atîți tineri Români calificați, cîte posturi rezervate pentru Români, nainte de restaurațiune a însărcinat pe P. Cosma și pe Dr. Aureliu Maniu să scrie la unii tineri din alte comitate, pe cari îi cunoștea de cînd erau studenți universitari în Pesta, ca să reflecteze și ei la posturi de funcționari în Căraș, și la congregația respectivă să se afle în Lugoj. Astfel au intrat în posturi sub Gojdu mulți tineri Români din alte comitate.”⁹⁴

În 31 ianuarie 1861 s-a ținut conferința în sala comitatului, pentru compunerea listei membrilor comitetului reprezentativ al comitatului. Conferința a fost prezidată de comitele suprem Emanuil Gojdu, care a deschis-o cu o vorbire, rostită în ungurește și românește. Despre aceasta întrunire a relatat foarte detaliat și *Foaia pentru minte, inimă și literatură*. Din această relatare cităm mai jos:

„Dl. Comite a adunat mai mulți ca 100 bărbați de încredere din comitatul acesta. În 31 Ianuarie la 10 ore supr. Comite deschizînd adunarea aceasta; Dl. Bela Szende într-o cuvîntare ponderoasă, plină de spirit, a atins înjuriile trecuților 11 ani absolutistici, cu celea mai vii colori, după aceea ridicînd glorioasa lucrare a dietei din anul 1848 și provocînd pe toți pe aceasta bază legiuită a întemeia lucrările organizațiunii acestui comitat, a propus, ca membrii comitetului din 1848, cari mai sunt în viață și se afla de față, să abzică și un comitet nou de 400 bărbați să se aleagă; – ca într-acesta să intre nu numai nobilimea și preoțimea privilegiată catolică, după cum era mai nainte, ci să se extindă la toată preoțimea de orice confesiune, care se află în funcțiune și în fine, că de la 1000 suflete să fie un alegătoriu. – La aceasta s-a sculat Esc. S. Dl. Episcop și defășurînd fidelitatea și alipirea ce are națiunea română către Împărat, știind că românimea e într-un cuget cu Illustr. Sa., răzemat pe diploma împărătească din 20. Octombre, pe rescriptul din 27. Decembre an. tr. prin care sub anumite condițiuni se împreună Banatul cu Ungaria, și mai pe

urmă pe rescriptul din 16 Ian. a. c. Cu solemnitate protestează, ca legile din 1848 să nu se ia de baza lucrărilor organizațiunei acestui comitat.

Aceasta declarațiune a Ill. Sale românii de față o au primit cu o îndestulare plină de entuziasm, însă maghiarii cu murmur, după care s-a sculat Dl. Faur și a arătat cum că legile din 1848 sunt pentru noi de folos, și spiritul lor nou de lipsa dacă voim din punct legiuit a porni; după aceasta Dl. canonic Nagy s-a apucat a apăra pe Ill. Sa, însă după ce nu s-a părut a fi de ajuns cu aceasta s-a sculat și Dl. prepozit Ștefan Moldovanu, care apoi nimic n-a lăsat din celea ce au socotit a fi de lipsă la clarificațiunea prea drepte declarațiuni a Ill. Sale; și așa nefiind cine să mai răspundă pro sau contra; Dl. supr. Comite a rezumat, cumcă afară de acei articoli de lege din 1848, cari i-a cuprins Maiestatea Sa în diploma Sa din 20. Octombre, ca sancționați, ceilalți cari sau nu se ating de noi, sau sunt stricăcioși nouă să nu-i primim, însă spiritul legilor din 1848 cel constituțional democratic să-l întrebuițăm, și așa au determinat, ca membrii comitetului să fie 400; – ca toată comunitatea care e de, sau mai mică ca 500 suflete, să trimită un ales, iar care are încă 250 suflete peste 500 să trimită 2 și celea de 1000 suflete, iar celea peste o mie suflete să trimită 3 ablegați și așa mai departe; spre care scop s-a împărțit comitatul în 16 cercuri de alegere și pe 19. Februarie s-a desemnat ziua adunării aleșilor și a alegerii comitetului; și cu acestea s-a încheiat sesiunea.

Pregătirile din partea românilor și a maghiarilor mai cu seamă, cari pe celelalte naționalități sau nevoit ale contopi în sine, au început pe aceea zi însemnată a se croi încă de la 16. Februarie, la acestea din partea românilor au luat parte și oarecîțiva bărbați zelanți din Arad și Timișoara aici adunați.

Cea mai însemnată a fost conferința privată Dumineca seara avută la Dl. supr. comite, unde acesta a chemat 8 români, și 7 alte naționalități, care de la ½ pe 5 a ținut pînă la ½ pe 9 ore. – Aici la propunerea Dl. sup. Comite, ca cîți să fie în comitet români și cîți neromâni, inteligența română s-a luptat ca un om pînă în capăt pentru proporțiunea impoporațiunei, care din partea românilor e ca 8 la 1; și au pretins 350 membri din sînul său, și 50 din celelalte naționalități; la care între alții Dl. Bela Szende s-a silit a demonstra, cumcă după lege și după instrucțiunea sup. Comite data, la alegerea comitetului trebuie să fie posesiunea inteligența și industria mai întîi și apoi și alte interese de comun și private considerate; ba s-a nevoit a arăta, ca întru acestea ramuri mai în toate întrecu celelalte naționalități pe români în comitatul acesta (?) însă și românii din contra le au opus posesiunea, nu în masa crudă, ci cea cultivată, cumcă e mai mare parte în mîna românilor; și au demonstrat, că industria încă mai pe sus o reprezenta românii, cari în Lugoș, Oravița și Bogșia în mai multe ramuri de industrie sunt preponderenți; – iară cu inteligența concurg cu maghiarii și nu se lasă a fi întrecuți de aceia; ba încă li s-a adaus, ca românii – mai au și alte interese preponderante și anume: românii în mai mare parte plătesc dările și poartă poverile comune și ce e mai scump, dau prețul de sînge al fiilor săi mai pe sus ca celelalte naționalități pentru sacratul tron împărătesc și patria comună. Mai departe Dl. Alois Vlad răzimat pe rescriptul incorporațiunei Banatului din 27. Dec. 1860 pe care l-a numit românii comitatului acestuia în prezent Bulla de aur după cum e maghiarilor cea dată de Andrei al 2-lea, în puterea diplomei din 20. Octombre,

care garantează egalitatea drepturilor tuturor națiunilor, a cerut a se păzi proporțiunea impoporațiunei; – însă toate acestea și altele asemenea acestora, n-au produs efectul dorit; pentru că Dl. supr. Comite după un discurs înțelepțește întocmit, după ce a arătat înjurile scandaloase ce au făcut maghiarii în Biharia și Arad cu românii unde le-au nulificat toate drepte pretențiunile lor, și comemorînd și organizarea illusorie din Timișoara, și a luat la cumpănire aceea cercustare, cumcă diploma din 20 Octobre s-a emis mai nainte cu 70 de zile de incorporarea Banatului, prin urmare pe lunga spiritul legilor din 1848 trebuie să se respecte rescriptul incorporațiunei din 27. Decembre; în urmarea căruia românii din comitatul acesta mai cu seamă fiindcă aici se afla des îndesuți au dobîndit drepturi speciale, care nici de cum se pot trece cu vederea, așa a dețarmurit, ca să fie români în comitet 250, iară neromâni 150, și anume: 110 maghiari, 21 germani, 17 sîrbi și 2 evrei. În urmarea căreia enunciațiuni, oricîte alte cereri și interpelațiuni s-a făcut și în ziua următoare 18. Februarie de cătră deputații adunării private a românilor – n-au fost în stare a-l mai abate; apărîndu-se, ca coarda prea întinsă nu dă tonul dorit și mai întinsă se rumpe; și ca politica de stat mai înaltă poștește, că așa ceva să facă, cît socotește că va putea purta pe umerii săi și va putea apăra în cercustările de față; mai încolo ni s-au mai promis, că după puterea ce o are ca suprem comite va smulge din mîinile împotrivorilor cu toate argumentele, căroro oarecare bază va putea afla în diploma împărătească, rescriptele și instrucțiunile ieșite de pînă aici, că limba română după dreptul egalei îndreptări să se respecte, ca amployați mai cu seamă din națiunea română să se pună, adecă va îngriji ca toată inteligența ce avem mai de treabă să se aplice, cu un cuvînt, toată organizațiunea acestui comitat așa să se îndeplinească, încît să poată fi model și altor comitate din Ardeal, unde se află românii mai numeroși; iară decumva aceia ar putea elupta cu ceva mai mult, dînsul foarte s-ar bucura, însă de vor elupta și numai atîta cît va face dînsul aici aceea să se socotească acum deodată și aici și acolo ca un început, pentru o eluptare mai măreață în viitor; ba încă a mai adaus, ca pe sine se știe român adevărat, care din inimă pentru binele națiunei sale se oferează, și dacă noi vom întinde coarda prea tare, atunci dînsul mîine înaintea adunării e silit a abzice de diregătorie și va apela la națiunea întregă arătînd, că n-am avut încredere într-însul, și atunci despunîndu-se alt administrator responsabilitatea pentru căderea cauzei noastre naționale se pice pe cei ce l-au silit la atîta.

Și așa românii adunați în școala normală înțelegînd acestea toate de la deputații lor – și bine cumpănindu-le, – între sperare și temere – că cei ce sunt piscați de toate laturile încît nu mai cred nici cămeșii sale – au fost siliți a compune lista celor 400 membri, după cum D.S. comite a dispus, „toties quoties” arătîndu-și neîndestulirea cu măsurile luate; aici e de însemnat, cumcă unii mai înflăcărați, cari n-au fost de față la supremul comite nici în conferința privată, nici ca deputații adunării, văzînd cursul lucrurilor, s-au descurcat pe cei mai sinceri ai săi indeferendu-i de trădători, că au vîndut pe români la unguri, –

Iară în 19. Februarie fiind timpul foarte frumos, după ce în sala cea mare, cînd era cuprinsă ca de 600 inși a început sub marginile pavimentului a crepa muruiala, s-a văzut a fi primejdie, că se se adune auditoriul mai mare ca 1000 de persoane,

sesiunea s-a ținut în fruntea porții în aria curții cu capetele acoperite, și III. Sa D. Sup. Comite, fiind de față și III. S. D. Episcop local, a deschis ședința cu proclamațiunea: Să trăiască sancțiunea pragmatică, să trăiască regele Ungariei, să trăiască Patria! A cetit întâi ungurește, apoi românește cuvântarea următoare:

Prea onorată adunare comitatensă!

Din mandatul Maiestății Sale ces. Regească, cuprind scaunul de comite suprem, despre care bărbații cei mai escelenți ai iubitei noastre patrie cu glorie și norocire au gubernat comitatul acesta.

Fiecare din-trînșii au adus cu sine în scaunul de comite suprem merite strălucite mai nainte cîștigate, iară eu numai buna voință și sentimente curate patriotice am putut aduce cu mine.

Multe vifore au trecut peste dulcea noastră patrie în decursul a lor 8 secolii, însă abia a fost o așa epocă, în care ceriul nostru prin așa nori deși a fost acoperit, ca în cei 11 ani decurși, dar în fine razele soarelui nostru străbătură printr-înșii, – se făcu lumină, și încă așa iute, așa neașteptată lumină, cît miele acelora, cari o doreau nu credeau în statornicia ei; – nouă aici zorile nu ni se revarsă așa iute, așa neașteptat; lumina fericitoare la noi numai după 70 de zile a sosit, ne-a aflat gata spre a o primi, noi îndastă cunoscurăm calea ducătoare către fericire.

În concesiunile din 20 Octombrie an. trecut mai cu luminate cuvinte este recunoscut, ca decursa epocă noroasă a fost o stare nelegiuită produsă prin sila împrejurărilor, – se restituia sentința sancțiunei pragmatice, se rededu scutul cel mai puternic al constituționalismului, organismul comitatens, beneficul acestuia fu extins pe baza legilor din 1848 asupra tuturor claselor poporului, – care în patria noastră nu mai puțin decît 52 de legione ridica spre apărarea constituțiunei, limba națională și publicitatea sunt redede, legionul deregătorilor străini este îndepărtat, dieta mai de aproape ținîndă, coronarea constituțională a monarhului nostru și sigilarea constituțiunei prin sentința jurămîntului sunt promise.

Dacă cîțiva puținii dintre bărbații escelenți ai patriei noastre, în cîteva zile atîtea concesiuni fuseră în stare a esapora, cine are cutezeala a se îndoii, cumcă reprezentanții aleși de cătră patria întreagă la dieta țării, care e defipsă în 2. Aprilie a se ține, și așa peste puțin zile își va lua începutul – n-ar ști să ne elupte toate acelea drepturi, cari pînă aci încă lipsesc din întregimea constituțiunei noastre, mai ales dacă nu pierdem dinaintea ochilor condițiunile coronării constituționale.

Cine a fost între noi, care cu cîteva luni mai nainte, – cînd senatul imperial s-a coadunat, ar fi așteptat succesuri salutare, și aceasta a fost cauza, că s-au aflat între cei mai bravi ai patriei noastre, cari în acestea consultări, – cu toate că aci se întinse prima ocaziune spre subșternerea durerilor noastre, – n-au voit a lua parte, numai cîțiva rezoluți o încearcă aceasta, și lumea curînd văzu laurul a se împleti pe fruntea lor, – mulțimea neproporționată, care în interese și în păreri le sta în contra, s-a convins de dreptatea noastră: iară Europa văzu în ei pe națiunea maghiară mare și puternică.

Puterea maghiară în senatul imperial a stat ca 1 – la 10; și totuși fu în stare a convinge majoritatea preponderentă despre dreptatea cauzei sale; – pe lângă toate, ca mii de asemenea puteri sufleșteți și înțeleșuale răspîndite prin țara pauza mută și fără lucrare. Stăm la pragul dietei de țară, aceasta o vor forma aleșii țării, – aici vor fi reprezentate exclusiv numai interesele patriei, în aceasta nu va trebui să ne luptăm în contra elementelor străine precumpănitoare, – aceasta o va petrece cu atențiune lumea cultivată.

Oare mai este între noi cineva așa mic la suflet și fără curaj, care să fie în îndoială despre aceea, și să poată despera, cumcă partea ce ne lipsește din constituțiunea noastră, nu vom fi în stare pe calea legală a o recîștiga? După ce Domnul și regele nostru încă are voința serioasă și resolută, țara ungurească și toate naționalitățile aceia, ca cea mai strălucitoare piatră scumpă a coroanei sale, nu numai a o împăca, ci a o și cîștiga pentru fundamentul cel mai potinte al strămoșescului său tron.

Nu se mai îndoiește astăzi nimenea despre aceea, cumcă puterea preponderentă a imperiului este țara ungurească; cumcă țara acesteia trebuie a se cerca în constituțiunea-i veche și în egală îndreptățire a diferitelor naționalități conlocuitoare în trînsa. Oare se poate ca guvernul imperial să privească la țara ungurească, ca la un fiu vitreg; ca constituțiunea-i de 8 secole, aceasta mai prețioasă hereditate să o predea știrbită unei națiuni, care o a moștenit de la străbunii săi, fără ca dînsa este numai un automat, și nu e în stare a produce fapte mari, despre ce istoria ne dă destule dovezi. – Cine numai spre o clipită s-ar îndoii, cumcă viitorul cel mai de aproape nu ne va aduce posesiunea deplină a constituțiunei noastre străbune, acela nu crede în voința constantă a monarchului; – nu crede în prețul intern al puterii sale. (–?)

Comitatul Carașiu se află în relațiuni caracteristice, acest comitat e locuit cu excepere foarte mică de o națiune, care pămîntul acesta cu mulți secolii înainte de venirea maghiarilor l-au cîștigat cu arme. Națiunea romîna de sub sfînta coroană a Ungariei cu privire la celelalte franturi de naționalități locuitoare în patrie urmează în privința numerică imediat după națiunea maghiară.

Aceasta națiune, deși sfînd sub domnirea a lor trei puteri mari, fiind apăsată de împrejurări vitrege, – totuși, și după o suferință de o mie de ani, a fost în stare a-și păstra nepătată limba, datinile, tradițiunile și originea sa romană în cea mai surprinzătoare originalitate, căci naționalitatea-și și-a prețuit-o mai mult decît viața. – O parte mare a națiunei acesteia locuiește mai mult de o mie de ani pe acel pămînt, căruia numai mai tîrziu i s-a dat numirea Ungaria. Aceasta națiune care dimpreună cu națiunea maghiară a apărut în mai mulți secolii cu sîngele său acest pămînt, nu poate să se escludă prin nimenea din beneficiile patriei, și trebuie ca să se împărtășească de bunurile patriei frățește cu națiunea maghiară!

Despre bărbații guvernamentali ai națiunei maghiare pot spune cu sinceritate, că atențiunea lor e îndreptată mai ales cătră națiunea romîna, că pe aceasta nu numai de tot să o pacifice, să îndestuleze toate pretențiunile drepte și după puțină să o ridice și fericească, și totodată și încrederea ei sinceră și alipirea ei frățească – așa zicînd sufletul ei – să-i cîștige. (!?)

De este în patrie vreo autoritate, care ar fi chemată spre întruparea frățietății între

acestea două națiuni, aceasta autoritate e comitatul Carașiu; dacă acest comitat își va înțelege chemarea sa, delaturînd interesele particulare, și procedînd numai din punctul de vedere mai înalt patriotic, poate servi în patrie de un exemplu demn de onoare.

Universitatea comitatului Carașiu dară numai așa își va dezlega cu demnitate problema sa, dacă mai nainte de toate ținînd înaintea ochilor interesele patriei comune și principiul fundamental al constituțiunei, se va împărți în beneficiile ei așa, precum frații cei buni își împărțesc între sine moșia fără întervenirea judecătoriei.

Să ne închipuim astfel de frați, între cari cei întîi născuți fiind îndatinați a dispune peste avuția părintească, ar voi să se folosească exclusiv numai dînșii de partea cea mai însemnată a moșiei, și fraților celor minoreni, pe cari iar osîndi numai spre lucru și șerbitude, – le-ar arunca de nutrement numai sfărmiturile rămase de la dînșii; întrebăm oare pînă cînd ar ține iubirea frățească între ei? eu așa cred, că răspunsul la aceasta întrebare e foarte ușor. – Minoreni se făcu majoreni se deșteaptă și cunosc și pretind drepturile sale fie laudă și mărire nobilimei maghiare din comitatul nostru, ei sunt frați drepti și loiali.

Patria, constituțiunea ei și teritoriul comitatului acestuia este moșia noastră a tuturor. Conlocuitori sunt toți frații egali îndreptățiți, – cei întîi născuți se uită, că pînă aci exclusiv numai ei s-au împărțit de beneficiile moșiei, și îndreptăți pe frații săi cei mai neexperți cu amore în manipularea și cultivarea moșiei comune; iară majoritatea, care numai acum a ajuns la etatea majoreună, fie cu recunoștință cătră frații săi întîi născuți, deoarece numai îngrijirei lor au de a mulțumi, ca moșia s-a susținut în întregitate și pentru ei, poarte-să în privința lor cu încredere, urmează în cercustari dubioase sfaturile lor probate prin experiență, și unindu-se puterea materială a majorității, cu potența spirituală și autoritatea minorității, moșia va fi mai înfloritoare, de câte ori, cînd iară frații conțelesi vor fi fericiți și puternici.

Eu cred că nimeni nu se află între noi, care să nu mă fi priceput!

Frații pomeniți prin mine astăzi prima dată s-au coadunat sub scutul constituțiunei pentru primirea moșiei sale, și eu, asupra căruia dintre noi a căzut soarta judeului de pace, mă rog ca cu astfel de sentimente și însuflețire să vă apucați de lucrul cel mare și de ponderozitate necalculavera, și să faceți, ca muma comună, dulcea noastră patrie, în finea lucrării noastre să poată zice, voi sunteți fiii mei cei iubiți, în cari aflu bucurie mare.

Problema noastră de astăzi este a constitui comitatensu, care va alege magistratul, și va administra trebile publice a comitatului.

La constituirea aceasta vor servi de cinosură articolul XVI. al legilor din 1848 și pe baza acestuia punctele IV. și V. ale instrucțiunei date de la locul mai înalt, care ordonează, ca comitetul comitatens să conștee mai mult din 400 de membri, și ca în acela „fără privire la confesiune, clasă și naștere”, să fie din destul reprezentate posesiunea, inteligența și industria, – cu un cuvînt interesele universale și particulare ale locuitorilor din comitat.

Eu pe temeiul acestora am ținut conferința cu bărbații, cărora le sunt împrejurările și persoanele cele mai însemnate ale comitatului cunoscute, în urmarea acesteia, precum și după convicțiunea mea, propun pe următorii de membri în comitet.

Domnule notariu bine voiește a ceti consemnațiunea propușilor s. c. l.”⁹⁵

Trecându-se la compunerea listei membrilor comitetului, se constată, că deși românii formează 99 procente din locuitorii comitatului, totuși, loiali fiind, au cedat celorlalte naționalități (unguri, germani și evrei) 100 de locuri din cele 400 sistematizate. Gojdu a cerut însă să se lase 150 de locuri pe seama neromânilor și a așa a și rămas.

„În 19 Februarie s-a ținut o nouă adunare comitatensă, în scopul de a se face alegerea funcționarilor. A fost prezidată de comitele suprem *Gozsdu*, și înainte de toate a adus concludul, ca limba română să fie decretată de limbă oficială a comitatului, asemenea cu cea ungurească, în toate afacerile interne. Procesele verbale despre adunările comitatului să fie purtate în ambele limbi și în amândouă să fie autenticate, pentru a avea egală putere de drept. Conclusele votate din partea adunării comitatense, președintele să fie dator a le enunța în ambele limbi oficiale. Toate acestea dispozițiuni să fie regulate în mod amănunțit prin un *statut* comitatens.

Trecându-se la alegerea funcționarilor, să aclamă vice-comite *Ioan Faur*, protonotar *Aloiziu Vlad de Săliște*, etc., peste tot 45 de Români, făcându-se loc și pentru Maghiari, în mod foarte loial, și în proporție cuvenită. Chiar și postul de al doilea vice-comite a fost dat unui Ungur.”⁹⁶

Atitudinea împăciuitoare adoptată de Gojdu față de maghiari, a creat o atmosferă de suspiciune în jurul său. „Gojdu ca oricare frunțaș, ca oricare om care se ridică deasupra mediocrității semenilor săi mediocri și neînțelegători, a avut de înfruntat și unele atacuri și unele acuze gratuite. El, macedoneanul, să fie atacat de lipsă de patriotism. Frecușul confesional local, la Lugoj, și interesele personale ale unora, nemenajate fiindcă se așezau de-a curmezișul intereselor nației, au dat ocazie unor atacuri stupide. Aceste atacuri au făcut să țîșnească din sufletul românesc al lui Gojdu declarația: „***Dacă aș ști că numai un strop din sângele meu n-ar fi curat românesc, mi-aș tăia vîna cu sabia să-l scot din corpul meu.***”⁹⁷

Neîncrederea în bunele intenții ale noului prefect a sporit mai ales după Adunarea Comitatensă din zilele de 27 și 28 februarie 1861. Cu acest prilej Gojdu a stăruit ca în reprezentanța comitatului să fie aleși pe lângă cei 250 de români și 150 de reprezentanți ai maghiarilor, germanilor și sîrbilor. Atitudinile politice ale lui Gojdu au fost comentate nefavorabil de unele publicații românești din Transilvania. Astfel, *Gazeta Transilvaniei*, relatează despre adunarea convocată pentru a desemna comitetul reprezentativ județean, printre altele se scrie: „(...) comitele suprem Gojdu a vorbit în limba maghiară și, la cerere, și în românește. Proporția populației comitatului Caraș era atunci de 19 români la 1 neromân. Gojdu a vorbit despre meritele elementului maghiar pentru patrie, despre unele drepturi ale românilor și cu o anumită presiune morală a președintelui Gojdu s-a aprobat un număr de consilieri județeni neromâni, disproportionat de mare față de numărul populației românești din comitat... Atmosfera apăsătoare și bizară atât la adunarea de dimineață cît și la balul de seară. Comitele suprem – Gojdu –, purtînd costumul specific maghiar cu brandenburguri, o fi fost mulțumit?”⁹⁸

Cu prilejul constituirii la Caraș a Adunării Comitatense, tot în *Gazeta Transilvaniei*, se publică o corespondență din București, pe care o redăm în întregime:

București, 4 Martie 1861.

Luptele naționalității române în Transilvania, Banat și Ungaria au sub toate raporturile un interes general pentru fiecare Român din orișicare regiune; în fața unor fermentațiuni, ce par pe fiecare zi, a lua proporțiuni mai semnificative, indiferentismul ar fi o crimă regretabilă!

Este un adevăr necontestabil, cumcă din lupte arborează drapelul libertăților și ne place a crede, că acest adevăr nu va face excepțiune la români, căci în asemenea caz ele (luptele) ar deveni saturnalele înmormântării întregului popor român și maghiar!...

Spiritul de concordie, de conciliațiune și moderațiune, ce-l vedem dominînd la toți Românii din imperiul Austriei, acesta, cumcă singurul popor roman a știut să profite din experințele trecutului. Vorbele, declamațiunile pompoase pier în deșert, se usuează, numai faptele sunt, care trec la posteritate. Dar ca să putem avea fapte de înregistrat, e necesar, mai mult decît atîta, este imperativ, ca fiecare Român să-și dea concursul său, ca națiunea să nu-și consacre principiile generale și vitale pentru vanitatea unei false modestie; necesar, ca indivizii să nu-și ridice ambițiunile personale deasupra intereselor generale, necesar în fine, ca loialitatea să nu se mistifice cu termeni abstracți din vocabularul curtuosiei!

Prodiguitatea nu este prudență, și economia nu poate fi un termen vag, ea nu este un esces veri cînd ne va fi indicată de exigență.

Dacă casa domnitoare, dacă Europa vor fi dispuse pentru un moment a aprețui pînă la oarecare punct modestia ce și-au luat unii dintre Români de punctual lor de plecare, apoi acea Europă și chiar dinastia nu va lipsi a resplica modestiile flatante, într-un sens dezavantajos națiunii române.

Venind să aducem un just criteriu faptelor, ce s-au petrecut la Arad, Timișoara și Lugoj cu ocaziunea constituantei comitatului, nu voim nici să-l blamăm, nici măcar să-l doctrinăm ! dar ne permitem a le observa, că unii și alții rău și-au înțeleș misiunea; și consecințele ne lasă a conchide la puțina lor activitate și energie. – Încît pentru frații Lugojeni le mărturisim, că nu putem înțelege, cum s-a putut ca într-un district cu 300.000 români și pînă la 20.000 de germani, maghiari, sîrbi, evrei, să figureze în contingentul de 400 membri, să se strecoare 150 străini și numai 200 români. Nu ne putem explica ingerința D-lui supreme comite; cu care a insistat a se alege un număr de străini, ca cel de sus. Asta va să zică proporțiune, egalitate, ecuitate?!

Am avut ocaziune d-a cunoaște sentimentele naționale și convicțiunile politice ale savantului bărbat, ce este mandatarul potestății publice, credeam a-i cunoaște fermitatea caracterului său, și așteptam, ca Dn. Gozdsu în noua sa misiune să se ridice peste verice pasiuni. În loc de aceasta, însă în loc de independență, l-am văzut cu tristeță pledînd cu atîta predilecțiune cauza maghiară în centrul românilor săi, în dezavantajul lor ! Și aceasta pentru a satisface ambițiunile unei mici fracțiuni

de neomaghiari din casta privilegiată. O corespondință a gazetei ne relaționează, că Dn. Gozdsu ar fi amenințat pe români cu demisionarea sa la caz, când aceștia n-ar primi numărul de 150 străini, propuși de D-sa!

Cu tot respectul ce avem pentru convicțiunile politice ale d-lui Gozdsu, ne credem datori a-i observa, că conduita D-lui izbește adînc în interesele națiunii și că o misiune rău înțeleasă nu poate servi cauzei maghiare!

Ca români și ca partizani ai libertăților publice, regretăm din tot sufletul nostru un asemenea spirit de conciliațiune, regretăm și mai mult puținul tact al inteligenții române ! Noi le cunoaștem sentimentele naționale și suntem mîndri a-i vedea rivalizînd cu frații transilvăneni. Dar rugăm atît pe eminentul bărbat Dn. Gozdsu, cît și pe inteligența română, îi conjurăm pe sfințenia cauzei ce-i inspiră, îi rugăm în numele intereselor naționale a se ilustra mai mult prin fapte decît prin vorbe, a nu mai adula interese meschine și ambițiunile persoanelor de la putere. Iată totul ce ne-am fost propus a le zice deocamdată.

Libertatea, egalitatea și fraternitatea cu spirit de supremație și exclusivism, practică prin bastonade, va trebui curînd sau mai tîrziu să deziluzioneze pînă și pe cei mai ardinți partizani ai maghiarismului. Practica vițioasă va precipita decepțiunea la toți, cîți puneau temeu pe vorbe.

*Un abonat din Moldo-România*⁹⁹

Gojdu a răspuns la criticele ce i s-au adus în nr. 21 al Gazetei Transilvaniei, în *Foia pentru minte, inimă și literatură*, în felul următor:

Pesta în 9 Aprilie 1861.

Domnule Redactor!

În Nr. 21 al Gazetei se publică o corespondență din București, prin care Domnul corespondent, precum se vede, se încearcă a mă face suspicios înaintea națiunii mele, zicînd între altele că mi-am greșit misiunea, mă numește de om fără energie, care nu-mi înțeleg chemarea, și mă admonesta ca ambițiunea personală să nu mi-o ridic deasupra intereselor generale, – după aceea îmi înșira cît de rău și cu nedreptate am procedat în organizarea comitetului, și încît m-am îmbulzit a mă linguși unei clase privilegiate de maghiari.

Articolul acesta vine de peste Carpați, din pana unui bărbat, care și lucrurile de pe la noi le judecă după împrejurările din România. Eu cred că e de ajuns a apela la diferența ce e între posesiunea, referințele de drept și cu un cuvînt între împrejurările noastre și ale fraților de dincolo, ca să ne convingem, că aceea ce se poate realiza astăzi în România, pe la noi cade încă în regiunile dorințelor pie.

[Subl. n. – M.B.]

O mărturisesc că m-a costat mult timp pînă m-am determinat să-i răspund sau nu. Mă temeam că nu-mi voi invesce declarațiunea în niște cuvinte așa alese, care să nu atingă în cîtva coardele inimei unora dintre conaționali mei; – conștiința-mi e curată, și n-am lipsă nici de un cuvînt spre defendarea mea; însă ca opiniunea publică să nu fie redusă prin niște oameni nechemăți, și Dzeu îi știe în ce intențiuni, mă rezolvai a mă supune acestui judecător suprem, și în interesul dreptății a arăta ade-

vărul în nuditatea sa, și a-mi motiva toți pașii, iar într-aceasta mă voi năzui, încât îmi va fi cu putință, a nu urmări pe Domnul corespondent pe calea invecivelor nemeritate, și voi încerca să mă exprim cât se poate mai neted, înconjurând orice cuvânt ce ar casiuna (causa) supărare conaționalilor mei.

Înainte de toate că să-i coreg datele statistice ale D-lui corespondent, și anume: în comitatul Carașului nu se află 300.000 români, ci 200.654 și neromâni nu sunt numai 20.000, ci 29.591, iar în comitet nu sunt numai 200, ci 250 români, afară de aceștia la votare iau parte încă 43 diregători români, cari cu atît mai mare influință au, încît toate diregătoriile de frunte sunt în mîinile lor.

Ce cauză putem noi avea dară să ne plîngem în contra numărului de 250 români față cu 150 neromâni, membri ai comitetului de 400 inși.

De cumva s-ar putea lua în considerare numai numărul locuitorilor comitatului după naționalitate: atunci da! Noi românii avem nedisputatul drept a pretinde, că comitetul să fie mai numai eschisiv din români; însă nu stă așa treaba, fraților! să căutăm lucrul mai de-aproape, și ne vom convinge, că de astădată nu se poate face altminterea decît cum s-a făcut.

Comitatul Carașului, ca și toate comitatele Ungariei, s-a organizat după spiritul legilor din 1847/48. În aceasta nu stă nici un cuvânt despre modul formării comitetului, iar în cele înainte de 48 nici atîta, căci atunci se guvernau comitatele prin clasa nobililor; eu am trebuit dară să-mi iau cinosură numai instrucțiunea comiților supremi.

Aceasta sună din cuvînt în cuvînt așa: „La formarea comitetului comitatens trebuie să fie prezentate deplin: posesiunea, inteligența și industria, cu un cuvînt: interesele comune și private ale tuturor locuitorilor comitatului, fără privire la religie, clasă și naștere.” Acea însă ca numărul indivizilor diferitelor naționalități să se vească de cinosură, nici cu un cuvînt nu e memorat.

1. Posesiunea: 4/5 părți e în mîinile neromânilor, și în această proporțiune contribuie fiește cine și la greutățile comune – afară de sînge, și numai aceasta ne dau avantaj peste neromâni; - și totuș românii, cari numai 1/5 parte a comitatului o posed, sunt reprezentați în comitet prin 5/8 părți.

2. Inteligența română toată e în comitet, iar din cea neromână numai 1/8!

3. Industriașii români toți sunt membrii ai comitetului, deși zău! Sărăcuți suntem; pînă cînd industria neromână, care e foarte respectabilă – mai că nici n-o poți numi reprezentată.

Să luăm numai p.e. Societatea drumurilor de fer. Aceasta posedă în comitatul Caraș 22 miluri – sau 220.000 jugăre de pămînt, o posesiune cu mult mai mare, decît a românilor toată, are Societatea fabrici de fer, cea mai însemnată în întreaga Monarchie austriacă, prevede cu pînea de toate zilele pe 50.000 români, are 400 diregători inteligenți, și totuș din aceștia numai 14 inși sunt în comitet, și aceasta numai pentru ca să încapă mai mulți români. Decumva dacă este vreo nedreptate ce o pociu recunoaște, aceasta e aceea.

Aci trebuie să ating și aceea, că între 150 de neromâni se află 26 sîrbi, cari – în Caraș sunt mai aplecați a ținea cu românii, chiar și pentru că sunt de o lege cu ei; s-a dovedit aceasta și dezbaterea chestiunei limbei, cînd mai toți sîrbi au pledat

pentru limba română; afară de aceea românii cîți sunt membrii ai comitetului toți locuiesc în comitat, și la congregațiuni totdeauna pot fi de față, iar dintre neromâni mulți au locuința afară de comitat, și încă cîțiva în o depărtare mare, încît foarte arare ori se vor ivi la adunări.

Decumva dar 250 români din comitet și 43 diregători, față cu 150 neromâni și 32 diregători – din cari (neromâni) că de sigur se mai pot detrage 26 sîrbi – nu vor fi în stare a-și realiza interesele românilor în comitet, atunci puțină speranță de noi, atunci într-adevăr se poate aplica asupra-ne sentința Mîntuitorului, „perirea ta din tine Israile!”

Să mergem mai departe: Toți românii capaci a purta diregătorii sunt aplicați, din alte comitate încă am fost silit a aduce români, toată inteligența pînă la cel din urmă – care are calificațiunile cerute prin lege – e în comitet, și în urmă ne mai avînd inteligență, aleserăm 59 inși, și din țărani (plugari).

Eu sunt superbu ca, nefiind nobil născut, n-am fost despărțit nicicînd prin privilegiu sau ceva prerogativă de corpul națiunii mele. – În simțiri, interese, dorințe și tendințe totdeauna am fost și sunt un membru credincios al marelui corp național, și mă țin fericit, că chiar eu sunt în stare a împărtași unei sume din frații mei nenobili binefacerile constituționale; însă sfera activității comitetului comitatens e foarte mare, comitetul se sfătuește și deliberează și în trebi de ale țării și el conduce guvernarea comitatului, aci dară trebuie inteligență rutinată în trebile acestea.

Decumva eu punînd la o parte instrucțiunea regească, luam de cinosură numai numărul locuitorilor după naționalități, atunci negreșit trebuia să fie între 400 membri, 221 români în comitet, și ne mai avînd inteligență, eram silit să mai bag între ei încă 62 țărani, și prin asta se schide 9/10 părți ale inteligenței comitatului, căci ca românii să nu fie covîrșiți prin inteligența neromânilor, trebuia ca și din neromâni să mai eschid o parte din inteligență, și să o suplinesc cu țărani, meseriași și oameni mai puțin inteligenți.

Acum întreb eu cu toată modestia: poate-se governa un comitat prin o majoritate de țărani?!

În leagăn încă nimenea n-a fost bărbat! cel din leagăn trebuie să crească, să se întărească, și cînd pînă se face bărbat, și atunci acela care era neputincios în leagăn, devine în stare să facă lucruri mari; și noi dară să creștem cu încetîșorul, și va aduce D-zeu și acel timp, aceea etate de bărbăție, cînd vom fi în stare a ne folosi de toate drepturile noastre, Dumnezeu încă n-a aflat de bine să creeze lumea într-o zi.

Și asta e cauza, fraților, pentruce am zis eu că mai bucuros mulțumesc de postul de comite suprem – cari nicicînd nu l-am cercat, nu l-am dorit – decît a governa comitatul cu o majoritate de țărani – decît a-mi îngropa tot trecutul meu, – decît omenia-mi cea cu atîta gelozie păstrată, a o călca în picioare.

Și să vezi, Domnul meu Bucureștean, că și comitetul acesta în dezavantajul românilor compus încă e în stare a realiza dorințele românilor în comitet, s-a dovedit aceasta la restaurațiunea din 28 Februarie, cînd românii-și aleseră pe toți bărbații capaci de a purta diregătorii, cînd toate posturile de căpătenie, precum e: Vice-conte primar, proto-notar, vice-notar cu rang de proto-notar, proto-fiscal, percep-tor primar, inginer primar, archivar primar, asesor primar, jude central și posturile

care mai înainte erau de jude suprem, toate deveniră în mâinile românilor, când nici un român capace și care voi, nu rămase fără diregătorie, m-a neavînd nici un medic român în tot comitatul, un chirurg tînăr, care numai în 12 Ianuarie 1861 își căpătase diploma, în 28 Februarie fu ales de chirurg districtual, un post (ca) acesta după care alții ar aștepta bucuroși și 10-11 ani. N-avea dară nici o temere, Domnul meu, că în comitatul acesta ar deveni vr-odată românii în minoritate, s-a dovedit aceasta și în 28 când la alegerea unui jude a venit treaba la votisare (votare), unde neromânii abia avură 90 voturi, ce văzînd ei, nici că mai poftiră votare, ci se aleseră toți ceilalți prin aclamațiune.

Mă admonestezi mai departe, că „să nu-mi ridic ambițiunile personale de-asupra intereselor generale”, și zici că-mi cunoști caracteru. Aceasta din urmă o neg, și negînd aceasta e răsturnată și cea dintîi, că un om care nu mă cunoaște, s-a putut convinge, că de am vreo slăbiciune, aceea într-adevăr nu e vanitatea, și că înaintea mea totdeauna a fost și e mai sfînt interesul național decît liniștea-mi personală.

La un punct încă mai am să-ți răspund, zici D-ta: că „m-ai văzut cu tristețe pledînd cu atîta predilecțiune cauza maghiară în contul și în dezavantajul românilor, și aceasta pentru a satisface ambițiunile unei mici fracțiuni de neo-maghiari din casta privilegiată”, și cumcă „conduita mea izbește adînc în interesele națiunii”, și că cu misiunea-mi rău înțeleasă nu pot servi cauzei maghiare.

Domnul meu! Eu m-am născut în Ungaria, dezvoltarea și toată fericirea mea (și când zic fericire, nu înțeleg starea prezentă, căci aceasta nu e fericire pentru mine) am de a o mulțumi națiunii maghiare; din copilărie am fost protejat de maghiari; deși toți au știut cum că sunt român ortodox; aceasta totuș nici un maghiar nu mi-a imputat; numai de la ei și între ei mi-am cîștigat o stare înfloritoare; dară pentru aceea nu s-a aflat unul care să-mi fi zis, să nu fiu român, – patria mi-o iubesc nemărginit, și pentru bunăstarea ei sunt gata în tot momentul a-mi sacra viața, și pentru aceea eu nu cunosc cauza maghiară altcum, decît sinonimă cu libertatea comună, însă pe lîngă aceasta am cărunțit ca un român de omenie – modestia nu-mi iartă ca să-nșir aci ce am făcut pentru interesele (nați-ei), aceea însă o mărturisesc, cum că toate mijloacele cu care-mi pot ajutara națiunea, le-am căpătat numai de la maghiari.

Acuma-mi spune mie, Domnule! e doară rușine a le mărturisi aceasta? eu așa cred că ar fi un lucru necuviincios, necaracter a fi nerecunoscător și a nu mărturisi adevărul. E lucru greu a te capacita pe D-ta despre nobila inimă a națiunii maghiare. D-ta zici că nu-și înțelege misiunea un român, care vorbește bine despre maghiari; eu însă, care am cărunțit între maghiari, tocmai din contră zic: că tot acela, care așită pe români asupra maghiarului e inamicul românului. Nu vorbesc despre România, acolo sunt alte împrejurări, ci despre românii de sub coroana Ungariei, căci aceasta-i toată fericirea și o pot aștepta numai de la buna conțelegere cu maghiarii, numai maghiarii sunt aceea națiune, cari tratați cu binele – toate le împart cu alții, dară cu forța nu lasă a li se lua nimica, – acela pe care soartea l-a destinat să locuiască într-o casă cu maghiarii, nu face alta, decît își dă cu capul de pîrețe, dacă se-ncearcă să stoarcă ceva cu forța de la dînșii; când, de cumva le întinde mîna cu amicizie cîștigă (cîștigi) mai mult decît a sperat.

[Subl. n. – M. B.] Aceea o recunosc acum Europa întregă cum că toate naționalitățile din Austria, numai prin maghiari își câștigă libertatea, decumva nu erau ei, absolutismul se înrădăcina și ineterna în Austria. Maghiarul consideră libertatea sa ca un soare: lumina soarelui nu o invidiază nimeni.

Să fim prudenți fraților! Înțelepți și juști, și nu ne vom căi. Să nu uităm sentința celui mai mare maghiar, a contelui Szécsenyi, care zice: „A magyarral szóre mentében nyulat lehet fogatni” (cu maghiarul poți prinde iepuri – dându-te după păr).

Să mai zic încă una și cea din urmă: Eu sunt asediat pe vârful turnului, toate furtunile și fulgerile mă ajung mai de grabă, decît pe cei ce se roagă în biserică, voi suferi viscoalele elementelor; însă mă ierte ori și cine, că dacă sunt pe turn nu pot fi totdeauna și pragul bisericii, pe care poate călca tot insul. – Așteptați fraților, pînă după dietă! Și atunci judecați pe

*Gozsdu*¹⁰⁰

În acest timp în comitatul Caraș, ca și în restul comitatelor, s-a dus o susținută luptă pentru limbă, știindu-se că limba este expresia naționalității și că respectîndu-se limba e respectată și naționalitatea. Prin votul Comitetului reprezentativ al comitatului Caraș, în ședința sa din 6 septembrie 1861, ținută sub președinția comitelui suprem Emanuil Gojdu, limba română a fost decretată „limbă oficială peste tot în afacerile din lăuntru”.

Decretul formulat de Gojdu și colegii săi este următorul:

„În considerare, că comitatul în puterea dreptului său autonom are deplin drept a determina în toate trebile sale interne, cari imediat îl ating, iar comitetul acestui comitat enumără între trebile interne și defigerea limbei oficiale a comitatului și se ține pe sine de competent în treaba aceasta a decide, cu atît mai vîrtos, fiindcă comitetul în ședința sa primă din 27 Februarie a făcut unele dispozițiuni în cauza limbei, fără ca dispozițiunile acestea ale comitetului să se fi dificulta de cătră guvernul țării; mai departe:

În considerare, că dieta conchemată prin Maiestatea Sa pe 2 Aprilie a. c. în ședința sa din urmă a declarat, că în cazul dacă s-ar fi reîntregit și n-ar fi fost împiedicată în lucrările sale prin preagrațiosul rescript de disolvare, – și-ar fi ținut de cea mai dintîi și urgentă datorință să rezolve chestia flagrantă a naționalităților, spre care scop a și denumit o comisiune care și-a subșternut operatul său camerei reprezentanților; în fine:

În considerare, că comisiunea în cauza naționalităților dietă esmisă, în operatul său concede comunităților și jurisdicțiunilor a-și alege ele limba manipulațiunei interne și a ducerei protocoalelor:

Comitatul acesta corespunde intențiunei în treaba aceasta de legislațiune exprimată, cînd cu majoritate absolută decide, cumcă:

§. 1. În cuprinsul comitatului Caraș limba oficială peste tot în afacerile din lăuntru să fie cea română, și adecă:

a) în congregațiunile comitatense să concede fiecăruia a se folosi de orice limbă

usuată în comitat. Protocolul congregațional însă se duce în limba oficială română, purtându-se un protocol și în limba maghiară, – dar în cazul dubietății textul român are putere decisătoare.

b) la centrul comitatului limba manipulațiunii e cea română, prin urmare toate ordinațiunile ce să dau de la comite și vice-comiți cătră juzii cercuali, ceialalți oficianți și oficiolate comitatense, se dau în limba oficială română.

c) vice-comiții, juzii cercuali și ceialalți oficianți și oficiolate comitatense corespundă, atît cu comitatul de-adreptul, cît și între sine, în treburi oficioase, în limba română.

§. 2. *La sediile comitatense și la juzii cercuali ca judecători, limba oficială asemenea peste tot este cea română, lăsîndu-se deocamdată și limba maghiară.* Prin urmare:

a) fiecare are deplin drept în trebile sale administrative și judițiare, atît civile cît și criminale, a se folosi de limba sa, întrucît aceea e una dintre cele trei uzuete de comun în comitat, adecă cea română, maghiară și germană. Deciderea acelora însă să face în limba oficială a comitatului, observîndu-se, că dacă vreun proces s-a început și a decurs în una din limbile uzuete în comitat, în cazul acesta sentența, cînd procesul a decurs în limba română sau maghiară, se estradă în una din aceste limbi, – iar dacă limba procesului a fost cea germană sau mestecată, sentența să estradă în limba oficială;

b) în treburi criminale se face cercetarea, pertractarea și deciderea cauzei în limba înculpatului, precum și martorii se ascultă în limba lor proprie, dacă e una din cele trei uzuete de comun în comitat, – aplicîndu-se în cazul contrar limba oficială;

c) în cazul apelațiunilor procesele se subștern în original, comitiva județelor însă are a se acomoda §-lui 14 a determinațiunii acesteia;

d) juzii cercuali și ceialalți oficianți și oficiolate comitatense, în atingere cu locuitorii comunei, corespundă în limba respectivilor, întrucît aceea e una din cele uzuate în comitat.

§. 3. Acelor oficianți comitatensi, cari în urmarea încrederei comitetului actual funcționează și încă nu au deplină cunoștință despre limba română, li se concede în decurs de doi ani de la aducerea determinațiunii acesteia, precum cu centrul comitatului, așa și între sine a corespunda și în limba maghiară, însă cu acea îndatorire, ca în decursul acestor doi ani să-și cîștige atîta desteritate în limba română, încît să poată corespunda cu centrul comitatului așa precum au datorința a corespunde cu comunitățile și cu privații români, înșelegîndu-se aceasta și despre acei oficianți, cari în decursul acestor doi ani menționați, în urmarea denumirei ori alegerii, vor funcționa neavînd deplina cunoștința a limbei române.

Ordinațiunile și decisiunile de la centrul comitatului însă li se espedează și acestora în limba oficială română.

§. 4. Pentru susținera integrității patriei comune, comitatul acesta corespundă cu dicasteriile și celelalte comitate, cari nu au limba română de limbă oficială, în limba maghiară.

Determinațiunea aceasta tipărită este a se comunica cu toți oficianții comitatensi,

precum și cu toate comunele, spre cunoștință și strânsă comportare după dînsa, însărcinîndu-se oficiul notarial comitatens cu esoparea tipăririi.”¹⁰¹

Gojdu a înțeles astfel – ca fidel ideilor sale politice – să dea satisfacția legală revendicărilor naționale ale românilor din comitatul Caraș, deși nu întotdeauna a fost aprobat de conaționalii săi contemporani.

Membru în Casa Magnaților

Funcția de prefect al Carașului i-a adus lui Gojdu și calitatea de membru al Casei Magnaților, camera superioară a Dietei maghiare. Atmosfera ostilă din jurul său, nu l-a împiedicat să își desfășoare activitatea politică, cu demnitate și în deplină concordanță cu îndatoririle pe care și le-a asumat.

Ca și parlamentul Austriei, parlamentul Ungariei avea două camere: Casa magnaților și Camera deputaților (dieta). În prima intrau reprezentanții marilor familii aristocratice, mitropoliții și episcopii, comiții supremi ai comitatelor, iar în cea de a doua deputații aleși de cercurile electorale.

Alegerile s-au desfășurat în lunile februarie și martie, noul parlamnet maghiar s-a întrunit la 16 aprilie 1861. „În casa magnaților români aveau să fie reprezentați de Emanuil Gojdu, comite suprem al Carașului, de Iosif Manu, comitele Maramureșului, de Sigismund Pop căpitanul suprem al Cetății de piatră (Chioarul) și de Ioan Pipoș, comitele Zarandului.

În dietă au fost aleși în februarie și martie Gavril Mihaly (Maramureș), George Manassi (Becicherechul mic, Timiș), Ioan Pop (Beiuș), Vincențiu Bogdan (Comloș), Ioan Missici (Lipova), Sigismund Popovici (Șiria, Arad), Simion Bica (Aleșd, Bihor), George Jura (Maramureș), iar în lunile următoare Vincențiu Babeș (Sasca Montană, Banat), Vasile Butean (Șomcuta Mare), Ioan Faur (Oravița), Aurel Maniu (Lugoj), Filip Pascu (Bocșa, Caraș), George Popa (Arad), Iosif Pop (Bihor), Aloisiu Vlad de Săliște (Zorlențul Mare), Eftimie Murgu (Moravița), Ioan Popovici-Desseanu (Radna, Arad), Constantin Ioanovici (Lugoj). Printre candidații proclamați aleși a fost și Andrei Mocioni, la Lugoj, dar acesta, ca protest împotriva încorporării Banatului la Ungaria, refuzînd să intre în dietă, a fost înlocuit cu Constantin Ioanovici.

Cel mai mare număr de deputați români l-a dat Banatul și Aradul, deputații Carașului fiind în întregime români.”¹⁰²

La deschiderea parlamentului, 6 aprilie 1861, Emanuil Gojdu a fost ales printre cei 4 secretari ai casei magnaților. Îndată după începerea lucrărilor parlamentare, pentru a stabili o platformă comună de acțiune, Gojdu – care avusese un schimb de scrisori și cu Andrei Șaguna - a inițiat o serie de convorbiri cu toți deputații români, indiferent de programul pe baza căruia fuseseră aleși, și, în cele din urmă, la 7 mai, i-a convocat pe toți la o conferință confidențială comună. În cartea lui T. V. Păcățean găsim descrierea acestei întâlniri:

„Nimeni dintre reprezentanții Românilor, intrați în parlament, nu a înțeles situația grea, creată pe seama lor, atât de bine ca *Emanuil Gozdsu*. Și nimeni dintre ei nu a fost atât de mult convins despre necesitatea stabilirii unei *solidarități* între luptătorii noștri naționali, pentru ca uniformă să fie procedarea lor, decât tocmai *Emanuil Gozdsu*.

De aceea a și căutat să adune în jurul său pe toți factorii politici ai neamului nostru, aflător pe atunci în Pesta, pentru ca ei împreună să discute asupra situațiunii și să stabilească punctele de mîncare în politica noastră națională.

I-a întrunit pe rînd, mai de multe ori, la masa sa ospitală, iar pe 7 Mai seara i-a convocat la o conferință confidențială în localitățile sale din Pesta.

Au răspuns la invitație următorii: *Iosif Manu*, comitele suprem al Maramureșului, *Sigismund Popp*, căpitan suprem în Chior, *Teodor Serb*, consilier la tabla regească, mai tîrziu urmașul lui Gozdsu în postul de comite suprem al Carașului, și deputații dietali *Babeș*, *Bogdan*, *Butean*, *Faur*, *Maniu*, *Mihalyi*, *Misici*, *Pascu*, *George Popa*, protopopol *Ioan Pop*, *Iosif Pop*, *Sigismund Popovici* și *Aloșiu Vlad*. Au lipsit deci deputații: *Murgu*, *Manassi*, *Jura*, *Bica* și *Ioan Popovici-Deșeanu*.

Emanuil Gozdsu a deschis conferința, accentuînd necesitatea stabilirii unei *solidarități* între deputații români, cari, puțin fiind, numai așa vor putea impune majorității maghiare, sau, cum zicea Gozdsu: „Noi numai uniți vom fi în stare să impunem majorității și să cîștigăm respectul Europei, și numai așa va fi în stare națiunea noastră cea de toți persecutată și disprețuită să se ridice la rangul ce-l merită”„Să ne ferim deci înainte de toate de orice tendințe separatistice”, – a continuat Gozdsu, terminînd astfel: „Nu ne putem mulțumi cu drepturi sau promisiuni generale, pentru că acestea se pot explica în tot chipul; ci trebuie să ne specificăm pretenziunile și să pretindem cu toată energia recunoașterea lor. Să nu primim lege *permisivă*, pentru că aceasta e nimica, ci să cerem lege *imperativă*”. –

Cu privire la specificarea pretențiunilor Românilor, Gozdsu credea că încă nu e sosit timpul pentru facerea specificării, ci deputații români trebuie să aștepte pînă să va vedea, că dieta ce va trimite monarhului drept răspuns: *adresă* sau *rezoluțiune*? Pentru că și una și alta va trebui să conțină și un pasaj referitor la chestia națională, în liniamente generale. Datorința deputaților români ar fi deci, să grijească, ca pasajul acesta în adresă sau rezoluțiune să fie satisfăcător pentru Români și să conțină garanții suficiente pentru limba și naționalitatea lor.

A luat apoi cuvîntul deputatul *Mihalyi*, comunicînd celor întruniți, că el a luat parte la conferințele Maghiarilor și se știe că Maghiarii sunt hotărîți a recunoaște pe seama naționalităților tot ce li se poate da în cadrele integrității și ale independenței țării. *Mihalyi* zicea, că Maghiarii cam așa înțeleg egala îndreptățire în privința limbii, că acolo unde naționalitățile nemaghiare se află în absolută majoritate, să se folosească de limba lor; dar procesele și alte lucruri cari se comunică și cu autoritățile mai înalte să aibă și copii făcute în traducere maghiară.

Cei de față, cu Gozdsu în frunte, declară, că numai cu atîta Români nu pot fi mulțumiți.

Gozdsu zicea așa: „Noi trebuie să avem bărbați români la toate dicasteriile, de jos pînă sus la minister. Și lucrul acesta, numai așa, de dragul nostru, nu ni-l vor

face maghiarii. Trebuie să silim moralicește la aceasta toate autoritățile publice, și aceasta o putem face atunci, dacă actele pe cari avem să le trimitem în sus, de ex. în vreun proces, le trimitem așa cum sunt compuse: românește. De aceea propun următoarele: Să cerem, ca la comune, districte și comitate, limba majorității populației să fie limba oficială, iar toate celelalte limbi să fie numai permise. Corespondența între comitatele omogene să se poarte în limba lor, iar în sus către autoritățile înalte, pînă la guvern, corespondența să fie purtată în limba țării.”

Asupra propunerii s-a născut o discuție animată, la care au luat parte aproape toți cei întruniți în conferință, învîrtindu-se cei mai mulți în jurul chestiei, dacă trebuie sau nu să fie specificate acum pretensiunile Românilor, - iar în merit consimțînd toți cu vederile cuprinse în propunerea lui Gozsdu.

Deputatul *Misici*, ales ca antinațional, zicea așa: „Maghiarii ne spun, că afară de teritor le împart toate cu noi. Prin urmare nu e trebuință să specificăm pretensiunile, pentru că acolo unde noi suntem în majoritate le primim și le avem toate. Eu nu cer de la nimeni să-mi dea *limbă*. Și nici n-o primesc ca dar de la nimeni, fiindcă am primit-o ca dar de la *natură*. O posed ca un drept inalienabil, și dacă cineva îmi atacă acest drept, mă bat cu el.” –

Gozsdu: „Principiul general e foarte elastic și cel ce are puterea în mînă poate să-ți explice cum vrea. La frîngerea pînii vor ieși toate în detrimentul nostru, dacă nu ne vom îngriji din vreme.” Din aceste motive e pentru specificarea pretensiunilor, însă nu acuma, ci la timp potrivit.

Protopopul *Ioan Pap* ar fi dorit, ca Românii să nu se arate cerbicoși față de „frații maghiari” de la cari „așteptăm tot ce dorim”, dar în celelalte e și el de acord întru toate cu *Gozsdu* și cu părerile sale.

Gozsdu îi răspunde astfel: „***Pînă suntem pe cale dreaptă nu putem vătăma pe nimeni. Să nu uităm, că atunci cînd e vorba de interese personale, omul poate fi cît se poate de generos și de loial; dar aici e vorba de interesele națiunii, și noi nu suntem aici pentru a curăți ouăle pe seama altora, ci fiecare dintre noi trebuie să se poarte cu cea mai mare energie, cu fruntea deschisă, cum să cuvine unui cetățean liber constituțional.***” [Subl. n. – M. B.]

Au vorbit apoi cu multă însuflețire națională deputații *Mihalyi* și *Vlad*, iar în urmă a luat cuvîntul deputatul *Babeș*, punîndu-se pe punctul de vedere, că comitatele, în înțelesul rescriptelor preaînalte, aflătoare în vigoare, n-au nici acuma și nici în viitor să trimită în sus, pînă la minister, decît numai acte compuse în limba comitatului. Zicea așa deputatul *Babeș*: „Frații maghiari ne spun că le împart toate cu naționalitățile, afară de teritor. Foarte bine! dacă o fac aceasta, așa cum promit că o vor face, negreșit că vor aplica bărbați din toate naționalitățile în număr potrivit la toate dicasteriile, pînă la minister. Prin urmare, procesul poate trece de la tribunal la forul mai înalt în limba comitatului, fiindcă și la forul acesta va fi referent care cunoaște limba aceasta și n-are trebuință de traducere.” *Babeș* e deci de părerea, că comitatele să scrie în limba lor oficială pînă sus la guvern, fiindcă prin aceasta nu se atacă integritatea și independența țării, pentru că: „țara e tocmai așa patria mea ca și a Maghiarului, și limba mea e tocmai așa de îndreptățită ca și a lui.” În corespondența cu comitate eterogene admite însă *Babeș* ca necesară limba țării.

Mai vorbește odată deputatul *Mihalyi*, care e de părerea, să se amîne luarea unei hotărâri definitive pînă poimîine (9 Maiu), fiindcă mîine (8 Maiu), e vorba să rostească un discurs mai lung în dietă deputatul *Deák Ferencz*, care negreșit va atinge și chestia naționalităților. „Să vedem întîi ce vreau ei, și atunci ne vom putea pronunța și noi.”

Părerea aceasta a fost acceptată din partea tuturor și cu aceasta conferința s-a încheiat, după ce, la propunerea căpitanului suprem *Sigismund Popp* și a deputatului *George Popa*, s-a declarat a rămîne conferința în permanență, - rugat fiind *Emanuil Gozdsu* să primească și pentru viitor prezidenția, iar de notari designîndu-se deputații *Babeș* și *Maniu*.

Gozdsu a primit cu bucurie propunerea făcută și a asigurat de nou pe toți, că ușile locuinței sale rămîn deschise, ziua, noaptea, pe seama fiecărui Român de inimă, precum și el stă la dispoziția națiunii și în serviciul cauzei naționale totdeauna, în tot momentul, chiar și la miezul nopții. O declarație solemnă, primită cu vii aclamări din partea celor prezenți, cari au mulțumit lui *Gozdsu* pentru inițiativa luată ca să țină conferința aceasta.”¹⁰³

Conferința din 7 mai 1861 se constituie, în urma propunerii făcute de *Sigismund Pop* și *George Popa*, într-un fel de club, ai cărui membri urmau să se întâlnească și pe mai departe cu regularitate. Solidaritate desăvîrșită între membri nu a existat. Principalul subiect de discordie era atitudinea de alipirea Transilvaniei la Ungaria, pe care *Babeș*, *Buteanu*, *Popa*, *Vlad* și *Gojdu* o socoteau nelegală, și chiar dacă ar fi fost legală ei o socoteau nedreaptă, încît „...nici se poate forța realizarea ei contra opozițiunii națiunii române din Ardeal.”

Gojdu din presă a aflat că **Vasile Erdeli**, episcopul unit de la Oradea, nu dorește să participe la lucrările dietei. La începutul lunii aprilie 1861, înaintea deschiderii parlamentare, într-o scrisoare, îl invită cu insistență, a se prezenta la lucrările dietei din 1861, care crede că vor constitui un moment de o mare importanță pentru afirmarea națiunii române. Corespondența celor doi bărbați a fost publicată în *Foaie pentru minte, inimă și literatură*. Mai jos redăm cele două scrisori:

Excelentissime Domnule barone, episcopu diecezan și consilier intim!

Cu mare surprindere, ba chiar cu supărare am cetit în jurnale, cumcă Excelența Ta te-ai fi absolvat de venirea la dietă; deși de 8 secolii n-a fost una dietă în Ungaria de o așa mare importanță pentru națiunea română ca asta de acum, la care avem o nespusă trebuință ca să fim prezenți prin toate autoritățile și puterile noastre spirituale.

Excelența ta vei fi știind, cumcă toate naționalitățile cîte se află sub sfînta coroană a Ungariei se vor arăta cu pretențiunile sale juste și poate și ultraiste. Croații și sîrbii – încît cunosc eu nobila marinimozitate a națiunii maghiare – vor căpăta drepturi îndestulătoare, cu care ocaziune însă nici națiunea română, care ca o nați-

une compactă, cu numărul, drepturile străbune și pozițiunea sa topografică întrepe pe toate celelalte națiuni afară de maghiara – nu poate fi ignorată. La tabla de jos vom și avea români, cari vor pleda pentru drepturile noastre naționali în paralelă cu ale altor națiuni, și cari nu vor ierta ca nouă să ni se recunoască ceva drepturi mai subordonate decât p. e. sîrbilor, – cum zic: la Tabla de jos am sperare că vom avea reprezentanți bravi, însă la Tabla de sus ne va merge foarte rău: Excelența Ta te retragi, Ilustritatea Sa D. Iosif Manu comitele suprem al Maramureșului rămîne acasă, episcopii gr. răsăriteni – durere – toți sunt sîrbi; episcopia din Lugoj încă nu e inarticulată, magnați născuți n-avem, – Ardealul unde am mai avea 2 episcopi și cîțiva comiți români nu e încorporat; așadară vine, că națiunea română să fie reprezentată numai prin mine în Tabla de sus a dietei Ungariei; de la un om însă, oricît să se opintească acela nu poți aștepta minuni, și mă tem că voi fi silit ca toată fericirea și viitorul mult iubitei noastre națiuni să le aștept numai de la marimozitatea partidei celei de sute de ori preponderante.

Eu am toată încrederea în loialitatea nobilei națiuni maghiare, și decît ea nu cunosc alta mai nobilă pe suprafața pămîntului; însă: „pe copilul mut nici muma sa nu-l înțelege,” – și chiar Mîntuitorul încă ne zice: „băteți și vi sa va deschide, cereți și vi se va da!”

Eu mărturisesc că nu-ți cunosc credeul politic, nu știu, cum unești justele pretensiuni ale națiunei noastre cu bunăstarea patriei comune; aceea însă știu, cumcă ori ce națiune nobilă – între cea maghiară e de rangul întîi – numai pe acea națiune o știe prețui și stima, care se prețuiește și stimează însăși pe sine, iar aceea cari venedia popularitatea celor mai potinți, poate că în momentele cele dintîi sunt aplaudați, însă nicicînd nu pot conta la o stimare duravera. – Deci bunăstarea patriei, fericirea și viitorul națiunei noastre, pretind ca interesele române să le reprezentăm cu bărbăție în dieta țării, și că pe acei frați ai noștri, cari și-ar extinde dară pretensiunile mai departe decît ce poate ierta scopul patriei comune să-i conducem, căci de la noi – cred că doară mai bucuroși vor primi sfatul bun, decît de la aceia pe care ei îi consideră de contrarii principiilor lor; dreptu-aceea eu țin, ca noi avem o sfință datorință ca autoritatea cu care suntem provăzuți prin guvernul patriei să o întrebuițăm spre realizarea dorințelor și dreptelor pretensiuni ale acelei națiuni, din a cărei sîn ne-am ridicat.

Mă vei ierta dară Excelența Sa îmi ieu voia a te ruga cu toată onoarea, ca spre a conclucra la mărețul edificiu al naționalității noastre, să ai bunăstare ori și cu ce sacrificie a veni la dieta Ungariei, ce peste puține zile se va deschide.

Pesta, 2. Aprilie 1861.

Al excelenței Tale servu plecatu
M a n u i l G o z s d u m. p.,
comite supremu al comitatului Carașiu¹⁰⁴

În foarte scurt timp a răspuns lui Gojdu episcopul Vasile Erdeli în scrisoarea următoare:

Illustrișime Domnule Comite suprem!

Fie cu iertare, ca în fruntea cărții mele răspunzătoare la mult prețuita scrisoare a Illustrității Voastre din 2. Aprilie a. c. mie trimisă, îmi împlinesc voia cea mai demult în pieptul meu aprinsă de a-mi descoperi simțurile cele fierbinți de bucurie al inimei mele, pentru că Dumnezeu după sfatul său cel necuprins care poartă în mîna sa soarta națiunilor și inima împăraților, - îndurîndu-se spre națiuna română – pe Măria Ta te au chemat la ocîrmuirea unei părți a românilor spre luminarea și fericirea acelora, înălțîndu-te la strălucita treaptă de comite suprem al comitatului Krassó, tot românesc, – a căruia bunișoara parte cu dragoste a fost supusă ocîrmuirii mele celei archierești, – la cari îți poftesc din adîncul inimei mele, dar împuterit de la Dumnezeu spre ducerea diregătoriei frumoase dară foarte grele întru mulți ani spre înaintarea dulcii noastre națiuni române.

Iară pentru frățeasca bunăvoință, care Măria Ta prin scrisoarea către mine ai arătat, primește prin aceasta de la mine adevărata româneasca mulțumire.

Aceste cu umilință permițîndu-le – acum la ființa provocării frățiești a Mariei Tale pe scurt cutez a răspunde.

Eu fiind născut în patria aceasta din părinți adevărat români, cari nici n-au știut ungurește, apoi crescut între maghiari totdeauna am cunoscut deplin toate scăderile, lipsele și dorințele comune dulcii noastre națiuni române; și după ce în statul preoțimei peste cercarea și voia mea, numai din darul a tot puternicului Dumnezeu fusei înainte de 20 ani la treapta cea grea archierească ridicat; – din început pînă acum n-am învățat și n-am ținut altă mai adîncă datorință, decît a iubi după Dumnezeu pre dulcea mea națiune română, și peste toate altele a o stima, fără de a consemna și a huli celelalte națiuni, – apoi după credeul meu cel politic în privința naționalității române și față cu națiunea maghiară este asemenea cu al Măriei Tale, fără de a vîna popularitatea celor mai potinți și a străinilor, ziua noaptea neîncetat din toate puterile mele, necruțînd ostenele și cheltuielile mele, numai spre luminarea, fericirea și înflorirea națiunii noastre române și în stările cele mai periculoase și critice m-am nizuț a lucra și în privat și în public, – dară nu vreau să mă laud, – faptele mele vorbească pentru mine; eu mă țin nefericit ca în timpul de acum sunt episcop, însă mă țin totuși fălos că sunt român adevărat.

În fine cunosc eu prea bine și importanța cea mare a dietei prezente în privința românilor, de la care eu nu m-am retras de bună voie, precum de la cele trecute și cu mult mai periculoase nu m-am absentat, ci totdeauna numai singur am fost român; fără voia lui Dumnezeu m-au cercat cu morburi și neputințe trupești, cu cari pe lunga ori ce altel sacrificii nu pot nici acum, nici de altădată mai mult a merge la dietă, unde – crede-mă mai bucuros aș fi acolo, decît aici pe pat.

Eu dară mă voi ruga din locul meu cătră atotputernicul Dumnezeu, că neobosita energie, zelul curat și bărbăția română a Illustrității Voastre, precum și a celorlalți bărbați români acolo conlucrători, năzuința s-o binecuvinteze cu darul de sus, și să vă întărească voia, ca și cu loialitatea și marinimositatea maghiarilor să poată și națiunea română, precum altele, a căpăta toate drepturile îndestulătoare spre mîngîierea și înflorirea dulcii noastre națiuni române.

Întru altele rămîn cu adevărata stimă frățească și reverenția adîncă română la toți românii de acolo împărțășindă.

Oradea mare la 4. Aprile 1861.

Al Illustrității Voastre serv umilit
V a s i l i u br. de E r d é l y m. p.,
episcop român răsăritean din Urbea mare.¹⁰⁵

Dintre deputații români în parlamentul de la Pesta ce au adoptat tactica intervențiilor publice în favorul celor pe care-i reprezentau, se detașează Emanuil Gojdu. El aștepta momentul oportun pentru a-și expune punctul de vedere în problema anexării Transilvaniei.

Restaurarea administrației comitatense în Transilvania a găsit Curtea și pe maghiari în dezacord unii cu alții. La scurtă vreme după promulgarea Patentei din februarie, Franz Iosif a dat instrucțiuni Cancelariei transilvane să termine organizarea administrației locale pînă în aprilie 1861 în așa fel încît alegerile pentru dietă și trimiterea reprezentanților ei în parlamentul imperial să se realizeze cît mai curînd posibil. Demonstrînd din nou reticență față de renunțarea la partenerii aristocrați și de căutarea de noi conducători, ea a încredințat aceste sarcini cancelarului Kemény și guvernatorului Mikó. Nici unul dintre ei nu prea arătase simpatie față de principiile enunțate în Patentă și ei intenționau să realizeze singurele obiective care de fapt contau pentru ei, menținerea supremației maghiare prin unirea Transilvaniei cu Ungaria. Mai mult, Curtea nu a făcut nici o încercare serioasă de redefinire a raporturilor juridice dintre diferitele naționalități și, în schimb, a îngăduit Cancelariei să se călăuzească după sistemul politic existent înainte de 1848. Ca urmare, au dobîndit ascendență tocmai elementele opuse politicii Curtii. Maghiarii au dominat cele mai multe adunări comitatense, care nu au ezitat să-și declare acordul cu Legea de unire din 1848.

Românii n-au rămas, în nici un caz, nepăsători și pe căi în mare măsură tradiționale au încercat ca punctele lor de vedere să influențeze lupta dintre Curte și maghiari. Comitetul permanent, sub conducerea lui Șaguna, a decis să-și concentreze eforturile la Viena, sursă mai probabilă a concesiilor decît Pesta. În mai și la începutul lui iunie, comitetul și grupuri independente de intelectuali s-au întîlnit aproape în mod continuu pentru a plănui strategia.

În anul 1861 a existat o activitate febrilă a intelectualilor români. Convinși că ar putea influența în mod serios cursul evenimentelor, ei s-au alăturat cu entuziasm (deși nu totdeauna în chip eficient) la reorganizarea conducerii comitetelor și la pregătirile pentru convocarea dietei. Instrumentul lor politic principal a fost comitetul permanent, stabilit la conferința din ianuarie. Prezidat de către Andrei Șaguna și Alexandru Șterca Șuluțiu și reprezentînd un spectru larg de opinii, acesta s-a întrunit frecvent în primăvară și vară pentru a plănui strategia și pentru a redacta memoria vizînd edificarea împăratului și a diferiților miniștri.

Șaguna mai era preocupat și de diferențele tot mai mari dintre intelectualii români și conducătorii maghiari atît din Ungaria cît și din Transilvania. Ca și colegii

săi din comitetul permanent, el și-a dat seama că dacă maghiarii conservatori reușesc să-și mențină controlul asupra conducerii comitatelor și a sistemului juridic din Transilvania atunci nu va exista dreptate pentru români și în consecință nici pace între cele două naționalități. Șuluțiu a rezumat sentimentele lor atunci când a remarcat că maghiarii sînt strict constituționaliști în toate problemele cu excepția drepturilor românești în Transilvania. Mulți conducători români nu se așteptau la mai mult nici chiar din partea liberalilor maghiari. Promisiunile lui Deák Ferenc de a arăta simpatie propunerilor românești, și îndemnul episcopului Haynald ca românii să negocieze cu „ungurii din Ungaria” în temeiul faptului că aceștia vedeau problemele transilvane dintr-o perspectivă mai largă decît transilvănenii, n-au primit vreun răspuns serios. Totuși, în ceea ce privește pe Șaguna, acesta a dorit să evite o ruptură cu maghiarii, pentru că el nu putea concepe o Transilvanie prosperă fără participarea deplină a acestora la treburile ei.

Pentru a se documenta asupra trecutului național, **Emanuil Gojdu** a cerut ajutor de la **George Barițiu**, **Andrei Șaguna** și **Alexandru Șterca Șuluțiu**, purtînd o corespondență cu ei pe această temă. (v. Anexe) Se consultă cu ei în mai multe cazuri. Încă din luna aprilie, Gojdu intenționa a obține informații precise despre atitudinea luptătorilor naționali din Transilvania, pentru a stabili eventuale contacte cu aceștia și, bineînțeles, pentru a dispune de argumente puternice.

Redăm mai jos *scrisoarea lui Emanuil Gojdu către mitropolitul Alexandru Șt. Șuluțiu* prin care cere părerea acestuia referitor la situația românilor din Transilvania:

Îți este cunoscut, că la casa de sus a dietei Ungariei nu suntem mai mulți de doi români, căpitanul Chioarului și eu, toată greutatea dară în privința pretensiunilor națiunii noastre, cade pe umerii noștri.

Fără îndoială va veni la dezbateri cauza naționalității noastre, dară poate fi, că și cauza Unirei Transilvaniei cu Ungaria se va dezbate.

Din Transilvania nu este nimenea la dietă, care să reprezinte cauzele românilor. – Eu a-și afla necesariu să vorbesc pentru interesele românilor din Transilvania, nu din împuternicirea lor, ci numai ca un român, care știe dorințele lor, și care trebuie să se intereseze pentru bunul de comun al națiunii sale.

Drept aceea dară îmi iau voia a ruga pe excelenta Ta, să binevoiești a-mi descoperi macsimul, sau minimul pretențiunilor națiunii române din Transilvania. Te rog însă să ai înaintea ochilor acea împrejurare, că cînd națiuni fac pace între sine, nu e consult să se tîrguiască ca evreei, să mai poată lăsa și din pretențiunile primarie, ci să zică deodată atît pretind și de aci nu mai las nici o iotă! Eu am sperare, că și maghiarii deodată vor zice, cît vreau să deie, – înainte de toate pot să Te încredințez, că maghiarii din Ungaria nu sunt ca cei din Transilvania, acestora le e greață de compilatele și aprobatele Transilvaniei, aceștia sunt convinși de ticăloșia maghiarilor Transilvani.

Dacă ai avea bunătate a mă înștiința despre ultimatul pretențiunilor, Te rog să binevoiești a mi-l comunica în forma de proiect de lege (törvény javaslat alakjában).

Eu pentru națiunea română din Ungaria și Banat, cuget a propune următorul proiect de lege:

1. A román nemzetnek egyházi és iskolai ügyei a szerbek egyházi ügyeitől örök időkre el különöztetne.

2. Tökéletes egyházi Autonómiája saját nemzetéből választandó Érsek alatt biztosítattik.

3. Érseküket Temesvári székhellyel, úgy Verseczen, Karánszebesen, Aradon és Nagy-Váradon székelendő püspökjeiket, egy az egyházi és világi tagokból hasonló számmal, választó kerületekben választandó 100 tagból álló nemzeti zsinat szótöbbséggel választandja meg, s az ország Kormányának megerősítése végett terjesztendni fel.

4. Az érseknek 20.000, minden püspöknek 10.000, minden helység lelkésznek 400 frt. évi fizetés biztosítatik. – Nagyobb községekben 1000 leken felül 100 frt., 2000 lelken felül 200, és így tovább évi fizetesként az állam kincstárából biztosítatik.

5. Minden községben csak egy rendes lelkész neveztetik ki, szükség esetén káplárok alkalmazandók.

6. A román nemzet részére Temesváron egy Akadémia állíttatik fel, melyen minden tanulmányok magyar és román nyelven fognak előadatni.

7. A nevelési ügyet a nemzeti Congresus fogja intézni, a főfelügyelés az ország Kormányát illetendni.

8. A vallás és közoktatási ministériumban egy osztály, egy államtitkár vezénylete alatt a román egyház és közoktatási ügyekért fog felállíttatni, melyben az államtitkár, és valamennyi hivatalnokok a napkeleti orthodox román nemzetből fognak alkalmaztatni.

9. Minden községek, kerületek és vármegyék, melyekben a román nemzet abszolút többséggel bír, a belkezelésében a román nyelv leendő hivatalos.

10. Az ily megyékben a nem románok más nyelven beadványaik elfogadtatnak, és azon nyelven beadottak határozattal ellátatnak.

11. Oly megyék, melyekben a román nyelv hivatalos, egymással román nyelven leveleznek.

12. Minden más hatóságokkal és a kormánnyal magyarul leveleznek, s onnan érkező magyar válaszokat elfogadni tartoznak.

13. A vallás és közoktatási ministeriumban a román nemzet részére felállított osztályánál román nyelven nyerendik.

14. Bihar megyének déli része, melyben a román lakosság túlnyomó szám, egy külön megyévé alakul, s a szerint fog kezeltetni, mint a többi román megye.

15. Minden felebbviteli törvényszékeknél román bírák és előadók kellő számmal fognak alkalmaztatni.

16. A törvénykezés a román megyékben román nyelven fog kezeltetni.

17. A közigazgatási kormánynál román egyének kellő számmal fognak alkalmaztatni.

Dacă Excelența Ta ai avea vreo reflexiune în privința §§-lor acestora, o primesc cu mulțumită.

Pe lângă acestea repetîndu-mi rugarea, rămîn cu distinsă stimă și reverință.
Pesta, în 2 maiu n. 1861

Al Excelenței Tale
serv plecat
M a n u i l G o z s d u m. p.¹⁰⁶

Alexandru Șuluțiu în 20 mai 1861, răspunde la scrisoarea lui Gojdu. (v. Anexe)
În aceasta scrie printre altele:

„Ilustrissime domnule !, deoarece obiectul din scrisoarea de mai sus a ilustrității tale, către mine dată, este foarte important și care atinge interesele întregii națiuni române din Transilvania (la care eu sigur un definitiv răspuns pe care ilustritatea ta cu siguranță să te poți răzima, în dieta Ungariei, nu pot cu cu acest prilej da), am aflat cu cale, mult prețuita scrisoare și darul ilustrității tale a-l supune dezbaterii comisiunii noastre naționale. Prezidiul adunării naționale ținută în 1/13 – 4/16 Ianuarie a.c., în Sibiu, a încredințat ambilor săi arhieriei, de ambele confesiuni române, comisiunii naționale care cît mai curînd adunîndu-se, precum socotesc eu, în 15/27 a lunii curente, va hotărî cele de lipsă și drepte. Hotărîrile ți se vor comunica ilustrității tale sau drept din sesiunea lăudatei comisiuni naționale, sau, prin mine, fără de întîrziere, în formă de proiecte de lege. Pe acestea apoi, ilustritatea ta, ca pe voia și adevăratele cereri ale națiunii române din Transilvania te vei putea cu siguranță răzima.”¹⁰⁷

Mitropolitul Alexandru Șuluțiu, în 6 iunie 1861, îl înștiințează pe Gojdu într-o scrisoare despre decizia comitetului național:

Illustrissime Domnule Comite Suprem!

Eu Ilustrității Tale în cartea mea din 20/8 Maiu a. c. ți-am fost apromis, că în privința declarării definitive a voiei națiunii transilvane în trebile politice naționale ți se va face cunoscută, sau prin comisiunea permanentă națională, sau prin mine.

Eu dară grăbesc – ca pe un prea vrednic naționalist a te încunoștința, că comisiunea noastră națională, a aflat cu cale a trimite la Maiestatea Sa jalbele sale în contra tuturor nedreptăților, cari frații maghiari și sașii ardeleni le fac Românilor în contra vecinicei dreptăți, a Diplomei din 20 Octobrie 1860 și a „Jogegyenlőség”-ului, să se ceară un Congres Național, în care să-și poată formula și arăta dreptele sale postulate, pe care le ar avea fățiș cu frații maghiari și sașii ardeleni etc.

Deputații aceștia se vor abate și pe la Pesta să vorbească și să înțeleagă și cu Ilustritatea Ta și cu vrednicii deputați români despre toate, ba să vorbească și cu vrednicii maghiari Deák și br.Eötvös etc. Și să le spună toate cîte trebuie să le știe frații maghiari, că românii, care în doritul Congres Național își va putea deplina sa voie descoperi, numai așa, și nu altmintrelea se vor putea aplica la Unirea Transilvaniei cu Ungaria.

Cu un cuvînt, de la deputații aceștia cît mai curînd veți afla toate celea care dorim și poftim.

De aceea – precum cred eu – lucru prea de folos va fi, tocmai și în interesul

fraților maghiari, și al întregii comunei noastre patrii, dacă Dieta Ungariei încă va sprijini, și va promova dobândirea unui Congres Național român, că numai un așa congres poate fi în stare a reprezenta deplina voie a Națiunii noastre, și a-și formula postulatele Românilor, quibus ? et sine quibus, nu s-ar putea face înfrățirea și unirea.

Despre alta cu osebită stimă am onoare de pururea rămîn.

Blașiu în 6 Iunie 1861.

Al Ilustrității Tale

umilit servu

A l e s a n d r u Ș t. S u l u c z m. p.

Aepp. și Metropolitul A. Iuliei¹⁰⁸

Delegația a și ajuns în scurtă vreme la Pesta unde s-a consultat cu Gojdu. Despre această vizită am aflat detalii în cartea lui Vasile Netea:

„Constatările făcute cu prilejul alegerilor comitatense din Transilvania, ca și debaterile din dieta Ungariei, care arătaseră în mod peremptoriu hotărîrea aristocrației și burgheziei maghiare de a impune împăratului unirea Transilvaniei cu Ungaria, au determinat comitetul românesc de la Sibiu să trimită la Viena o nouă delegație care să stea în capitala imperiului vreme mai îndelungată. Scopul acestei delegații era, pe de o parte, neutralizarea intrigilor și presiunilor ungurești, iar pe de alta menținerea unui contact mai strîns cu guvernul habsburgic care, datorită rezoluțiile comitatelor ardelene și ale dietei maghiare, devenise din nou arbitrul situației. Ea trebuia totodată să informeze în mod exact pe cei doi președinți de mersul lucrurilor pentru ca aceștia, de acord cu membrii comitetului, să poată lua măsurile impuse de situație.

Astfel de delegații întrețineau la Viena și ungerii și sașii.

Inițiativa trimerii noii delegații aparținea lui Șaguna, care, pentru ca ideea să fie acceptată și de Șuluțiu, a făcut apel la Barițiu pentru a lua contact cu mitropolitul Blajului și a stabili împreună cu acesta componența delegației. În urma consfăturilor avute delegația a fost alcătuită din Iacob Bologa, Elie Măcelariu și Dr. Ioan Rațiu, care la 15 iunie porniră spre Viena. Călătoria, ca și la 1849, s-a făcut prin Banat, pentru a se putea lua contact cu fruntașii bănățeni, care primiseră marea lovitură a încorporării Banatului cu Ungaria. La 16 iunie se aflau la Lugoj, în 18 la Timișoara. La Lugoj au avut convorbiri cu episcopul Alexandru Dobra, cu canonicii acestuia, și cu Anton Mocioni, iar la Timișoara cu Andrei Mocioni care s-a hotărît să plece și el la Viena. În ambele părți fruntașii bănățeni s-au pronunțat pentru o „cauză comună” cu ardelenii și pentru un congres general al românilor din imperiul habsburgic. În 19 soseau la Pesta unde vor avea întrevederi cu unii deputați români, și îndeosebi cu cei care luaseră apărarea Transilvaniei: Vincențiu Babeș, Aloisiu Vlad, George Popa. Acordul pentru un congres general și pentru „cauză comună” a fost stabilit și cu aceștia. Murgu a fost ocolit. [Murgu nu a participat la conferința întrunită de Gojdu din 7 mai 1861. Fiindcă trăia foarte retras, I.D.Suciu precizează că n-a acceptat să i se facă nici măcar portretul, alături de ceilalți colegi ai săi. – M.B.] În ziua următoare Rațiu a avut o întrevedere cu Gojdu, care i-a citit

textul cuvântării ce urma să o țină în casa magnaților, acesta modificând pasaje după sugestiile fruntașului ardelean.

La casa magnaților, unde au fost introduși de Gojdu, cei trei delegați au avut pe neașteptate o întâlnire cu episcopul Haynald de la Alba Iulia și cu contele Teleki Domokos, care, trecând peste dispozițiile împăratului, participau la lucrările dietei în calitatea lor de magnați. Ambii fruntași maghiari au profitat de această întâlnire pentru a face un nou apel pe lângă ardeleni pentru a-i determina să renunțe la autonomia Transilvaniei și să accepte unirea cu Ungaria. Ca și discuțiile de la Alba Iulia, nu s-a putut ajunge însă la nici o înțelegere. În ziua de 22 iunie delegații români ajungeau la Viena, iar în ziua de 30 iunie – după cum îi scria Rațiu lui Barițiu – au fost primiți de împărat. Asigurările acestuia de simpatie și încredere în români s-au reînoit, dar Kemény, care le-a acordat și el o audiență în aceeași zi, le-a confirmat faptul că guvernul de la Cluj se opune convocării dietei Transilvaniei și că maghiarii nu vor participa la alegerile acestea. În zilele următoare au fost vizitați Schmerling și Rainer, care s-au arătat favorabili convocării dietei Transilvaniei, dar au evitat să se pronunțe asupra ținării unui congres general al românilor. Schmerling a primit în aceleași zile și pe Andrei Mocioni, reprezentantul bănățenilor, care venise și el să ceară congresul general, ministrul dându-i însă sfatul să renunțe la această cerere și să solicite numai un „congres parțial”, numai al bănățenilor adică. În același sens i-a vorbit și lui Vasile Nașcu, delegatul foștilor grăniceri năsăudeni, căruia i-a precizat că dificultatea unui congres general constă în faptul că „în fiecare provincie locuită de români sînt alte relațiuni” politice și administrative.

Pentru a fi mai bine informați asupra intențiilor ungarilor, cei trei delegați au vizitat și pe baronul Vay, cancelarul Ungariei, care le-a mărturisit „verde” că el nu este „amicul federalismului către care ținesc tendințele naționalităților”, aceasta însemnând „negreșit dizolvarea imperiului”. În locul federalizării Vay le-a propus „egala îndreptățire” în cadrul Ungariei, fără a se asigura nici ei recunoașterea naționalității.

La 8 iulie Rațiu îi scria din nou lui Barițiu anunțându-l că delegații au „colindat pe la toți miniștrii, informându-i despre starea și petițiunea noastră pentru dietă și congres special” și că toți, ca și la 1849, i-au primit „bine”. La sfîrșitul lunii, lucrurile rămînînd în același stadiu, Rațiu era însă silit să precizeze că „pînă acum ne-au îndopat numai cu vorbe frumoase”, singura atitudine clară fiind cea a cancelarului Kemény care le-a spus tot așa de „verde” ca și Vay, că el „nu se va învoi niciodată ca românii să țină congresul cerut”. Același Kemény, informa Rațiu într-o altă scrisoare, înaintase împăratului și un raport prin care arăta că proiectul cu privire la legea electorală propus de români ar fi periculos pentru însuși „principiul monarhic”, fiindcă pe baza lui ar ajunge la dreptul de vot toți ardelenii în vîrstă de 24 ani ceea ce ar însemna „perirea imperiului”. Pentru a contrabalansa acest proiect și pentru a îndepărta de la dreptul de vot masele populare (Volkmasse), Kemény propunea menținerea censului de 8 fl. 40 m., votat de dieta din Cluj, asigurîndu-se astfel un rol proeminent proprietarilor, marilor negustori și industriei, precum și profesiunilor intelectuale. „Cancelarul – preciza Rațiu în aceeași scrisoare – este cel mai mare inamic al nostru.”

Censul propus de Kemény, prin care se înlătura de la vot cea mai mare parte a populației românești, a produs chiar și uimirea lui Schmerling, care a recunoscut că acesta reprezenta o „mare nedreptate pentru români”.

Preocuparea delegației române de a demasca perfidia lui Kemény și a celorlalți exponenți ai aristocrației maghiare a fost mult ușurată de dezbaterile dietei din Pesta și, în cele din urmă, de însăși hotărârile ei. Atît Curtea cît și membrii guvernului începură deci să fie mai atenți față de demersurile delegației, care la începutul lunii septembrie a primit un nou impuls prin sosirea la Viena și a mitropolitului Șuluțiu.¹⁰⁹

În Casa Magnaților unirea a fost combătută de Gojdu, care în ședința din 19 iunie 1861 a arătat că „națiunea română, din al cărui sîn m-am născut și eu, nu are aplecare spre unirea Ardealului cu Ungaria”, în care nu vede decît „tendința de a fi contopită cu națiunea maghiară”, și nu o consideră drept „binefacere pentru dînsa”. În cuvîntarea sa justifică abținerea transilvănenilor în Dietă și în care critică încercările centraliste ale Vienei.

În 17 iunie 1861 a ținut un discurs, în Casa Magnaților, episcopul romano-catholic din Transilvania, Haynald Lajos, adversar statornic al românilor. Apărînd legile din 1848, printre care și legea integrării Transilvaniei în teritoriul Ungariei, precum și legea electorală, episcopul adăuga: „Adunarea din Blaj a Românilor, 3/15 mai 1848, n-a avut dreptul să proclame și să decreteze independența națiunii române pentru că această adunare n-a fost Dietă; românii nu pot spune că uniunea Ardealului s-ar fi făcut fără ei, pentru că episcopul și nobilii români au fost de față cînd s-a votat legea uniunii.”¹¹⁰

La două zile după discursul lui Haynald, în 19 iunie 1861, Gojdu prin cuvîntarea sa aduce o replică impecabilă, considerînd declarațiile episcopului lipsite de temei. Gojdu pentru discursul său – precum am arătat mai sus - se pregătise temeinic, cerînd informații de la G. Barițiu, de la mitropolitul Al. Șt. Șuluțiu din Blaj și de la Andrei Șaguna din Sibiu. Acesta din urmă i-a răspuns printr-un memoriu întreg la 4 iunie 1861, (v. Anexe), sfătuiindu-l să propună convocarea „unui congres național, care să formuleze modul și chipul egalei îndreptățiri a nației și limbii române”. În continuare îi arăta că românii transilvăneni, n-ar fi împotriva unirii cu Ungaria, dacă ei ar fi tratați în mod echitabil, dar o unire „prejudicioasă” pentru români, nu se poate accepta. În sfîrșit Șaguna îl sfătua să ceară să se acorde românilor „egalitatea, libertatea și frățietatea individuală, civilă, națională și confesională”. Cunoscînd opiniile acestor trei fruntași ai românilor transilvăneni, împletite cu vederile sale proprii, Gojdu a rostit discursul, care începea cu atacuri curajoase împotriva tendințelor centraliste ale politicii vieneze, care în loc de a crea o Austrie unitară, a creat o Austrie foarte precară.

Mai jos redăm în întregime cuvîntarea din Casa Magnaților a lui Emanuil Gojdu:

***Excelența Voastră, domnule comite președinte!
Înaltă casă a magnaților!***

Dacă deschid istoria patriei noastre la anul 1527, de aci începînd pînă în ziua de astăzi dau peste un șir atît de lung în călcarea de legi și de jurăminte, precum și în neadormitele nizuințe de a nimici după anumit plan constituțiunea noastră străbună, încît pe mine nici m-au surprins evenimentele acestor 12 ani trecuți.

Drept-aceea, nu-mi poate fi tendința să încerc descrierea ticăloșiei ce o suferim, căci o făcură aceasta mai mulți, în vorbiri strălucite; dar chiar și cei mai excelenți, după-ce-și deșertară toată puterea oratorică fură siliți în fine a mărturisi, că nu sunt încă aflate cuvintele, cari ar fi în stare să prezenteze o icoană perfectă a pozițiunei în care a fost pusă o națiune liberă prin un guvern față de care se afla pe un teren întărit prin tractate sancționate cu jurămînt și prin legi întărite prin regi încoronați.

„Hungariam fac primo pauperam et dein subiectam”, – fă Ungaria întîi săracă și apoi supusă, – e un principiu vechi austriac, și mania de a germaniza tot și de a întemeia o Austrie nouă, unitară și mare, a jucat aci rolul principal. ***Însă în locul unei Austrii unitare s-a întemeiat a Austrie foarte dubioasă, a cărei autoritate a scăzut în 12 ani mal mult decît s-a putut ridica într-un secol. Pentru că pe împăratul l-au condus sfetnicii săi de la Viena pe căi greșite, fără a se gîndi la aceea, că pentru căderea puterii împărăției austriace e de ajuns să pună popoarele Ungariei în sîn și să nu facă nimica pentru împărăție.*** [Subl. n. – M. B.]

Drept-aceea, trebuie să spunem împăratului, celui aplecat de altmintrelea spre tot ce e bun, că pe strămoșii săi, ca pe niște regi aleși și încoronați, tot popoarele Ungariei i-au mîntuit în momentele critice; și că dacă popoarele stau nemișcate, dacă nu se pot însufleți pentru el, tronul său nu poate fi scăpat de perire. Să-i spunem deci, că numai coroana Sfîntului Ștefan n-a avut îndatinarea a se alia decît numai cu aceia, cari au observat cu pietate legalitatea, și numai pe seama acelora a adus binecuvîntare, cari au ținut jurămîntul depus, cu scumpătate și cu conștiență evlavioasă.

Știu, că unii dintre însuflețiții noștri patrioți au făcut demult atent pe împăratul la aceasta; însă machinațiunile răilor săi sfătuitori au fost destul de astute pentru a-i paraliza totdeauna, iar sfătuitoarii destul de cutezători, pentru a face pe împăratul să creadă, că e vorba de uneltiri de-ale aristocrației maghiare, dictate de interes egoistic, în scopul de a apăsa poporul; destul de temerari, zic, pentru a-l face să creadă, că poporul din Ungaria să simte mai fericit sub curatela politiceii de la Viena, decît sub legi constituționale.

Acum țara s-a adunat, toate clasele sînt prezentate, poporul, industria, proprietatea mică și mare, autoritățile și demnitățile, și toate colorile cultului dumnezeesc. Să-i spunem deci fiitorului nostru rege, cu sinceritatea tradițională care caracterizează popoarele Ungariei, că e purtat pe căi greșite, că-l amenință primejdii mari de cari noi avem să-l mîntuim, și-l vom mîntui cu orice preț, numai cu prețul independenței, integrității patriei și a vătămării constituției noastre – nu!

Sunt convins, că fiitorul nostru rege va prețui mai mult soarta dinastiei sale, viitorul împărăției sale, decît sfaturile periculoase ale sfetnicilor săi de la Viena, pe cari i-au dat de rușine tristește urmări. Mai ales dacă i le vom face cunoscute acestea

într-o formă din care să vadă că aceasta nu e numai părerea unor clase singurate, ci e părerea tuturor popoarelor și a tuturor indivizilor din Ungaria. Să-i facem cunoscut, chiar și în persoană dacă se cere, că toate popoarele țării sunt pătrunse de constituțiunea străbună și de spiritul legilor din 1848. Acesta e aerul care ne dă viața și de care sunt pătrunse palatele celor mari, atelierile meseriașilor și colibele țărănilor, storși atît de paciență cît și de avere. Iar dacă nu va folosi nici aceasta, atunci numai îndurarea lui Dumnezeu rămîne pentru împăratul și pentru credincioasa sa țară; atunci întîmplese ce va voi prevedința divină, căci popoarele Ungariei dezlegate vor fi blăstămii de a suferi.

E posibil, și la aceasta trebuie să fim pregătiți, că bălaurul cel cu o sută de capete al machinațiunilor nu-l vom putea îndepărta din jurul fiitorului rege. Poate că sinceritatea noastră are să fie rău explicată; poate că pentru francheța noastră avem să fim numiți renitenți, păcătoși, precum am fost numiți atunci, cînd clasa privilegiată; abziînd de toate prerogativele sale, le-a împărțit toate cu clasele popoarelor patriei. Și ce a făcut clasa privilegiată; abziînd de toate prerogativele sale, le-a împărțit toate cu clasele popoarelor patriei. Și ce a făcut clasa privilegiată maghiară ? Pentru ca să poată susține legea aceasta prin care a fost dezbrăcată de toate privilegiile avute, – și-a sacrificat averea, viața și pe fiii săi. Să ne mai arate istoria o astfel de jertfă, neexcețiînd nici chiar pe a lui Avram!

Eu pot să le spun acestea și în casa aceasta, fără să vatăm modestia, pentru că nu mă țin de aceasta clasă glorioasă. Și care i-a fost remunerarea ? A fost declarată de rebelă și dusă la locul de perzare. Eu n-am învățat altă definițiune a duelului, decît aceea, că să ridic arma contra legilor existente. Că pe a cui parte stă definițiunea aceasta, – judece Dumnezeu și lumea.

Avem acum iarăși o dietă, care declară de crimă abaterea de la terenul legal și vătămarea legilor de la 1848. Se poate să fie dizolvată, deci să ne pregătim pentru această eventualitate. Să ocupăm cu onestitate terenul ținut pînă aci de inamicii noștri, atît de fără conștiință, cari au înverșunat pe toți confrății de altă limbă, locuitori în patria aceasta, în contra națiunii maghiare, și i-au întrebuițat spre aceea, ca sîngele fraților, vărsat de armele lor proprii, să curgă părău. Să nu lăsăm gol acest teren, pentru că machinațiunea să-și continue pe el jocul diavolesc.

Să nu ne răsfirăm fără a da de știre popoarelor, cari frați ne sunt, apriat și cu sinceritate, că *cu privire la ele cum cugetăm*, și că ce era să facem pentru mulțumirea și fericirea lor? Se vadă ele, că de la inamicul comun nu le pot aștepta acestea, nu le pot spera, și așa, săgețile înveninate să lovească pieptul celor cu machinațiunile.

Însă, să nu le facem acestea în general, pentru că expresiunile generale, cînd se aplică, cînd se formulează, pot lua extindere mai largă și mai îngustă. Trebuie să recunoaștem, că încrederea a scăzut, de aceea să nu pretindem ca pe cineva să-l mulcomească expresiunile generale. Despre aceea putem fi încredințați, că națiunile conlocuitoare vor avea încredere necondiționată în națiunea maghiară, pentru că sunt convinse, că Maghiarul nu promite ușor; dar ce a promis odată împlinește, chiar de s-ar surpa ceriul asupra capului său; pe cînd guvernul vienez e generos și necalculabil în promisiuni; dar i se zgîrcește inima și brațele cînd e vorba de împlinirea promisiunilor. Dacă noi ne vom formula deci promisiunile în mod special, să

n-avem frică că spațiul dintre noi și frații de altă de limbă, existent pînă acum, îl va mai putea ocupa machinațiunea vre-odată. Iar dacă am împăcat pe compatrioții noștri, îndeplinesc-se tot ce soarta a croit asupra noastră, spargă puterea actuală dieta țării: vom suferi toți mai ușor, pentru că nu va trebui să ne ascundem fața de înaintea noastră și de înaintea lumii, și nu va întârzia, pentru că nu poate întârzia, Dumnezeu dreptății, care va face să învingă legalitatea în contra fărâdelegii.

Rane adînci și sîngeroase a cauzat puterea actuală în inima patriei noastre. Mîni rele au rupt de la noi Croația cu părțile ei anexe, a rupt Ardealul și arteria inimei noastre, Fiume, cu toate că ne leagă pe toți de olaltă o istorie comună de o mie de ani, o legătură frățească și legi pozitive.

Fără ei dieta n-o putem considera de întregită, și pretindem ca potestatea să le facă posibilă înfrățirea, chemîndu-i la dietă. Dacă vor veni îi vom primi cu brațele deschise, iar dacă nu vor voi să vină, nu ne vom folosi de forță în contra lor. Dar atunci deși nu ne vom putea considera de întregiți, vom declara dieta de împuternicită să aducă legi și vom primi de sosit momentul și ocaziunea de a asculta *cauzele și dorințele* celor ce se retrag de la înfățișarea la dietă, și a împlini tot ce nu periclitează patria comună, iar pe ei i-ar mulțumi, ca astfel alianța nouă se nască puteri noi, spre eluțarea fericirii patriei comune.

Medicul, care astupă rana cu plastru, întru-cît e cu puțință, de culoarea pielii, pentru că rana să nu se vadă, - nu va vindeca răul; pentru că răul, dacă nu va putea străbate prin plastru, va erumpe negreșit în jurul plastrului. De aceea, eu aflu lipsă să căutăm unde e răul ?

Ilustra casă a magnaților poate că așteaptă tocmai de la mine deslușiri, de ce cea mai mare parte a poporului din Ardeal, adică națiunea română, din a cărei sîn m-am născut și eu, nu are aplecare spre uniunea Ardealului cu Ungaria, cu toate că prin uniunea aceasta tocmai națiunea română ar cîștiga mai mult ?

Nu mă pot reține de-a nu mărturisi apriat, că și eu sunt de părerea, că națiunea română, care în Ardeal pînă la 1848 era privită numai de paria, despre care Aprobatele și Compilatele zic că: „utque beneplacitum Principis et regnicolarum patriatnak”, căreia paragraful 9 din Aprobate îi spune: „Vegye eszibe alacsony voltát” (acestei legi i-a dat naștere numai împrejurarea, că preoții români nu s-au învoit ca iobagii români să meargă la robotă în sărbătorile mari românești, la ce apoi legislațiunea a aflat de lipsă a decreta că: „az oláh papok eszükbe alacsony voltukat a magyar naciónak ne prescribáljanak”), și care în privința naționalității și a religiunii a fost eschisă de la toate drepturile civile, deși mai bine ca jumătate din nobilimea Ardealului e română, - are un mare număr de meritați fii pentru patrie, cari ar putea primi uniunea cu Ungaria cu brațele deschise, căci pe ei de toate suferințele năcăjitoare i-a scăpat ca prin farmec, sistînd pentru totdeauna diferențele religioase și naționale, în privința drepturilor religioase și politice așezîndu-i într-o linie cu celelalte națiuni conlocuitoare, iar murul înspăimîntător, care îi depărția, l-a dărîmat pe vecie, prin reprezentarea poporului, cu preponderența populațiunii ce o are, națiunea română e făcută factor de căpetenie în guvernarea țării și a municipiilor.

Dar eu îmi țin de datorință conștiincioasă să aștern unele deslușiri în cauza aceasta. Știe tot natul, că poporul apăsător are obiceiul a fi prepuelnic, neîncrezător și în-

chis. Eu, care mă știu a fi fratele lor, am avut ocaziune a privi în adâncul inimei lor, și eu, care sunt cetățean credincios al patriei ungare, dar îmi iubesc totodată și națiunea fără margini, mă simțesc obligat a arăta cauzele pentru cari națiunea română din Ardeal de prezent nu află uniunea necondiționată cu Ungaria de dorit și nu o consideră drept binefacere pentru sine. [Subl. n. – M. B.]

1. Cu durere au aflat Românii din Ardeal că dieta din Cluj de la 1848 a decretat uniunea Ardealului cu Ungaria fără ei, și ei țin că dieta aceasta n-a avut alta de făcut, decît ca pe Români să-i declare de-a patra națiune egal îndreptățită, și în cel mai scurt termin să convoace o dietă generală pe baza reprezentățiunii poporului, pentru ca uniunea să o decreteze laolaltă cu națiunea română. Dacă lucrul se întîmpla așa, asigur ilustra casă a magnaților, că uniunea se proclama și nu se întîmpla război civil.

Aci cu durere trebuie să-mi aduc aminte de argumentele Escelenței sale, preameritatului episcop rom. cat. al Ardealului, prin cari a afirmat în fața lumii, că 1,300.000 de Români au fost reprezentați în dieta aceea prin un episcop și doi dirigători guverniali, dintre cari nici unul n-a fost alesul poporului.

2. În legile Ardealului de la 1848 națiunea română nu e ridicată între celelalte națiuni îndreptățite, despre ea se vorbește numai per tangentem. Iată textul legii (îl citește, și apoi continuă): Aici, domnilor mei, Românii sunt puși numai *intra parenthesim* și nu se cere alta decît un „nem” pentru ca legea să fie negativă. Națiunea română nu poate înțelege egala îndreptățire de estinsă și asupra ei, pentru că nu există lege de mai nainte care să enumere națiunea română între cele îndreptățite, deși, ori-și-cum, unei națiuni stătătoare din 1,353.000 de suflete se putea, și ea ar fi meritat, să i se consacre un paragraf de cîteva șire. În Ardeal însă numai acela se poate bucura de drepturi constituționale, care e membru al unei „*recepta natio*” și „*recepta religio*”.

3. Legile Ardealului din 1848 dispun, ca armele să rămîină în mîinile mărginașilor Secui, iar despre districtele confiniare române nu fac nici o pomenire.

4. Legile Ungariei din 1848 dispun, ca granița din Croația, Sirmiu și Banat să fie chemată la dietă, iar pe Ardeleni chiar și după uniune îi trec cu vederea.

5. Legile Ungariei din 1848 dispun, ca granița din art. VII., în cazul uniunii Ardealului cu Ungaria decretează „*unitatea națiunii maghiare*”. Națiunea română din Ardeal vede deci în aceasta tendința de a fi contopită în națiunea maghiară. Dar Românul taxează mai sus *susținerea naționalității sale* decît libertatea sa personală, pentru că el *viața națională o consideră de bază a libertății sale*, și nu libertatea individuală de scut al vieții sale constituționale.

6. Prin legile Ardealului din 1848 nu e îndreptată cu îndestulare starea suprimătoare sufletească a națiunii române, și pentru aceea pretinde, ca Aprobatele și Compiletele, împreună cu diploma leopoldină prin care acestea vin recunoscute, ca niște legi dejositoare pentru națiunea română să fie nimicite pentru vecii-vecilor.

La punctul acesta nu se poate face obiecțiunea, că aceste legi defăimătoare, Aprobatele și Compiletele, sunt la fel cu legea fără nici o însemnătate din Ungaria „*Lutherani comburantur*”, care nu mai este în viață, ci e proprietatea istoriei nu-

mai. Dar la obiecționarea aceasta am să observ, că în Ungaria au fost aduse legile menționate sub fanatismul secolilor, dar au fost nimicite prin alte legi ulterioare, pe cînd în Ardeal au fost susținute Aprobatele și Compilatele 400 de ani, și pe cale publică nu sunt desființate nici astăzi. Apoi, domnilor, un Ungurean nu poate să aibă nici idee despre legile Ardealului, căci Unguri învățați, scriitori dintre cei mai excelenți din Ungaria, n-au cunoscut nici pe departe și nu și-au putut închipui intoleranța care a domnit în Ardeal!

7. Nu pot fi mulțumiți Românii din Ardeal nici cu partea aceea din legea electorală ardeleană din 1848 care tratează despre dreptul de alegere, – pentru că făcînduse abatere de la legile electorale ale Ungariei din 1848 și de la principiul democratic, e luată de cinosură darea de pămînt de 8 fl., prin ce cea mai mare parte a națiunii române e eschisă de la cea mai prețioasă parte a constituționalismului. În fine:

8. Ei nu țin de perfecționată uniunea Ardealului cu Ungaria nici din motivul, că §. 4 din art. VII. Al legilor ungare din 1848 nu a fost executat. Ministerul responsabil unguresc, în urma consfăturii avute cu comisiunea regnicolară ardeleană, n-a prezentat dietei comune un astfel de proiect de lege, care să fi putut fi înzestrat cu putere de lege, și chiar și compunerea acelei comisiuni s-a întîmplat fără influența națiunii române, și față de ea procedura a fost foarte vitregă, pentru că dintre 28 de membri ai comisiunii numai 3 sunt Români, cu toate că populațiunea română întrece de două ori cu numărul întreaga populațiune a celorlalte trei națiuni.

Dar uniunea nici guvernul împărătesc și nici însăși națiunea maghiară din Ardeal nu o consideră de faptă împlinită. Se dovedește aceasta prin diploma din 20 Octomvrie 1860, se dovedește prin faptul, că cancelaria aulică ardeleană și guvernul transilvan s-a reînființat, iar conducerea treburilor în aceasta au primit-o asupra lor magnați maghiari de frunte.

Acestea sunt motivele, cari pe Românii din Ardeal încă și azi îi intimidează și pentru cari necondiționata uniune a Ardealului cu Ungaria ei o consideră de impusă cu puterea.

Aici sunt silit a face o reprivire asupra vorbirii escelente și pline de învățătură a Escel. Sale preameritatului episcop rom.-cat. al Ardealului. Escelența sa a spus, că legea uniunii din 1848 nu s-a adus numai prin reprezentanții celor trei națiuni: mahiară, săcuie și săsească, ci și prin membrii de origine română de la dieta Ardealului și că a fost întărită cu sigilul celor trei națiuni.

Cel ce cunoaște referințele din Ardeal, sub cuvintele „*membrii de origine română*” cu voie, fără voie, nu poate înțelege alta, decît pe acele caractere slabe, cari sub apăsarea insuportabilă a Aprobatorilor și Compilatelor ruinîndu-se, – și-au părăsit legea și naționalitatea străbună. Deci a spune, că națiunea română e reprezentată prin astfel de oameni, dacă cumva nu e bațjocură, apoi la toată întîmplarea e o cruditate ce sfîșie din nou ranele inimilor sîngerate, și nu pot decît să oftez cu Virgiliu zicînd: „*Infandum Regina iubes renovare dolorem*”.

Escel. Sa episcopul rom.-cat. al Ardealului recunoaște, că în Ardeal națiunea română numără 1,300.000 suflete, - pe cînd eu știu că sunt 1,353.000 de Români în Ardeal – și că prin urmare, națiunea română face două terțialități din întreaga populațiune; recunoaște deci Escel. Sa, că acest popor intensiv și estensiv să spo-

rește, ba zice, că națiunea săsească, pe care de altmintrelea o încarcă cu tot felul de lauri, azi-mîine o înghite, adecă pe acea națiune, care să numește, pe sine cu predicție: „*provida et circumspecta natio*”.

Dacă aceasta e așa, – despre ce eu de altcum nu mă îndoiesc, – ce păcat mare a avut legislațiunea Ardealului, că o astfel de națiune plină de viață, un popor care între cele mai grele împrejurări a dat dovezi de atîta putere de viață, a fost condamnat la sclăvie de 400 de ani! Unde ar fi ajuns pînă acum Ardealul, aceasta Sparta mică, dacă ar fi avut atîția cetățeni liberi cîți heloți a avut?...

Fie starea aceasta scusă suficientă și la observarea făcută de Escel. Sa episcopul referitor la defectele culturai Românilor. Dar Escel. Sa ne mai arată și altă stare năcăjitoare de suflet. Legile din 1848 au fost sancționate prin sigilul celor trei națiuni, cari toate laolaltă fac abia 600.000 de suflete, iar un milion treisute cincizeci și trei de mii de Români au fost ignorați, tocmai așa cum face stăpînul care nu-și întreabă servitorul cînd își vinde casa.

Ce să atinge de conclusele congresului român din Blaj, nici eu nu țin că ele ar avea putere legală. Dar au însemnătate morală foarte mare, pentru că unde se adună 20–30.000 de oameni (după Haynald) și-și manifestează pretențiunile cu voce ponderoasă, și serbează în fiecare an ziua aniversară, decretînd ca și în viitor să o serbeze, – un astfel de congres nu poate fi ignorat atît de ușor!

Nu vreau să fiu rău înțeles, eu, care nu privesc situațiunea națiunii române din punct de vedere ardelenesc, ci din punctul de vedere al Ungariei, și care o mare parte din aceste îngrijiri le văd a fi izvorite din îngustime de suflet, pentru că de la legislațiune aștept vindecare desăvîrșită. Nu mi se pare însă a fi ele totuși de așa, că dacă s-ar rezolvi înainte de reîncorporarea faptică, s-ar periclita fie integritatea patriei, fie autoritatea corpului legislativ.

Trăim în timpuri în cari mărirea unei țări nu o dă extinderea ei geografică, ci cîștigarea inimelor, unirea sufletească și intelectuală a popoarelor, pentru că aceasta e puterea în fața căreia se apleacă tronurile car exercizează putere nelimitată.

Și cu aceasta mi-ași putea declara de încheiere expunerile despre națiunea română, dacă nu m-ași teme de fama ce să lățește, că adecă, „precum nouă, așa nici dinastiei nu-i stă în putință a satisface dorințele naționalităților slavone meridionale și române, și a-și asigura prin aceasta în mod durabil simpatiile lor”. (*Bartal* a spus-o aceasta în casa de jos).

Aceasta afirmațiune, eu, ca din partea națiunii române, nu o pot accepta. Națiunea română a luptat de secole la olaltă cu cea maghiară, și încă totdeauna sub stindardul libertății. În Ardeal jumătate din nobilime e română, în Maramureș din 50.000 Români treizeci de mii sunt nobili, în comitatele Sătmarului, Bihorului și al Aradului cea mai mare parte a nobilimii e de origine romînă, și toți aceștia au primit diplomele nobilitare de la Bocskay, Bethlen, Rákóczy, Abafy, Zápolya și de la Bathorești, și așa totdeauna s-au luptat pentru libertate în contra tiranismului. Dar nici acuma națiunea aceasta nu poștește alta, decît aceea la ce e îndreptățită de legile naturii și de principiile egalei îndreptățiri, – *vieață națională*, conservată de o mie de ani printr-atîtea nenorociri, pe care voește a și-o păstra, cultiva și lăți și în

viitor, iar pe fiii săi, aplicându-i în toți ramii guvernării, voește a-i pregăti pentru un viitor mare, pe care îl are nedespărțită de națiunea maghiară.

Națiunea română n-are tendințe separatistice, nu pretrinde teritor separat. Ei tot așa îi zace la inimă fericirea comitatelor Pojon, Moșon, Heveș și Borșod, cum îi zace fericirea Maramureșului, Sătmarului, Bihorului, Cenadului, Aradului, Timișului, Torontalului și Carașului. O margine a patriei sale se începe dincoace de Leitha, nu dincolo, iar cealaltă margine deocamdată e la Turnul-roșu.

Asigur pe nobila națiune maghiară despre aceea, că nu este Român bine cugetător care să nu fie pătruns de convingerea, că providența dumnezească, însuși Dumnezeuul popoarelor din lume a croit ținta, atît pentru seama națiunii române, cît și pe seama celei maghiare, pentru că laolaltă să trăiască într-o alință eternă, fiindcă numai laolaltă au un viitor glorios, pe cînd punîndu-se una în contra celeilalte, amîndouă trebuie să piară.

Ambele națiuni stau singure pe lumea aceasta, fără consîngeni, și sunt aproape în număr egal. Soartea le-a așezat una lîngă alta; aplicările lor sunt la fel. Amîndouă sunt înconjurate de elementul absorbitor al panslavismului, ~ prin urmare nici una nu poate deveni periculoasă pentru cealaltă. Destinul le cheamă pe aceste două națiuni la o alianță eternă. [Subl. n. – M. B.]

Mă va ierta Escel. Sa episcopul rom.-cat. al Ardealului dacă voi spune, că alianța aceasta e mai naturală și promite un viitor mai constant decît cea recomandabilă de escel. Sa, – adecă alianța cu Nemții. Baza fiecărei alianțe este stima reciprocă și sinceritatea. Stimezese întîi aceste două națiuni una pe alta, fie sinceră una față de cealaltă, și atunci alianța va fi eternă, iar Dumnezeuul popoarelor va întinde peste ele binecuvîntarea sa. Eu cred că dieta de acum va da naștere alianței acesteia, iar cu timpul ea va crește intensiv și extensiv. Și eu asigur patria, că națiunea română va împărți soartea cu națiunea maghiară, în bine și în rău, se va bucura cu ea, se va supăra cu ea, și va primi în fericire și în nefericire solidaritatea cu ea.

Mai am să mă pronunț cu privire la forma actului de stat pus la ordinea zilei. Ungaria nu are, nu poate avea altă tendință, decît a-și clarifica drepturile față cu fiitorul ei rege. Popoarele Ungariei nu s-au lăsat niciodată să fie întrecute de cineva în respectul față de regele lor, și dacă a și existat vre-o neînțelegere, ceea-ce foarte de multe ori s-a întîmplat, totdeauna națiunea a aflat cu cale a face pasul întîi spre împăcare, și acesta a fost lucru cavaleresc de la ea. Eu aflu, că în adresa casei de jos a exprimat tot ce formează opiniunile mele. De aceea, cu toate că mi-ar fi plăcut să rămîină așa cum o contemplase renumitul bărbat de stat și patriot *Deák Ferencz*, din cruțare de timp și așa cum e o spriginesc în întreg cuprinsul ei, și numai aceea mai cer de la ilustra casă a magnaților, ca și pînă va decide puterea actuală asupra sorții acestei adrese, *să facem un proiect de lege pentru surorile naționalității conlocuitoare*, ca în cazul, dacă dieta de acum ar fi silită să se spargă fără rezultat, frații noștri de altă limbă să vadă ce era să facem pentru ei, dacă nu ni-se răpea puțința și ocaziunea.¹¹¹

Discursul lui Gojdu din 19 iunie 1861, „*punctul culminant în cariera politică a lui Emanuil Gojdu*”, după cum îl aprecia Ioan Lupaș, a produs o uimire în rîndul

opinieii publice din capitala Ungariei și din Transilvania. Pretutindeni a fost comentat Gojdu și discursul său, într-o atmosferă de senzație și surpriză. Ecoul deosebit al discursului a fost reținut pentru posteritate de tânărul Partenie Cosma, care publică în *Telegraful Român* un raport din care cităm: „Senzațiunea și surprinderea... nu se poate descrie, celor mai mulți ascultători se părea că le scoți dinții, așa mișcări făceau când auzeau adevărul; iar episcopul Haynald n-avea stare și alinare. Astăzi n-auzi alta prin cafenele decît: nu am fi așteptat aceasta de la Gojdu (ezt nem vártuk volna Gozsdutól); obiectul discuției e pretutindeni Gojdu.”¹¹²

Dacă opinia publică maghiară nu a putut să rămînă prea plăcut impresionată de acest discurs politic a lui Gojdu, în schimb din cercurile românești primea oratorul numeroase felicitări. O emoționantă scrisoare de mulțumire colectivă îi este expediată de către *Reuniunea femeilor din Brașov*, felicitîndu-l pentru „devotamentul eroic prin care s-a distins (cu ocaziunea apărării cauzei naționale) în ședința Casei Magnaților, luptînd unul contra sutelor apărînd drepturile și onoarea națională în auzul Europei, spărgînd o cale neurmată pînă atunci de Români din zilele Corvinilor, Mailaților și Nadaștilor, pe cînd și aceia fuseseră Români.” (v. Anexe) Ca semn de recunoștință, brașovenele îi oferise lui Gojdu o cunună. El le răspundea cu modestie că meritele lui sînt puține, dar se va strădui să fie vrednic de cununa oferită. Trimiterea totodată, Reuniunii suma de 100 florini, înscriindu-se printre membrii ei și mulțumind pentru buna îngrijire de care a știut să împărtășească orfanele din revoluția anilor 1848/49. (v. Anexe)

Cu o atenție similară l-au înconjurat și alte asociații culturale, intelectualii români transilvăneni, precum și unele comunități. (v. Anexe) În *Gazeta Transilvaniei*, **George Barițiu**, vocea cea mai autorizată a presei românești din acea perioadă, scria: „...ne sosi cuvîntul Domnului Comite Suprem Emanuil Gojdu, al cărui cuprins spre cea mai mare a noastră bucurie ne scutește de osteneala de a mai continua disertațiunea, din cauză că cele opt puncte sau temeieri enumerate de generosul membru român al Casei Magnaților cuprinde tot ce era să mai zicem și noi.”¹¹³

Intelectualitatea din Ardeal și părțile ungurene, frunțașii comunelor cu o componentă etnică românească, ca și persoane necunoscute, și-au exprimat, în corespondențele lor, aprobarea față de intervenția parlamentară a lui Gojdu. (v. Anexe) O asemenea adresă a primit Emanuil Gojdu și din partea românilor din Lugoj (5 iulie 1861), reședința comitatului, pe care-l conducea. Adresa exprimă adeziunea și recunoștința lugojenilor pentru sprijinul moral și material acordat de el luptei de emancipare națională. „Această împrejurare plăcută – se arată în adresă – ne dă ocaziunea cea mai binevenită ca să ne adresăm către ilustritatea ta, ca și către un român cu simțăminte și fapte naționale, și să-ți declarăm sincera noastră mulțumire, și umilita reverență prețuindu-te ca pre un bărbat de încredere, de la care națiunea română așteaptă și pe viitor conlucrarea energioasă pentru fericirea și existența ei politică ca și națiune, ca pe un bărbat, cărui națiunea îi va consacra stima sa necondiționată și după mormînt rezervînd în sînul său suvenirii dulci, și înșirîndu-te în istoria națională între eroii libertății și naționalității române.”¹¹⁴

Cînd a venit la conducerea comitatului Caraș Emanuil Gojdu, românii din Lugoj l-au primit cu bucurie și cu entuziasm. „Vasile Brediceanu, care a asistat la instalarea primului comite suprem, al Carașului, Emanuil Gojdu, la hotelul „La cornul de vînat” în sala decorată cu ambele drapele treiculori, mărturisește: „Banchetul s-a început cu *Deșteaptă-te Române* cîntat de toți mesenii, cu Gojdu împreună. Și atunci a zis neuitatul Gojdu, cuvintele: „Fraților! Ați auzit cîntarea *Deșteaptă-te Române!* Aceasta să vă fie rugăciunea și de dimineață, cînd vă sculați, și de seara, cînd vă culcați.” Românii și-au pus mare speranțe în afirmarea națiunii în Banat, prin venirea lui Emanuil Gojdu la Lugoj, dar bucuria n-a fost de lungă durată.”¹¹⁵

Funcția de comite suprem în comitatul Caraș, Gojdu a îndeplinit-o doar cîteva luni. După dizolvarea dietei la 22 august 1861, constituționalismul abia introdus în Ungaria a intrat într-o perioadă critică. Cancelarul aulic al Ungariei, fidel instrucțiunilor primite de la Viena, dorea să-și asigure colaborarea necondiționată a comiților supremi pentru noua perioadă a absolutismului provizoriu – inaugurată prin rescriptul împărațesc din 5 noiembrie 1861. În acest scop el a trimis tuturor comiților supremi o circulară prin care-i invită să declare dacă sînt sau nu hotărîți să execute fără nici o observație dispozițiile lui. La această circulară Gojdu răspunde în felul următor: „*Exceleța Voastră! Ca legislator născut veți fi știind mai bine decît mine, că un comite suprem constituțional, atunci cînd execută dispozițiunile absolutistice ale unui guvern neconstituțional, nu se mai poate considera de comite suprem constituțional. Eu deci nu mă pot rezolvi să executez dispozițiunile unui guvern neconstituțional, cu atît mai vîrtos nu, pentru că eu sunt unicul, pe care grația Maiestații Sale l-a ridicat din popor la demnitatea de comite suprem și nu voi să dau însă istoriei a constata, că un Român din popor, ridicat la demnitatea de comite suprem, nu și-a priceput poziția și a compromis constituția ungără.*”¹¹⁶

După acest răspuns al lui Gojdu, care îi ridică și mai mult prestigiul de om politic, a urmat demiterea lui din post la „cerere proprie”, se pare în cursul lunii noiembrie 1861. Aici se încheie activitatea de scurtă durată, dar foarte rodnică a lui Emanuil Gojdu în comitatul Caraș.

În dieta de la 1861 „atît Babeș cît și Gojdu, vorbind în dubla calitate de cetățeni ai Ungariei și de reprezentanți ai poporului român, și-au încheiat cuvîntările printr-un stăruitor apel la o conlucrare pe baze comune care, prin respectarea drepturilor și egalității ambelor națiuni, să ajungă, după declarația lui Gojdu, la o „alianță eternă”.

Deși dezbinați pe chestiunea uniunii Transilvaniei, deputații români și-au manifestat însă solidaritatea cu privire la întrebuițarea limbii române în administrația comitatelor locuite de români, la autonomia bisericii ortodoxe române, a egalității în toate domeniile, înaintînd dietei în acest sens mai multe moțiuni și declarații.

Dieta maghiară aleasă în 1861 a avut însă o existență decît abia cîteva luni, fiindcă, nevoind să accepte dispozițiile de la 20 octombrie, care nu recunoștea Ungariei independența constituțională dorită, și persistînd în atitudinea de a considera Transilvania, și totodată Croația, Slovenia și Fiume, unite și ele prin legile de la 1848, ca

părți „integrante” ale Ungariei, ea a fost dizolvată de împărat la 22 august același an, o nouă dietă urmînd să fie convocată abia în 1865.

Legea cu privire la naționalități redactată de comisia dietei, ca și proiectul separat pregătit în același scop de către deputații români Aloisiu Vlad și Sigismund Popovici, n-au mai ajuns astfel în discuția dietei, ele urmînd a fi reactualizate numai după proclamarea dualismului.”¹¹⁷

Deputat în parlament

Emanuil Gojdu revine în Dieta de la Pesta pe perioada 1865-1868, de această dată în calitate de deputat, reprezentînd circumscripția electorală Tinca (Bihor).

În toamna anului 1865 începe și din partea românilor acțiunea de pregătire a alegerilor pentru dieta ce urma să se întrunească la sfîrșitul anului. „Cercurile politice românești din Ungaria, avînd deja experiența luptelor electorale de la 1848, nu vor fi mai prejos nici în campania electorală pentru dieta convocată pe 14 decembrie 1865. Se va tipări și difuza broșura *Învățătură scurtă cum are poporul a se folosi de cel mai frumos drept al său cetățenesc*. Condițiile care stabilesc dreptul la vot sunt popularizate și de *Concordia* care lansează apeluri pentru alegerea celor mai vrednici candidați. Întocmai ca la 1848 și la 1861, metodele și mijloacele pe care le folosesc oficialitățile urmăresc același scop și anume: reducerea numărului de deputați români în dietă la minimum posibil.”¹¹⁸ Intelectualii români au făcut tot posibilul ca să mobilizeze masele populare.

Campania electorală și alegerile au fost foarte înverșunate în Bihor. În aceste condiții a fost ales deputat parlamentar și Emanuil Gojdu. Dintr-o relatare amănunțită, apărută în nr. 12–15. din 1866 al *Concordiei*, cunoaștem detaliile alegerii sale, pe care o redăm în întregime:

„În numărul 5. a „*Concordiei*” se amintește pe scurt rezultatul alegerii de la Tinca, în comitatul Biharei, adevărată cumcă în 26 ianuarie a reieșit învingător D. Emanuil G o z s d u în contra lui Stanislav D e z s ő cu majoritate de 453 voturi, aceasta însă e foarte puțin, purtarea bravilor alegători ai acestui cerc merită o descriere mai detăiată, fiind aceea plină de moral și învățături demne de imitat în orice caz, unde cauza românului e periclitată, și unde pericolul nu se poate înconjura decît singur prin sacrificiu și martir. Deci deoarece după decurgere de trei săptămîni nu s-a rezolvat nimenea a o descrie, mă încumăt eu, care am fot de față sub tot decursul alegerii.

Ca să fiu bine înțeleș însă, e neîncunjurat de lipsă ca să nu mă mărginesc numai la actul alegerii, ci în cîteva cuvinte să enarez și celea ce au premers alegerea.

Cercul acesta la început avea doi candidați pe T i s z a László deputatul acestui cerc din 1861 și pe D e z s ő Szaniszló nepotul episcopului catol. de rital latinesc de Oradea-mare și diriginte al acestui dominiu foarte extins.

În 1. oct. a. tr. i s-a oferit domnului G o z s d u acest loc din partea românilor,

care primind cu bucurie încrederea pusă într-însul, a promis că nainte de alegere va întreprinde o călătorie prin cerc.

Devenind aceasta la cunoștința lui Tisza, acesta ca om înțelept s-a retras, iar celălalt încrezută în omnipotența sa de diriginte dominal fiind mai întregul cerc alegătoriu în dominiul său – a stat la luptă.

În 3. noiembrie și-a început d. Gozdu călătoria prin cercul alegătoriu, care a durat până în 5. nov. Pe tot a fost întâmpinat cu banderie de călăreți, și primit cu entuziasm; la reîntoarcere-i am fost și eu de față în Tinca, era o zi de târg, o mulțime mare de popor cu preoțimea în frunte îl aștepta, și când sosi vivatele nu erau să încete, Dl Gozdu ținu o cuvîntare pătrunzătoare care se începu cu cuvintele: **”Fraților!” Voi ziceți „să trăiască Gozdu”. „Eu zic, ca Gozdu numai pînă atunci să trăiască pînă cînd va lucra spre binele vostru, și în ora ce va înceta a lucra pentru binele vostru, să nu mai trăiască Gozdu!”** Cuvintele acestea fură primite cu o însuflețire nemărginită, aci și-a desfășurat programul politic, care pentru îngustimea coloanelor acestui ziar nu-l pot comunica în întreaga extinderea sa, de ajuns că acel a fost bine primit, atît de inteligentă, cît și de popor, oricare român îl poate subscrie.

Cine are norocirea a cunoaște talentul oratoric, afabilitatea și cordiala modalitate a dlui Gozdu, nu se va mira auzind cumcă Domnia sa într-atîta a fermecat inimile alegătorilor cu ocaziunea acestei călătorii, încît nici un modru pămîntesc, nici momele, nici terorizări, nici înspăimîntări, nici chiar uciderile de la prima alegere n-au fost în stare a-i clătina în credința lor, și a-i bate de la candidatul lor.

Partida contrarie văzînd cu cine are de lucru, s-a supus din toate puterile după corupțiuni. Mi se pare din 60 comune ce formează acest cerc alegătoriu 53 cad în dominiul contracandidatului. Cine cunoaște referințele, ce și de la 49 încoace au mai rămas neregulate între foștii proprietari și iobagi, va trebui să mărturisească, cumcă mai ales în locurile necomasate, dar și chiar în cele comasate bunăstarea foștilor iobagi depinde mult de la bunele relațiuni cu fostul proprietar. Aceasta împrejurare bine cunoscînd-o partida contrarie, s-a și folosit de dînsa într-un mod foarte neomenos. Comunele, ca atari, au fost amenințate că votînd pe Gozdu nu vor căpăta pășuni, lemne, păduri nici pentru bani, contractele expirate despre puste și alte locuri fără de cari multe comune nu pot trăi nu se vor reînoi; iar din contra votînd pe Dezső toate acestea le vor căpăta în dar, și aceasta s-a și făptuit, multe comune s-au eschis în faptă de la folosirea pășunilor și a pădurilor pentru că s-a declarat pentru Gozdu iară oamenii singurateci, cari s-au declarat pentru Dezső au pășunat și lemnărit gratis, au căpătat lemne de edificiu s. a. Preoții au fost amenințați de cumva vor fi pentru Gozdu, cu ocaziunea comasării nu li se va da sesiunea de pămînt prescrisă prin legea urbarială, iară din contra o vor căpăta unde va fi pămîntul mai bun. Fieștecare siumariu (gornic de pădure) a avut datorința a cîștiga cel puțin 5 alegători pentru Dezső, din contra va fi destituit din post. O armă a mai cugetat partea contrarie a avea, unii dintre corteși nu se sfiau a vorbi în gură mare, cumcă n-au ei frică de români, căci „cu o iță (1/2 cupă) de vinars pot cumpăra douăzeci de români”. Au început deci a se folosi și de acest mijloc demoralizator, toți birtașii din întregul dominiu, cît e de la Oradea pînă la Beliu au avut instrucțiune ca oamenilor lui Dezső să li se dea băutura și mîncări gratis. De aceasta favoare

s-au și folosit oamenii lui Dezső birtașii sunt în plăcuta pozițiune a nu mai plăti arenda în câțiva ani decît numai cu conte de la alegere.

Mii și sute sunt neonestele arme de cari s-a folosit aceasta partidă: fie însă destule cele amintite, din aceasta se poate convinge on.public, cumcă un popor lipsit cum e al nostru numai cu mari sacrificii și abnegare de sine a putut rezista, și scăpa curat. Una mai amintesc: văzînd partea contrarie cumcă cu toate mișelile sale va să pățească rușine de cumva se vor înfățișa alegătorii lui Gozdsu cu 2 săptămîni nainte de alegere a făcut dispozițiuni, ca toate căruțele din comunele ce cad în dominiu să fie conduse pe ziua alegerii pentru 4 fl. cîte una ca să ducă la locul alegerii pe alegătorii lui Dezső în locul alegerii Tinca s-a închiriat toate birturile și casele private spre a se primi oaspeți, ca nu numai partida lui Gozdsu dar nici chiar însuși Gozdsu să nu-și primească cvartir. Rectorul calvinesc din Tinca avuse curajul a-și oferi casa pentru Dl Gozdsu ce devenind la cunoștința conlocuitorilor săi, au năvălit noaptea asupra lui, i-au spart ferestrele și i-au dărîmat casa, iară pe dînsul declarîndu-se pentru Gozdsu l-au declarat de nebun, și o noapte întregă l-au deținut închis într-o chilie rece. Toate acestea sunt faptele așa numitei „inteligențe din Tinca” care așa zice că numai pentru aceea a fost în contra lui Gozdsu pentru că atît partida lui cît și d. Gozdsu a încunjurat-o, nu i-a cerut concursul, – frumoase, oneste fapte! demne sunt de dînsa; astfel de oameni ar fi și meritat să-i cumanacească români!

Gătai cu pregătirile alegerii, promisăi că le voi descrie pe scurt, și totuși umplui cîteva coloane, mai puțin însă n-am putut scrie despre aștepta mișelii, căci de le-ași fi descris de-a mărunțul a-și fi putut umplea un nou volum.

Sosi ziua alegerii adică 27. novembre a. tr. se iviră alegătorii din Tinca, partida lui Dezső era toți maghiarii din întregul cerc afară de foarte puțini din Ginta, toți siumarii dominali și câteva rudenii de ale lor, și români din 3 comune slabi la anger cari stau sub patronatul episcopului latin (îmi place a crede că nu din alt motiv) adecă comunele Siuai, Mociaru și Beliu, – iară partida lui Gozdsu era grandioasă, victoria era sigură.

Sosi și d. Gozdsu descălecă în mijlocul piațului, – loc pentru dînsul nu era – înțelegînd cumcă președintele alegerii s-ar afla la plebanul latinesc b. B. se duce acolo să i se prezenteze, acolo iarăși fu primit în mod demn de inteligența de Tinca, domnul casei ca baron cult îi zise între altele: „altmintrea domnule de vei și deveni ales, poți fi convins că între alegătorii d-tale nici un inteligente nu va fi, ci numai țărani (prostii) și cel mult popi românești”.

Se începu votarea, alegătorii lui Dezső erau toți în voia bună, birturile și pivnița episcopului erau deschise; - după alfabet votară pînă la G. Pînă ce trecură peste Ginta, cu aceasta se și gătară votanții lui Dezső de ai lui nu mai era inderetru decît Tinca, și așa deși pînă aci erau în majoritate totuși prevăzură căderea, ce era dară de făcut, decît a provoca un conflict (poate precalculat) și a sista alegerea. Așa s-a și întîmplat.

Pe la 4 ore după miazăzi Arpadanii începură bătaia cu niște români în birt (românii erau despoiați nu numai de bastoane, ci chiar și de cuțitele ce și le dusesse ca să aibă cu ce își tăia pîinea iară ceilalți era acasă, aveau de toate) se lăți vestea ca fulgerul că în vale omoară maghiarii pe români, începură și aștialalți cu mîinile

goale a porni înainte pentru apărarea consoților, începuse partidele despărțite prin gendarmi a arunca cu pietre și pari din garduri peste capetele gendarilor una asupra alteia, probabilmente a căzut vreo piatră și asupra gendarmilor, aceștia descărcară armele asupra românilor, doi căzură morți, unul se răni de moarte, se continua atacul cu baionete și sabie și se răniră mulți; se sista alegerea, maghiarii-și ajunseră scopul, iară românii cu capetele sparte, lăsându-și martirii acolo, persecutați se reîntorseră indignați de atîta brutalitate. Se vorbește cumcă împușcările ce au omorît n-ar fi ieșit din armele gendarmilor, cari ar fi împușcat în aer, ci s-ar fi descărcat – dintr-o grădină lîngă care s-a întîmplat conflictul, – asta însă nu s-a aflat de bine a se constata cu ocaziunea investigațiunei.

Cel ce judecă pe om așa pe cum e, se va mira cum de nu s-au răzbunat românii adunați acolo într-un număr atît de impozant, asupra aceloră cari cu atîta obrăznicie i-au eludat, i-au persecutat și omorît?! Într-adevăr acesta e un lucru mare, ei, cei batjocoriți au dovedit și în acest caz o maturitate politică peste aceia cari se consideră a fi chemați prin providenția de tutorii românului, au dovedit o tărie de caracter, și o moralitate, cu care puține poporațiuni din patrie se pot lăuda.

Românii deci s-au retras mîhniți, și au cerut dreptate, de unde? de la comitetul central, ca de la unicul corp constituțional (!?) ce dispune cu alegerile.

Comitetul central a exmis o deputațiune compusă din trei membri, a căror conducător a fost unul dintre cei mai de frunte corteși a lui Dezső adecă avocatul din Oradea Lázár Miska; comitele suprem încă a exmis o comisiune pentru investigaarea crimei.

Comisiunea comitetului central și-a ținut de unica datorință a investiga în contra judeului și juratului din Beliu dd. Vasiliu Lazaru și Demetriu Sima, (unicii deregători români în acest cerc cari au ținut cu partida lui Gozsdu) și în contra partidei lui Gozsdu protocol despre nimica n-a luat, ci după ce a petrecut cîteva zile în Tinca, s-a reîntors la Oradea, și din memorie a făcut o relațiune cătră adunarea comitetului central din 18. decembre a. tr. Prin care numai partida lui Gozsdu se învinuiește, în care se zice apriat, cumcă „deși s-a dovedit că bătaia au început-o nealegători din partida lui Gozsdu totuși nu li-au succes a ști pe începători”. Minunată logică!

Se vorbește cumcă nici majoritatea comisiunei comitatense n-a fost străină de parțialitate cătră Dezső și mai cu seamă despre domnul subfiscal comitatens B. Se zice cumcă din toate puterile s-ar fi nizuît să apese pe oamenii lui Gozsdu, eu însă nu voi să presupun nici un rău despre deregători ce servesc sub jurămînt (!). În răstimpul acesta pînă la terminul alegerii a doua (26.ianuarie) s-au continuat corteșele și mai cu putere, siumarii cari n-aveau vot s-au destituit, s-au denumit alții cari erau mai cu influență în comunități și cari aveau neamuri votați, etc. etc.

Nainte de alegere cu cîteva zile la 200 de alegători de a lui Gozsdu căpăta citatorie de la susmenționatul subfiscal comitatens B. Ca pe 25 ianuarie să se înfățișeze naintea tribunalului criminal, pentru participare la conflictul alegerii celei dintîi; rudele și amicii dlui Gozsdu din Oradea înțelegînd de aceasta apucătură, deloc acurseră la guvernul comitatens, și esoperară retragerea acestei ordinațiuni pînă după alegere.

Lumea cea rea zice cumcă domnul subfiscal comitatens i-ar fi citat pe acești oameni tocmai pe ziua nainte de alegere, tendențios, numai ca să nu poată participa la alegere, că și cu aceștia să se mai împuțineze votanții lui Gozdsu, eu însă precum am zis și mai sus nu pot presupune despre dînsul ca deregătoriu aceasta, mai gata sunt a crede cumcă dlui doară nu și-a fost însemnat ziua alegerii, și numai pentru aceea i-a citat atît de repede, ca să-și scuture de pe umeri și acest proces voluminos.

Tot pe acest timp, dl Lázár Miska merse în persoana la dl v.comite J. R. Cu acea impertinență rugare, ca pe notarul Ursadului, care cade în cercul Beiușului pe ziua alegerii să-l citeze la Beiuș pentru reclame militară. Firește că prin dl v.comite fu respins; de ajuns că nici de astă dată nimica nu rămase nemișcat în favoarea lui Dezső.

Sosi ziua alegerii, Dezső era informat prin oficialii săi dominali cumcă învingerea e sigură, Gozdsu nu mai are partidă, lor le-a succes a cîștiga cea mai mare parte dintr-înșii, iară o parte intimidată din cauza conflictului de la alegerea primă nu va veni la alegere, și așa făcură de se mai spedură de la Oradea 5. buți de vin, două bande de muzicanți, și o mulțime de oaspeți ce se vor împărtăși din bucuria cea mare, vor face bal după alegere ca și care nu s-a mai pomenit în Tinca.

Alegătorii lui Dezső sosiră toți în Tinca încă în 25 seara, toți fură aduși cu căruțe pe speșele candidatului, toți fură provăzuți cu mîncări și băuturi și încortelați prin Tinca.

Tot în aceeași zi sosise și o campanie de vînători ces. Reg.

Alegătorii lui Gozdsu neavînd, ne putînd avea cortel în oraș nu veniră pînă în ziua alegerii, totatunci sosi și dl Gozdsu însoțit de cîteva rude și amici al dnei sale, și descălecă la neguțătorul C. care-i oferise cortel încă nainte de a sosi în Tinca.

Partida lui Gozdsu a venit de acasă în ordinea cea mai bună fiecare comună cu flamura sa; comunele ce erau dintr-o parte se așteptau una pe alta, și cînd intrau în Tinca erau laolaltă cu sutele, impozantă era intrarea lor din toate părțile, românașii uitase deocamdată nenorocirea de la alegerea cea dintîi, și încurajați de bravii săi conducători, favoriți și de cer prin un timp de primăvară, veneau voioși, horind și saltînd, mai fiecare comună își avea cimpoiașul sau lăutarul său.

Românii încă la alegerea cea dintîia se declarase, cumcă vor merge și la a doua alegere, însă nu vor intra în oraș unde sunt înconjurați de inamici, ci se vor așeza pe șesul din jos de pod.

Tinca e situată pe un deal, la poalele dealului curge Crișul Negru, un șes mare se întinde de la Criș cătră Belfiriu etc. cam pe la mijloc e acest șes tăiat prin un canal de moară, atît peste Canal cît și peste Criș este edificat cîte un pod, între Criș și între canal dară au ocupat loc partida lui Gozdsu, podurile le-au ocupat ostașii și așa partida contrară s-a numai să se uite la a lui Gozdsu din depărtare, dar să vină în atingere cu dînsa numai atunci era cu puțință cînd mergea cîte o comună la votare.

La 10 ore s-a început votarea, nainte de începerea votării s-a arătat domnul Gozdsu partidei sale unde fu primit cu cel mai mare entuziasm atît a fost de numeroasă aceasta partidă, încît în 3 locuri a trebuit să stea și să cuvinteze ca să-l poată auzi toți.

Pe scurt le-a cuvîntat cumcă deși contrarii lățise faima despre dînsul că s-ar fi

lăsat de candidatură el a venit în persoană ca să convingă alegătorii despre neadevărul acelei faime, le-a mulțumit pentru alipirea ce o au cătră dînsul, i-a încredințat cumcă le va fi sincer interprete și adevărat reprezentant al poporului român, i-a rugat să fie în liniște, să se ferească de orice demonstrațiuni, cînd vor merge în sus să nu-i strige nici măcar numele lui, ci să meargă în pace să voteze fiecare pe cine va voi.

Însuflețirea poporului nu se poate descrie, încrederea în candidatul și conducătorii săi era nemărginită, victoria sigură, căci aceasta nu mai atîrnă de cît de la paciența alegătorilor, adecă de acolo ca alegătorii să nu părăsească locul pînă după votare, ceea ce considerînd caracterul cel tare al românului, și împrejurarea că cerul încă ține cu cauza noastră, dîndu-ni un timp frumos, scutind neinfestați în largul său braț pe reprezentanții cauzei drepte, cari însă în acest oraș corupt nu aflau scutința, eram convinși cumcă se va împlini.

Era zi de vineri, poporul nostru postea și-și petrecea voios neconturbat, unica împrejurare ce a profanat „lagărul românesc” (ungurii îl numeau Oláh láger) au fost cele șase vite ce s-au omorît între dînșii (căci locul de tăiat era peste pod) pentru alegătorii lui Dezső. Poate că D-iștii cugetau că și aceasta era un mod de corteșeală, ca celor ce flămînzesc și însătoșează pentru dreptate să li se arate cît de bine le merge celor ce țin cu domni, însă nu și-au ajuns scopul, căci românii își băteau joc de dînșii și de pescele cu cari își tractează cîtiva români corupți **V i n e r e a**.

S-au încercat oamenii lui Dezső mai de multe ori să străbată peste pod, însă fură respinși prin miliția care avea instrucțiunea a nu lăsa să intre la Gozdu oameni din partida lui Dezső și așa toată speranța le mai rămase în aceea numai că durînd votarea mult timp Gozdu-iștii se vor urî a aștepta sub cer liber nemîncați și vor merge acasă nainte de votare. Asta ar fi fost lucru cam firesc la niște oameni indiferenți, însă românii și în asta privință au dovedit că știu prețui acest drept sfînt și deși a durat votarea 33 de ore neîntrerupt, adică de Vineri de la 10 ore dimineața pînă sîmbătă la 7 ore seara, ei totuși flămînzi și setoși au stat pînă în fine. Într-adevăr era un lucru pătrunzător a vedea aceasta alipire, a vedea cum alegătorii lui Dezső se îmbuibă în mîncări și băuturi, sub tot decursul alegerii sunt provăzuți cu cortel, afară de aceea încărcăți cu promisiuni; de altă parte pe ai lui Gozdu amenințați prin oficialii dominali cu denegarea celor mai trebuincioase în viață, două zile și o noapte postind în cîmpul liber în timp de iarnă, căci cea mai mare parte n-a venit pregătită pe atîta timp, sîmbătă dimineața nu mai aveau nici pîine, erau foarte mulți și chiar fără vestminte de iarnă, și totuși nu numai că nu treceau de cealaltă parte; ci într-adevăr își exprimeau indignațiunea pentru acea cumpărare de suflete, și ei răbdau cu paciința fără nici măcar a ofta alta remunerațiune decît învingere. Perseverența lor, alipirea lor, a fost renumerată și de astădată cu rezultatul dorit, căci sîmbătă seara la încheierea votării dl Gozdu avu 1169 de voturi, iar Dezső numai 716 așa dară raportară învingerea strălucită, învingere asemenea căreia nu cred să fi fost alta în întreaga țară.

Derîzătorii românului rămaseră rușinați, cei ce se laudau cumcă cu 1 iță de vinars cumpără 20 de români, sîmbătă după amiazi desperați sa cărau care în cătrău, cei ce

se pregăteau să meargă la balul Dezsőiştilor rămaseră cu buzele umflate, n-aveau sperare de bucurie.

Cam cătră capătul votării, se lăţise faima, cumcă Dezsőiştii fiindu-le sigură căderea, de către seară vreo 25 vor trece Crişul călare, vor năvăli asupra românilor, şi pînă va sosi la dînşii miliţia va fi conflictul gata, iar cei de sus din acest motiv vor esopera sistarea alegerii.

Aceasta se aduse la cunoştinţa preşedintelui alegerii prin d. M. St. făcînd pe dl preşedinte răspunzător pentru toate eventualităţile, preşedintele făcu dispoziţiuni ca miliţia pe ţărmurele crişului să se înmulţească, informîndu-se despre aceasta şi comisarul de securitate din Salonta d. Lakatos Sándor, el încă s-a declarat cumcă fiind el viu, în Tinca nu se va putea isca conflict, şi deloc a făcut dispoziţiunile de lipsa pentru asigurarea bunei ordini. Atingînd aci persoana sus-menţionatului domn comisar de securitate, mă simt îndatorat a-l lăuda în public, şi a mărturisi cumcă sub decursul acestei alegeri s-a purtat ca un bărbat drept, energic şi neparţial, buna ordine i se poate cu tot dreptul foarte mult atribui neobosinţei şi energiei Dniei sale.

Cu toate dispoziţiunile energice faimele înspăimîntătoare nu voiau să încete, şi românii cari erau acuma cu victoria în mîină tot mai aveau frică că partida contrarie va provoca vreo dezordine şi se va sista alegerea, conducătorii românilor deci a decis sîmbătă cătră seară ca pe alegătorii, cari au votat – căci ei nici după votare nu părăseau „lagărul” – să-i trimită cătră casă iar patru comune ce nu votase să le aducă sus şi înconjuraţi de miliţia de acolo să aştepte capătul. Aşa s-a şi urmat, bieţii românaşi deşi aşteptau cu dor finea ca să-şi vadă şi ei cu ochii rezultatul ostanelilor sale, totuşi s-au plecat voiei conducătorilor săi, şi în cea mai bună ordine, sub steagurile sale horind şi jucînd părăsiră Tinca.

Cele patru comune veniră sus, Dezsőiştilor ce umpleau strada naintea localităţii de votare, şi cari nici acum nu încetau a mai strica aerul cu sălbatecele lor urlate, atît prin căpitanul miliţiei cît şi prin sus-menţionatul domn comisariu de sec. li se dădea ordine ca să meargă acasă, şi aceasta ordine în înţelesul cuvîntului fu şi executată prin persecutori, aşa încît peste cîteva minute nu mai vedeai om beat pe stradă, şi aşa decurse votarea în linişte pînă la 7 ore.

La 8 ore ieşi preşedintele afară şi publică rezultatul alegerii, restul alegătorilor lui Gozdu cari votaseră în urmă, acurseră la alesul lor, şi prin notarul din Ursad dl Ioan Roiti îl bineventară ca pe ablegatul cercului Tinicei, şi ridicîndu-l între vivate, domnul ablegat le ţinu o cuvîntare, prin care le mulţumi cu lacrimi de bucurie încrederea ce şi-au pus într-însul, „*mai toată viaţa-mi am petrecut-o între străini – zise – m-am silit însă să-mi cunosc conaţionalii, pe poporul român, şi eu cugetam că-l cunosc pe deplin, însă acuma văd cumcă multe însuşiri nobile ale bravului popor român nu le-am cunoscut, afîta perseverenţă, tărie şi alipire cătră cauza naţională, cîtă avui norocire a experia cu aceasta ocaziune în poporul nostru n-am aşteptat, m-a pus în uimire, credinţa şi alipirea voastră către mine nu se poate cu nimic în lume remunera decît iarăşi cu credinţă, vă jur dară şi din partea-mi credinţa neclătită, fiţi convinşi că toţi paşii mei vor fi îndreptaţi pentru fericirea şi binele poporului român, Dumnezeu aşă să-mi ajute!*” [Subl. n. – M. B.]

Cu acestea mulțumiri se îndepărtară și acești alegători, rămânând ablegatul numai cu cei mai de aproape ai săi.

Sub cină cam pe la 11 ore sosi și d. S.T. (chiar acel domn care scrisese în contra lui P. N.) ca încredințatul președintelui cu credenționalul care predându-i-l în o cuvântare scurtă îl roagă ca decumva a fost vătămat prin partida contrarie să uite toate, căci aceea nu s-a întâmplat din răință ci poate din nepricepere. Dl Gozdsu îi răspunse cumcă un veteran constituțional cunoaște bine apucăturile corteșești, și acelora nu le atribuie mai mare însemnătate decît merită, el deci bucuros trage valul uitării peste toate ce s-au comis contra persoanei sale.

Să vedem însă cum a uitat partida aceea ce s-a rugat pentru uitare? iacă așa: pe la orele 12 și ½ după miezul nopții cînd dl Gozdsu și amicii săi dormeau îi deșteaptă o zuruitură mare. Ce e? toate ferestele sunt sparte! Numai asta a mai fost rămas înderetru – zice dl Gozdsu – doară asta e cea din urma faptă a inteligenței din Tinca, nobilă faptă! demnă e de dînsa!

Așa a și fost, asta fu cea din urmă faptă ruginită a contrariilor, care însă precum și celelalte naintea oarecărui om civilizată numai pe dînșii îi dezonoază, iar dlui Gozdsu îi dă cu un titlu mai multe a-și modifica nemărginita încredere ce a nutrit-o pînă acuma în ecuitatea și parola maghiarului.

Duminică dimineața a plecat către Oradea, unde precum am înțeles fu onorat seara prin români cu o serenadă și conduct de torțe.

Balul proiectat pe seara alegerii în Tinca rămase pe dos, oaspeții cei mulți adunați pentru petrecere se reîntoarseră nemîngîiați, miile cele multe predate pentru corupțiuni n-avură alt efect decît că cu acelea sunt mai puține în punga lui Dezsó, cei ce se înălțase după cuvîntul scripturei se umiliră, și cei umiliți se înălțară. Rușinea și căderea contrariilor îngîmfăți după atîtea opintiri e enormă, gloria și învingerea mult batjocoritului popor român strălucită ! Aci într-adevăr a învins dreptatea și moralitatea, și a căzut trufia și depravarea. Contrarii au trebuit să se convingă cumcă cînd vorbesc de român, disprețul de pînă acuma trebuie să-l înlocuiască cu respectul, cumcă românii sunt un popor de la cari ei au mult să învețe, cu care trebuie tratat frățește, și pe deplin mulțumit, decumva ei într-adevăr doresc înflorirea și binele patriei.

Cu aceasta aș fi încheiat descrierea acestei alegeri; mai sunt însă unele momente cari nu mi-e iertat să le trec cu vederea, și anume sunt dator sfînteii dreptăți a mărturisi cumcă în reieșirea acestei învingeri are foarte mare merit P. O. D. S i m e o n B i c a, care ca protopopul acestui cerc de la început pînă în fine a lucrat cu o neobosință de admirat întru consolidarea și informarea poporului și a preoțimeii, recunoștință și laudă merită preoțimea, care afară de preotul cel bătrîn din Botfia, și cei patronați din Siuai, Mociariu și Beliu – toți s-au luptat ca tot atîtea eroi pentru cauza națională, așîșderea toți notarii de român și învățătorii; însă nu mă pot uita nici de judele cercual Tinca D. Brindușiu, care ca român s-a purtat cu mult mai rău, decît mulți maghiari, nu sunt cuvinte și fapte cu care acest domn s-ar putea scuza naintea românilor; și în fine merită eternizare și numele avocatului din Orade Lázár Miska, pe care onoare publicul a-l cunoaște încă din faptele lui de la Ceica. Acest fecior de

dascăl românesc, care cîndva ca teolog de Ungvár a invescut și reverenda, oriunde în întregul comitat cei mai favoriți de soarte află cu cale a împiedica interesele române, dînsul e instrumentul, și de astădată afară de cele amintite mai sus nu și-a cruțat osteneala a călători la Tinca și de a se încerca cu limba sa cea dulce română de care în alte împrejurări i-e rușine – ca să corumpă oamenii de partea lui Dezső, nu s-a sfiit a se îmbulzi și a corteși chiar și în casa unde se ținea votarea, de unde însă prin mijlocirea bărbaților de încredere ai lui Gozsdu și a căpitanului miliției de trei ori fu alungat afară – astfel s-a purtat, măcar că unui amic de a lui Gozsdu își dăduse cuvîntul de onoare cumcă lucră în interesul dlui Gozsdu. Trebuie însemnați astfel de bărbați!

*Bihoreanul*¹¹⁹

În scurtă vreme după deschiderea oficială a dietei (14 decembrie 1865), deputații români din Ungaria și Banat, în număr de 24, la 27 ianuarie 1866, se constituiră în **club național**, avîndu-l ca președinte pe **Anton Mocioni**. „Programul comun – „eluptarea drepturilor naționale pe temeiul egalei îndreptățiri” – trebuia urmărit în deplină solidaritate cu deputații sîrbi. În ciuda concepției largi, de alianță cu alte popoare amenințate în existența lor națională, clubul nu putu însă realiza o solidaritate deplină a membrilor săi nici în sesiunea parlamentară recent începută. Se conturară grupuri mai mari sau mai puțin omogene, în funcție de opiniile profesate și de poziția pe care o preconizau pentru reprezentanții naționali în fața puterii politice. Vincențiu Babeș susține a fi distins la vremea lor trei astfel de grupuri. Dintr-unul, cel al „radicalilor”, făceau parte Alexandru Roman, Iosif Hodoș, Andrei Medan. Ei cereau „autonomia politică, națională pentru românii de sub coroana Sfîntului Ștefan, cu reprezentațiune a lor proprie, printr-un congres cu atribuțiuni de stat, ca bunăoară dieta croată”. De aceste revendicări nici Babeș nu era dealtfel străin, dar ele păreau acum imposibil de îndeplinit. Un alt grup, cuprinzînd, ca și primul, vreo șase persoane, număra printre alții pe E. Gojdu, Gh. Ioanovici, I. Faur, Sig. Pop, funcționari guvernamentali, cu spinarea flexibilă, după părerea lui Babeș. Al treilea grup, din care făcea el însuși parte, preconiza angajarea tuturor elementelor valoroase ale națiunii într-o acțiune viguroasă, dusă cu moderație și tact. (...)

Din însărcinarea clubului, Aurel Maniu, Anton Mocioni și Vincențiu Babeș încearcă un sondaj al terenului în anturajul personalităților politice maghiare, pentru a-și forma, în noua atmosferă politică, o părere despre intențiile probabile ale majorității din parlament față de problema națională. Discuțiile purtate cu Deák Ferenc nu avură însă rezultate multumitoare. Liderul maghiar nu formulă nici o promisiune care să fi putut luată în seamă. Față de 1861, alt vînt sufla acum în pînzele afacerii dualiste. El va fi întezit într-o măsură neliniștitoare de eșecul militar suferit de Austria în vara lui 1866. Românii putuseră înțelege dealtfel, din antecedente nu prea îndepărtate, că în starea în care se afla imperiul rezistența cercurilor centraliste scădea progresiv în fața manevrelor dualiste.

Clubul deputaților români dezbătea la întrunirile sale noutățile politice cele mai importante. Preocuparea sa susținută și timpurie pentru un proiect de lege comun

cu sîrbii în problema națională își poate avea obîrșia în intenția de a pune această problemă în parlament și, eventual, a dobîndi o rezolvare constituțională, înainte ca încheierea unei înțelegeri definitive între Viena și Pesta să reducă și mai mult din șanse. Așa se explică probabil că încă în lunile de iarnă ale lui 1866 clubul îl delegă pe Iosif Hodoș, Sigismund Popovici și Vicențiu Babeș să elaboreze un proiect de lege în chestiunea națională. În luna martie cei trei deputați români avură o conferință comună cu sîrbii, în care se discuta principiile ce ar fi trebuit să constituie punctul de plecare al proiectului. Proiectul românesc întocmit în 1861 nu a mai fost găsit corespunzător, neputînd fi reprezentativ pentru cauza naționalităților. El nu dădea posibilitatea de a controla aplicarea legilor de naționalitate, culte și instrucțiune publică. În urma mai multor propuneri se primi una de mijloc, cea a lui Vicențiu Babeș, al cărui conținut nu a fost dat publicității din motive de prudență politică, urma să devină baza unui proiect de lege comun, dacă sîrbii și-ar fi însușit principiile cuprinse în el.

Paralel cu acțiunile din club, deputații români propun în dietă, la 21 aprilie 1866, ca în compoziția comisiei dietale care se va ocupa de rezolvarea situației naționalităților să intre în cuvenită proporție numerică și reprezentanții acestora.”¹²⁰

În Dieta dintre anii 1865-1868, perioada este mai delicată, aceștia fiind anii care pregătesc formula politică a dualismului austro-ungar. În acest ciclu parlamentar, momentul care reține atenția opiniei publice asupra activității lui Emanuil Gojdu, se consumă în dezbaterile legii pentru egala îndreptățire a naționalităților. În prima sa cuvîntare din Dieta din Pesta (21 februarie 1866) Gojdu – referindu-se la cuvîntarea deputatului sîrb G. Stratimirovici care a susținut că în Ungaria sînt mai multe națiuni, nu numai cea maghiară – s-a raliat la punctul de vedere a lui Deák. Acesta afirma că nici o naționalitate din Ungaria – inclusiv ungurii – nu e independentă, independent fiind numai complexul de naționalități din această țară. Din cartea lui T. V. Păcățean cităm aceste discursuri pe această temă:

„La discuția pe articole, în *21 Februarie*, deputatul sîrb, **George Stratimirovici**, propune la punctul 16 din adresă, ca în loc de: „ca națiune liberă independentă, față de altă națiune liberă independentă”, să se zică: „*ca națiuni libere independente, față de alte națiuni libere independente*”, – și motivează pe larg această mișcare reclamată de faptul, că în țările coroanei sfîntului Ștefan trăiesc *mai multe* națiuni, ceea ce trebuie remarcat, iar de altă parte trebuie dat naștere la precedente, cari în interesul păcii interne au să fie evitate.

I-a răspuns imediat **Deák Ferencz**, cu următoarele cuvinte:

„Onorată casă ! Cînd am introdus cuvintele acestea în proiectul de adresă, n-am avut de loc intențiunea să provocăm discuție asupra principiilor politice. Am depus în ele numai ideea, ca și ei. (Cei din Austria!) Și noi trebuie să fim liberi și independenți, și atunci ne vom putea înțelege cu ei. Fie că e spusă în singular, sau în plural, ideea aceasta se cuprinde în ele. Ce se atinge de chestia însăși, cred că în *Ungaria numai o singură naționalitate politică este*. Dar tema aceasta la nici un caz nu aparține discuției, pentru că și așa ne vom consulta și vom discuta chestia naționalităților, și cel ce are nedumeriri, va avea posibilitatea să vorbească și să discute atunci.

Eu declar numai spre liniștirea celor ce au nedumeriri, că aceasta nu e decît asemănare, că adevărat, precum o națiune liberă tratează cu altă națiune liberă, așa voim să tratăm și noi cu ei.” (Aprobări. Să rămînă.)

Vorbește apoi deputatul

Emanuil Gozdu: „Onorată casă ! Condeputatul antevorbitor a propus acea modificare, că nefiind la loc cuvîntul singular „națiune” ar dori să fie schimbat cu pluralul „națiuni”. Dacă cineva din dieta aceasta ar crede, că în Ungaria sub numirea de națiune liberă independentă se înțeleg singuri locuitorii și cetățenii cu buze maghiare, mărturisesc că m-aș alătura și eu la părerea deputatului preopinent. (Aprobări.) Dar fiindcă eu găsesc, – și așa cred că toți găsim, – că sub denumirea „națiune liberă independentă” se înțelege totalitatea, *complexul* tuturor locuitorilor, de orice limbă din Ungaria, (Aprobări) aflu că trebuie conservată expresiunea. (Aprobări.) Mărturisesc chiar, că în plural nici nu se poate folosi expresiunea, pentru că atunci ar suna astfel: „ca națiuni libere independente, cu națiuni libere independente”, și eu neg existența națiunilor libere independente în Ungaria, pentru că independent e numai *complexul*. Părțile singuratică nu sunt independente, și așa nici maghiarii. Se poate, că naționalitățile dincolo de Leitha sunt mai norocoase în separarea lor geografică decît naționalitățile din Ungaria, și atunci s-ar putea face modificarea aceasta: „ca națiune liberă independentă cu națiunile libere de dincolo de Leitha”, dacă într-adevăr există astfel de națiuni. (Zgomot.) Să rămînă ! Dar cu privire la naționalitățile din Ungaria, așa e bine cum e în adresă.

Cu privire la nedumerirea de care e stăpînit stimatul deputat antevorbitor, și pe care și-a dezvoltat-o mai pe larg, că anume, în Ungaria s-ar ignora existența celorlalte naționalități, afară de naționalitatea maghiară, eu găsesc garanță deplină în aceste cuvinte ale proiectului de adresă: „*La compunerea acestor legi vom urma principiile dreptății și ale frățietății.*” Adevărat, că frazele: *frățietate, echitate, egalitate*, pot fi explicate în diferite moduri, pentru că nu sunt expresiuni precizate astfel ca să aibă anumite linii demarcaționale. Dar aceea știm, că *dreptatea ce e!* Și fiindcă naționalitățile primesc garanții cu privire la principiul *dreptății*, eu prin aceasta mă simțesc liniștit și individualicește. Nu văd decretarea unui principiu, care ar putea să slăbească motiunea pe care membrii cu buze române ai dietei din 1861 au cerut să fie luată în prima adresă, ci din contră, o văd mai bine sprijinită și dezvoltată. De aceea, în numele deputaților de buze române îmi iau voie a declara, că noi, în privința aceasta suntem deplin liniștiți prin pasajul acesta, (Aprobări) și nu vrem să îngreunăm sau să lungim pertractările referitoare la el. Cu expunerile făcute suntem deci pe deplin mulțumiți, și deocamdată satisfăcuți, pînă va veni rîndul la dezbaterile speciale.”¹²¹

În spiritul lui Gojdu ideea națională românească nu dobîndea încă destulă claritate. Se pare că, înaintea cuvîntării sale nu a conciliat în mod corespunzător cu ceilalți deputați români. Cu prilejul constituirii din 1866 a Comisiei pentru pregătirea

proiectului de lege în chestia națională, **Vincentiu Babeș** a spus între altele, că „*oriunde a fost vorba de români, de regulă sau nu s-a ales oameni dintre noi, sau s-a ales unul, despre care e îndeobște cunoscut, că nu se ține tocmai de cei mai buni și mai credincioși români.*”¹²² [Subl. n. – M. B.]

Gojdu – care fiind ales în comisia pentru pregătirea proiectului de lege în chestia națională – considerându-se vizat de Vincentiu Babeș, într-o cuvîntare a cerut ferm acestuia să spună care e acel român rău la care s-a referit: „Mie-mi pare rău din inimă, că aceasta motiune în sine atît de nevinovată a cauzat astfel de cătrănire, ce cred, că n-ar fi cauzat dacă întru apărare-i nu s-ar fi întrebuițat cuvinte neghioabe; într-adevăr totuși e drept aceea că nu e mai mare inamic decît amicul neghiob (Ilaritate, aprobare, se-nțelege din partea ungurească.) Eu motiunea precum s-a făcut și precum e scrisă, o văd acceptabilă; dar nu mă mir că aceea precum a fost explicată a cauzat mare înverșunare. *Să mă ierte onorata casă, că sunt silit a trece la persoana mea (s-auzim) și aci sărbătorește provoc pe d. Babeș, să-mi spună, cine a acel rău român, pe care casa s-a îndatinat a-l alege în comisiuni, pe cînd pe românul cel bun nu-l alege ? (Aprobare, se-nțelege.) Eu o declar că deși am avut norocirea a fi ales într-o comisiune prea respectabilă, totuși nu vreau a lua pe mine titlul de „rău român” că declar înaintea lumii că pe tot cercul pămîntului mai bun român și mai bun patriot ungar ca mine nu există. E adevărat, că pe alte căi umblăm a ferici națiunea română, pe căi cu totul diverse și eu pun votul, că pe acea cale, nu mă voi întoarce niciodată, doresc și mă rog lui Dumnezeu, ca el (Babeș) să se întoarcă pe căile mele. Arunce-și oricare ochii pe mapa și va vedea, că acel român, care așiftă națiunea română la continua inamiciție contra ungurilor, acela e cel mai mare inamic al națiunei române și dacă are numai un pic de experiență de viață și lume, se va convinge, că frecările între unul și altul, scurtă viață la amîndoi; pentru că dacă pierе azi ungarul, mîine românul va pieri. (Aprobare.) Repetez dară, că nu vreau a lua pe mine înaintea lumii aceea suspiciune, ca și cumva doară eu aș fi acel „rău român”; eu pe mine mă țin de bun român. Să se declare dară d. deputat Babeș, care e acel rău român, care se lasă totdeauna a se alege prin unguri; numească-l pe acela, că altmintrelea – nu vreau a fi fără respect înaintea casei – dar pe alta cale îi voi spune numele.”¹²³ [Subl. n. – M. B.]*

La aceste cuvinte **Babeș** a răspuns următoarele: „Onorată casă ! Așa cred că-s dator cu răspunsul condeputatului Manuil Gozsdu. *Eu acele ce le-am zis despre român rău și ungar rău, așa le-am luat precum le exprimăm în toate zilele și le-am espert mai ales în trecut. Mă provoc la trecut, dar nici prin minte nu mi-a fost că d. deputat Gozsdu ar fi rău român, din contră pe dl Gozsdu îl țin și l-am ținut totdeauna de bun român.* [Subl. n. – M. B.] Așa cred, că în parlamente nu e datina a numi persoane și ori de cîte ori în asta casă s-a făcut provocare la certe personale, acelea niciodată nu s-au numit; pentru aceea eu provocîndu-mă la experiența ce așa cred, că o are oricare membru din aceasta casă a putu face ca și mine – nu voi numi persoana și nici nu-s dator a o face aceasta; de altmintrelea acela nici nu este între noi și nici n-am zis că ar fi aici. Eu ce-am zis, n-am priceput despre o anumită persoană din aceasta casă și chiar și pentru aceea așa cred, că asta n-are nime drept

de a o interpreta așa. O repetesc, nu țin că ar pretinde parlamentarismului, ca să se numească vreo persoană.”¹²⁴

Vincentiu Babeș¹²⁵, care avea relații aproape totdeauna tulburi cu Gojdu, la un moment dat, în campania electorală, îl suspectase că a intenționat să candideze în cercul electoral Sasca, circumscripția sa preferată. Auzind de aceste zvonuri, Gojdu în *Concordia* a publicat o

Declarațiune:

„Cu mare mîhnire am înțeles, că la alegerea reprezentanților dietali, în comitatul Carașului și eu aș fi fost candidat de deputat în cercul alegătoriu Sasca. Drept aceea mă simt datorat a mă declara, că eu n-am avut nici o cunoștință despre o atare candidațiune, nici n-am împuternicit pe nimenea dar nici nu voiesc să mă candidez sau să mă alegă nu numai în cercul alegătoriu Sasca dar nicăierea unde este român candidat; și dacă totuși numele meu s-ar fi amintit între alegătorii acestui cerc ca al unui candidat de ablegat, – atuncia s-a făcut un abuz neexcuzabil cu numele meu.

Pesta 7. decembre 1865.

Manuil G o z s d u m. p.”¹²⁶

După incidentul cu Vicențiu Babeș, Emanuil Gojdu suferă numeroase atacuri ale presei românești. Atitudinea lui Gojdu în privința legii egalei îndreptățiri a fost sever sancționată și de alegătorii săi din Tinca. Într-o corespondență semnată la 18 mai 1866 de către preoții și învățătorii din cercul amintit, Gojdu era amenințat cu retragerea mandatului electoral. Conținutul corespondenței îl putem cunoaște din memoriul adresat către Gojdu:

Respectate Domnule Deputat!

Pe cînd așteptam o luptă eroică de la deputații noștri nu cu arme sîngeroase, ci cu piepturi bărbătești și inime sincere în privința fericirii și înaintării națiunei noastre române, tocmai atunci ni aduc înștiințarea destul de tristă despre lucrările onora dintre ei stimatele noastre ziare, – nouă pînă acuma ne-au lipsit niște indivizi ca și aceia, care punînd laolaltă umerele și brațele lor puternice să ne ridice și pe noi la culmea mai înaltă, la o culme asemenea unor alte națiuni, însă durere putem spera, că dacă providența ne-au înzestrat cu așa fel de bărbați, care voind a face, mult ar putea să facă pentru națiunea lor decăzută, cu durere zicem! providența divină ni i-au dat și totuși nu-i avem, – tocmai și pe respect. Dumneavoastră vă enumerăm între acei bărbați. Respect. Dvoastră sunteți unul ca și acela care mult ați face, dacă ați voi. Respect. Dvoastră sunteți și cuprindeți astăzi ca un „reprezentante” a unui Cerc frumos înpopulat cu români loc în dieta Ungariei conchemată la „Pesta care Cerc”, înlocuit de români nu va dat putere să intrați în acel mare edificiu, ca să lucrați spre ruinarea și căderea lui, ci va trimis acolo ca pe un crezut, ca pe un reprezentant și ca pe un erou ca să faceți și să lucrați spre înaintarea națiunei române; da durere! durere! zicem și iarăși durere! că tare ne-am înșelat, pe cînd noi

alegătorii Cercului Tinca eram învinși de cuvintele respect. Dvoastră, care le roștiți publicului român, când ei „intonau de trăiască Gojdu deputatul Tinței” respect Dvoastră reintonând iarăși contra publicului: „voi ziceți să trăiască Gojdu” adăugînd încă că: „numai pînă atunci să trăiască Gojdu, pînă cînd va împlini dorințele voastre, iară cînd Gojdu va înceta de a lucra pentru fericirea voastră atunci Gojdu să nu trăiască”. Așa fel de exprimări ni-au adus pe noi încît și sîngele ne-am vărsat, precum știți bine și viața și-or jertfit dintre noi, dar apoi pe lîngă aceea cît de tare am suferit în foame, în sete și în frig zile și nopți întregi și agricultura din Tinca, – asta e mulțămîta Nestore bun și Respect. Domn deputatu? astea sunt dorințele noastre ce Respect. Dumneavoastră ni le cîștigați? prin asta arătați că sunteți omul publicului român și reprezentantul a unui Cerc român care atîta a suferit ? pînă abia a reușit cu aceea că se va trimite de reprezentant al Cercului Tincăi și a publicului român, ale sentimente ce ni se fac cunoscute din stimatele noastre ziare care exprimați în dieta Ungariei ne vor duce la o neîncredere, cu așa fel de sentimente Respect. D. Deputat nu stîrniți în noi nici un sentiment de bucurie, ci mai mare amărăciune și întristare. – Pe cînd vedem cum că ceilalți bărbați și reprezentanți ai noștri se luptă pentru înaintarea națiunii române Respect. Dvoastră dați pe altă cale cu totul răătăcită ? și faceți numai un abuz cu exprimările Respect. Dvoastră, zicînd: cum că „toți deputații români au proectat aceea ce dvoastră o spuneți”, deși ei nici nu știu de aceea. – Noi Respect. Dvoastră Nestore și D. Deputat așteptăm să ni se vindece rănilile ce le-ați exprimat Spept. Dvoastră în piața opidului Tinca publicului român zicînd: că din tinerețe le tot suferi și Spept. dvo., și că acuma să le vindeci dacă Dumnezeu îți va ajuta să dai mîna cu alți bravi bărbați români în dieta Ungariei, pofta ți s-a împlinit D. Deputat, reazămii națiunii române care ziua și noaptea lucră pentru fericirea ei Te însoțesc în dieta Ungariei numai Spept. dta să faci dacă nu mai mult cel puțin cît aceea, – dară noi ne aducem aminte și de alta ! că: în loc de a se vindeca rănilile vor deveni de vor fi în mai mare pericol și pentru națiunea română vor fi mai compătimitoare decît pînă acu. Ne pare foarte rău că stimatul nostru ziar „Concordia” 17–30 linia II ne aduce o așa vătămătoare lovitură cît trăim o vom simți, ce o făcuși Spept. dta nu în contra Speptatului Domnu și deputat D. Babeș, ci în contra națiunii noastre întregi și chiar în contra Spept. Dtale față cu promisiunile făcute înaintea publicului român în piața opidului Tinca. Ziseși Spept. D. Deputat și Nestore bun ca pe altă cale voiești a aduce națiunea română la fericire? Și rogi pe Dumnezeu să deie și Dlui martir Babeș cuget ca să urmărească pe acea cale? mă ferească-l Dumnezeu pe D. Deputat Babeș de căile care Spept. Dvoastră le-ați călcat în privința fericirii națiunii române în dieta Ungariei.

Deci dacă Spept. D. Deputat noi în numele poporului din Cercul alegător Tinca cu astădată de rugăm a nu ne posomorî și nu în public față de ceilalți ablegați români a se certa, mai vîrtos atuncea cînd e vorba despre dezbaterile și înaintarea națiunii române: și te mai rugăm Nestore bun și D. Deputat pentru totdeauna a încunjura astfel de neplăceri; – calea și politica pe care voiți Spept. Dta a fericir Națiunea română, nu în public în casa dietală o poți face cunoscută consoților deputați a Spept. Dvoastre, ce în conferințele ce le țineți Spept. Dvoastre. Noi prin

astea orduri de scrisoare Spept. D. Deputat voim a vă face cunoscute dorințele noastre, mai departe precum ne veți mîngîia Spept. D. Deputat, așa ne vom sili și noi a vă da onoarea și omagiul cuvenit, și a te ținea de acel bărbat care nici cînd nu-și strămută vorbele exprimate. – Drept e proverbul românului: „sacu e care ține macul și bărbatu care-și ține cuvîntul”.

Altcum mărturisim sincer că fără de nici o cruțare, ne vom opune tuturor neplăcerilor făcînd cunoscut și onoratului public, și în ultima ne mai puțînd suferi va urma cu subscrierile noastre proprii și cu voturi de neîncredere, de care pe noi să ne ferească atotputernicul Dumnezeu de ce n-au ferit pe deputatul din Cercul Ceica în anul 1861.

În urmă poftindu-vă o nouă și aptă cale, pe care să vă puteți conduce îndestul spre împlinirea dorințelor noastre fierbinți, mai cu bun succes decît pînă acuma, rămînem:

A Speptat Domniei Voastre
De pe lîngă Crișul Negru 18 mai 1866.
Iosif Pinte, preotul gr. or. a Suplacului
Ioan Balint, învățător în Suplac
Vasile Dancea, preot în Căpîlna
Nicolau Popovici, preot gr. Răs. din Rîpa
Solomon Popovici, preot în Miheleu
Jova Onuțiu, m. p., tutorul bisericii
Lazuran Flore m. p.
Mihăilă Bronțiu, preot gr. răs. Din Cociuba
Ion Albu, docent rom. în Cociuba
Popovici Moise, preot în Cociuba
Ioan Moga, paroh în Cheșea
Vasilie Moga, preot în Cheșea
Simeon Gruia, învățător în Cheșea
Ioan Crăciun, preot în Rohani
Dimitrie Pop, învățător în Rohani
Teodor Sușman, învățător¹²⁷

Precum se vede, raporturile lui Emanuil Gojdu cu alegătorii săi – din motive concepționale – au suferit, după intensitatea inițială, o răceală explicabilă, el nedînd curs favorabil așteptărilor lor. Firește, conservatorismul politic al lui Gojdu era ireconciliabil cu radicalismul localnicilor plasei Tinca. De aici și conflictul iscat, despre evoluția sau ștergerea căruia nu dispunem de informații.

Încrezător în generozitatea politică a maghiarilor, în primul rînd a lui Deák Ferenc, cu care avea relații foarte bune, Gojdu, membru în comisia de elaborare a legii, acceptă formula maghiară, și anume că națiunea maghiară este complexul tuturor naționalităților. Partida naționalităților considera în schimb, că ungerii nu pot fi singura națiune politică din Ungaria. Încercînd să-și lămurească atitudinea în fața

colegilor români, el arăta că: „Dacă aș ști că numai unul din colegii mei deputați maghiari interpretează termenul „națiune politică unitară ungară” astfel, ca sub aceea să se înțeleagă numai națiunea genetică maghiară, aș sprijini și eu amendamentele colegilor mei Români, eu însă nu admit aceasta, ci pe „națiunea politică maghiară” o consider de „complexul” tuturor naționalităților din patrie, între cari și elementul maghiar formează numai „naționalitate.” După Gozsdu, Fr. Deák a constatat corectitatea definițiunii lui Gozsdu, ceea ce însă astăzi nu mai vor să recunoască Maghiarii, nici chiar foștii deakști. Pentru aceasta cuvântare l-a luat la goană jurnalistica română, și cuvântul „Complex”, folosit în batjocură, era identic cu Gozsdu pînă după moartea lui, cînd cu testamentul său a dovedit aceea, ce deseori accentua în viață, cînd amicii îl reflectau la expectorările ziarelor exclamînd: „După moartea lui vor vedea ei cine a fost Gozsdu!”¹²⁸

Acest incident din viața politică a lui Gojdu a fost uneori interpretat exagerat de adversari sau chiar de istorici. Indiscutabil, Gojdu a fost un adept al apropierii româno-maghiară. Teodor Neș, în cartea sa *Oameni din Bihor*, Oradea, 1937, scria: „Obiectivul practic și imediat al luptelor lui Gojdu a fost găsirea unui fel de a trăi cu ungurii.” Și adăuga: „Gojdu nu a înțeles nici o clipă să privească pasiv dizolvarea naționalității române în națiunea maghiară dominantă.”

Tot Teodor Neș a scris un studiu intitulat *Figuri Bihorene*, apărut în revista *Familia*, unde descrie în felul următor epoca în care a activat Gojdu:

„Perioada **naționalismului oportunist**: 1848–1881. Reprezentanții acestei perioade sunt: Emanuil Gojdu, stegarul curentului, Aloisiu Vlad de Seliște, Sigismund Pop de Șomcuta mare, Alexandru Roman și Partenie Cosma. În jurul lor se grupau ostașii fără gradații care luptau după același plan. Ideologia politică a perioadei acesteia se rezumă în teoria „complexelor” despre patrie și națiune. Națiunea era o ficțiune, era complexul tuturor naționalităților coordonate ca valoare politică. Nici o națiune, deci nici poporul maghiar, n-avea dreptul la o asuprahegemonie față de naționalități. Din egala valoare politică a naționalităților rezultă ca un corolar imperativ, egala îndreptățire culturală și economică a tuturor neamurilor din Ungaria. Luptătorii recunosc integritatea teritorială a Ungariei; recunosc și unirea Ardealului cu Ungaria, deși aceasta s-a săvîrșit neîmplinindu-se unele forme legale, încît Ardelenii înșiși au dreptul de a contesta legalitatea unirii din punctul de vedere al dreptului public. În jurul acestei concepții centrale, făurite de Em. Gojdu, se rînduiesc vederile celorlalți luptători, abătîndu-se unii la stînga (Aloisiu Vlad), care preconiza sistemul federativ de stat, în care Români ar alcătui o provincie autonomă; alții (Sigismund Pop) se abăteau spre dreapta, adminînd Budapestei o mai mare putere politică, decît cea rezultată din concepția complexistă.

Liderii acestei perioade, după irosirea energiilor în lupta apucată, s-a topit – cu excepția lui Partenie Cosma, – în tabăra anonimilor resemnați. Cu iluziile zdrențuite, cu concepțiile sfărîmate de pumnul de fier al guvernului distrugător de naționalități, cu sentimente pacinice înșelate, s-au retras la o slujbă de stat. Fețele obidite, încadrate în argintul părului albit, oglindeau – ca amurgul de toamnă, – o lumină tristă, aproape glacială a luptelor aprinse, purtate pentru neam în apogeul puterii lor combatante. Amăgiți, Em. Gojdu și Nic. Zsiga instituesc celebrele fundațiuni pen-

tru conservarea neamului prin cultură; Partenie Cosma trece în tabăra ultraiștilor, ajungând președintele partidului național român, înființat în 1881; Al. Roman se izolează la catedra sa universitară, pînă unde nu se mai aude zăngănitul armelor de pe arena politică; iar ceilalți duc viața de magistrați ori pensionari de stat, în suflete cu palide amintiri, tincturate cu sentimente elegice.”¹²⁹

Emanuil Gojdu decepționat de „cavalerismul maghiar”, în 1868 s-a retras din viața politică, în 1869 a fost numit jude la Curtea Supremă a Ungariei.

Filantropul Emanuil Gojdu și tineretul studios

Cercurile literar-culturale ale studenților români din capitala Ungariei

„În primele decenii ale secolului al XIX-lea, numărul celor care frecventau școlile înalte din Italia, Germania, Austria, Ungaria ș.a. era în plină creștere. Faptul dovedit de cifra relativ ridicată a intelectualilor români cu titluri academice din anii imediat următori revoluției. Lista întocmită în 1849 la cererea Curții vieneze cuprinde 346 de intelectuali români, dintre care o bună parte trecuseră prin școli înalte. Mulți din aceștia studiaseră la Viena și la Pesta. Pe lângă studiile propriu-zise, studenții români desfășurau aici o activitate largă în scopul cultivării limbii și literaturii române. Ei își manifestau dorința de a suplini prin propria lor activitate ceea ce nu găseau în Transilvania și, cu atât mai mult, în cele două metropole. Sprijiniți de coloniile românești de aici, tinerii studioși vor crea în Viena și Budapesta veritabile „universități” de limba și literatura română.”¹³⁰

Încă de la sfârșitul secolului al XVIII-lea, la Pesta se desfășoară o activitate culturală românească mai întîi sub formă religioasă, apoi, treptat, primind un pronunțat caracter național. S-a înfiripat o mișcare culturală și națională românească avînd în frunte pe corifeii *Școlii Ardelene*. Odată cu creșterea coloniei române, precum și a numărului studenților, Buda și Pesta devin un focar de răspîndire a unor idei îndrăznețe în lupta pentru afirmarea națională. Baza materială pentru susținerea culturii românești din capitala Ungariei o asigură colonia macedoromână.

Prin anii 1820, Damaschin Bojincă, Pavel Vasici, Paul Iorgovici, Eftimie Murgu, studenți, se adunau în casa parohului român de la biserica Greco-valahă Ioan Teodorovici, împreună cu alți colegi. Acest cerc îl mai frecventa și alți români din cercul coloniei macedoromâne ca: Emanuil Gojdu, Atanasie Grabovsky, Ștefan P. Niagoie, Constan Lecca, Zaharie Carcalechi.

În 1844, studenții români din capitala ungară trec în mod practic la organizarea într-o societate literară, ceea ce prilejuiește studentului Ioan Thomici o explozivă scrisoare către George Barițiu. El anunță întemeierea unei societăți „pentru mișcarea literaturii românești”, de către studențimea din Pesta, după exemplul dat de studențimea română din Oradea. Roagă pe Barițiu să lanseze un apel prin presă pentru sprijinirea societății.

Efortul de asociere într-o organizație cu caracter cultural și politic este prezent și la 1848. Spre sfârșitul lunii august se consfințește oficial realizarea unității deputaților și a celorlalți fruntași și studenți români aflători în Pesta, într-un club politico-național-cultural cu numele *Societatea națională română*. Societatea ia naștere le 22 august 1848. Ea s-a constituit sub președinția lui **Andrei Șaguna**. Printre membri îl găsim și pe **Emanuil Gojdu**. Ziarul *Amicul poporului*, editat de Sigismund Popp

în 1848 la Pesta, publică în numărul 14, *Statutele Societății Naționale din Pesta*, în 26 de puncte, unde se spunea: „Membru ordinariu poate fi oricare român care se va învoi cu scopul Societății și plătește o cotizație de 5 florini, iar pentru calitatea de „patron” al Societății, 50. Societatea are un președinte, un vicepreședinte, doi notari, un preceptor și un econom. Scopul ei era „binele de obște al Patriei și înaintarea interesurilor române”. Pentru aceasta „Soțietatea va ține toate foile politice, literare, economice, comerciale ș. a., iar dincele de alte limbi câte-i vor fi prin putință” (p. 24.), apoi „se va nevoi, după putință a înființa și o bibliotecă, pe cât se poate mai românească, cu căutare mai ales la literature nouă”.

În afară de președintele Șaguna, Societatea are un vicepreședinte, **Teodor Serb**, și doi secretari (notari): **Vicențiu Babeș** și **Petru Farchici**. Societatea ar fi dorit să înființeze un organ de presă independent ceea ce nu i-a reușit.

În preajma revoluției de la 1848 studențimea română a reușit să închege un cerc de 20–30 de tineri, sub denumirea *Adunarea studenților români la Universitatea din Pesta*, în frunte cu Iosif Popescu. Printre membri se număra și Vicențiu Babeș. Evenimentele din 1848–49 va pune capăt acestor încercări.¹³¹

Încercările lui Gojdu pentru constituirea liceului românesc din Lugoj

„Factorii economici și sociali specifici au contribuit ca în Banat, Crișana, Maramureș, care făceau parte din regatul Ungariei, să se formeze o burghezie română mai puternică, mai avută. Exponenții burgheziei de aici nu erau reprezentanți numai de intelectualitate, ca în Ardeal, ci și de mari comercianți, bancari, acționari, funcționari ajunși în administrația superioară și în aparatul juridic. Reprezentanții acestei burghezii din care făcea parte și Emanuil Gojdu, doreau înscăunarea rînduielilor democratice care să asigure libertatea, egalitatea și dezvoltarea tuturor popoarelor de pe teritoriul Ungariei, cerînd totodată folosirea limbii române în administrație și școli, asigurarea autonomiei bisericești, promovarea școlii și culturii poporului român.”¹³² Folosind înalta funcție de comite suprem al Carașului, în primăvara anului 1861 a inițiat acțiunea de ridicare a unui liceu românesc la Lugoj. Lipsa unui număr de intelectuali-funcționari români, l-au încredințat pe Gojdu de necesitatea stringentă de a crea prin toate mijloacele posibile, o pătură masivă și bine pregătită de intelectuali care să poată ocupa cele mai înalte funcții în administrația de stat, ca și pe această cale, să poată servi interesele națiunii sale. Pentru înființarea liceului el a donat 2.000 de florini, organizînd și alte donații, iar pentru desăvîrșirea acțiunii întreprinse a cerut guvernului maghiar un ajutor de 18.000 de florini, dar n-a obținut nici un ajutor. Deák Ferenc i-a sugerat ajutorul celorlalte comitate. Despre această inițiativă se relatează în presa vremii:

Relațiunea

Comisiunei denumite în cauza înființîndului gimnaziu românesc din Lugosiu

Comisiunea denumită în cauza înființîndului gimnaziu românesc adunîndu-se după înțelesul decoziunii sub Nr.544 sub președinția Ilustratei Sale Dlui Emanuil Gozsdu comite suprem, arăta relațiunea sa din ședința din 3. Septembrie 1861 precum urmează.

Comisiunea denumită în cauza înființîndului gimnaziu român, adunîndu-se după înțelesul deciziunii comitatense din (August a.c. Nr. 544) sub președinția Il. Sale Dōmnului Emanuil Gozsdu comite suprem, ca să se sfătuiască în privința agendelor mai urgente și de lipsa pentru înaintarea cauzei înființîndului gimnaziu român, face următoarea relațiune către comitetul comitatens.

Il. Sa Dl comite suprem deschizînd în persoană ca și prezide a ședinței comisiunii, referează, că deoarece prin ceciziunea sub Nr. 544, în cauza institutului român, a fost însărcinat, ca spre înmulțirea fundațiunii să strîngă oferte marimonioase în cercul tablei magnaților și al reprezentanților la dietă, a vorbit cu ambii președinți ai caselor încă mai nainte de a fi primit deciziunea din partea comitatului, și aceia primiră cu bucurie știrea despre înființarea unui gimnaziu român; însă dorește aceia mărturisire, cu numai o ședință vor ținea casele, și în aceea va fi cuvîntul numai despre dizolvarea dietei, și exprimară părerea de rău, că cu acea ocaziune nu se pot face colecte pentru institutul român.

Il. Sa Dl comite suprem, împărtăși despre înființarea acestui institut național, pe cale privată și cu Dl Francisc Deák, bărbatul de încredere al Ungariei, care își dădu părerea, că trebuiesc provocate oficios în numele comitatului Carașiu toate jurisdicțiunile din țară, ca acele concurînd cu intervenirea lor, să adune oferte pentru înființarea proiectului gimnaziu român național în Lugos; – pentru ce Il. Sa propune, ca să se facă o provocare înflăcăătoare în numele comitatului, și să se adreseze din acest scop, cătră toate jurisdicțiunile din Transilvania, și aci anume să se invite la oferte: Excelența Sa Dl. Alexandru Șterca Suluțiu mitropolitul Albei Iuliei, Es. Sa Dl. Andrei baron de Șaguna eppul Sibiului, – Es. Sa dl. Haynald eppu catolic al Ardealului, și Il. Sa Dl. Ioan Alexi, eppul Gherlei, apoi de sine se înțelege că sunt de a se ruga pentru oferte spre scopul atins și Il. Sa Dl. Dr. Alexandru Dobra eppul Lugosului, Es. Sa. Dl. Vasiliu Erdélyi eppul Oradei mari, precum și Dnii episcopi catolici din Timișoara și Cianad, și aceasta să se considere de întregimea deciziunii sub Nr.544, în cauza institutului național.

Propunerea aceasta a Il. Dale Dlui comite suprem, precum și aceia a Dlui Alexandru Makay, ca să se provoace deosebi comunele comitatului Carașiu – ca acestea să primească pe sine o concure cu un ajutoriu anumit pe an din partea lor ca și comune, și să se deoblige că-l vor da pe viitoriu pentru totdeauna, respective pînă cînd gimnaziul va veni în așa pozițiune, cît nu va mai avea lipsă de ceva sprijinire – s-a primit cu unanimitate și plăcere din partea comisiunii, care își exprimă dorința, ca aceste provocări cît mai curînd să se efectueze – mai totodată să se provoace și alte personalități private cu autoritate și popularitate – oridecare naționalitate – ca și aceasta să ajute întru adunarea colectelor.

După aceasta Dl. Ioan Faur întâiul vicișpan de ordine propune, ca să se facă statute pentru gimnaziul român național, și din acest scop, Il. Sa Dl comite suprem, denumească din membrii comisiunii o altă subcomisiune, și anume pe Dl Mihai Nagy canonic gr. cat., Ion Marcu protopop gr. n. U., Ioan Faur, Alexandru Atanasievici, Alexandru Makay și Dr. Atanasie Marienescu pentru elaborarea statutelor pînă la congregațiunea viitoare, – dar totodată, însărcinează pe Rsmul Dl. Mihai Nagy ca să cîștige gimnaziul din Blaj și din Beiuș, iară pe Rsmul Ioan Marcu, pe cele a gimnaziilor din Brașov și Carloviț, promițînd și Il. Sa că va cîștiga de la institutul reformat din Debrecen, pentru de a procede în formularea statutelor după o orientare, și pași mai siguri.

Tot Spectab. Dl întâiul vicișpan propune că mai întii ar fi ca să se hotărească caracterul gimnaziului, și pofteste, ca – servindu-se de supremul scop, și ultima tendință, caracterul de „gimnaziu român național să se adauge și caracterul confesional, prin numirea de răsăritean – în urmare să fie „gimnaziu român național răsăritean”.

Motivele atinsului Domn, și membrilor de aceasta părere sunt: *a)* pentru că oricare institut în țară are și caracter confesional, și guvernul trebuie să facă provocare, ca să-i dăm și caracter confesional. – *b)* pentru că mulțimea locuitorilor în comitat și în Banat sunt răsăriteni, și fiind siliți a-i da caracter confesional nu poate să fie decît răsăritean. *C)* pentru că acela, care face ofert, dorește să știe la ce institut dă banii săi. Dar altmintrelea ideea de un institut național, e încă o idee nouă la noi, și mai cu greu va putea străbate decît așa institute ca și cari asemenea se mai află încă au caracter și confesional. – poate veni însă un timp critic, o criză politică – ca în trecutul decurînd – și dacă are gimnaziul și carater confesional biserica răsăriteană cu autonomia sa îl ia sub scutul său, și de la aceasta nu-l poate răpi nimeni.

La acest răspuns Rsmul Dmnl Mihai Nagy, și membrii de o părere, *a)* cînd s-a proiectat înființarea unui gimnaziu român, nu a fost vorba, decît de gimnaziu național, și toți ca un suflet oferiră pentru gimnaziu român național. – Ce se atinge de condițiunea pusă a treia de la protocol, ca să fie și „răsăritean” – operatorul își poate retrage ofertul. – *b)* prin carater confesional, mult ajutoriu ar cade de la acest gimnaziu. *c)* și de ar veni un timp critic, ca comitatul să-și piardă autonomia, în contra puterii fizice, și absolutistice, nu se poate opune nimeni, și-l răpește, sau se amestecă în cauzele institutului după plăcere. – *d)* acest institut trebuie să fie a națiunii întregi, ca să avem speranța, că în viitor va deveni de o academie română, și altele.

Membrii comisiunii întărind sau răsturnînd aceste două păreri diverse pentru caracterul și de confesional, se văzu de lipsă de votare, și Il. Sa primind voturile a aflat că Dnii Mihai Nagy, Basil Stoian, Jova Popovicu, Costa Popovicu și Dr. Marienescu votară pentru „gimnaziu român național”; – și aceștia cerură, că așa să se așterne la consiliu, și numai în cazul cînd consiliul ar face sila de-ai da caracter confesional, să se ia chestiunea aceasta înainte, – iară Dnii Ioan Faur, Bela Szende, Alexandru Atanasievici, Demetriu Popavița, Ion Marcu, – J. Liszka și Alexandru Makay și-au dat votul ca să fie „gimnaziu român național răsăritean”.

Aflîndu-se voturile împărțite, pe de o parte cu majoritate, Il. Sa fără a mai vota, a pronunțat votul majorității de învingătoriu, ca adecă să fie „gimnaziu român național răsăritean”, – și în acest mod să se refereze opiniunea comisiunii către comitetul comitatens.

În fine Domnul Mihai Nagy pretinde, ca și votul minorității să se ieie în protocol.

D e c i z i u n e

Relațiunea comisiunii din ședința din 3. Sept. în cauza gimnaziului român adresată către comitetul comitatens, și referirea Il. Sale Dlui comite suprem Emanuil Gozdu cumcă a vorbit în interesul înființîndului gimnaziu român național cu ambii președinți ai caselor din dietă, și cu Dl Francisc Deák, precum și aceea, cumcă s-a denumit o subcomisiune pentru elaborarea statutelor gimnaziile, se primește de știre îmbucurătoare.

Ce se atinge de acele propuneri ca să se provoace toate jurisdicțiile din Ungaria și Transilvania pentru a face oferte, precum și toți anumiții preaînalti bărbați ai bisericilor diferite, asemena și alte personalități private și deosebi comunele comitatului Carașiu pentru un ajutoriu anual pentru totdeauna, și respective pînă nu va mai avea gimnaziul lipsă de sprijinire, comitetul comitatens ordonează ca aceste provocări să se efectueze cît mai curînd.

Comitetul comitatens, luînd la dezbatere deosebită, și de nou chestiunea caracterizării gimnaziului român național și din punct de vedere confesional, după o pertractare serioasă, și înfocată, s-a alipit cu majoritate îndoită către părerea majorității din comisiunea pentru cauză gimnaziului român național, și primind cu ponderozitate motivele aduse așa în relațiunea comisiunii, precum în decursul pertractării chestiunii de caracterizare, a enunțat, și decis că gimnaziul să se numească „gimnaziu român național răsăritean” și pentru aceasta comitetul comitatens ordonează, că aceasta să se pună în protocolul comitatului Carașiu, să se împărțășească cu comisiunea gimnaziului pentru efectuarea circulării provocării pentru oferte.

însemnat de
Dr. M a r i e n e s c u
Vicenotariu¹³³

În cele din urmă, datorită neînțelegerilor intervenite între ortodocși, care ar fi dorit un liceu pur ortodox, și greco-catolici, care-l doreau mixt, inițiativa a fost abandonată.

Comitetul pentru ajutorarea tinerilor juriști la Universitatea Pestană

Emanuil Gojdu a rămas în toată viața sa consecvent ideii că progresul națiunii depinde de dezvoltarea culturii. A fost membru fondator sau ordinar a mai multor societăți culturale. Ca membru fondator l-a ajutat pe prietenul său, Andrei Șaguna,

la constituirea societății ASTRA din Sibiu la 1861. A ajutat materialicește mai multe școli, biserici, societăți național-culturale. Primele manifestări ale lui Gojdu pe linia stăruitoare și ascendentă de sprijin a culturii românești, le-a avut încă de tânăr. Numele lui apare printre primii abonați și colaboratori ai revistei lui Zaharia Caraclechi, *a Bibliotecii românești*. A dat un ajutor substanțial atât revistei amintite cât și *Calendarului românesc*, tipărit de Ștefan P. Niagoie.

Una dintre remarcabilele etape din activitatea de mecenat a lui Emanuil Gojdu constă din organizarea *Comitetului pentru ajutorarea tinerilor juriști de la Universitatea Pestană*, înființată în iarna anului 1861. Acest comitet a cărui președinte era chiar Gojdu, a lansat un apel călduros în *Concordia* și în circulare nominale, către întreaga populație din Transilvania și Ungaria, pentru a contribui, prin donații, la înființarea unui fond de ajutoare a studențimii române merituoase și lipsite de fonduri, înscrisă la Facultatea de Drept din Pesta.¹³⁴

Apelul conținea următorul text:

Invitare

Națiunea română numai prin cultură va putea ajunge la culmea acea a mărireii sale, de pe care străbunii noștri a știut să să insufle respectul lumii întregi, și care acuma, cu dreapta renumerațiune pentru suferințele de 17 secolii, iară-i compătimește. Numai atunci își va putea cuprinde locul convenit între popoarele Europei, dacă cu hărnicia, cu puterea sa va șterge urmele triste lăsate pe față-i prin vitregia timpurilor. – Numai atunci v-a reieși învingătoare din luptele continue purtate pentru drepturile ei ereditate de la strămoși însă prin viclenia răpită, când va crește din sînu-și bărbați rezoluți de a-i sacra viața pentru eluțarea drepturilor ei!

Aceste cugete, aceste convingeri au condus pe comitetul mai în jos însemnat, când și-a propus a face colecte de bani pentru ajutorarea juriștilor lipsiți de la Universitatea de Pesta; pentru ajutorarea acelor tineri români, cari nesperiîndu-se de nenumeratele piedice, cari le stau în cale, – luptîndu-se cu sărăcia ce-i apasă, au prosperat în capitala țării spre cercetarea Muzelor, cu scop de a putea fi cîndva tot atîți apărători bravi ai națiunei, tot atîți luptători pentru drepturile ei.

Cei mai mulți dintre cetitorii acestor șire vor ști nezmintit, cît are să se lupte un tânăr român, pînă ce ajunge la o stare încăi încîtuva nedependentă, și totuși cu cea mai mare bucurie observăm, că din an se înmulțesc numărul acelor tineri, cari fără ajutoriu, lăsați numai în grija lui Dumnezeu sfîntul, și răzimîndu-se pe hărnicia grăbesc la științele mai înalte, alegîndu-și mai cu seamă sfera juridică, în care cugetă a putea face mai mare serviciu patriei și națiunii.

Tineri ca aceștia merită ajutoriu națiunei, merită, ca tot insul, care se află în o stare materială mai favoritorie, să confereze după puteri la susținerea lor!

Deci Comitetul susînsemnat își ia voia de a se adresa către tot binestimțariorul român cu rugarea, ca încît îl va ierta starea materială și inima, să sacrifice spre acest scop frumos din averea-i câștigată o părticică, să prospereze spre ajutorarea acestei instituțiuni filantropice, avînd în înaintea ochilor, că cu tot denariul, ce va da spre acest scop, șterge o lacrimă de pe fața tristă a unei comuni – a națiunei, și stîrnește

mulțămită fierbinte în inimia acelora, cari prin astea ajutoare se vor pune în stare de a se putea sacrifica cu trup cu suflet chemării, ce și-au ales.

Sumele adunate sunt de a se trimite sub adresa: D I E m a n u i l G o z s d u (Nagyhid utcza Nr. 4.)

Numele mare – a inimoșilor contribuinți, precum și sumele se vor publica în „Concordia”.

Dat în Pesta 22. Noemvre. 1861.

C o m i t e t u l
pentru ajutorarea juriștilor lipsiți
la Universitatea de Pesta
Semnatu prin Ios. Popu notariu¹³⁵

„Găsind o înțelegere aproape unanimă în rîndurile maselor populației românești din Transilvania, Crișana, Banat, Sătmar și Maramureș, și mai ales în rîndurile intelectualității sute de donatori se înscriu cu sume mai modeste sau mai substanțiale pe listele de ajutorare a comitetului. Sînt semnificative pentru înțelegerea rolului acestui Comitet răspunsurile primite chiar personal de Emanuil Gojdu de la diferiți organizatori ai anchetelor, ce transmit, adeziunea nu numai materială și spirituală la această inițiativă. (...)

Din nenumăratele scrisori venite pe adresa Comitetului, mai din toate colțurile Ardealului, putem deduce anvergura acțiunii inițiate de Gojdu. Activitatea de propagandă dusă pentru constituirea fondurilor necesare ajutorării tinerimii studențești și adunările populare ținute în acest scop, au transformat întreaga acțiune într-o adevărată mișcare a românilor, care au cuprins pături sociale diferite din mai toată țara.”¹³⁶

Să spicuiam din cîteva scrisori adresate Comitetului și personal lui Emanuil Gojdu:

„Lîngă aceste șire de scrisoare, alăturez, cu convenita onoare 101 florini, adecă una suta și unu florini valută austriacă din partea poporului bisericei răsăritene orădene, pe sama studenților români, mai săraci, de la Universitatea din Pesta, dimpreună cu lista, în care-și înscrie numele conferatorilor; prin ajutoriu însă, dar de adevărat simț de iubire națională, și patriotic dat.

Dee Dumnezeu ca și alți confrăți ai noștri, carie voesc, și doresc înflorirea națiunei române și naintarea ei în cultură, să facă și mai mult, căci numai așa va înflori națiunea română, și va ajunge la epoca de aur, dacă fiii ei o vor sprijini.

Așa a zis odată un bărbat [este vorba despre Gojdu – n.n. – M. B.] din timpurile noastre, și iubit fiu a Națiunei române, că numai acela tempu se poate numi... în care patriți se întrecu și cu însăși așa scedere a aduce jertfă pe altariul națiunii, și al patriei, atunci înflorește patria, atunci înflorește nația, și cu dînsa pe stîlpul mării șed fiii patriei – (Biblioteca română, 1830, partea III, pagina 32.)” (Oradea, 3 ianuarie 1862).¹³⁷

„Noi în lista alăturată subscrișii locuitori din comunitatea Belinți, cunoscînd lipsele cu care au de a se lupta tinerii noștri pe la universitățile și școlile străine, și iară prevăzînd foloasele care le vom putea avea noi și națiunea întregă dacă vom ajuta

cu toți să ni se sporească inteligența, contribuind fiecare după putință am adunat suma de treizeci și șase de florini și 40 krețari vechi austrieci care trimitându-o Domniei Tale [lui Gojdu – M. B.] ca președintelui comisiunii în cauza ajutorării studenților săraci, rugăm pe onorata comisiune a împărți și micul nostru dar între tinerii lipsiți după cum va afla a fi mai bine.

Primiți totodată o slutare frățească de la connaționalii Dvoastre cari vă poftesc mult spor și ajutoriu din toate părțile.” (Belinți, 1 februarie 1862)¹³⁸

„(...) din zel național fac colecta prezentă pentru ajutorimea tinerilor români lipsiți de la Universitatea pestană; suma 15 fl. 10 cr.v.austr. se expediează în zilele acestea prin O. D. Nicole Ribarovicu (Adminis.) Ilustratei Sale Dlui Emanuel Gozdu ca prezide comitetului pentru ajutorarea acestor tineri, pe lângă comitiva următoare.

Ilustre Domnule!

Contribuenții subscriși din comuna Saágh văzînd necesitatea cu care au a se lupta tinerii noștri pe la universități și școli străine, dar și știind că numai cu puteri și sacrificînd fiecare după putință vom putea ajunge un viitor mai fericit; suma de 15 fl. 10 cr.v.austr. o trimit D-tale ca prezidelui comisiunii spre ajutorarea tinerilor pauperi așa dară rugăm pe onorata comisiune a împărți micul nostru don după circumstanții.” (Saágh, 9 martie 1862)¹³⁹

Cu timpul, din acest fond s-au acordat burse și studenților de la alte facultăți. Printre beneficiari s-au numărat și studenți maghiari și sîrbi. Gojdu își exprima doleanța, de a se adresa cu un apel și păturilor neromânești. „Comitetul format inițial pentru ajutorarea studenților de la facultatea de drept își pierde chiar la propunerea lui Gojdu, caracterul exclusiv și din aprilie 1862 găsim alături și studenți la medicină, veterinară și silvicultură, ajutați din fondurile Comitetului. Prin acordarea sumelor fixate, Gojdu urmărea pe lângă simplu fapt de ajutorare a studențimii și încurajarea și stimularea unei pregătiri profesionale cît mai temeinice a tinerilor. Pentru obținerea ajutorului, studenții trebuiau să depună alături de cerere, un certificat de pauperitate și o dovadă de calificativele obținute la examen. Menționăm acest lucru deoarece aceste două cerințe, lipsa de posibilități materiale și în special buna pregătire, constituie și vor constitui și peste opt ani cerințele de bază și în cazul solicitării burselor de la Fundația Gojdu.”¹⁴⁰

Comitetul, în ciuda faptului că s-au adunat colecte din multe localități, nu întotdeauna dispunea de fondurile necesare. Din protocoalele Comitetului (v. Anexe) reiese, că însuși președintele își exprima „mirarea și părerea de rău, că așa puțini bani încurg, și că de ar curge tot așa de rece lucrul, nu merită ca să existe comitetul”. Scepticismul motivat al lui Gojdu va fi înlăturat prin intermediul unui nou „apel către națiune” pentru a sprijini, „cu căldură”, inițiativa comitetului, deoarece o nereceptivitate ar fi determinat „mai mulți tineri... a părăsi școalele”, ceea ce ar fi anulat parțial rosturile comitetului.

Între membrii Comitetului găsim nume binecunoscute. Pe baza protocoalelor

cunoscute reiese că membrii comitetului erau: Gavril Mihali, Ioanichiu Miculescu, Ioachim Mureșianu, Vasile Bogdan, Alexandru Roman, Iacob Mureșianu, Sigismund Pop, George Popa, Simion Popovici, D. Ioanescu. Ca notari au funcționat: Partenie Cosma și Iosif Vulcan.¹⁴¹

Emanuil Gojdu este unul dintre membrii fondatori ai Școlii de Arte și Meserii din Budapesta, deschisă la 1846, instituție care în 1871 va deveni Universitatea Tehnică Regală Maghiară.¹⁴² În 1862 studențimea română din Pesta îl sprijină cu bani pe viitorul pictor **Nicolae Popescu** sosit în capitala Ungariei pentru studii. Acesta este recomandat lui Emanuil Gojdu care, în calitatea sa de membru fondator al Școlii de Arte și Meserii, intervine cu toată autoritatea și Nicolae Popescu este înscris la cursuri. Un fost student bihorean își reamintește despre acest fapt în paginile *Viitorului* din Pesta, în felul următor:

„...Nu pot a nu-mi aduce aminte de o altă faptă frumoasă, umanitară a tinerilor români din Budapesta, care revarsă o lumină foarte favorizată pentru cugetele și simțămintele lor.

A venit odată de la Timișoara un tânăr român la Partenie Cosma, acărui cvartir era primul „Hotel” al tinerilor veniți la Pesta, spunând, că el este pictor și ne mai avînd ce să învețe la Timișoara, ar dori să se perfecționeze în arta picturii la Conservatoriul de pictură din Budapesta. Sărac cum era, fără nici un cruceriu în pungă, tânărul nostru fu primit cu mare bucurie, aflînd pe un tânăr român pe o altă carieră de artă, pe care pînă acuma n-a umblat nici unul.

Acest tânăr a fost **N i c o l a e P o p e s c u**.

Partenie Cosma, care vorbea puțin, dar făcea mult pentru colegii săi tineri români, a și făcut deloc o colectă spre ajutorarea acestui tânăr talentat; apoi a mijlocit prin **E m a n u i l G o z s d u**, ca Popescu să capete instrucțiune gratuită în **C o s e r v a t o r i u**. Aceasta însă nu era destul pentru susținerea lui Popescu. Cosma deci a făcut, ca fiecare jurist român, fie a fi fost oricît de sărac, s-a deobligat a da pentru Popescu 50 cr. la lună, prin ce **p i c t o r u l** nostru devenise la un ajutoriu lunar de circa 24 fl., iar cvartir avea la Partenie Cosma.

Popescu, făcîndu-și studiile cu multă sîrguință, timpul său liber l-a folosit pentru facerea unei icoane bisericești intitulată „**I n t o a r c e r e a l u i S a u l**” și acest prim op frumos al său un concept independent, l-a oferit tinerimei române din Budapesta, în semn de recunoștință, tinerii însă, voind a păstra aceasta icoană frumoasă cu culori în ulei, au donat asemenea în semn de adevărată stimă reverenția **D l u i I o a n i c h i e M i c u l e s c u**, care și astăzi păstrează în odăile sale primul op a renumitului pictor român **N i c o l a e P o p e s c u**.

El abia după un an și jumătate și-a finit studiile sale în Pesta, avînd a le continua la Viena. Ei bine ! dar de unde paralele necesarie ?

Partenie Cosma a știut să ajute și aicea. El adevărat văzînd la doamna Haica, soacra **D l u i D r. A u r e l M a n i u** portretul scobit în oțel a lui Mihai Viteazul, a cerut acest portret frumos spre a-l putea întrebuița spre un scop filantropic.

Cosma a și făcut contract cu renumitul sculptor din Pesta, Rohu, spre a decopia portretul lui Mihai Viteazul în cel puțin 1000 de exemplare și să-l și părească pe

hîrtie fină. – Aceasta s-a și realizat peste câteva săptămîni, și – lumea română din Budapesta fu inundată cu portrete d-alui Mihai Viteazul, constînd exemplariul 1 fl. v. a. și a avut o trecere atît de mare, cît din venitul curat pictorului nostru i s-a dat succesive aproape la 700 fl. ajutoriu, care i s-a trimis la Viena.

Încît știu eu, pe pictorul nostru, care făcuse deja progres admirabil în arta de pictură, în Viena l-a luat sub scutul său B. G. P o p o v i t s, comerciant de nume bun și român zelos. De la Viena s-a dus apoi Popescu la R o m a pe speșele mecenatului său, M o c i o n i, de unde și reieși ca a r t i s t a d m i r a t de la care și la expoziția universală din Viena la anul 1873 au fost expuse două icoane minunate, admirate și binecuvîntate chiar de cătră Sfinția Sa P i u a l IX. Papa de la Roma. Prin moartea lui grabnică urmată pe la anul 1878, românii au pierdut în Popescu un luceafăr puternic de pe orizontul artei de pictură.

Vedeți, cum lucrau și cum se însuflețeau înainte de 25 ani tinerii români din Budapesta pentru tot ce era frumos, nobil, folositor și național!”¹⁴³

Relațiile lui Emanuil Gojdu cu tinerii de la Societatea „Petru Maior”

Ideea înființării unei societăți – care să strîngă și să apropie pe toți studenții români de la universitatea din Pesta – e reluată în anul 1859 de vreo 30-35 de studenți în frunte cu Atanasie M. Marienescu, Ion Marin și Partenie Cosma. Aceștia s-au adunat, ca și de altă dată, la cafeneaua Carol din strada Uri spre a dezbate problemele legate de acest deziderat. Ideea se cristalizează în anii următori. Printre inițiatori îl întîlnim pe **Iosif Vulcan**, venit de la Oradea, care avea o oarecare experiență acumulată la conducerea „Societății de leptură” de acolo. Proiectul primește contururi precise în anul 1861, prin munca susținută de Vulcan. La 9 februarie 1862 studenții hotărăsc întemeierea societății alegîndu-l ca președinte pe Iosif Vulcan, căruia i s-a încredințat sarcina de a întocmi și statutele societății asistat de o comisie formată din Mihai Beșan, Iosif Illovits, Ion Ioviția, Teodor Man și Ioan Nichita.

Inaugurarea societății are loc la 20 februarie 1862, cînd cu o votare secretă s-a ales primul comitet al societății „Petru Maior”: Partenie Cosma președinte, Ioan Nedelcu vicepreședinte, Iosif Vulcan și Șt. Perian de notari, Iosif Illovits casier și Saba Fercu bibliotecar.

După 25 de ani de la constituirea Societății „Petru Maior” un fost student, semnînd **Bihoreanul**, în paginile *Viitorului* astfel scrie despre începuturi:

„Tinerii români de la universitatea din Budapesta, înainte de 25 ani, au fost foarte activi în toată direcțiunea. Ei au simțit necesitatea d-a se ocupa serios nu numai cu studiul juridic, ci și cu cultivarea limbei române și cu învățarea limbelor romanice. Erau între noi unii, mai vîrtos cei din Biharia și Arad, cari foarte rău ori nimic nu știau vorbi românește, fiind crescuți de mici tot la școale maghiare. Pe aceștia seniorii noștri, în frunte cu Dr At. Marienescu, i-au luat la trei parale, li-au procurat și dat cărți, jurnale românești spre a putea învăța limba literară. Și tinerii

noștri făcură în puțin timp un sporiu atât de mare, cât chiar aceștia au început în Budapesta a edita o foaie românească scrisă cu mâna care să dedea din mână în mână spre citire. Aceasta foaie avea un conținut mai vîrtos beletristic și umoristic (caricaturile cele mai nimerite le făcea George Ardelean), din care apoi mai tîrziu, văzîndu-se tinerimea întărită spiritualmente, a răsărit jurnalul beletristic „A u r o r a R o m â n ă” sub redacțiunea nominală a Dlui Ioanichie M i c u l e s c u. Spre caracterizarea timpurilor de atuncea este destul de a menționa numai atîta, că de exemplu Iosif V u l c a n cînd a venit la Budapesta (1859), foarte rău vorbea românește, și în urmă se făcu cel mai activ literat și jurnalist român; Mihai Beșan în Budapesta învățase românește din fundament, și apoi a scris pentru „Concordia”, „Telegraful român”, și „Aurora română”, articole politice fulminante, dimpreună cu Titu Hațeg și Partenie Cosma au făcut studiu și din limba franceză, Ioan Man învățase italienește, iar cu un an mai tîrziu Saba Fercu s-a apucat de limba spaniolă. Bănățenii tot cîți erau au învățat franțuzește, pe cînd Alexandru Mocioni, firește prin educațiunea sa de acasă, era perfect; iar Dr At. M. Marienescu foarte înaintat în această limbă.

Va să zică; juriștii români de atuncea nu s-au îndestulit numai cu studiile academice, ci pe lîngă ocupațiunile, ce le aveau în diferite cancelarii ale avocaților, mai aveau timp de a se ocupa și cu studiile limbilor romanice, de cari e mare trebuință în viața practică.

Toate acestea însă n-au putut alina din destul setea tinerilor români pentru progresul spiritual. Ei au simțit lipsa de conveniri literare, și așa se întruniră în cvarterul lui P a r t e n i e C o s m a într-o societate literară, la început privată, sau cum îi zicea: secretă, care mai tîrziu s-a făcut publică sub numele de „S o c i e t a t e a P e t r u M a i o r”, și care există și astăzi în Budapesta. În aceasta societate tinerii noștri tot la două săptămîni care de care emula cu citirea operatelor proprie beletristice în limba română, acestea apoi se predau altora spre criticare, ceea ce se cetea în ședința următoare.

Secret însă n-a putut rămîne mult timp aceasta societate. Ea din îndemnarea Dlui A l e x a n d r u R o m a n, fiindcă tinerimea mult se interesa de aceste ședințe și avea deja și o bibliotecă tot în cvarterul lui Partenie Cosma, – esmise o comisiune de trei, constatorie din Iosif Vulcan, Mihai Beșan Teodor Man spre elaborarea statutelor societății. Proiectul fu dezbătut și definitiv stabilit în adunările tinerimei, și aceste cu o rugare separată Mihai Beșan, Ioan Iovița și Teodor Man (dacă mi-aduc bine aminte) le-au prezentat Dlui profesor de la universitate K o n e k, care pe acel timp era totodată și decanul facultății juridice. Aceste statute subcernute din senatul profesorilor academici la locotenența reg. din Buda, au adormit în Domnul pe mai mulți ani în arhiva Locotenenței, căci întrevenind iară provizorie, stăpînitorii de atuncea, străini de orice mișcare națională, și crescuți în școala conservativilor, nu voiau odată cu capul a concede dreptul de publicitate pentru societatea „P e t r u M a i o r”, (căci deviza nu mai era „p r o g r e s” și „l i b e r t a t e” ci s u p r i m e r e) cugetînd firește, ca din aceasta societate nevinovată va răsări arborele unei „Daco-Românie”, un greluș, ba chiar și astăzi umbla gîdăle ererii unor jurnaliști și politici maghiari.

Cînd însă Zichy Herman devenise Cancelariu aulic al Ungariei în locul conservativului Forgách: ieși la lumină și statutul tinerilor români și fiind provăzut cu clausula de întărire mai înaltă, societatea „Petru Maior” deveni publică, și ea trăiește ca atare pînă în ziua de astăzi. Va să zică: primul fundament al acestei societăți s-a depus înainte de pătrar de secol prin juriștii români de atuncea.

Firește, ca în asemenea împrejurări spiritul național al tinerilor români începuse a se dezvolta cu toată puterea, românii, ca atari, au voit să rămînă români pe lângă toate suprimările venite chiar și din partea Colegiului academic al profesorilor. Românii văzînd delaturată limba română și în biserica grecească-românească din Budapesta, care și pînă astăzi e constituită pe bază dualistică, (română și greacă) s-au amestecat și în trebile bisericești. Anume la „învierea Domnului” ori era săptămîna românilor, ori a grecilor, archimandritul grecesc, totdeauna începea grecește serviciul Dzeiesc, ceea ce nu corespundea parității, drept aceea tinerii români la prima ocaziune a învierii (Paștile) cînd liturghia avea să se țină românește, de la cel mai mic pînă la cel mai mare dis de dimineață s-au sculat și fără de a căuta, care dintre noi este unit ori neunit, s-au grăbit la biserică și îndată ce grecul a început grecește, tinerii români deloc au intonat cîntarea românească din toate răsputerile și a sugrumat cîntarea grecească a Archimandritului. Firește că aceasta făcu mare turburare în inimile grecilor, pentru care și Ioanichie Miculescu avuse unele neplăceri, dar în urma urmelor românii au învins, și de atuncea încoace r e c i p r o c i t a t e a între români și greci se respectează în biserică și pînă în ziua de astăzi.”¹⁴⁴

Activitatea societății a cuprins mai multe sfere de acțiune: literară, național-culturală. Cel mai important loc îl ocupă dezbaterile privind problemele de limbă și literatură. În cadrul seratelor literare, membrii își prezintă creațiile lor originale (nuvele, schițe, poezii, teatru, etc.). La aceste serate sau alte manifestații culturale organizate de studenții români din Pesta, participau foarte mulți membri a coloniei române de aici, bineînțeles și Emanuil Gojdu ¹⁴⁵

Partenie Cosma¹⁴⁶, care în timpul studenției a fost secretarul personal al lui Gojdu, a scris următoarele în Enciclopedia Română: „Ceea ce nu era lucru mic atunci și nu este lucru mic nici astăzi în Pesta, casa lui atît nainte cît și după 1848 era recunoscută de casă românească, unde toți Românii erau bine primiți și sprijiniți. În cancelaria lui advocațională aplica numai tineri Români. Trăiesc încă mulți din acei tineri universitari de odinioară, cari Duminicile și serbătorile după amiazi vara le petreceau în vila lui Gozdsu, unde fără nici o invitare erau bineprimiți și ospetați. Gozdsu își petrecea cu ei, glumea și cînta cu ei cîntece naționale, însuflețindu-i pentru idealuri naționale. Era unul din acei rari bătrîni din Ungaria, cari aveau ferma speranță în viitorul națiunii române...”¹⁴⁷

Tinerii români din capitala Ungariei aveau relații foarte bune cu Gojdu. Neavînd urmași, împreună cu soția sa Anastasia, le ținea de grijă, se comportau față de ei ca niște adevărați părinți. Vizitele studenților erau permanente, și se desfășurau într-o atmosferă amicală, precum vom vedea mai jos din reamintirea unui student, semnînd *Bihoreanul*:

„...Un patron ...mare și ...puternic al tinereții române era fie-iertatul

Em a n u i l G o z s d u, cel mai renumit avocat și orator în toată Ungaria. Casa lui ospitală era totdeauna deschisă pentru tinerii români, și pentru noi iară o mică sărbătoare când adunați toți la un loc, mai în toată Duminica în timpul mai călduros mergeam pe picioare peste strada regelui și pădurița orașului afară la villa lui Gozsdu, situată aproape de pădurița orașului între șinele trenului Viena și Czegléd. Petrecerea noastră o conducea singur Gozsdu în persoana sa căci se puneă totdeauna în mijlocul tinerilor și conversa cu ei ca un tată adevărat cu pruncii săi când despre teme juridice, când din istorie, când despre politică, biserică, naționalitate. Experiența cea lată, știința profundă și totul atrăgătoriu de conversare a bătrînului Gozsdu pe noi, cei mai tineri juriști, într-atîta ne-a pus la uimire încît noi cel puțin niciodată nu-i contraziceam. Seniorii noștri, rigorosanții, duceau discursuri de regulă cu bătrînul, și eu îmi aduc încă bine aminte că mai vîrtos dintre ardeleni se afla cîte unul care nu era de acord cu Gozsdu în vederile politice, și-i contraziceau, ba chiar disputau cu el, – la ce expertul Gozsdu, crescut și cărunțit în onoruri între maghiari, adeseori îi accentua pe acei ardeleni cu asemenea expresiuni: „*voi sunteți încă tineri, înfocați și exaltați, dar mai tîrziu, ca bărbați așezați după ce ați dat de cîteva ori cu capul de perete, și voi veți cugeta întocmai ca mine*”. Odată un bănățean, care nu știa nimic ungurește, zise în ton de indignațiune: „de ce să învăț eu limba maghiară când maghiarul nu învață românește?” „Fraților răspunse Gozsdu în auzul tuturor – să știți, că pînă atuncea îi va merge bine românului, pînă cînd el va învăța și ungurește dar ungurul nu va învăța românește; căci vedeți, dacă Ungurii vor începe a învăța românește: atuncea de român nu mai este nici o lipsă, și românul cu greu, ori nicidecît nu va mai ajunge la atare funcțiune de stat.”

Altcum fie-iertatul G o z s d u era foarte mare amic al națiunei maghiare, și ca atare, totdeauna și la toată ocaziunea nu înceta a ne da sfaturile părintești ci: Să fim moderați, în pretensiunile noastre și cu orice preț să fim prietenii cei mai buni cu maghiarii, „căci – precum zicea adesea ori – ***aceste două națiuni sunt avizate una la alta, în bine și rău; cînd pierе maghiarul: pierе și românul, și vice versa, ambele sunt națiuni mici, dar bellicoase, ambele strîmtorate între colosul german și rus; dar dacă vom ținea strîns la olaltă, și vom da piept cu puteri unite ori cu Rusul, ori cu Neamțul: nu vom pieri una cu două.***”

După cina splendidă apoi ce ne-o dădea G o z s d u, au urmat cîntări peste cîntări populare, cari au durat adeseori pînă la miezul nopții; și bătrînul Gozsdu, să-l fii văzut, cum s-a pus în mijlocul tinerilor, cu ce suflet tînăr, și cu voie nemărginită cînta alături cu noi toate cîntecele pînă-n fine ! Nu e mirare apoi, dacă G o z s d u înaintea fiecărui tînăr român era obiect de cea mai profundă stimă, nemărginită iubire și sinceră alipire. A mărit aceasta venerațiune în tineri și împrejurarea, că punga mecenatului nostru adeseori se deschidea pentru alinarea neajunsurilor noastre.

Nici n-a practicat la dînsul jurist de altă nație, decît numai român.

La el și-a făcut praxa juridică în timpurile de mai nainte – precum știu – Ioan F a u r jude. reg. la Curie, răpausatul George P o p a, jude la tabla reg. apoi referent la cancelaria aulică în Viena și mai pe urmă Comite suprem al Comitatului Arad și

alții, iar pe vremile mele, adevărat înainte de 25 ani erau în cancelaria lui: renumitul jurist Dr. Demetriu H a ț i e g a n, Partenie C o s m a și Mihai B e ș a n.

Adeseori ne adunam mai virtos iarna și în oraș la casa ospitală a lui G o z s d u, unde cina totdeauna se începea cu – mămăligă cu lapte. Ardelenii trebuia să-l facă pe bucătar și să gătească mămăliga ceea ce totdeauna succedea de minune, dar nici unul dintre noi n-a fost în stare a mânca atîta mămăligă ca Gozdsu. Mult ne miram de apetitul grandios, ce-l avea bătrînul. „*Dacă* – zicea apoi în glumă – *l-ar alege de rege al românilor pe cel ce poate mânca mai multă mămăligă: apoi să știți fraților, că eu aș fi regele românilor, nu însă și a – mămăligarilor.*”

La anul 1861, – cînd G o z s d u, ca comite suprem al Carașului, a ținut vorbirea sa cea renumită în casa magnaților în favorul românilor, pentru care dînsul a primit ovațiunile cele mai călduroase din toate părțile locuite de români, - tinerii români din Budapesta au fost cei dintîi, cari în corpore au alergat la Gozdsu, i-au gratulat (oratorul nostru era Dr Nemeșiu ori Dr Marienescu ? nu-mi mai aduc bine aminte) și l-au salutat cu cea mai mare însuflețire, căci vocea sa valoroasă a o pus în pond pentru români. – „Sunt patriot maghiar”, zise Gozdsu între altele, – „ca avocat în toată viața mea am luptat pentru dreptate și pentru validitatea legilor, – ca român nu pot fi alta, decît liberal, și eu și în casa magnaților numai pentru dreptate și libertate mi-am ridicat cuvîntul, și țin, că cel ce predică neîntrerupt egalitate, libertate și frățietate, fără ca aceste idei sublime să le aplice și față de români: acela nu e bun patriot, căci diferitele naționalități din Ungaria le ațîță una contra celeilalte și mîna ape pe moară – absolutismului.”¹⁴⁸

Cu prilejul sărbătorilor creștinești și naționale, ca și la zilele onomastice, Gojdu, pînă la moartea sa, era înconjurat de mulțimea studenților universitari, în mijlocul cărora se simțea ca într-un plăcut cerc familial. În 1862, la împlinirea vârstei de 60 de ani, studenții români de la Pesta au organizat în cinstea lui un banchet, fiindu-i apreciate eforturile întreprinse pentru cauza învățămîntului și culturii românești, a bisericii ortodoxe. Despre acest eveniment se publică în *Concordia* următoarea notă intitulată *Onomastica*:

„Iestimp încă ca și în toți anii un număr frumos de onoratori al Dlui *Emanuil Gozdsu* se adunară la vila cea ospitală a domniei sale. Ziua decurse în petreceri și convorbiri politice-naționale. După jocul călușerilor improvizat din partea junimei române pe cîmpul verde de lîngă vilă, – seara către capătul cinei, unul dintre oaspeți închinînd în sănătatea onoratului, atinse mai multe momente din viața Domniei sale, între altele, că a fost român bun pe acelea timpuri, cînd aceea se părea a fi rușine, că a conlucrat a susține sentimentele celea naționali în sînul comunității române din Pesta, și că în casa magnaților singur a înălțat al său grai potinte în cauza națională, tot atîtea fapte ce merită recunoștința din partea națiunei, iar închinătorul crede a poate avea temeii spre a descoperi dorința, – ce a derivat-o a fi înrădăcinată și în nobila inimă a Domnului Gozdsu și a doamnei consoarte ce împarte sentimentele consoțului său, – cumcă prin productul talentelor ce i-a dat natura, punînd cununa faptelor sale, și va eterniza numele între Români.

Ilustrul bătrîn, sub impresiunea acestor cuvinte, ce se văzură ai fi preocupat toată ființa, mișcat de sentimente, cu vocea-i sonoră răspunse: „*Ca fiu credincios al*

bisericii mele laud Dumnezeirea, căci m-a creat Român; iubirea ce am cătră națiunea mea neîncetat mă îmboldește a stăruî în faptă, ca încă și după moarte-mi să erump de sub gliile mormîntului spre a putea fi pururea în sînul națiunii mele.”
[Subl. n. – M. B.]

Pădurița vecină răsună entuziastele vivate ale junimei electrizate prin aceasta descoperire a secretului unei inimi nobile.”¹⁴⁹

În afară de ședințele unde se dezbăteau problemele de limbă și literatură, Societatea „Petru Maior” a acordat o deosebită atenție și ședințelor culturale festive și acelor „conveniri sociale”, baluri, serate declamatorice, concerte, etc. Izvorînd din necesitatea unui contact mai strîns între membrii societății și colonia română din Budapesta, ședințele festive publice și balurile erau minuțios pregătite, iar membrii societății depuneau toate eforturile pentru reușita lor.

Dacă la început publicul român lipsea din sala de ședințe, nefiind familiarizat cu astfel de ocupații, cu timpul ajunge să aprecieze aceste acțiuni, pentru că erau unicele de acest gen în limba română. Ele se soldau de obicei cu un frumos cîștig pentru societate, fondurile fiind destinate fie creșterii bibliotecii, fie ajutorării studenților lipsiți de mijloace materiale. Foarte mulți români din Budapesta făceau suprasolviri, ajutînd cu bani și prin acest mod tinerii studenți. Printre ajutorii societății îl aflăm în loc de frunte pe Emanuil Gojdu. (v. Anexe)

Cele mai frecvente erau seratele muzical-literare urmate de dans. Comitetul organizator punea de obicei această manifestare sub patronajul unei personalități publice, iar audiența la public era foarte largă. Concertul și balul românesc din **23 februarie 1865**, a fost organizat sub patronajul soției lui Gojdu, **Melania Dumcia**. Despre acest bal s-a scris în presa timpului. În *Aurora română* putem citi printre altele: „(...) Din „Lucia di Lammermoor” cînta o arie frumoasă dșoara **Constanța Dumtsa (sora Strălucitei Doamne de Gozsdu)**. [Sub. n. – M. B.] Frumusețea muzicii italiene e cunoscută pretutindenea (...) Astăzi auzirăm o arie italiană destul de cunoscută, totuși ni se părea a fi nouă, căci dșoara C. Dumtsa execută cu o bravură și deplinătate rară, ce nu o aștepta nimenea de la o diletantă. Tonul sonor curat și dezvoltat pentru cîntare, școala, studiul fundamental și executarea perfectă ne îndeamnă a mărturisi că dșoara Constanța Dumtsa e mai mult de decît diletantă, căci ușurătate mai mare în purtarea tonului, și trile mai minunate eu cel puțin n-am auzit numai în teatru. (...) Publicul surprins de acest talent frumos dorea din inimă să mai audă cîteva arii române și maghiare de la filomela noastră. Aceasta dorință comună se manifesta în aplauze grandioase și gratularea cordială a celor ce erau aproape de tribună (...) Dșoara Dumtsa forma culmea cea mai strălucită a concertului.

(...) balul fu deschis cu un vals de Strălucita Doamna de Gozsdu între vivate entuziastice, deoarece în seara aceasta a binevoit a primi pe umerii săi sarcina a doamnei de casă, deci cuviința a adus cu sine a deschide balul cu un joc, care-l juca doi cu doi. (...).

Între pauza dansurilor, pe la 2 ore, cea mai mare parte a bărbaților și a femeilor se retrasă în salele de restaurant, unde atît din partea tinerimei noastre, cît și din a celei maghiare se ținură mai multe toaste de înfrățire. Mai tîrziu veni și Ilustritatea

Sa D. Gozsdu, și cu îndatinata sa oratorie țin mai multe cuvântări foarte bine nimerite. Ceea ce trăsări co schintea electrică pe toți, fu deducerea cuvântului „Oláh” din cuvântul maghiar „ólakó” (locuitor vechi). Nu lipsiră aplaudările grandioase.

Ilustritatea Sa documenta și acuma, ca totdeauna, că e amic sincer a tinerimei, căci nu numai că a venit în mijlocul petrecătorilor, nu numai că a luat parte la toastele cele numeroase, ci după pauză s-a pus în șirul dansatorilor, și a jucat cu sufletul tânăr cotilionul, căpătînd mai multe și mai frumoase orduri, decît unii tînări retrași.

Era frumos a vedea și pe Ilustra Doamnă în mijlocul jucătorilor, conversînd într-un ton foarte fin și amicabil cu toți oaspeții; tinerimea noastră în adevăr să poate simți fericită că Ilustra Doamnă primi sarcina doamnei de casă. Comitetul aranjatoriu își și descoperi mulțămîta sa cea mai adîncă după 5. ore, cînd Ilustra familia de Gozsdu părăsi sala între strigări zgomotoase de „să trăiască !”¹⁵⁰

Concertul și balul organizat a fost foarte reușit, a avut un echou pozitiv în rîndul coloniei române din Budapesta. Participarea Constanței Dumcia, sora soției lui Gojdu, la acest concert, și pe **Iosif Vulcan** l-a impresionat într-atîta, încît a publicat următoarea poezie.

Domnișoarei Constanța Dumcia

(La concertul din 23. faur.)

Ce dulce melodie,
Ce vers suav și blînd,
Ce lină armonie
S-aude răsunînd?!

Ascult cu admirare,
Și-mi sună ca-și-n vis
Un cînt din depărtare
Din splendidul Elis.

În pieptul meu stîrnește
Simțiri dulci, îngerești:
Și inima-mi plutește
În desfătări cerești.

Ești din cunună blîndă
A Serafimilor,
Ce farmecă și-ncîntă
Pe orice muritor?

Sau ești o filomelă
Strivită de dureri,
Ce cu cîntarea-i bela
Ne leagănă-n plăceri?...

Nu ești tu filomelă,
Seraf, încântător;
Ai voce mult mai belă,
Și cînti mult mai sonor.

De-ar auzi vr-odată
Această voce a ta,
Cu inima-ncîntată,
Suav te-ar admira.

Cu inima-ncîntată
Ruga-te-ar bucuros,
Să le înveți îndată
Să cînte-așia frumos.

Nu ești tu filomelă,
Seraf încântător;
Ești o sirenă belă
Cu ton amăgitor

Și orice om să fie,
Decumva i-ai cîntat:
Acela pe vecie
Ți-e sclav încătușat!¹⁵¹

Înmormîntarea lui Gojdu și păstrarea memoriei sale în rîndurile tinerilor din Pesta

Spre sfîrșitul vieții, meritele activității lui neobosite îi sînt recunoscute și apreciate atît de conașionalii săi, cît și de autorităților statului. În 1876 a fost decorat cu Ordinul Leopoldin cl. a III-a, iar în 1869 a fost numit jude la Curtea Supremă a Ungariei, funcție pe care a deținut-o pînă la moartea sa.

În 1869 și-a întocmit testamentul, semnat la 4 noiembrie, prin care hotărea ca averea sa să fie administreată de o fundație, care-i va purta numele și din veniturile acesteia să se acorde burse pentru studii.

La doar cîteva luni de la semnarea acestui testament, la 3 februarie 1870, Emanuil Gojdu s-a stins din viață. La 5 februarie a fost înmormîntat în cimitirul Kerepesi din capitala Ungariei. Despre înmormîntare se relatează în presa vremii. *Telegraful Român* din 6 februarie 1870 relata astfel: „Ieri la 3 ore d.m. furăm martorii celui mai trist act, a înmormîntării neuitatului bărbat Emanuil Gozsdu, care a lăsat prin testament ce s-a deschis îndată după moartea sa, toată averea de mai multe sute de

mii, spre înființarea unei fundațiuni pentru tineri, preoți și învățători săraci de religie greco-orientală. (...)

La înmormântare se văzuse afară de rudeni un număr ne mai văzut pînă aci de condolenți, între cari erau: dirigători, septemviri, judi, oficianți, ministeriali, avocați, telegrafiști (români) studenți, cetățeni din Pesta și din provincie, de toate naționalitățile, religiunile etc.

Ceremonialul se împlini prin parohul român din Pesta, asistîndu-i încă parohul local sîrbesc și grecesc.

La trăsura funebrală erau prinși 6 cai îmbrăcați în pînă neagră, pe amîndouă părțile haiduci, studenți și telegrafiști cu făclii aprinse.

După ce fu lăsat trupul mortului în criptă, se ridica unul dintre dd. condolenți pe una colină, și ținu una cuvîntare excelentă, foarte nimerită, prin care aminti meritele lui Gojdu, ca comite suprem și membru al casei magnaților, apoi ca testatoriu; accentuînd întru altele, ca: Pe Gojdu mulți nu numai că l-au cunoscut, ba chiar l-au condamnat; mulți au aruncat cu pietre asupra lui.

„Aceștia rămîn acum rușinați, și trebuie să se închine cu pietate naintea mormîntului celui sfînt, naintea faptei fără exemplu, naintea primului factor pentru promovarea românismului etc. etc.”

Fini cuvîntarea funebrală cu: „Fie-i țărîna ușoară, că memoria-i va fi eternă!” la ce toată inteligența cu un glas striga: „eternă să fie!”¹⁵²

Din partea tinerilor români din Pesta, **Simion Botizan**, în anul 1868–69 secretar al Societății „Petru Maior”, a rostit următorul discurs funebral la înmormîntarea lui Emanuil Gojdu:

Doamnelor și Domnilor!

Invitat de confracții și amicii mei și mișcat prin sentimentul de pietate ce am pentru memoria lui Emanuil Gozdsu, mi-am luat trista dar, pentru mine, onorifică sarcină d-a vă adresa, cu aceasta duioasă ocaziune, cîteva cuvinte sincere.

Dnelor și Dnilor! Bine ați făcut, că ați venit, să petrecem la locul răpausului etern, umbra unui suflet nobil. Bine ați făcut, că n-ați întîrziat a oferi fericitului Emanuil Gozdsu tributul pietății și al stimei din urmă. Permiteți-mi, dară, să vă mulțumesc, în numele memorie lui, pentru acest devotament, și să vă rog, să nu vă îndoiiți a mai consacra încă, acestei dureroase și solemne ocaziuni, cîteva momente; ca înainte de a ne despărți de acest loc de jele, să facem una modestă socoteală cu acel ce se duce astăzi din mijlocul nostru, se duce în alta lume, poate, mai fericite decît a noastră.

Cine a fost Emanuil Gozdsu – copilul sărac odinioară, apoi avocatul, membrul comunei bisericești române-grecești din Pesta, al mai multor societăți umanitare și de industrie, de mai multe ori deputat în camera țării, prefectul Carașului și, în fine, membru la curtea supremă judecătorească a Ungariei și cavalier al ordului leopoldin, – cine a fost el?

Lumea l-a cunoscut ca pe un om și creștin bun, cetățean loial, luminat și activ în toate momentele vieții sale. Ca cel mai distins și mai eminent avocat și jurist al

timpului său, el a fost apărător neobosit al dreptului și justiției. Pe câmpul industriei încă-și are meritele sale necontestabile; căci era econom bun și om al progresului și civilizațiunei adevărate. Ca deputat în legislativa patriei și-a avut principiile, păreriile și considerațiunile proprii, și, condus de acestea, el s-a luptat, a făcut ce a putut între împrejurările grele și vitrege, cu cari un reprezentant al națiunei române avea și are încă d-a se certa. Cine a fost și ce a făcut prefectul Emanuil Gozdsu? Poporațiunea Carașiului și ziarul din 1861 al camerei boierilor sunt mai competenți să ne spună. Dar cine nu-și aduce aminte de vocea energică și potinte, ce răsuna, atunci, de la înălțimea tribunei, cu un accent detunător, contra acelora ce și-au permis a insulta pe nefericita Transilvania, pe poporul român și suvenirite, lui mari și sacre? „Infandum regina jubes renovare dolorem!” zicea el către acei ce au înfipt, în decursul timpurilor nenumărate rane de moarte în corpul națiunei și patriei române.

Ultimele zile ale fericitului au fost consacrate justiției patriei noastre. Da, fecundele și vastele cunoștințe ale marelui jurist au fost apreciate deplin numai atunci, când puterile lui fizice numai erau destul de solide pentru a suporta sarcina mare și grea, impusă de înalta pozițiune de judecător; și în acest mod, sănătatea neobositului bărbat deveni una ruină; spiritul lui părăsi, în fine, acel corp infatigabil cu ajutorul căruia, prin una viață proba și activa, în timp de 68 de ani, el și-a știut crea una pozițiune din cele mai onorifice în societate și una avere din cele mai notabili; a știut să-și cucerească stima și respectul tuturor chiar și al dușmanilor săi. Dovadă e împrejurarea, că era să fie numit ministru în cabinetul actual al Ungariei. Da, Emanuil Gozdsu a fost un om, despre care se poate zice, cu drept cuvânt, că a t r ă i t!

Pentru cine a trăit el? Ultima faptă a lui a dovedit, pentru cine dînsul a trăit una, viața din cele mai laborioase și fructifere. Lumea n-a știut, cine este Gozdsu ca român, ce simte el ca român; lumea a fost nedreaptă față de sentimentele, intențiunile și aspirațiunile lui devotate Românismlui.

„Sărmana mea națiune!” suspina el, venerabilul bătrîn, vârsînd lacrime fierbinți, în ultimele clipe ale peregrinagiului său pămîntesc. „Sărmana mea națiune românească! cît de suferitorie mai ești! cum te maltrată nedreptatea! multe și grele sunt durorile tale! De ce nu pot, Doamne, să mai am una viață pe acest pămînt, să o consacru națiunei mele, să ajut a-i vindeca ranele seculari!” [Subl. n. – M. B.]

Așa vorbea căruntul Gozdsu, plîngînd ca un copil infant atunci, când asculta, pentru ultima oară, vocea sinceră a conștiinței sale românești, care îi dezveli durerile seculari ale poporului român, ranele aceluia popor, care, în timpuri grele de nevoi, când patria comună era în pericol, făcea din pieptul și brațele sale mori de apărare; care n-a fost niciodată perfid și trădătoriu al patriei sale, și a făcut și face sacrificii imense, de sînge și de avere, pentru țară și mai ales pentru tronul, ce se clatenă, nu de mult, cu desperațiune, sub loviturile acelor ce monopolizează, astăzi, grația și buna voință a Habsburgilor.

Da, Gozdsu plîngea, cînd, după multe și mari speranțe ruinate, văzu, la bătrînețele sale, cum poporul român e despoiat de toate cîte le-a avut mai sacre:

de țară, de limbă și naționalitate de toate mijloacele și condițiunile de conservare proprie; cum omnipotenții zilei le arunca afară din mizera colibă, în care el, acel popor bătut de soartă, își recrea odată membrele frînte de lucru și suferință; da, îl despoia de ultimul petec de pămînt, ca să n-aibă sărmanul, unde să-și plece capul, după ce va fi cîștigat, prin sudorile feței sale, darea și mare, pentru binele și comoditatea tiranilor săi.

Pe acest popor martir românul Emanuil Gozdu îl deplîngea de pe patul morții. Așa mi-a spus un amic al meu, care a fost martorul scenei dureroase, cînd Emanuil Gozdu s-a despărțit de lumea noastră. [Subl. n. – M. B.]

Da, Gozdu nu mai este între cei viețuitori. Umbra lui s-a mutat în patria eternă și ferice a lui Zape, Șincai, Șuluțiu ș.a., în lumea spiritelor mari și generoase, cari trăiră, pe pămîntul nostru, pentru binele, prosperitatea și mărirea Românisului, și cari vor trăi pururea, în inimele Românilor, ca niște monumente și dovezi eterne ale patriotismului, abnegațiunii și virtuților umanitare și naționale; vor trăi ca exemple mărețe de generozitate, ca modele sublime de cetățeni și români devotați țării și națiunii lor.

Da, Emanuel Gozdu încă va trăi pînă cînd românii vor fi români în țările dintre Dunăre, Tisa, Nistru și Carpați; va trăi în memoria poporului român, pe care dînsul l-a iubit, cum numai un copil fraged poate iubi pe dulcea sa mamă; și cumcă l-a iubit, Gozdu a dovedit, în modul cel mai generos, prin fapta sa nobilă și măreață, ultima în viața lui, cînd a pus pe altarul națiunii sale cea mai însemnată parte a fructelor unei vieți active, un capital de 300–400 mii florini v.a., pentru promovarea binelui spiritual și material al poporului român.

Românii nu pot fi indiferenți față de acest sacrificiu frumos; recunoștința lor va încununa cu venerațiune eternă acest monument măreț al românului Emanuil Gozdu.

„Sărmana mea națiune românească!” exclama el cu durere. Ferice de tine, națiunea mea martiră, adaug eu, ferice de tine, cînd vei avea mulți fii generoși ca Emanuil Gozdu; căci numai atunci vei putea merge înainte pe calea progresului și a prosperității tale; atunci numai vei putea respinge loviturile de moarte, ce ți se impart de dușmanii tăi neîmpăcați ca și de fiii tăi perfizi.

Idele mari, precum libertatea și prosperitatea unui popor, se pot realiza numai prin bărbați mari și prin sacrificii mari. Emanuil Gozdu a fost unul din acele fenomene rari și sublime, cari și-au dat misiunea de a trăi pentru binele și mărirea poporului român. Și lumea s-a convins despre aceasta numai după moartea lui. „Numai după moartea mea Români vor vedea, cine a fost Gozdu!” zicea el.

Permiteți-mi, acum, venerabilă consoartă, fidelă și fragedă soție a nemuritorului bărbat și voi consîngeni, amici și colegiali, permiteți-mi a vă adresa și vouă două trei cuvinte. Știu și simt, cît de grele și sfîșietoare sunt momentele despărțirii de acela, cu care ați împărțit plăcerile și durerile unei vieți, pe care l-ați iubit și care v-a iubit; dar mîngîiați-vă cu noi dimpreună, alinați vă rog, durerile inimei voastre în conștiința, că soțul bun, fratele, amicul și colegul vostru iubit trăiește și va trăi dimpreună cu voi în stima și iubirea națiunii române. Da, voi încă aveți partea

voastră în monumental etern, care va spune venitoriului: cine a fost și ce a făcut Emanuil Gozdu.

E bine, umbră nobilă și generoasă! noi n-am venit aci cu gîrlande de flori nici cu una piatră rece de marmură, să însemnăm și să decorăm gîla, ce acoperă scumpele tale oseminte, nu; ci am venit, să-ți votăm, în numele Românismului și al venitoriul nostru, recunoștința sempiternă pentru marele act, cu care ți-ai încununat activitatea lumească, iubirea și devotamentul pentru națiunea ta duioasă. Nimeni în lume nu ți-ar fi putut ridica un monument mai splendid și mai nepieritor decît cel creat de tine, spirit nobil și nemuritoriu!

*Eternă să fie memoria ta!*¹⁵³

Anual, bursierii „Gojdu” și membrii Societății „Petru Maior” din Budapesta, în semn de recunoștință față de creatorul fundației, participau la parastasul ce se organiza la mormîntul lui Gojdu în cimitirul Kerepesi. Cu această ocazie, se țineau discursuri și se intona cîntecul lui Ciprian Porumbescu *Adusu-mi-am aminte*.¹⁵⁴ Ioța lu Toboc, un fost bursier al Fundației Gojdu, în ziarul *Drapelul* își reaminteste despre atmosfera acestor comemorări și despre alte lucruri:

„(...) Eram student pe primul an (...) Nu-i deci de mirat, că pînă ce am ajuns la universitate nu m-am avîntat la un discurs, ci e de mirat, că deja în a doua lună a vieții mele „universitare” am ajuns să fiu „interpretul” sentimentelor tinerimei romîne la m o r m î n t u l l u i G o z s d u în cimitirul din Kerepes al Budapestei.

Dar nu e meritul meu. Eram bursier (noi ziceam pe atunci; stipendist) al fundațiunei Gozdu. Aveam 200 fl. la an. Și s-a introdus deja mai naite obiceiul, că în preseara zilei morților, după ritul catolic, cînd întregul cimitir se scaldă în flori și lumini, să depună și bursierii acestei fundațiuni o cunună pe mormîntul marelui mecenat, iar unul din ei să rostească un discurs cu acest prilej. Banii pentru cunună îi dă fundațiunea, numai discursul trebuie să-l facă studenții.

Și cum pe multe terene e la noi lume întoarsă, așa e și cu acest discurs. În loc de nobilă emulație se îmbulzesc toți ca Grecii la temniță. De obicei pe cel mai tînăr cade sarcina acestui discurs. În loc să vorbească unul din cei mai bătrîni cu măduvă și conținut, ca să aibă cei tineri să experimenteze, tocînd la fraze fără conținut, ceea ce reduce foarte mult din valoarea acestui act, care merită mai multă atențiune.

Și apoi încă ceva. Figura lui Gozdu e îmbrăcată într-o negură deasă. Nime nu și-a luat osteneala a ne da o monografie ca lumea despre acest mare mecenat. Din contra, în public cursează cele mai jenante pări.

Ce știam eu pe acea vreme despre Gozdu? Că a lăsat o mare avere ca fundațiune pentru studenți săraci. Dar nici aceasta n-a făcut-o el din îndemn propriu, ci pus la cale de Șaguna. Căci... și acest căci mă supără rău... căci Gozdu toată viața lui n-a fost Român bun, ba a fost chiar renegat. Dacă n-ar fi lăsat averea sa ca fundațiune n-ar fi vorbă bună de spus despre el. Așa însă și-a răscumpărat păcatele vieții prin banii lăsați nației și bisericii.

Cam aceasta e imaginea lui Gozdu în ochii tinerimei neorientate. Și noi pe atunci toți eram neorientați. Nu știu cum e astăzi, dar pe atunci gîndeam cu oarecare genă

la acest nume. Nu era deci mirare dacă se lăpădau toți de onoarea dubioasă a rosti un discurs de preamărire la adresa unui nume, de care sufletele noastre neprihănite se feriau.

Între asemenea condiții mi-am făcut discursul, primul discurs [în 1887 n. n. – M. B.], copleșit de conștiența că fiecare vorbă ce spun e minciună. Recitind astăzi [1907 n.n. – M. B.] discursul meu de atunci îmi bate sîngele în cap de rușinea ignoranței. Am spus despre Gozdsu că s-a născut, a fost fișpan și a murit lăsînd o avere ca fundație și am distins între bărbații ce luptă pentru nație și între cei ce... preferă a aduna bani ca să-i lase nației.

Dacă nu toți contemporanii l-au apreciat după valoare pe Gozdsu e de înțeles, așa se întîmplă cu cei mai mulți bărbați mari, dar că după moartea lui atîția ani să mai stăpînească așa o ignoranță e păcat strigător la cer. În decursul studiilor mele ulterioare asupra trecutului nostru mai apropiat m-am întîlnit des cu figura lui Gozdsu. Ce altă e lumina în care-l văd eu astăzi. Ce idei mari și ce sentimente generoase au stăpînit viața acestui bărbat al nostru!

Ce nedreptate ne facem nouă, cînd îl considerăm ca renegat. La ce înălțime a stat Gozdsu d.e. în discursul său, cu care a deschis la 1861 ca prim-comite congregația comitatului Carașului. Unde suntem noi astăzi?! Ce concepții mari conțin articolii lui din tinerețe, corespondența lui cu contemporanii, faptele lui mărețe, a căror încheiere firească a fost fundația ce a lăsat-o.

Și noi nu-l știm, nu-l cunoaștem. Depunem de datorie cu genă sufletească cununa pe mormînt la 1 Novembre, iar în Dumineca Tomii cetim testamentul în catedralele celor trei dieceze, cu ocazia parastasului impus la Congres. Și încolo – vorba ăluia – nici aiu n-am mîncat și nici gura nu-mi miroasă.

Dacă actualul comitet al fundației nu se poate hotărî a da cele vreo două-trei mii coroane pentru o monografie a lui Gozdsu, ar trebui să ne adunăm noi foștii bursieri și dacă fiecare am da numai un percent din suma ce am beneficiat am avea berechet bani pentru acest scop.

Iarăși m-am pierdut în reflexii. Scuzați. Dar cred că e bine să se spună și aceasta odată. Să revin însă la acum douăzeci ani.

Pe vremea aceea ținea locul de acum al lui Bogoevici, [bibliotecar al Societății „Petru Maior” n.n. – M. B.] o figură caracteristică a vieții noastre: Romulus Miculescu, mîna dreaptă a lui G. Szerb, prieten din copilărie și de studii cu el. Acest „Romulus”, cum îi ziceam, era reprezentantul geniu al mediului în care a crescut. Român teribil dar pe ungerie. Vorbea cu predilecție ungurește, dar spunea cu mîndrie că-i „oláh”. În ziua de 1 Novembre venea cu noi, declama „De n-a pierit Românul!” și apoi nu-l mai vedeam între noi pînă în celălalt an, cînd iarăși ne declama „De n-a pierit Românul!”

Cînd îl căutam însă noi și îi solicitam sfatul și ajutorul, era gata și sufletul să și-l dea pentru noi. Așa ne iubea. Dumnezeu să-l ierte, c-a fost om bun.

Rămas cu discursul în cîrcă m-am dus, recomandat de colegii mai vechi, la Romulus și el a deschis arhiva, punîndu-mi la dispoziție discursurile înaintașilor mei. Unul mai sarbăd decît altul. Atît am făcut și eu. Acum doarme și discursul meu la arhivă și sper că nu se va nărăvi cu celelalte.

(...) Între filele mele vechi am găsit și două texte de versuri, legate de această zi. Unul conține cântarea ce eram să o cântăm la mormînt și altul cântarea pe care am cântat cu corul nostru improvizat. Sunt documente ale vremii, cari merită să fie fixate.

Iată versul ce se cânta pe acea vreme la morți după o melodie cunoscută:

În planul cel secret
E un cîmp verzios
În jurul cercular
E un șes cu flori pompos.

În stratul cel măreț
De ruji și tulipan
Vedem un fir străpuns
De-al sorții arc tiran.

Priviți la-acest mormînt
Cum dînsul doarme lin,
Ce vistier ascuns
Cuprinde-n al său sîn.

Ah! fir car-ești uscat
Fii binecuvîntat
Te las cu braț înalt
Care ești înmormîntat.

Ni s-a spus că versul acesta piramidal l-a adus amicul Gorgoș din Banat. Și fapt e că ulterior i-am dat de urmă pe aici. Unii îl atribuie fericitului cântăreț național „Niță Orbul” din Lugoj.

Bunul nostru simț ne-a oprit să mai perpetuăm cântarea acestor versuri și după ce n-am avut altele la dispoziție, ne-a improvizat colegul Ghiță Pop, acum profesor în București, după melodia veche următoarele versuri, cari nu știu de se mai cântă astăzi, dar negreșit merită să fie reproduse în aceste amintiri:

Pe lîng-acest mormînt,
În care doarme blînd
Un binefăcător,
Vă strîngeți fraților.

O Doamne-al tuturor
Părinte-ndurător
Ascultă al nostru grai
Și-l odihnește-n rai

În lume-i un mister,
Popoare, oameni pier,
Dar faptele trăiesc
Și-al lor nume vestesc.

Și tu din fii în fii
De nou vei tot trăi
Și vor slăvi cel lut
În cari te-ai prefăcut.

Ne-am ajutat cum am putut. Am aranjat după auz melodia veche cu acest text pe patru voci și am cântat în cimitirul Kerepesi de s-a adunat lumea a minune la auzul accentelor străine urechei lor.”¹⁵⁵

Istoria Fundației Gojdu (1870–1952)

Testamentul lui Emanuil Gojdu

„Gozsdu neavînd descendenți, și bolnav de mai multe săptămîni, simțind apropierea morții sale, făcu în 4 Noemvrie 1869 renumitul său testament, prin care se crea fundațiunea a lui Gozsdu.

El chema la sine ca martori testamentari pe colegii săi: Septemvirul Simeon Popovici, juzii curiali Aldulianu și Pușcariu, secretarul ministerial Cimponeriu și pe avocatul Florian Varga, cari subscrieră clauzula de atestare a testamentului – fără însă ca aceștia să cunoască cuprinsul lui.

Atunci zise Gozsdu cătră noi numai atîta, că ar vrea peste o sută de ani să se scoale din mormînt, ca să vadă ce s-a ales de testamentul lui? Apoi adause mai departe: Măi ! eu ca avocat am făcut sute de testamente pentru clienții mei, dar nu le-au putut ataca nimenea, și cred că nici testamentul meu nu-l va ataca nimenea! [Subl. n. – M. B.]

Cînd colo – la deschiderea și cetirea acestui testament [în ziua morții lui Gojdu, la 3 februarie 1870 n.n. – M. B.], văzînd atîtea rezerve într-o parte și în alta, cari toate puteau da șansă de procese, Aldulianu exclamă: „Să știi măi Pușcariule, că din tot testamentul acesta și din fundațiunea lui Gozsdu nu se va alege nimica!” Eu însă numai atîta putui reflecta: Vom căuta a le aplana toate!

Și într-adevăr defectele și dubiozitățile testamentului erau multe, – adevărindu-se și aici vechea zicală: că doctorul să nu se vindece el însuș pe sine.”¹⁵⁶

Cu aplicarea prevederilor testamentare au fost însărcinați Michail Széher, Gheorghe Ioanovici de Dulău și George Grabovsky de Apadia.

Testamentul s-a făcut în două exemplare dintre cari unul s-a trimis mitropolitului Andrei Șaguna, iar celălalt magistratului din Pesta.

În partea introductivă a testamentului (v. Anexe), Gojdu menționează bunurile personale care nu fac obiectul „conscriptiei”, care pînă este în viață rămîn în proprietatea soției sale Melania.

Averea lui Gojdu consta din: casa de pe str. Király, vila de la moșia din Rákos, terenuri, acțiuni la băncile „Pesti Hazai Első Takarékpénztár” și „Hazai Bank”, mobilier, argint, aur, pietre scumpe, cai, vite, trăsuri și care, unelte, etc.

Între moștenitorii legali ai averii agonisite de Emanuil Gojdu se numără copiii Iuliei Mandrino, măritată cu Petru Margaritovici, (fiică a surorii Anastasiei Pometa), în mod expres fiind amintit magistratul Mihail Mandrino, căruia îi reveneau anual 360 fl. Aceștia le revenea 12.000 fl.

Melaniei Gojdu (născută Dumcia, a doua soție) i-a lăsat o rentă anuală de 6.000 fl. Dacă se căsătorea din nou, urma să primească 60.000 fl. Dacă nu se căsătorea, murind ca văduvă a lui Gojdu, primea – pe lîngă renta anuală – și suma de 25.000 fl.,

ce urmau a fi întrebunțați conform prevederilor testamentului defunctei (dacă l-ar fi întocmit).

Tot pe seama soției, Gojdu a lăsat și cheltuielile de înmormântare: „Astrucarea rămășițelor mele pămîntești o încredințez iubitei mele soții, însă o rog, ca să facă cît se poate de simplu și cu cheltuieli cît se poate de puține, chemînd să funcționeze numai exclusiv preotul român din Pesta; în loc de cheltuieli zadarnice să împartă între săraci în prima sîmbătă după înmormîntarea mea o sută (100) fl. v. a.; fie încredințată iubita mea soție că luxul costisitor de o oră întru nimica nu va schimba judecata lumii, care asupra fiecărui om numai după moartea lui s-a obișnuit a se spune fără rezervă. Cu privire la înmormîntarea mea mai fac următoarele dispozițiuni: a) trupul meu pus provizoriu în un sicriu de aramă să fie așezat lîngă sicriul primei mele soții în cripta familiei Pometa ridicată de mine; b) după moartea soției mele Melania Dumtsa să se facă o criptă nouă în despărțămîntul destinat pentru români, și atunci rămășițele mele să fie mutate în cripta cea nouă lîngă trupul soției mele a doua.”¹⁵⁷

Dispozițiile testamentare privind crearea fundației sînt cuprinse în articolele 7–10. După lichidarea datoriilor, a dăniilor ce urmau să se facă și după cheltuielile de înmormîntare, Gojdu a precizat că lasă întreaga sa avere „*acelei părți a națiunii române din Ungaria și Transilvania, care se ține de legea orientală ortodoxă*”, pentru a se înființa „Fundațiunea Gozsdu”. În articolul 9 Gojdu revine asupra drepturilor soției sale legate de fundație și față de ceilalți moștenitori: „La caz cînd în testamentul acesta s-ar ivi astfel de îndoieli, după cari drepturile soției mele s-ar vedea a fi în colisiune cu interesele masei ce testez, sau cu drepturile erezilor mei, rog pe executorii testamentului meu și pe autoritatea competentă, a explica astfel de îndoieli în tot cazul în favorul soției mele, pentru că în lumea aceasta numai față cu soția mea iubită mă simt dator cu recunoștință, și de aceea în nici un caz nu aș vrea să o amărăsc.”¹⁵⁸

Această dispoziție a fost considerată atît de către executorii testamentului, cît și de către cercetătorii care au studiat istoria fundației, punctul delicat al hotărîrii testamentare. **Ioan cav de Pușcariu** despre acest punc nevralgic scrie următoarele:

„Fundatorul Gozsdu prin testamentul său institui o reprezentanță de administra-re a fundațiunei sale, din cei trei arhieri români și de cîte doi membri civili din fiecare eparhie subordonată congresului național-bisericesc, – dar ca controlă mai puse și pe trei executori testamentari și pe văduva pînă mai trăiesc, apoi pe familia Poinâr descendentă de la moșul său după mamă, și dădu drept și guvernului să aibă grije, ca fundațiunea să nu se prăpădească, – apoi ca capac la toate mai adaugă la testament și condițiunea, că la caz de orice proces ce s-ar isca între văduva lui și între fundațiune, judecătoria să decidă totdeauna în favoarea văduvei. Și asta era partea cea mai primejdioasă a testamentului – călcîiul lui Achilles, – care putea zădărnici toată fundațiunea. Atunci mi-am adus aminte de cuvintele lui Aldulianu, că nu se va alege nimic din testamentul și din fundațiunea lui Gozsdu. Dar Aldulianu încă muri la un an după Gozsdu, și în locul lui de notar în reprezentanța lui Gozsdu

intrai eu ca fac-totum mai optimistic. Într-adevăr văzînd văduva partea cea slabă a testamentului era gata să pășească în contra fundațiunei.

Testamentul mai avea și o altă dispozițiune în sine superfluă, deoarece el destina-se fundațiunea sa numai pentru Români de confesiunea greco-orientală și de aceea nu mai era de trebuință de a mai adăuga și o excludere taxativă a Sîrbilor și a Uniților, pentru că taxarea și așa nu era completă – dar ea făcu sînge rău la Sîrbi și la Uniți tocmai pentru taxarea lor expresivă. De aci urma, că Sîrbii și Uniții mai distinși (nomina sunt odiosa) apropiindu-se de văduvă o instigară în tot felul de a ataca testamentul. Așa văduva luînd pe unul dintre cei mai renumiți advocați din Budapesta, pregăti o incuză, în care pretindea, că pînă trăiește ea, i se cuvine administrarea și folosința rămasului etc. Eu înțelegînd despre aceasta, cerui deslușire de la văduvă, care îmi și arăta incuza, gata să o predea la tribunal. După ce am cetit-o, i-am spus văduvei apriat intonînd, că dacă ea va băga astăzi incuza la tribunal, reprezentanța mîine insinuă concurs și licvidare a rămasului, arătîndu-i starea activelor și pasivelor, și eventualitatea vînzării în licitațiune publică a tuturor obiectelor rămasului, din care de abia va ieși prețul jumătate al inventarului, – și atunci nu se va realiza fundațiunea lui Gozsdu, dar și ea – văduva va rămîne fără subvențiune.

După ieșirea mea de la văduvă, care ședea pe atunci în vila de vară, intră la ea îndată prezidentul tablei regești Nicolau Mihailovici, Sîrb, dar care trăise mult printre Români, și amic de casă al văduvei, – care îi descoperi incuza, și ce am zis eu la ea. Atunci Mihailovici, jurist bun și om de omenie, dezaproba incuza, și o înduplecă a recede de la ea, ceea ce văduva și ascultă, lăsîndu-se de aici încolo în privința tuturor competențelor ei la loialitatea și buna intențiune a reprezentanței fundamentale. Dar și reprezentanța apoi s-a purtat loial și echitabil cu ea pînă la extrem, împăcîndu-se cu ea pentru cele 11 acții ale cassei de păstrare și 20 acții ale morii Concordia – nefiind girate – ca 3/4 din dividendele lor să le tragă văduva cît trăiește, s-a învoit a-i plăti pe lîngă intertențiunea anuală de fl. 6.000 și contribuțiunea după aceasta, i-a solvit escontentarea de fl. 60.000 îndată ce s-a măritat a doua oară, etc., – pentru că reprezentanța voia cu tot prețul a încunjura orice proces nu numai cu ea, dar și cu ceilalți pretendenți ce se sculară în contra fundațiunei, – ca nu cumva devenind rămasul pe mîna unui curator ad-actum. Mai avea testamentul și defectul acela, că nu preciza cine să aleagă pe prezentanții civili, și că în privința acestora dispuse, că între ei să fie cel puțin (legalább egy) unul din familia Poinár, care să aibă vot deciziv (döntő szavazát), de unde aceștia deduceau concluziuni extreme etc. Dar și față de această familie reprezentanța s-a purtat loial și cu o liberalitate generoasă, pînă ce s-au convins și ei deplin, că fundațiunea lui Gozsdu are să ridice familia la cultură și vază pentru tot viitorul ei.

Deci în bună înțelegere a reprezentanței cu văduva și cu familia Poinár s-a putut stabili literile fundamentale întărite și de minister, apoi regulamentele afacerilor interne, de casă și de administrațiunea bunurilor, de întregirea reprezentanței și celelalte, încît astăzi afacerile fundamentale decurg regulat și limpede. Tot așa de culant s-a purtat reprezentanța și cu neamurile laterale ale fundatorului, și anume cu copiii Iuliei Mandrino măritată Margaretovici, care a fost fata surorii soției celei dintîi a lui Gozsdu Anastasia Pometa; - de asemenea și nepoții de la altă soră a primei soție

a fundatorului, Getző-Sztupa și Mandrino, cari susțineau, că o parte din averea fundatorială a fost câștigată de Gozsdu pe timpul primei sale soții, a mătușei numiților nepoți. Mai păstrez între epistolele lui Șaguna și pe aceea, în care-și descoperă mulțumirea și bucuria, că ne-am putut împăca și cu neamurile acestea.”¹⁵⁹

Pentru buna funcționare a fundației, Gojdu prin testament a stabilit următoarele norme:

– Reprezentanța fundației să administreze averea sa, pentru a o spori, în condiții avantajoase.

– Cele 54 de acțiuni bancare să fie păstrate ca „izvor sigur de venit”.

– Reprezentanța să fie compusă din „mitropolitul sau arhiepiscopul oriental ortodox român”, din „toți episcopii orientali ortodocși români din Ungaria și Transilvania” și „toți afiti, și afară de aceștia încă trei bărbați laici autoritativi, cunoscuți pentru onorabilitatea lor, și pentru trezirea lor împreună cu sentimente de devotați români orientali ortodocși, la acăror alegere să aibă vot decisiv soția mea, chiar și dacă s-ar fi măritat, executorii testamentului meu, dacă vor mai fi în viață. Asemenea rudeniile mele cari poartă numele Poynár de Király-Darócz din comitatul Bihorului; din această familie Poynár, dacă se va afla vreun individ capabil în ea, cel puțin unul să fie ales în reprezentanță.”;

– Averea rămasă fundației să fie trecută sub „controlul cuviincios în casa mitropolitană română, să-l depună spre fructificare la locuri sigure și cu credit solid; pînă atunci să-l depună sub numele fundațiunei la casa de păstrare din Pesta, Oradea mare, Arad și Sibiu;

– Timp de 50 de ani (1871–1921) să se capitalizeze 2/3 din veniturile fundației cu „cametele cametelor, respectiv cu venitele venitelor”; iar 1/3 să se distribuie burse „acelor tineri români de religiunea răsăriteană ortodoxă, distinși prin purtare bună și prin talente, ai căror părinți nu sunt în stare cu averea lor proprie să ducă la îndeplinire creșterea și cultivarea copiilor lor.” Se stabilește ca principiu general: „ca stipendiile să se facă după cerințele împrejurărilor locale și după gradele claselor școlare, anume: studenților în țări străine sau în Budapesta, respectiv ascultătorilor de științe mai înalte, să se dea stipendii mai mari decît acelora cari studiază în provincie și respectiv în școli inferioare: stipendiile anuale, destinate celor dinții, să nu fie mai mari de 500 fl. și mai mici de 300 fl., – iar pentru cei din urmă să nu fie mai mari ca 300 fl.”

– În perioada următoare de 50 de ani (1921–1971) să se capitalizeze 3/5 din veniturile anuale, iar 2/3 să se ofere ca burse studenților de la universități, dar și „tinerilor care voiesc a se califica pentru cariera artistică, preotească și învățătoarească”;

– În a treia perioadă de 50 de ani (1971–2021), urmau să se capitalizeze 50 % din venituri, iar din cealaltă parte „să se ajute, după principiile de mai sus mai mulți tineri studenți, însă să se remunereze din venit și preoți și învățători săraci cu însușiri eminente, familie numeroasă, și îmbătrîniți”;

– În a patra perioadă (2021–2071) să înceteze capitalizarea și să se formeze un fond de rezervă din 1/10 a veniturilor anuale. Restul bunurilor „să se întrebuițeze pe lîngă sus expusele ajutoări, pentru orice alte scopuri religioase ale românilor de

religiunea ortodoxă răsăriteană, după buna chibzuire a majorității reprezentanței, avînd în vedere prosperitatea și înflorirea patriei commune, a bisericii răsăritene ortodoxe, și a națiunii române”;

– O mențiune specială se face în testament, ca la acordarea bursei „să aibă înființate Poynării din Bihor, care se trag din neamul moșului meu după mamă, Dimitrie Poynár, dacă vor rămîne credincioși religiunii răsăritene ortodoxe”. Ioan Lupaș observa în această dispoziție, legătura sufletească între Emanuil Gojdu și mama-sa, născută Ana Poynár, pe care a pierdut-o la vârsta de 14 ani. Pînă la bătrînețe o pomenea cu mare duioșie.

– Membrii fundației să lucreze fără remunerație materială, „simțindu-se remunerați prin conștiința, că au ajutat și ei la prelucrarea materiei date de mine spre înflorirea iubitei națiuni”.

– Reprezentanța fundației să prezinte rapoartele de activitate „publicului mare”, prin intermediul publicațiilor vremii „prin foaia oficială ungurească și prin trei foi române mai răspîndite”; dacă în administrație se comit erori, atunci poate interveni și „inspecțiunea guvernială, care va fi normată și definită prin lege”.

Gojdu a dispus că, indiferent care vor fi relațiile cu coreligionarii sîrbi sau cu românii greco-catolici, „fundațiunea mea nicicînd sub nici un titlul să nu se poată face obiect de discuțiune; – asupra soartei acestei fundațiuni nu numai votul, dar nici chiar opiniunea sîrbului și a românului unit să nu se asculte”.¹⁶⁰

„Gojdu a manifestat o vădită rezervă, chiar o neînțeleasă împotrivire, față de minoritatea religioasă greco-catolică a societății românești... Sînt în testamentul lui Gojdu și alte referințe restrictive referitoare la greco-catolicii români. Cu toată atitudinea lui Gojdu față de românii uniți cu Roma, pare de neînțeles că mitropolitul de la Blaj, Alexandru Șterca Șuluțiu, într-o scrisoare „îl încarcă pe Gojdu cu atribuție ornate”.

Tot greu de înțeles și de aprobat este apologetica globală a lui Gojdu pentru o națiune străină din vestul apropiat, împărțită în patru religii și, totodată, ostilitatea lui față de singura minoritate religioasă greco-catolică română care, totdeauna, a fost organic integrată în sensibilitatea și activitatea națională, politică, culturală și de alt fel a românilor din Transilvania.

Una din explicațiile exclusivismului religios al lui Gojdu s-ar putea atribui și împrejurării că marele mecenat cunoștea și prețuia, deosebit de mult, marea importanță pe care au avut-o ortodoxia și parohiile ortodoxe în conservarea, afirmarea și solidaritatea națională a macedonenilor români din Peninsula Balcanică. Unitatea religioasă de acolo Gojdu o voia pe seama românilor de pretutindeni.”¹⁶¹

Pentru ca dispozițiile testamentare în cursul timpului să nu se dea uitării, Gojdu a dispus ca testamentul său să fie citit în fiecare an, în toate bisericile parohiale române ortodoxe, la 9 februarie după calendarul vechi, cînd era ziua sa de naștere.

Fundația Gojdu între anii 1870–1918

Fundația a fost înființată prin actul testamentar din 4 noiembrie 1869 și a început să funcționeze după moartea întemeietorului.

Potrivit prevederilor testamentare, averea lui Gojdu urma să fie administrată de o reprezentanță, compusă din mitropolitul ortodox al Transilvaniei, episcopii ortodocși de la Arad și Caransebeș și din membrii laici, din care unul era din familia Poyvár din Bihor.

Prima reprezentanță a fost aleasă la 23 aprilie 1870, alcătuită din: mitropolitul Andrei Șaguna, dr.Procopie Ivacicovici, dr.Ioan Popasu, Ioan Alduleanu, Ioan Pușcariu, Ioan Faur, Dionisie Poyvár, George Mocioni și Nicolae Ioanovici. Reprezentanța avea sigiliul și inscripția: „*Lăsați pruncii să vină la mine. Fundațiunea Gozdu 1870*”. Reprezentanța era aleasă din trei în trei ani. Fundația a fost situată sub patronajul Congresului național bisericesc ortodox. Gojdu a stabilit ca să se trimită guvernului un raport anual despre gestiunea fundației. De fapt, administrarea ei a fost autonomă, fiind condusă de Mitropolit împreună cu un Consiliu.¹⁶²

Pe parcursul anilor, reprezentanța a numărat printre membrii ei pe mitropoliții: Andrei Șaguna, Miron Romanul, Ioan Mețianu și Nicolae Bălan; pe episcopii: Procopie Ivașcovici, Iosif Goldiș și Ioan Papp de la Arad, Ioan Popasu, Nicolae Popea și Miron Cristea de la Caransebeș și Roman Ciorogariu de la Oradea. Printre membrii distinși îi enumerăm pe: Ioan cav de Pușcariu (1870–1911), Ioan Alduleanu, Dionisie Poyvár, Iosif Gall (1870–1912), Atanasie Cimponeriu, George Stupa, Iacob Bologa, Gheorghe Șerb (1885–1914), Partenie Cosma (1892–1922), Alexandru Mocioni, Avram Berlogia, Octavian Costea, Antoniu Mocioni, Vasile Almășan, Ioan M. Roșu, Demetriu Ionescu, Andrei Bîrseanu, Gheorghe Comșa, Ghenadie Bogoevici, dr. Ioan Mihu, protopopul Emilian Cioran ș.a., personalități de seamă din viața bisericească, politică și culturală a Transilvaniei și Ungariei.¹⁶³

„Dintre aceștia, rolul hotărîtor în bunul mers al afacerilor Fundației l-a avut Ioan Pușcariu. În mai multe rînduri Fundația a fost amenințată cu desființarea. În primul rînd, îndată după moartea întemeietorului, cînd văduva sa, Melania, îndemnată de unii, nemulțumiți de dispozițiile testamentare deosebit de favorabile fiilor Bisericii noastre, se pregătea să atace testamentul prin justiție. Acest lucru era destul de ușor, căci el cuprindea mai multe vederi vulnerabile, între care și aceea, ca în caz de proces, judecătoria să decidă întotdeauna, în favoarea văduvei. A fost nevoie de tactul și părerea lui Ioan Pușcariu, ca procesul să fie evitat și Fundația salvată. De asemenea în urma repetatelor pretenții ale rudelor lui Gojdu, tot Pușcariu a fost care a știut să le aplaneze în așa fel, ca să se evite procesele. Ca membru al Comitetului executiv al Reprezentanței, Pușcariu a depus toată rîvna pentru buna administrare a averii, pentru vinderea în condițiuni avantajoase a unor pămînturi, pentru întocmirea statutelor Fundației, pentru publicarea Analelor ei și diferite alte probleme.”¹⁶⁴

Pentru a-și putea desfășura activitatea în condiții optime, potrivit prevederilor testamentului lui Emanuil Gojdu, reprezentanța fundației și-a elaborat, de-a lungul vremii, o serie de acte normative:

Ordinea pentru afacerile interne ale reprezentanței fundației lui Gozsdu (în ședința din 25 septembrie 1870) (v.Anexe), cu precizarea că este alcătuită din președinte (totdeauna mitropolitul), locțiitor de președinte, un notar, și comitetul executiv format din trei membri, precum și obligațiile ce le revin tuturor membrilor săi.¹⁶⁵

Ordinea pentru conferirea stipendiilor din „Fundațiunea lui Gozsdu” (în ședința din 24 decembrie 1871) (v.Anexe) – cu precizarea celor cinci categorii de burse, cu valoarea cuprinsă între 100–500 fl.v.a. și cu obligațiile ce revin concurenților și celor ce vor obține bursele respective.¹⁶⁶

Instrucțiune pentru Exactorul fundațiunei lui Gozsdu (în ședința din 16–19 noiembrie 1876) – cu prevederi referitoare la cancelaria, cassa și contabilitatea fundației, la administrarea realităților și la problemele avocațiale și fiscale.¹⁶⁷

Statutele fundațiunei lui Gozsdu – aprobate în ședința din 14-19 august 1879, ce cuprind dispoziții referitoare la obiectul și scopul fundației, la reprezentanță și modalitățile de alegere a membrilor ei, la domeniul de activitate al reprezentanței și la ordinea conferirii bursei în prima perioadă, între anii 1870-1920.¹⁶⁸ Statutul cuprindea cinci secții, fiecare avînd un resort de activitate: Secțiunea I. Despre obiectul și scopul fundațiunei lui Gozsdu; Secțiunea II. Despre reprezentanța fundațiunei și despre întregirea ei; Secțiunea III. Despre cercul de activitate al reprezentanței fundațiionale; Secțiunea IV. Ordinea conferirii stipendiilor pe timpul periodului I., adică de la 1870 pînă la 1920; Secțiunea V. Despre controla și suprainspecțiunea fundațiunei. La art. 10 se arăta: „Scopul fundațiunii acesteia este binefăcătoriu, avînd în vedere înaintarea în cultură a românilor din Ungaria și Ardeal prin distribuirea de stipendii la tinerii studioși și alte asemenea ajutoare.”¹⁶⁹

Literele fundațiionale – noul statut al Fundației, la 2 noiembrie 1879 a fost votat de către Congresul național bisericesc, în 1882 a fost revizuit, iar un exemplar a fost trimis Ministerului Cultelor maghiar. La 13 martie 1885 conducerea ministerului a solicitat modificarea unor articole din statut privind scopul fundației și numărul stipendiilor ce se acordă studenților trimiși în afara granițelor Imperiului austro-ungar.

Ministrul Trefort Ágoston a ridicat obiecții cu privire la faptul că în Literelor fundațiionale se face referire la românii din Ungaria și „Transilvania”. Aceasta întregire nu numai că este contrară legii, ci este cu totul de prisos, deoarece – în urma unificării prin lege a Transilvaniei cu Ungaria – prin Ungaria se interpretează și părțile transilvane. A doua obiecție a ministrului s-a făcut cu privire la stipendiile pentru străinătate. Din Literelor fundațiionale reiese că aceste cazuri trebuie prezentate ministrului cultelor, ceea ce nu e de ajuns, și e nevoie și de aprobarea ministrului. În fine, Trefort Ágoston, ministrul cultelor a aprobat Literelor fundațiionale, sub nr. 45731/1885, la 25 noiembrie 1885.¹⁷⁰

Cuprinzînd patru capitole, Literelor fundațiionale sintetizează, pe baza testamentului lui Gojdu, regulamentul de funcționare a fundației. Literelor fundațiionale cuprinde inventarul averii lui Gojdu, se ocupă de obiectul, caracterul și scopul fundației, funcționarea reprezentanței, distribuirea bursei, administrarea bunurilor și controlul acestora.

Primul capitol al Literelor fundamentale prezintă și inventarul averilor Fundației Gojdu:

Activele

1. Casa din str. Király nr.13. Acesteia îi aparține curtea și grădina în preț de 156.000 fl.
2. Casa din str. Dob nr.16 cu curtea și grădina în preț de 78.000 fl.
3. Casa din str.Holló nr.8. în valoare de 54.000 fl.
4. 100 de acțiuni de ale Cassei de păstrare „Pesti Első Hazai Takarékpénztár”, de câte 1000 fl, deci într-o valoare de 100.000 fl.
5. 20 de acțiuni de ale „Concordia gözmalom”, în valoare de câte 5000 fl, adică în total 10.000 fl.

Valoarea totală a activelor: 399.000 fl.

Pasivele

1. Datoria făcută de o parte pentru a solvi sarcinile ce apăsau lăsamîntul și de a împăca legatele, iar de altă parte pentru concentrarea imperativă a acestor datorii, adică împrumutul de la fondurile arhidiecezei gr. or. române – de 172.000 fl.

2. Datoria de la Banca Comercială din Budapesta preluată cu ocazia cumpărării casei din Dob nr.16 – 33.184 fl.

3. Datoria făcută în favoarea văduvei lui Gojdu pe durata vieții, constătoare din $\frac{3}{4}$ a dividendelor anuale ale pomenitelor 11 acțiuni, la casa de păstrare, în valoare de 8.250 fl.

4. Datoria tot față de numita văd. Melania Gojdu constătoare $\frac{3}{4}$ a dividendelor anuale de după mai sus numitele acții de la moara „Concordia” pe durata vieții – de 75.000 fl., - așadar pasivele fac: 220.934 fl.

Prin urmare detragînd pasivele din active, rămîne o **avere curată de 178.065 fl.**

În Literele fundamentale se precizează că fundația, fiind proprietatea indivizibilă a românilor ortodocși din Ungaria (și Transilvania) conform caracterului ei religios aparține fundațiilor bisericești și, pe lîngă ținerea în vigoare a dreptului inspecțiilor supreme a guvernului de stat, stă sub Congresul național bisericesc ortodox român din Ungaria, respective sub consistoriul mitropolitan ca for suprem bisericesc.

Literele fundamentale se ocupă și de funcționarea reprezentanței fundației. Se spune că sarcina de membru în reprezentanță se califică onorifică, de care nu este legată nici o remunerare, afară de răsplătirea cheltuielilor de călătorie făcută în interesul fundației și ale altor eventuale cheltuieli afective conform articolului 10, reprezentanța efectuează administrarea fundației, care se extinde:

– asupra dispozițiilor în privința tuturor agendelor economice și treburilor averii fundamentale;

– asupra conferirii stipendiilor și altor ajutoare;

– asupra împlinirii celorlalte datorințe, ce urmează din testamentul fondatorului față de rămășițele sale pămîntești și față de păstrarea aducerii aminte de dînsul, față de văduva sa și față de neamurile și în general;

– asupra exactei executări mediate sau imediate a tuturor dispozițiilor fundamentale.

Articolul 11 se referă la regulamentul afacerilor interne ale reprezentanței, care se stabilește în sensul testamentului. Astfel reprezentanța:

– poate alege din sînul său un comitet stabil pentru îndeplinirea agendelor curente;

– dispune asupra inspecției peste averea mobilă și imobilă a fundației, asupra contabilității și afacerilor juridice, asupra modalității conferirii stipendiilor și ale altor ajutoare;

– alege contabil, eventual notar stabil, inspector peste economie, jurisconsult și alți oficanți de care este neapărat nevoie;

– stabilește salariile anuale și remunerațiile pentru oficialii fundației;

– prescrie agendele, respective sfera de activitate al comitetului stabil și sarcina fiecărui membru, dînd îndrumările speciale.

În Literele fundaționale se prescrie că socotelile anuale despre administrarea fundației, pe lîngă o consemnare specificată despre starea averii fundaționale, se înaintează Congresului bisericesc ortodox român din Ungaria (și Transilvania) ca corporație autonomă și ca supremul for al fundației, iar după aprobarea prin acest for, socotelile se înaintează guvernului ungar și rezultatul se face cunoscut prin foaia centrală oficială maghiară și prin 3 foi românești din cele mai răspîndite.¹⁷¹

Regulament pentru afacerile interne ale fundațiunii lui Gozsdu – cuprinde reglementări privitoare la reprezentanță, ordinea ședințelor, alegerea de noi membri, administrarea averii, modalitățile de conferire a burselor și ajutoarelor, cancelaria fundației și cheltuielile administrative. A fost revăzut și aprobat în ședințele din 28–29 august 1896, constituind forma finală a acestui act normativ pentru fundație.

Toate aceste regulamente – întocmite pe baza întrevederilor testamentare ale lui Emanuil Gojdu – au constituit cadrul juridic legal, în baza căruia membrii reprezentanței și-au desfășurat activitatea, în concordanță și cu hotărârile de Stat privitoare la acest gen de instituții.¹⁷²

Bunele intenții ale lui Emanuil Gojdu erau greu de realizat. După ce tribunalul pestan a inventariat lăsamîntul, s-a dovedit că față de 437.007 fl. active erau uriașe sursele pasive: 345.578 fl. Deci averea reală era circa 93.000 fl., încărcată și cu datorii fiscale. Se mai adăugau și creanțe de 101.600 fl., dar considerate de reprezentanță „în mare parte neexecutabile”. Aici a intervenit spiritul de sacrificiu, priceperea și perseverența conducătorilor fundației. Reprezentanței i-a reușit ca, în decurs de două decenii, să reducă pasivele și să transforme activul în realități aducătoare de venituri.

Ioan Cav. de Pușcariu, care a făcut cel mai mult pentru bunul mers al fundației, despre munca reprezentanței scria următoarele:

„După ce am delăturat toate piedicele ce se grămădiseră în calea fundațiunii, aceasta crescă din zi în zi ca cînd s-ar fi revărsat binecuvîntarea lui Dumnezeu peste ea.

Prin emisiuni nouă acțiunile de la cassa de păstrare pestană ale fundației s-au înmulțit la 177 bucăți, a căror curs de bursă cu finea anului 1895 a fost stat cu fl. 7.9000 ce dau un

capital de	fl. 1.388.300
Pe lângă aceasta mai avem 20 acții Concordia à 368 florini	fl. 7.360
10 sortituri Tisza à 142 florini.....	fl. 1.400
441 acții Hazai Bank à fl. 125.50.....	fl. 55.345.50
Pe lângă casa din Király-utza Nr.13.....	fl. 267.338.22
S-au mai cumpărat:	
O casă în Dob-utza Nr. 16	fl. 67.860
O casă în Holló-utza Nr. 8.....	fl. 47.520
O casă în Oradea-mare	fl. 22.560
Mausoleul fericitului Gozdu în valoarea construcțiunii cu ...	fl. 13.068.15
Mobile și alte recvizite.....	fl. 4.778.95
Peste tot circa	fl. 1.785.530.82

Prin capitalizarea de 2/3 a venitelor acestui fond s-au plătit mai peste tot împrumuturile provizorie luate din fondurile mitropolitane și de la „Albina”, – iar 1/3 a venitelor se distribuie fl. 25–30.000 anuale ca stipendii la 120–130 tineri studioși – după normele fixate în regulamentul afacerilor interne tipărite în anele fundațiunii Gozdu, tomul IV, fasc. II din a. 1896.

Aceste rezultate favorabile se atribuie – pe lângă o înțeleaptă administrațiune a reprezentanței fundamentale – în prima linie materialului celui bun și dispozițiunilor celor marinimoase ce le-a dat fundatoarele, care a fost pe lângă patriot înțelept, - **și cel mai bun român !**¹⁷³

În 1912, evocîndu-se activitatea Reprezentanței, într-un moment nefericit al ei, datorat decesului Ioan Cav. de Pușcariu, cel mai vechi membru, cei prezenți la ședință constatau:

„Întrunirea noastră la ședințele acestei reprezentanțe a fost totdeauna un eveniment de bucurie pentru noi membrii reprezentanței, nu numai pentru că ni se oferă dorita ocaziune de a lucra împreună la sprijinirea, sporirea și la dezvoltarea acestei mărețe fundațiuni a fericitului și marelui nostru binefăcător Emanuil Gozdu, și prin aceasta la promovarea culturii religioase, morale a poporului nostru ortodox din această patrie, dar și pentru fericirea de a mai conveni împreună.

De astădată însă aceea bucurie a noastră este paralizată printr-o mare durere, prin durerea încetării din viață a unuia dintre cei mai vechi, mai valoroși și iubiți membri ai acestei reprezentanțe, a domnului Ioan Cav. de Pușcariu, care de la inițierea, înființarea și activarea acestei mărețe fundațiuni a fost unul dintre cei mai zeloși sprijinitori și conlucrători la dezvoltarea și sporirea ei.

În această durere a noastră nu ne rămîne decît prin sculare de pe scaune să ne exprimăm și la această întrunire adîncă noastră condoleanță, să-i eternizăm memoria binecuvîntată la protocol și în anele fundațiunii și să-i implorăm de la bunul Dumnezeu vecinica fericire cu sfinții, iar de la noi și de la posteritate vecinica lui pomenire.”¹⁷⁴

În 1883 a fost cumpărată casa de pe str. Dob nr. 16, în 1884 casa de pe str. Holló nr. 8 și apoi, în 1888, realitățile din Oradea (casa, intravilanul și via, cumpărate de la familia Poyvár).¹⁷⁵

Cea mai mare investiție a fundației este construirea la începutul secolului al XX-lea a 7 imobile pe intravilanul dintre străzile Király și Dob, care formează „Pasajul Gojdu”. Între anii 1901–1903, s-au construit cele șapte clădiri noi, 4 sînt construcții cu trei etaje și 3 cu două etaje. În total, acest complex architectural cu cinci curți interioare, a cărui construcție s-a încheiat în 1905, cuprindea 39 de apartamente moderne, iar la parter 49 de prăvălii și două locuințe pentru portari. Construirea acestui ansamblu de imobile a costat suma de 977.277.20 coroane. În același timp, s-au executat renovări și modernizări la imobilul din strada Holló, care a costat 5.128,09 coroane. Lucrările de construcție a „Pasajului Gojdu” și de reamenajare a imobilului din str. Holló au fost conduse de arhitectul Czigler Győző, ajutat de inginerul Rainer Károly. Prăvăliile și apartamentele au fost închiriate, veniturile obținute fiind utilizate de fundație.¹⁷⁶

Despre această construcție se relatează și în presa vremii. În *Familia* putem citi următoarele: „Cetim în „Poporul român” din Budapesta: Cele trei case ale fundațiunii Gozdsu din Budapesta sunt gata. Nainte de asta cu 5 luni s-au apucat de ele și au lucrat zidarii cu atîta iuțea. Încît la 1 august n. odăile s-au și putut închiria. Aceste 7 case ale fundațiunii Gozdsu (că patru erau gata din anul trecut) sunt fără pereche în Budapesta. Poarta principală e în strada Király și lumea trece pe sub toate șapte casele ca și pe sub un tunel, pînă ajunge în strada Dob unde e cealaltă poartă. Casele sunt zidite cu 3 etaje iar în parter sunt numai dughianuri, și se pare că ești într-un tîrg. Și se uită străinii la casa asta românească îmbolbîndu-și ochii și întrebînd, că oare ale cui sunt, sau, că cine a fost Gozdsu acela. Iar noi Români nu trebuie să uităm în viața noastră de marele Gozdsu, care a făcut așa un serviciu națiunii noastre ca alt nime în aceasta țară. Din averea lui, din venitul caselor acestora vor fi sprijiniți și în anul viitor 170 de tineri români, ca să poată învăța la școli înalte. Iar acești tineri au datoria, ca ieșind școala să lucreze pentru bunăstarea și înaintarea poporului nostru. Dacă nu era Gozdsu, multă vreme trebuia să treacă pînă cînd am ajuns barem acolo unde suntem astăzi.”¹⁷⁷

Pe lîngă aceste imobile, în sporirea averii au jucat un rol important acțiunile de la băncile „Pesti Hazai Első Takarékpénztár” și „Hazai Bank”. Reprezentanța a știut să economisească, totdeauna a cumpărat acțiuni în împrejurări favorabile. Creșterea continuă a veniturilor fundației sa datorește faptului, că timp de 50 de ani 2/3 din veniturile acesteia se capitalizau, sporindu-se cametele cametelor. Valoarea totală a fundației se ridică, la 31 decembrie 1917, la 8.390.704 coroane, iar în 1918 a ajuns peste 10.000.000 coroane. Această sumă este aproximativ de 42 ori mai mare decît cea din anul 1870.¹⁷⁸

„Situția financiară a fundației nu a fost scutită nici de situațiile de criză, care au efectuat viața economică a Ungariei. În anul 1907, de exemplu, fundația înregistrează o pierdere de 108.455,38 coroane, datorită căderii cursului la bursă a acțiunilor ei, situație provocată de criza generală care a afectat toate piețele financiare din Ungaria în anul 1907.

Pe parcursul anilor șaptezeci și optzeci, fundația a fost confruntată cu o serie de procese juridice de moștenire, datorii pretinse de rude, clienți ai lui Gojdu, ca Getső, Stupa, Mandrino, Bogdanovics, Moritz, Freund etc. Avocatul Margaritovics soli-

cita 3.373,70 fl. pentru serviciile aduse lui Gojdu în calitate de secretar personal și ca avocat, inclusiv pentru purtarea unor procese ale fundației. Au fost apoi relațiile delicate cu Melania Gojdu, căsătorită la 14 iunie 1879 cu Nemeshegyi József, care pe parcursul anilor a emis diverse pretenții în legătură cu averea fundației. Conform testamentului, fundația i-a transferat văduvei lui Gojdu după căsătorie suma de 60.000 fl.”¹⁷⁹

Primul război mondial (1914–1918) și-a pus amprenta și asupra averii fundației. În anul 1915, reprezentanța a aprobat un împrumut de război în valoare de 250.000 coroane. În 1916 a fost aprobat încă un împrumut de 160.000 coroane, ajungând la suma de 410.000 coroane, contribuție de război, bani care nu au mai fost restituiți fundației din cauza destrămării Austro-Ungariei în 1918. Fundația, în 1916, a acordat un ajutor de 10.000 coroane Orfelinatlui din Sibiu, care ducea lipsă de fonduri bănești, pentru întreținerea copiilor orfani de război. Tot în acest an s-a dat o sumă de 10.000 coroane pe seama Crucii Roșii.

Trebuie amintit faptul că, din 18 octombrie 1882, averea fundației era administrată de casierul mitropoliei din Sibiu. Concursurile trebuiau trimise la cancelaria fundației din Budapesta, str. Holló nr.8.

În august 1912 Comitetul fundațional i-a trasat lui Ioan Miha sarcina de a întocmi un raport și propuneri concrete în legătură cu mutarea reprezentanței Fundației Gojdu de la Budapesta la Sibiu, propunere ce a fost acceptată și transpusă apoi în fapt și datorită noilor condiții istorice.¹⁸⁰

Din aceste fonduri, respectând hotărârile testamentare ale lui Gojdu, reprezentanța a acordat burse, începând cu anul 1871. În sensul testamentului, stipendiile se acordau pe categorii de studii și anume: câte 100 fl. pentru elevii de la școlile elementare și liceale, 300 fl. pentru studenții de la facultățile din provincie, și 400–500 fl. pentru studenții de la universitatea din Pesta, Viena, sau vreo univesitate din afara Imperiului austro-ungar.

Spre a ne dea seama de valoarea unei burse, trebuie să arătăm că, după datele pe care ni le oferă „Telegraful Român” din acea perioadă, venitul anual al unui preot era în medie de 400 fl, deși unele parohii de munte aveau un venit anual și sub 200 fl. Un învățător confesional avea de la 150 pînă la 500 fl. salar anual, deci mai puțin decît o bursă din Fundația Gojdu. Un bursier nou al Fundației putea să-și păstreze bursa din primii ani de liceu pînă la absolvirea Facultății, unii primind chiar și ajutoare speciale pentru examenele de doctorat sau pentru excursii de studii.

Absolvenților de facultăți care urmau să depună examenele de diplomă sau doctorat, li se mai acorda burse încă pentru un an, cît și taxa pentru diplomă. Stipendiile se anulau dacă tînărul pierdea vreuna din calificațiunile cerute în testament și anume:

- Dacă va părăsi caracterul național și bisercisec;
- Dacă va părăsi studiile;
- Dacă va cîștiga avere sau stipendii de la altă fundație;
- După absolvirea studiilor;
- Dacă nu va depune la timp examenele sau va cădea la acestea;

– Dacă va comite vreo faptă imorală.

Prin urmare bursierii erau obligați să prezinte Reprezentanței rezultatele obținute la sfârșitul anului școlar pînă la 15 septembrie pentru a se acorda stipendii pentru anul viitor. Pentru obținerea bursei în anul I. tinerii întocmeau un dosar cu acte care: actul de naștere, atestatul că părinții săi nu sînt în stare de a acoperi speșele pentru creșterea și învățarea lui, precum și actul de studii. Dosarele erau trimise prin episcopiiile din Arad și Caransebeș la Mitropolia din Sibiu pentru aprobare. Parohia ortodoxă română din Budapesta recomanda tinerii români din Ungaria.

Conform scopului pentru care a fost înființată fundația, reprezentanța a dezvoltat treptat și activitatea acesteia, mărind în fiecare an fondurile de stipendii și de ajutoare ocazionale pentru studenții merituoși și lipsiți de mijloace materiale. Cei mai mulți au studiat la renumite universități din Imperiul austro-ungar și din apusul Europei printre care: Pesta, Cluj, Viena, Graz, Berlin, Zürich, Chemnitz, Maribrunn, Jena, Karlsruhe, Leipzig etc.¹⁸¹

Dacă în 1871 s-au distribuit doar 4 burse, în 1872 – 12, în 1873 –33, în 1884 s-a ajuns la 116, în 1900 la 135, în 1911 la 233, iar în 1917 la 306.

Din *Analele Fundației Gojdu* rezultă că, între **1871–1900** reprezentanța a acordat 1.492 studenților români în valoare de **1.063.968 fl.** De asemenea, s-au acordat ajutoare ocazionale pentru obținerea examenelor de diplomă și doctorat pentru 358 de studenți în valoare de 80.409,60 fl. În perioada **1901–1918** s-au acordat 1.835 de burse studenților la diferite universități și școli superioare în valoare de **1.232.906 coroane**. De asemenea, au primit ajutoare ocazionale, pentru susținerea examenelor de diplomă și doctorat, 570 de studenți în valoare de 344.442 coroane.

Din cauza scumpirii costului vieții, în perioada 1886–1900, unii studenți – mai ales cei ce se găseau în ultimii ani cînd aveau cheltuieli mai mari, cursuri, pregătiri suplimentare etc. – cer mărirea bursei pentru a putea face față cheltuielilor de întreținere. Ca urmare a acestei acțiuni, reprezentanța fundației a fost nevoită să mărească bursele acelor care studiau la universitățile din Budapesta și Viena, medicina, politehnica și silvicultura.

La 8 martie 1898, s-a hotărît înființarea unui internat pentru cazarea a 50 de bursieri universitari din Budapesta, care primeau 500 fl., din care stipendiștii să primească numai o parte, pentru îmbrăcăminte și taxe de studii, din restul bursei li se va asigura masă și lăcaș. Internatul ar fi primit loc în casa fundației la Budapesta, str. Holló nr.8. Se pare că conducerea reprezentanței prevedea o devalorizare a florinului și încerca să prevină prin diferite măsuri acest lucru. S-a cerut permisul de aprobare de la ministerul cultelor și învățămîntului public, care cere amănunte în privința fondului de bani, în ce spirit vrea fundația să educe aici tinerimea, solicitînd și statutul de funcționare al internatului. Ministerul dorea drept de control asupra acestui internat. Reprezentanța, în ședința din 31 august 1901, a hotărît să renunțe la constituirea internatului, decît să fie supravegheat de ministerul cultelor și al învățămîntului public.¹⁸²

„Prin apariția Fundației „Gojdu”, sute de tineri își legau anual speranțele că vor

putea urma studii gimnaziale sau universitare cu burse „Gojdu”. Arhiva fundației de la Parohia Ortodoxă Română din Budapesta cuprinde mii de cereri și scrisori prin care se solicitau burse, însoțite de un extras din cartea de botez, prin care era dovedită religia ortodoxă a solicitantului, atestat de la primăria locală privind starea socială a părinților și testimoniul (diploma de bacalaureat) pentru cei care urmau studiile universitare.

Fiecare cerere, fie că se adresează pentru obținerea bursei sau pentru mărirea ei, „suplicantul” o completează cu amănunte privind starea materială a familiei sale...

Beneficiari pe parcursul studiilor gimnaziale și universitare de burse și ajutoare Gojdu, majoritatea își manifestă la încheierea studiilor recunoștința față de fundație și față de marele mecenat. Titus Mera, din Șiria (Arad), la 3 august 1885, după ce a urmat zece semestre la facultatea de medicină, îi scrie fundației că „voiu binecuvînta în întreaga mea viață amintirea Marelui Binefăcător al națiunii noastre și voiu păstra totdeauna o adevărată și sinceră recunoștință Venerabilei reprezentanțe, care mi-a dat posibilitatea de a-mi face viitorul.”¹⁸³

Printre bursierii Fundației Gojdu s-au aflat oamenii de cultură, savanții și oamenii politici Victor Babeș, Valeriu Braniște, Octavian Goga, Silviu Dragomir, Ioan Lupaș, Traian Vuia, Aurel Lazăr, Aurel Vlad, Virgil Onițiu, Nicolae Zigre, Teodor Neș, Petru Groza, Constantin Daicoviciu și alții.

Răsfoind *Analele Fundației Gojdu*, am găsit mai mulți bursieri originari din localitățile locuite și de români din Ungaria de azi. **Între 1872 și 1914 următorii tineri, originari de pe meleagurile noastre, au primit burse:** Zaharia Rocsin (Micherechi); Petru Țegle (Apateu); Victor Popovici (Bichiș), Constantin Küzdényi (Bichișciaba); Corneliu Kondorosi (Seghedin); Valeriu Onițiu (Seghedin); Eusebiu Poyvár (Debrețin); Lazăr Popovici (Otlaca); Zaharia Octavian (Seghedin); George Popovici (Bichiș); Iuliu Coste (Cenadul-Unguresc); Eugen Popovici (Debrețin); Petru Popovici (Apateu); Iosif Drimba (Apateu); Eugen Pascariu (Bichiș); Iosif Roxin (Micherechi); Valeriu Popovici (Apateu); Ioan Bejan (Micherechi).¹⁸⁴

În ajunul primului război mondial, Fundația Gojdu devenise una din cele mai mari fundații de drept privat din Austro-Ungaria, cu ajutorul căreia, în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, s-a format o intelectualitate numeroasă. Timp de un jumătate de veac, Fundația Gojdu a avut un important rol în activitatea și viața culturală românească din Ungaria. Pe baza prevederilor testamentului, studenți, preoți și învățători săraci, familii numeroase puteau beneficia de ajutorul fundației. Sute de tineri au fost ajutați în studii sau pentru specializare în străinătate. Creînd posibilități materiale tineretului român de a studia la universitățile din Imperiul austro-ungar și din apusul Europei, fundația a contribuit la formarea unei intelectualități române în diferite domenii de activitate.

Fundația Gojdu între anii 1920–1952

După primul război mondial averea Fundației Gojdu a rămas aproape în întregime în Ungaria. Reprezentanța fundației funcționa la Sibiu, iar Administrația bunurilor aflate la Budapesta își avea sediul pe str. Holló nr.8, îngrijirea caselor Fundației Gojdu căzând în sarcina preoților Ghenadie Bogoevici (23 noiembrie 1933) și Toma Ungureanu (până în 1952).

După desființarea monarhiei austro-ungare, Ungaria a fost obligată să restituie proprietarilor toate fundațiile. Această decizie contravenea art.249, alienatul 6 din Tratatul de la Trianon, semnat între România și Ungaria la 4 iunie 1920: „Legatele, donațiunile, bursele, fundațiunile de orice fel, înființate sau create în fostul regat al Ungariei și destinate supușilor acestuia, vor fi puse de Ungaria, întrucît aceste fundațiuni se găsesc pe teritoriul său, la dispozițiunea Puterii aliate sau asociate ai căror supuși sunt acum zisele persoane sau vor deveni supuși în urma prezentului tratat sau a tratatelor încheiate în vederea regulării afacerilor actuale, în starea în care se găseau acele fundațiuni la data de 28 iulie 1914, ținîndu-se seamă de plățile făcute în mod regulat pentru scopul fundațiunei.”¹⁸⁵ Beneficiile Fundației Gojdu trebuiau împărțite între românii ortodocși din România (90%), din Iugoslavia, Cehoslovacia (6%) și firește din Ungaria (4%).

Reprezentanța din Sibiu a început imediat demersurile pentru ca Mitropolia Ortodoxă din Transilvania să își afirme drepturile legitime asupra acestei averi. În acest sens a intervenit la guvernul României să facă demersurile diplomatice necesare. Astfel, la **16 aprilie 1924**, între România și Ungaria s-a încheiat un acord provizoriu cu privire la reglementarea afacerilor interesînd Fundația Gojdu. Pe baza acestui acord reprezentanța Fundației Gojdu a putut dispune liber, timp de 3 ani, de averea mobilă și imobilă din Budapesta. Totodată, pentru reglementarea definitivă a problemelor legate de Fundația Gojdu, guvernul României trebuia să invite la negocierile care urmau să se desfășoare la sediul reprezentanței din Sibiu, pe experții Ungariei, Iugoslaviei și Cehoslovaciei. Negocierile au început, desfășurîndu-se în anii 1925 și 1926, dar guvernul Ungariei a adoptat o poziție prin care căuta să amîne rezolvarea acestei probleme. În 1927, cere o recompensă materială, ca guvernul României să ofere despăgubiri pentru maghiarii din Transilvania. Din 1927 guvernul maghiar a blocat averea fundației de la băncile budapestane, administratorul imobilelor din capitală a fost obligat să depună veniturile obținute din închirieri în aceste conturi.¹⁸⁶

Reprezentanța Fundației Gojdu înaintează memorii după memorii primului ministru al României și Ministerului de Externe prin care insistă pentru inițierea de noi demersuri diplomatice în vederea reluării tratativelor cu Ungaria și soluționarea problemei fundației. **Într-un memoriu adresat primului ministru, Iuliu Maniu, în 7 martie 1930, președintele fundației, mitropolitul Nicolae Bălan, își arată îngrijorarea că nu a primit nici o informație referitoare la tratativele guvernului maghiar privind chestiunea averilor bisericesti rămase pe teritoriul Ungariei și în special a Fundației Gojdu:**

*Domnule Ministru Președinte
Iuliu Maniu*

Nu am primit nici o informație privitor la rezultatul tratativelor cu Guvernul ungar, tratative care aveau să soluționeze chestiunea averilor bisericești rămase în teritoriul Ungariei și îndeosebi a Fundațiunei Gojdu.

Românii ortodocși din Transilvania – se spune în memoriu – sunt îngrijorați că nu sosește nici o știre despre soluționarea acestei chestiuni, cu toate că după soluționarea problemei optanților opinia publică așteaptă ca și această chestiune își va găsi grabnica soluție, și că sunt cu atât mai îngrijorați pentru că lipsește orice informațiune despre mersul tratativelor.

În zilele trecute s-a comemorat memoria marelui binefăcător al Românilor din Transilvania, care a fost Emanoil Gojdu, și comemorarea a scos din nou, în fața marelui public, în relief meritele nepieritoare pe care fericitul fondator le are pentru crearea unei pătri puternice de intelectuali în Transilvania.

Pentru liniștea românilor ortodocși din Transilvania, Vă rugăm să accelerați rezolvarea definitivă a acestei chestiuni și să ne țineți în curent cu mersul tratativelor, pentru ca și noi la rîndul nostru deoparte să putem interveni pentru liniștirea opiniei publice, de altă parte să putem în caz de nevoie să contribuim cu probe și argumente în favoarea unei soluțiuni potrivite dreptului și intereselor noastre.

Domnule Prim Ministru, ne luăm voie ca prin acest prilej să reamintim cîteva elemente care privesc chestiunea Fundațiunei Gojdu și să ne precizăm punctul nostru de vedere în ce privește soluționarea chestiunei aceasta pentru că avem convingerea că Guvernul maghiar a procedat contrar clauzelor tratatului de pace, cînd atîta vreme a reținut și reține și astăzi averea fundațională aflată în Ungaria și venitele ei, paralizînd orice activitate în conformitate cu tratamentul fundatorului și cu literele fundaționale.

Noi credem că și acordul din 16 Aprilie 1924 între guvernul român și guvernul maghiar, prin care temporar s-a reglementat chestiunea fundațiunei, are la baza sa un principiu în contradicere cu intențiunile fundatorului, care prin testamentul său din Budapesta, 4 Noembrie 1869 a lăsat averea sa în folosul acelei părți a națiunii române din Ungaria și Transilvania, care ține de credință răsăriteană ortodoxă. Fondatorul, evident, a avut în vedere colectivitatea etnică a românilor ortodocși din fosta Ungarie, colectivitate care prin actul unirii politice de la 1 decembrie 1918 și prin tratatul de pace de la Trianon, astăzi face parte din Statul român. Că aceasta a fost intențiunea fondatorului rezultă și din faptul că a dat fundațiunea sa în administrarea unei reprezentanțe compuse din chiriarii Mitropoliei ortodoxe a Transilvaniei și din bărbații binemeritați aparținători acestei Mitropolii, sub controlul Congresului național bisericesc al acestei Mitropolii. Or, în fosta Ungarie organizarea bisericească a fost totodată organizarea națională a românilor. În spiritul dreptului pur și a art. 249 din tratatul de la Trianon, întreaga fundațiune și întreaga ei avere cată a fi predată la libera dispoziție a reprezentanței ei, care la rîndul ei, supusă exclusiv controlului statului român și legilor Țării românești, va avea să administre-

ze fundațiunea în conformitate cu testamentul și cu literele fundaționale, în folosul colectivității, pe seama căreia s-a întemeiat.

Noi nu vom prin aceasta să excludem de la binefacerile fundațiunii românilor ortodocși care înainte de prăbușirea Ungariei au făcut parte din această colectivitate, dar care astăzi, prin tratatele de pace au fost despărțiți de noi. Biserica noastră a ținut totdeauna și Mitropolia Ardealului ține și astăzi la acești fii ai săi, despărțiți de trupul său și dorește să le vină în ajutor spre a-și păstra românitatea și ortodoxia. Dar ea crede că nu este bine să se constituie drepturi pe seama altor state și nu poate admite ca beneficiarii ai Fundației să fie alții decât românii ortodocși care fac parte din o biserică română.

Dar guvernul ungar a fost acela care nu a mai respectat acordul din 16 apr. 1924 și care în loc să procedeze în conformitate cu art. 249 din tratatul de la Trianon, cu ordinul Ministrului său de Culte și instrucțiune publică nr. 26580/1927 a interzis trimiterea venitelor averii aflate în Budapesta, procedând la o quasi confiscare a averii noastre de acolo.

Noi credem că, în speță, nu este aplicabil decât art. 249 citat, pentru că acesta tratează despre fundațiuni. Nu este aplicabil art. 256 care vorbește despre colectivități și persoane morale, deci evident despre alte formațiuni decât fundațiuni pentru care există text special.

Concluziile noastre în această privință sunt:

1. Fundațiunea fiind după natura ei indivizibilă, averea aparținătoare ei trebuie în totul să fie dată în libera administrare și la libera dispoziție a organelor ei legale de administrație și control, reprezentanței sale cu sediul în Sibiu, compensă exclusiv din Chiriarii Mitropoliei ort. a Ardealului și din bărbați aparținători acestei Mitropolii;

2. Numai statul român are drept de control în conformitate cu legile țării românești;

3. Averea fundațională este la libera dispoziție a administratorului legal, în înțelesul că oriunde ar fi ea, acest administrator este în drept să o valorifice, să o înstrăineze, să o gajeze sau să o constituie ipotecă, după cum va chibzui că este în favorul fundațiunii și fiind el îndeosebi în drept să înstrăineze averea situată în Ungaria și să o aducă în România, liber de taxe sau impozite speciale și fără ca Guvernul ungar sau alt guvern să fie în drept a-i pune piedici sau a-i face dificultăți.

4. Beneficiarii ai venitelor din averea fundațională, distribuibile în înțelesul testamentului vor fi exclusiv membri ai Mitropoliei ortodoxe române a Ardealului, Banatului, Crișanei și Maramurășului, întrucât ei sunt români din naștere.

Organele legale de administrare și control ale fundațiunii sunt aplicate, ca la cerere individuală să împărtășească cu burse și tineri români ortodocși din Ungaria și alte state succesoare, dacă ei sunt membrii unei organizațiuni bisericești ortodoxe române din acele teritorii care au aparținut Mitropoliei ortodoxe române din acele teritorii care au aparținut Mitropoliei Ardealului. Nu este însă aplicată să împărtășească cu burse alți tineri care nu sunt români care nu sunt ortodocși și care nu fac parte din altă organizațiune bisericească sau sunt din alt teritoriu.

Numărul acestor bursieri, în mod fatal va fi restrâns și cel mult proporțional cu

numărul românilor ortodocși care la încheierea tratatului de pace au rămas în Ungaria sau au fost trecuți altui stat succesor.

5. Organele de administrațiune și control ale fundațiunii nu pot recunoaște nici unui alt stat decît celui român, dreptul de supraveghere asupra activității lor. Cel mult ar putea concede ca să se comunice în fiecare an bilanțul averii și venitelor fundațiunii. Nu le poate recunoaște dreptul de a cere ele o cotă parte din venite, spre a le distribui prin organele bisericești din acele state. Ea este obligată să-și rezerve sie-și dreptul de a distribui bursele în cadrele cererilor ce i se vor prezenta, apreciind fiecare cerere individual, potrivit prevederilor din testament și din literile fundaționale, dacă o parte din venitul disponibil ar rămîne neatribuită suplicanților din alte state, asupra ei va dispune liber Reprezentanța.

Ținem în fine să facem amintire și de următoarea chestiune:

Guvernul ungar prin comisariatul său al afacerilor românilor din Ungaria, cu adresa nr. 109/1927 din 20 Aprilie 1927, a comunicat încredințatului reprezentanței fundațiunii din Budapesta ordinul Ministrului ungar de culte și instrucțiuni publice, dat în ziua de 1 Decembrie 1926, trece dreptul de dispoziție asupra venitelor și valorilor mobiliare ale fundațiunii, aflate în Ungaria, asupra comisarului Guvernului ungar.

Repetăm că, prin aceasta guvernul ungar, violînd tratatul de pace a făcut un ade-vărat act de confiscare.

Rugăm On. Guvern Român să intervină cu toată energia pentru restabilirea drepturilor noastre, uzînd de toate mijloacele pe care le conferă dreptul internațional.

Domnule Prim Ministru

Atitudinea pe care guvernul ungar a avut-o în tot timpul de la întregirea neamului față de fundațiunea noastră a fost atît de provocatoare încît o adîncă revoltă se manifestă la toți fiii bisericii noastre, cunoscători ai fundațiunii și legați de ea sufl-tește nu numai pentru binefacerile ei, dar și prin pietate care fiecare român ortodox din Transilvania o păstrează memoriei fericitului Emanuil Gojdu.

Precum am spus la început, Mitropolia noastră este cuprinsă de mare îngrijorare, cînd vede că această chestiune nu ajunge la soluțiunea definitivă, așa cum fiecare român ortodox o crede de justă. Începe să prindă rădăcini temerea că averea ei se va pierde sau că trufiei ungare o să-i succedă micșorarea ei și încătușarea drepturilor organelor ei, așa cum rezultă din testament și din tratatul de pace.

Ne luăm voie să Vă rugăm din nou, să binevoiți a stărui, ca chestiunea fundațiunii să-și afle cît mai grabnic soluțiunea cuvenită, iar noi să fim informați asupra mersului tratatelor, spre a putea la rîndul nostru informa cercurile interesate.

Primiți, Vă rugăm, Dle Ministru Președinte, odată cu arhieresti binecuvîntări, asigurarea distinsei Noastre stime și considerațiuni ce vă păstrăm.

Sibiu, 7. III. 1930

Arhiepiscop și Mitropolit
Nicolae Bălan¹⁸⁷

Memoriul către primul ministru intervenea într-un moment când „problema Gojdu” înregistra o nouă pagină în agenda relațiilor române-maghiare.

După conferința de la Haga (august 1929), care a revizuit obligațiunile tratatelor de pace, la **Paris, la 28 aprilie 1930**, s-a semnat un acord între România și Ungaria, referitor la Fundația Gojdu. Acesta a fost semnat de Nicolae Titulescu din partea guvernului român și de baronul Korányi, din partea guvernului maghiar. Prin acest nou acord, guvernul maghiar se angaja să inițieze cu guvernul român negocieri directe, cel mai târziu în timp de o lună de la punerea lui în vigoare. S-a convenit ca negocierile să aibă loc în România, la Sibiu. În cazul că negocierile nu ar ajunge, în termen de șase luni, la un acord definitiv, fiecare din cele două guverne are dreptul de a se adresa, prin cerere, Curții Permanente de Justiție de la Haga, aceasta urmînd să stabilească sub formă de regulament definitiv afacerile ce intereseau Fundația Gojdu.

Poziția guvernului maghiar a rămas aceeași, și după acest acord de la Paris mereu amîna, ca în trecut începerea tratativilor, sau punea piedici tehnice în repetate rînduri în calea rezolvării problemelor. În dosul culiselor se ducea o luptă diplomatică, reprezentanții ambelor părți se întîlneau și discutau în mod secret sau mai puțin secret.¹⁸⁸

Pe baza acordului de la Paris au început negocierile la Sibiu. Fiecare guvern și-a desemnat delegația. Partea română l-a desemnat pe Ion I. Lapedatu, ca președinte și Gheorghe Dobrin, Nicolae Zigre și Valer Moldovan, ca membri. Delegația maghiară era compusă din Egry Aurél președinte, Pataky Tibor și Papp Béla, membri.

„După prima întrunire a celor două comisii la Sibiu, delegația maghiară a cerut să se facă mai întîi, prin doi experți tehnici, un inventar exact al întregului patrimoniu, cerere pe care delegația română a acceptat-o. Din partea română a fost numit Nicoale Chișan, care înainte de război lucrase ca funcționar la Ministerul Cultelor de la Budapesta. Împreună cu expertul numit de guvernul maghiar, cei doi au inventariat, timp de mai multe săptămîni, întreg patrimoniul fundației. De fapt, pentru guvernul de la Budapesta era un nou pretext pentru a amîna soluționarea chestiunii „Gojdu”, tactică pe care o va aplica și în continuare.

Au urmat alte runde de negocieri. Delegația maghiară considera că nu este obligată la nici un fel de restituiri, dar că totuși, din motive de etichetă și de ordin politic, consimte să cedeze părții române 2/3 din averea fundației, iar 1/3 să rămîna în beneficiul românilor din Ungaria. S-a invocat în acest sens art. 256 din Tratatul de la Trianon, care făcea înșă referiri la bunurile unor colectivități sau persoane publice. De asemenea, delegația maghiară a făcut referiri la testamentul lui Gojdu, care menționa ca beneficiarul bursei să fie cetățean maghiar.

De fapt, pe parcursul tratativilor, președintele delegației maghiare – la recomandarea guvernului de la Budapesta – urmărea ca prin rezolvarea problemei Fundației Gojdu să obțină examinarea și revizuirea unor afaceri privind interesele maghiare din Ardeal.¹⁸⁹

În anul 1931 și 1932 conducătorii comisiilor Ioan L. Lapedatu și Pataky Tibor au purtat discuții personale la Cluj în ce privește rezolvarea definitivă. Partea ungară vrînd recompensații pentru maghiarii din Transilvania, a înaintat delegației româ-

ne o listă cu revendicările acestora: Imobilul Crucii Roșii din Cluj, Orfelinatul romano-catolic din Sibiu, Imobilele învățătorilor din Secuieni, Imobilele societății Sf. Ladislau, Casa de Cultură Maghiară din Brașov, Institutul Reformat de Fete din Cluj, Institutul de Fete al Învățătorilor Maghiari din Transilvania (Cluj), Imobilele Învățătorilor din Cluj, Sătmar și Timișoara și Mensa Academică din Cluj.

Imobilele cerute de guvernul maghiar aveau o valoare de 1.050.000 pengő. Imobilele și averea Fundației Gojdu valora 2.200.000 pengő. Guvernul maghiar intenționa să se înțeleagă în mod direct cu guvernul român, fiindcă dacă rezolvarea definitivă ajunge la Haga, aceste argumente politice, de recompensație, acolo nu puteau fi acceptate.

La 23–24 mai 1932, la București s-au purtat din nou tratative între cele două guverne, aici s-a declarat în mod hotărât și categoric, că guvernul român nu acceptă recompensația materială solicitată de către partenerii unguri, apelând la articolul 249 al Tratatului de la Trianon și la Acordul de la Paris.¹⁹⁰

„Pe parcursul tratativelor dintre cele două delegații, prin mai multe memorii, scrisori, rapoarte către Ministerul de Externe și primul ministru se solicită rezolvarea problemei „Gojdu”, cu exprimarea rezervelor față de propunerea maghiară de a împărți fundația. Se vehiculează ideea apelului la Curtea de la Haga, idee neîmpărtășită de membrii delegației, datorită costurilor prea mari ce le-ar presupune un asemenea proces. Apoi, un proces la Haga ar întârzia prea mult punerea fundației în posesia bunurilor sale din Ungaria, trecerea timpului ar devaloriza plasamentele din bănci. Opinia delegației este susținută și de N. Titulescu, revenit în fruntea Ministerului de Externe.”¹⁹¹

Perspectiva atribuirii unei treimi din averea fundației pentru românii din Ungaria naște speranțe în sînul comunității. La **Congresul bisericesc al ortodocșilor români**, ținut la **Giula în 24 iunie 1934**, se constituie o **comisie** care să distribuie bursele pentru elevi și studenți, comisie formată din preoții **Toma Ungureanu** din Budapesta, **Ioan Olah** din Micherechi, **Petru Mîndruțau** din Giula și mireni **dr. George Alexici**, profesor la Budapesta, **dr. Virgil Emandity**, avocat în Giula și **Ioan Rus**, învățător în Cenadul-Unguresc.¹⁹² Într-o petiție către **Mitropolitul Nicolae Bălan**, semnată de zeci de români din Ungaria, se cerea eliberarea unei sume anuale de 15.000 de pengő din veniturile fundației:

„Subsemnații preoți și credincioși ai sfintei biserici ortodoxe române din Ungaria cu supunere fiască Vă rugăm ca, să binevoiți a elibera provizoriu, o sumă anuală de 15.000. – adică cincisprezece mii pengő din venitele realităților aflătoare în Budapesta ale Fundațiunii Gojdu.

Știm bine că, rugarea noastră e aproape imposibil de împlinit: s-ar putea doar folosi ca armă de Statul Ungar în procesul de lichidare, prin care s-ar putea pretinde o parte mai mare din fundațiune pentru Românii ortodocși din Ungaria, totuși din motivele următoare venim a Vă ruga cu cea mai mare umilință ca, să binevoiți a afla vre-o modalitate pentru a ne satisface cererea.

Prin delimitarea frontierei am rămas în Ungaria cca. 35.000. Români ortodocși, azi abia mai suntem 20-25.000. – O parte au trecut în România, cei mai mulți, însă,

familii întregi, la alte confesiuni: din motive pur materiale. Trec la alte confesiuni cu părinți și frați împreună îndeosebi elevii lipsiți, pe care apoi îi ajută să termine studiile începute. Mulți dintre ei nu se îngrozesc a-și vinde legea și neamul, numai pentru a scăpa de nevoile de toate zilele, deoarece populația ortodoxă română din Ungaria e pătura cea mai lipsită materialicește.

Fiind populația atât de lipsită materialicește, nu poate satisface nici o cerință culturală și nu-și poate crește intelectualii. Români locuiesc și în unele orașe unde sunt școli secundare și școli superioare, didactrul, însă, și cărțile pretind sume atât de enorme (cărțile de clasa prima de liceu P. 40-50, iar didactrul P.200.-), încât un țăran cu stare materială mijlocie ori un ofician mai inferior de loc nu poate suporta.

Biserica noastră ortodoxă după puterile sale a ajutat pe elevi, numai ca să putem avea și noi intelectuali, azi, însă, trecem prin cea mai crâncenă criză economică și financiară: biserica nu-i mai poate ajuta, ci trebuie să fie ea ajutată, folosindu-se de toate mijloacele ca să-și poată susține școlile confesionale, acărora lipsă aduce cu sine maghiarizarea totală a poporului român din Ungaria. Preoții cu poporul aduc cele mai mari sacrificii pentru susținerea școlilor confesionale, chiar și acolo unde nu sunt învățători români, propunându-se cetitul și scrisul în limba română de către preoți. De creșterea tineretului român de azi depinde existența noastră: cum va fi creșterea azi, așa are să fie conducerea de mâine. Nu putem fi nepăsători noi preoții și conducătorii Românilor din Ungaria față de creșterea tinerimii noastre, doar ar însemna să fim nepăsători față de existența și viitorul nostru național și înșine să ne săpăm mormântul.

În școlile noastre confesionale primare în toată țara avem numai 2 instituții și 2 instituții de legea și națiunea noastră, tot din motivul că nu avem posibilitatea a ajuta tinerii noștri ca, după terminarea cu cea mai mare greutate a claselor inferioare ale școlilor secundare să termine și școala normală. Sîrbii din Ungaria au învățători în toate școlile lor confesionale, chiar și unde sunt numai 10-15 elevi, iar noi din 20 școli confesionale numai în 4 școli avem învățătorii noștri. Există comună, în care avem 300 elevi români fără învățător de legea și națiunea noastră.

Tot din motivul că nu putem ajuta tinerimea școlară am ajuns de nu mai avem elevi în școlile secundare, decât foarte puțini, iar la universități în toată țara numai trei studenți români.

Înalt Prea Sfințite Părinte! Fundațiunea Gojdu și celelalte fundații au crescut pentru oropsita națiune română intelectualii: aproape nu există intelectual român în Transilvania care să nu fi simțit ajutorul binefăcător al fundațiilor create de marinimoșii și iubitori de neam și lege a moș-strămoșilor noștri. Glasul celor rămași pe aceste meleaguri se înalță către sufletul bun și iubitor de Părinte al Înalt Prea Sfinției Voastre și în deznădejde cu umiliția fiască Vă roagă ca, precum nu poate respinge glasul rugător al copilului părintele, așa și Înalt Prea Sfinția Voastră cu iubire părintească să binevoiască a asculta și a afla vre-o modalitate, prin care să ne împărtășească de ajutorul cerut. [Subl. n. – M. B.]

Fundațiunea Gojdu, în afară de venitul ce aduc casele din Budapesta, mai posedă o depunere de P. 520.000,- la banca Első Pesti Hazai Takarékpénztár, apoi mai multe sute acțiuni. Suma aceasta crește zilnic, însă ce folos că crește fundațiunea, iar noi românii zi de zi scadem, doar pe când se termină lichidarea, are să fie târziu pentru noi, cerem, deci, ajutor pînă încă avem pe cine ajută. Suma de P. 15.000. – e atît de mică pentru fundațiune, încît nici nu se simțește, iar noi Românii din Ungaria prin acest mic ajutor am avea posibilitatea a ne crește intelectualii, care prin conducerea lor înțeleaptă ne salvează de deznaționalizarea totală. Cererea noastră se poate rezolva în așa mod ca să nu servească de precedent în eventualele dezbateri de lichidare, subliniîndu-se deciziunea Înalt Prea Sfinției Voastre ca, suma eliberată este numai o sumă anticipativă provizorie pînă la terminarea lichidării, însă de loc nu servește ca precedent în decursul dezbaterilor.”¹⁹³

La începutul anilor 1930 rudeniile lui Gojdu, membrii familiei Poyvár și nepoata văduvei Melania Gojdu, Maria Dumcia, solicită guvernului ungar ajutoare bănești din bunurile fundației.(v.Anexe). Membrii familiei Poyvár chiar intențiază procese guvernului. Ajutoare nu s-au dat solicitanților.

După mai multe întîlniri ale comisiilor române și maghiare, în ziua de 12 mai 1934, delegația română, pentru a depăși impasul în care se afla situația Fundației Gojdu, a fost gata pentru rezolvarea pe cale amiabilă a pretențiilor ungurești în legătură cu Orfelinatul Terezian din Sibiu, Sanatoriul Elisabeta Maria și Fondul de învățămînt din Trei Scaune. În vederea pregătirii actului final, Ioan L. Lapedatu s-a deplasat la Budapesta, unde spera să obțină liberă dispunere asupra întregului patrimoniu din Ungaria al fundației. Nu a fost așa.

În sfîrșit, acordul definitiv s-a încheiat la **27 octombrie 1937, la București**, fiind semnat de **Ioan L. Lapedatu** din partea delegației române și de **Egry Aurél** din partea delegației maghiare. (v. Anexe) Prin acest acord s-a hotărît ca Ungaria să predea României, în timp de 30 zile de la intrarea sa în vigoare, întregul patrimoniu al Fundației Gojdu care se găsea pe teritoriul Ungariei, cu toate drepturile și obligațiile oferente, pentru a fi pus la dispoziția reprezentanței din Sibiu. În articolul III se afirma: „Considerînd că în urma stipulațiilor Acordului de față, Fundațiunea Gojdu va înceta să existe ca fundațiune ungară, și pe de altă parte, considerînd interesul care se leagă de existența în Ungaria a unei fundațiuni menite să slujească nevoile culturale ale supușilor unguri de limbă română și religione greco-orientală locuind în Ungaria, cele două Părți Contractante au hotărît ca România să predea Ungariei, într-un timp de 30 de zile după intrarea în vigoare a Acordului de față, o sumă de pengő îndestulătoare pentru înființarea unei noi fundațiuni ce va fi numită „*Fundațiunea de burse de studii a românilor greco-orientali din Ungaria*”.”¹⁹⁴

„În timpul finalizării Acordului din 1937, Legația română de la Budapesta, în adresa cu Nr.3 336/25, înregistrată la Ministerul Afacerilor Străine sub Nr.61759/1937, semnată de Raol Bossy, propunea ca o parte din suma ce revenea de la fundația românilor ortodocși din Ungaria să fie destinată ridicării unei biserici ortodoxe române la Budapesta. În acest sens, conform informațiilor primite de la Toma Ungureanu, parohul Capelei române, Primăria era dispusă să ofere un teren gratuit, în unul din centrele noi ale orașului. Se anunță faptul că după ce vechea Biserică a

grecilor și valahilor din Budapesta a fost atribuită de către autoritățile politice maghiare comunității elene, Capela română era adăpostită într-un imobil al Fundației Gojdu situat în cartierul evreiesc. În timp „ce nu numai grecii, dar și sîrbii și bulgarii au biserici mari și frumoase”, la Budapesta românii nu aveau un asemenea lăcaș de cult.

Adresa Legației române a fost trimisă în copie Reprezentanței „Gojdu” de la Sibiu. Într-un nou raport trimis de Legația română, sub Nr. 254/25, înregistrat la Ministerul Afacerilor Străine sub Nr. 5304/1938, semnat tot de R. Bossy, se solicită un răspuns din partea Mitropoliei din Budapesta. În speranța că Reprezentanța „Gojdu” va aproba ridicarea unei asemenea biserici, șeful Legației române propune ca aceasta „să fie înscrisă ca proprietate a statului român reprezentat prin Legațiunea României în Budapesta. Legațiunea, la rîndul ei, ar pune biserica la dispoziția Comunității ortodoxe române din Budapesta, spre folosință-i pentru cultul ei, rezervîndu-și dreptul de a face să se officieze Tedeumuri sau parastase oficiale, în zilele de sărbători sau doliuri naționale.

În modul acesta cred că ar fi apărate interesele noastre dînd în același timp puțința românilor ortodocși, cetățeni maghiari, aflați în capitala Ungariei de a avea un lăcaș de rugăciune demn de neamul din care fac parte și care ar deveni și un centru de cultură națională.”

Însă, respectîndu-se dispozițiile testamentare, Reprezentanța „Gojdu” nu a putut satisface inițiativa Legației române, susținută de altfel și de comunitatea românilor ortodocși din Budapesta.”¹⁹⁵

Articolul 4 precizează că Acordul din 1937 constituie ultima reglementare a afacerilor privind Fundația Gojdu, conform stipulațiilor acordului semnat între România și Ungaria, la Paris, la 28 aprilie 1930.

Acest acord a fost ratificat din partea României în 1938. Partea maghiară a amînat ratificarea acordului, acest lucru stîrnind îngrijorare atît la Sibiu cît și la București. Între lunile decembrie 1938 și octombrie 1939 reprezentanța din Sibiu a trimis 4 adrese Ministerului de Externe Român, prin care solicita intervenții diplomatice pentru ratificarea acordului.

„Camera Inferioară a Parlamentului maghiar a ratificat Acordul din 27 octombrie 1937 abia la 14 februarie 1940, iar Camera Superioară la 4 aprilie 1940, prin Art. de lege XXI/1940. Astfel statul maghiar a recunoscut ca proprietate a Fundației Gojdu de la Sibiu averea aflată la Budapesta. La 20 iunie s-a procedat la schimbul instrumentelor de ratificare a acordului româno-ungar. Acordul, conform art.5, intra în vigoare la 15 zile de la schimbul actelor de ratificare, deci, la 6 iulie 1940. Dar evenimentele externe produse de Dictatul de Viena din 30 august 1940 au întrerupt procesul firesc de preluare a averii de la Budapesta... Al doilea război mondial a înscris o nouă pagină din odiseea Fundației Gojdu.”¹⁹⁶

Administratorii averii Fundației Gojdu de la Budapesta au fost preoții parohiei române ortodoxe din loc, **Ghenadie Bogoevici** și **Toma Ungureanu**. Valoarea imobilelor depindea de situația economică a Ungariei. În anii 1930, cînd s-a produs un pronunțat regres financiar, din închirierea caselor și magaziiilor provenea o sumă

mai redusă. La parter atelierele și magaziile erau închiriate, în majoritate, de industriași și comercianți evrei.

Toma Ungureanu, și după Acordul din 1937, era obligat să depună și pe mai departe chiriile în conturile din Ungaria și le raporta doar din punct de vedere contabil Reprezentanței de la Sibiu.¹⁹⁷ „Altfel, la sfârșitul anilor treizeci se produce o diminuare a veniturilor de pe casele închiriate. Într-o scrisoare de la sfârșitul anului 1938 către Mitropolitul Bălan, Toma Ungureanu relatează despre starea de nesiguranță care se întrezărea pentru anul 1939. Legile antievreiești din Ungaria vor duce la emigrarea multor chiriași din casele „Gojdu”, ca urmare, majoritatea apartamentelor și prăvăliilor vor rămâne nefolosite. Așa cum reiese și din relatările administratorului și din consultarea listelor cu chiriașii din cele 49 de locuințe și 38 de prăvălii din Curtea „Gojdu”, majoritatea erau evrei. În timpul războiului, când legislația antisemită din Ungaria a avut efecte dramatice asupra evreilor, unii dintre chiriașii evrei – așa cum reiese din Registrul parohial – s-au convertit la religia ortodoxă pentru a evita deportarea în lagărele de exterminare.”¹⁹⁸

Exproprierea imobilelor Gojdu, din anii 1930 a fost în atenția administrației publice, motivată de construirea Bulevardului Madách. Consiliul Muncilor publice al Capitalei a oferit în 1942, ca despăgubire, suma de 200.000 pengő, dar Toma Ungureanu a refuzat oferta. În 1947 din nou a devenit actuală exproprierea imobilului din str. Király nr.13, dar lucrările s-au întrerupt din lipsă de bani.¹⁹⁹

În timpul războiului starea caselor s-a deteriorat foarte mult. Casele fiind locuite de evrei, pe porțile acestora trebuia să se afișeze „Steaua Galbenă”. La 25 iulie 1944, armata ungară a rechiziționat prăvălia nr. 2 ed. Str. Király nr.13 pentru depozit de arme. Împotriva acestui fapt Toma Ungureanu a protestat la ministrul de culte și învățământ public. În urma bombardamentelor și a luptelor de stradă pentru ocuparea capitalei, desfășurate între 25 decembrie 1944 – 18 ianuarie 1945, precum și în urma viforului din 18 februarie 1946, imobilele Fundației Gojdu au fost deteriorate în așa măsură, încât pagubele cauzate, nu puteau fi evaluate. Pentru refacerea provizorie a acestor pagube, ministrul cultelor și învățământului public, în 1946, a aprobat ridicarea din fondul blocat a sumelor necesare.

După terminarea celui de al II-lea război mondial, românii din Ungaria au vrut să folosească pentru diferite scopuri culturale imobilele Fundației Gojdu. La 6 iulie 1947, Gheorghe Nădăban și Iosif Borșa studenții colegiului Mocsáry, au înaintat o cerere ministrului cultelor și al învățământului public pentru înființarea unui colegiu român-maghiar, care să primească loc în casele Fundației Gojdu, și pentru a se putea folosi de bunurile materiale ale fundației. Toma Ungureanu l-a înștiințat pe Mitropolitul Nicolae Bălan despre intenția studenților români din Ungaria. Din 1948, pentru scurt timp, în casele Fundației Gojdu și-au avut sediul provizoriu două instituții românești: **Uniunea Culturală a Românilor din Ungaria și Căminul Studențesc N. Bălcescu**.

În 1952, bunurile și imobilele Fundației Gojdu au fost naționalizate. Acestea erau trei clădiri centrale în Budapesta, sume importante de bani depuse la bănci, acțiuni diverse, titluri de împrumuturi publice și diferite obiecte. La 1 martie 1952, Reprezentanța din Sibiu a fost înștiințată de către Toma Ungureanu, că aceste imo-

bile au fost naționalizate, casele Fundației Gojdu au devenit proprietatea statului maghiar.

„Înștiințat de situația intervenită la Budapesta, Mitropolitul Bălan, prin adresele nr. 3/952 din 14 martie 1952, una trimisă la Președinția Consiliului de Miniștri și alta la Ministerul de Externe, solicită acestor două instituții ale statului român intervenții diplomatice pentru ca cele trei case „Gojdu” să fie scoase de la naționalizare...

Urmează alte memorii, către Ministrul de Externe, Simion Bughici, și către Președintele prezidiului Marii Adunări Naționale, Dr. Petru Groza, fostul bursier „Gojdu”. În ambele memorii se argumentează că hotărârile organelor administrative și juridice din Ungaria nu sunt conforme cu Acordul semnat între România și Ungaria în 1937, care a rămas în vigoare între cele două state, și nici decretul Lege Nr. 4/952.

Dar, deocamdată arhivele consultate de noi pînă acum nu mai vorbesc nimic despre noi demersuri diplomatice în anii cincizeci pentru recuperarea averii Fundației „Gojdu”. La recomandarea Uniunii Sovietice, „statele frățești”, respective România și Ungaria, au renunțat reciproc în anul 1953 la orice pretenții de despăgubiri. Regimul comunist, instaurat atît la București cît și la Budapesta, rezolva într-un mod cu totul original istoria Fundației „Gojdu”.²⁰¹

Anexe

Gozdu Manó

Rejtett szavak

Hidegvérű első részem, a második
 Fogásom tsak ravasz ortzájára illik
 Még meglátogatlak, reménylhetsz akármit,
 Feltalálod bennem reményid határit.
 Igazságos vagyok, megtartom a' törvényt,
 Egyaránt buktatom gazdagot, és szegényt.

Tsak akkor örülök végső két betűmnek,
 Ha már kára történt benne az embernek,
 Öt betűből állok, s ha elsőm elveted,
 Fordíts meg, vagy hagyj úgy hasznomat veheted.

*Ny. Zs. Kisasszony barátném halálára
 Deczember 17-dikén 1825*

Lyórika! Korod virágjában
 Nem vélve elhervadál,
 Kinyilt tavaszod folytában
 Szakasztott le a' Halál

Lakhézisz a békéletlen
 Nem szánta szépségedet,
 Karjainkból a' kegyetlen
 Elragadott tégedet,

Ah! megszűnt Angyali szived
 Ártatlanul dobogni,
 Hantodon Barátnéd 's Híved
 Vajha látnád zokogni

Lánykák! akik esmertétek
 'S rokon szívvel tartátok,
 Méltó volt hogy szeressétek,
 Végső szavát halljátok:

„Oh ékes nemem díszei
 Változó léttek ezen

Sikámló világ kényei
Közt ditsőbb hont képezzen.

Én is nemrég Rózsa voltam,
A nagy Világ kertjében,
S ím hamar halált kóstoltam,
Éltem szép reggelében.

Jó Istenem egy szavára
Innen által költözök
A boldog Lelkek sorába
S élek Angyalok között.”

Menj el tehát drága Lélek,
Zokogva elkísérünk,
Nyilt sírodhoz, melly vár téged,
Majd nem soká követünk.

Én pedig körül ültetem
Emlékkel sírhalmodat,
S míg élek el nem felejttem
Kedves barátságodat.

Majd egyszer, ha valahára
Leteszem e por testet
Jézusunk édes szavára,
Készíts számomra helyet.

[*Szépliteratúrai Ajándék*, 1826, p.]

2

Lista persoanelor din Pesta care au prenumerat la „Gramatica

*daco-romana sive valachica latinitate donata aucta, ac in hunc ordinem re-
ducta” de la 1826, a lui Ioan Alexi în total 40 de exemplare:*

Ioan Theodorovici	10 ex.
Ludovicus Schedius	1 ex.
Athanasius Grabovsky	2 ex.
Anastasius Derra	1 ex.
Constantinus Grabovsky	2 ex.
Emanuel Gojdu	1 ex.
Michael Stupa	1 ex.

Michael Kotsuba	1 ex.
Georgius Mutsu	2 ex.
Stephanus Popovits	2 ex.
Eugenius Georgevits	1 ex.
Michael Patziatzi	1 ex.
Ioannes Manno	1 ex.
Paulus Cato	1 ex.
Ioannes Papacosta	1 ex.
Nicolaus Jankovits	1 ex.
Stephanus Vitaly	1 ex.
Spiridon K. Spiro	1 ex.
Sebastian Oeconom Curator	1 ex.
Ioannes Hatzeg	1 ex.
Theodorus Igretz	1 ex.
Constantinus Mutovsky	1 ex.
Georgius Fogarasi	1 ex.
Ioannes Vank	1 ex.
Ioannes Dan	1 ex.
Georgius Grabovsky	1 ex.
Georgius Getso	1 ex.

[Constantin Mălinaș, *Contribuții la circulația cărții românești vechi la Pesta: „Gramatica” de la 1826 a lui Ioan Alexi*, În : „Simpozion”, Giula, 1998, p.64.]

3

Prenumeranți la „Biblioteca Românească”

PESTA

- Ioan Teodorovici 1
 Atanasiu Grabovsky nobil de Apadia 2
 Alexandru Lepora 1
 Anastasie Derra nobil de Moroda 1
 Anastasie Ghica 1
 Anastasie Pometa 1
 George Layar și fiu K.L. 1
 George Dziko 1
 George Muciu 1
 George Maciu 1
 George Korda 1
 Dinca Yiko 1
 Dimitri Ioanovici din Brașov Auditoriu filozofiei 1
Emanuil Gozsdu jurat 1
 Ioan Papcosta Econom 2

Ilie Blana 1
Constantin Grabovsky 1
Constantin Macinka 1
Marco Mandrino 1
Mihail Trandafil 1
Mihail Karkalics 1
Naum Derra nobil de Moroda 1
Nicolae Malageț 1
Petru Kazakovics 1
Sterio Vitali 1
Spiridon K. 1
Ștefan Boros 1
Ștefan Niagoi 1

[*Biblioteca Românească*, 1829, partea II., p. 62–63.]

4

*Prenumeranți din Buda și Pesta la cartea lui Damaschin Bojincă,
Diregătoriul bunei creștere, Buda, 1830*

Buda

Zel. Tén Constantinus Lecca, pictor
Spect. Domn. Paul Nedoklianski, la mar. Deput. Nat. case Percept.
Domn. Zacharia Carcalechi

Pesta

Spect. D. Atanasiu Grabovski de Apadadia la mărita
Deputație Nation. Condeputat
Spect. D. Atanasiu Derra de Moroda la m. Deput. Naț. condep.
Onor. Alexander Lepora Negoț.
Onor. D. Atanasiu Romilu Negoț.
Doamna Anastasia Vulpe născută Pometa
Spect. D. Constantin Grabovski de Apadia
Perill. D. Constantin Kuiușor Advocat
Spect. D. Constantin Vrani de Vranus 2 ex.
D. Anastasiu M. 4 ex.
Onor. D. Constantin Argir Negoț.
*Spect. D. Emanuel Gozsdu la Tabla crăiasca
Advocatu și a mai multor familii Fiscal 5 ex.*
Perill. D. George Muciu Localu. Director 2 ex.
Onor. D. Georgiu Lazar Negoț.
Onor. D. Georgiu Macio Negoț.
Onor. D. Georgiu Dzico Negoț și Expediter mare

Adm. Rev. D. Ioan Teodorovici Paroch român în Pesta
și Reg. inter. Cenzor

On. D. Ioan Papacosta Negoț.

Leopold Colman scobitoriu de scisoare în arama

Onor. D. Marcu Mandrino Negoț.

Spect. D. Naum Derra de Moroda

Onor. D. Nicolau Jancovici Negoț.

Onor. D. Nicolau Malageci Negoț.

Onor. D. Spiridon Spino Negoț.

Înțel. D. Ștefan Niagoe Invățător Românesc

și zelos literator 4 ex.

Teodor Nedelcovici calf. de Negoț.

Spect. D. Teodoru Pavlovici Advocatu

Învățătoarea Tenerime română din Universitatea Ungariei

In. a III. anu Juristi

Dnii: Demetriu Ebesfalvi

Eutimiu Murgu

Michael Tomici

Paul Petrilă

Spiridon Paciodi

In. a II. an Juristi

Dnii: Andrea Mocioni de Foeni

Petru Maler

Petru Merce

Stefanu Mano

In. a I. an Juristi

Dnii: Demetriu Joanescu

Georgiu Joanovici

Georgiu Șerban

Ioan Fehér

Michael Dan

In. a V. an Medici

Dnii: Ioan Sabini

Teodor Igreț

In. a IV. an Medici

D. Paul Vasici

In a III. an Medici

Dnii: Ioan Paulini

Ioan Calcian

Auditorii Filosofiei a II. an

Dnii: Antoniu Malageci

Constantin Cutcutachi

Damian Cauliți
Demetriu Ciapras
Ioan Dobran
Ioan Ciuca
Ioan Oprea
Iosif Roman
Vasilie Maxin
Auditorii Filosofiei în I. an
Dnii: Auxentiu Bagian
Emanuel Mag
Ioan Mutovschi
Ioan Raț
Lazar Mihailovici
Melentiu Dregici
Nicolau Nedelco
Teodor Pop

[Damaschin Bojincă, *Diregătoriul bunei creștere*, Buda, 1830]

5

*Prenumeranți din Buda și Pesta la cartea lui
Pavel Vasici, Antropolohia, Buda, 1830*

Buda

D. Zaharie Carcalechi, izvoditoriul Bibliotecii Românești,
pentru iubitorii de literatură românească din Principatul
Țării Românești și al Moldoviei 300 de exemplare
D. Constantin Lecca
D. Dimitrie Lazarevici
Total 302 exemplare

Peșta

Preacinstit. D. Ioan Teodorovici, paroh român, consistorialnic
Asesor și C. Revisor al cărților românești
Spect. D. Emanuil Gojdu, ai mai multor familii fișcal
Constantin Vrani, domn de pământ, 2 ex.
Pavel Nedocleonski, la măr. Deputăție naționalnică casă perțepor
Damaschin Bojincă, avocat, 2 ex.
D. Grigorie Popovici
Mihail Chirilovici
Antonie Arnot, la Tabla Crăiască jurați notari
D. Liedemanu Grosshandler
Ștefan Niagoi, învățător, 2 ex.
Iosig Clain

Nicolae Florescu, patvarist
Alexandru Popovici
Gheorghe Urcan, cântalist în Dominiul lui Grof Drascovici
Atanasiu Șaguna, teolog în Vîrșeț
Moisi Guțu, cântalist la luminata Varmaghie a Bichișului
Ioan Ionuțaș, calfă de morariu
Dinu Popovici, cântalist
D.Simon Ioan, în al III-lea an.
Teodor Fodor, în I-lea an al Teologiei auzitor
D. Eutimie Murgu
Pavel Petrilă
Spiridon Pațiați
Mihail Tomici, în al III-lea an.
D. Daniel Antoniu
Petru Moaler
Petru Merce
Ștefan Manno, în al II-lea an.
D. Dimitrie Ioanescu
Nicolae Feir
Paus Vilhalmus de Ohaba Lungă, 2 ex. în al I-lea an al legilor auz.
D. Ioan Sebeni
Teodor Igret, în al V-lea an.
D. Emericus Lindemaier, în al IV-lea an.
D. Dimitrie Crețu
Toma Ștefanovici
Vasilie Ciocîrlan, în I-ul an al Medișinei auzitori
D. Augustinus Bintzky, de eader et Micine
Beniamin Iancovici
Gheorghe Babici
Ioan Dobran
Constantin Pulio
Iosif Roman
Ioan Opran
Ignație Iancea, în al II-lea an.
Melentie Dreghici
Nicolae Nedelco
Petru Boghici
Teodor Pap
Ioan Mutovscky, în I-ul an al Filosofiei auzitori
Zel. Tîn. Gheorghe Grabovsky de Apadia, sintaxist
Total 60 exemplare

[Virgil Birou, *Năzuințe și Realizări. Etape din viața culturală bănățeană*, Timișoara, 1941, p. 22–35.]

***Prenumeranți din Pesta la cartea lui Damaschin Bojincă:
Anticile românilor acum întâia oară românește scrise de...
Antiquitates Romanorum, Buda, 1832***

Sp. D. Atanasie Grabovschi de Apadia, la mărita deputație a Scoal. Națion. Condeputat și la măr. Comit. a Crașovei asesor	2 ex.
Sp. D. Anastasie Dera de Moroda, la. mar. Deputație a Shoa. Nation. condeputat	1 ex.
D. Atanasie Romilu, neguțitoriu	1 ex.
Dna Anastasia Vulpe, născută Pometa	1 ex.
Zelos. Tînăr Gheorghie Grabovschi de Apadia, poeta	1 ex.
„ „ Dimitrie Popovici, poeta	1 ex.
Sp. D. Emanuel Gojdu, avocat la Tabla crăiască	2 ex.
Per. D. Eftimie Murgu, jurat la Tabla crăiască	1 ex.
D. Zaharia Carcalechi	2 ex.
Revdss. D. Ioan Teodorovici, paroh român în Pesta și crăiesc in. țensor	1 ex.
D. Iosif Lapedat, croitoriu cetățenesc	1 ex.
Tinerii Iulius și Traian Niagoi, normaliste	2 ex.
Sp. D. Constantin Grabovschi de Apadia	2 ex.
D. Constantin Leca, pictor	1 ex.
Sp. D. Naum Dera de Moroda	1 ex.
D. Mihael Gheorghevici	1 ex.
Cl. D. Paul Vasici-Ungurean, doctor de Medicină, maghistru de Hirurghie, și de moșărie	2 ex.
Sp. D. Paul Nedocleanschi, la mărita Deputație Națională Casse Perțeptor	2 ex.
D. Petru Maler, jurat la Tabla Crăiască	1 ex.
D. Petru Merce	1 ex.
D. Ștefan Niagoi, învățătoriu român în Pesta	
	Suma 29 ex.

[Acad. Cornelia Bodea, *Prima Societate a femeilor române (1815) și contemporanii ei*, În: „Memoriile Secției de științe istorice și arheologie”, Seria IV, Tomul XXI, Editura Academiei Române, 1996, p.160.]

Scrisoarea lui Emanuil Gojdu către împăratul Francisc II.

Sacratissima Majestas!

Indesinens zelus, quo quemlibet civium emolumentum salutemque Boni Publici pro posse suo promovere oportet, intemerata item fides, qua omnis et singulus erga Clementissimi Principis Altissimas Intentiones homagiali cum subjectione omni tempore ferri tenetur, illabefactabile denique illud studium, quod quemlibet ad utiliter ducendam vitam excitare debet, stimulant infrascriptum ad id, ut sibi munus Censoris per obitum Georgii condam Petrovics jam dudum vacans clementer conferri demisse exorare sustineat, etenim.

1. Munus hoc pro linguis nationum religioni Graeci non unitorum Rituum addictarum clementer stabilitum est, quam supplicans quoque profitetur.

2. Infrascriptus praeter linguam Latinam, Germanam, Hungaricam, Valachicam tam Macedonicam, quam et Daco-Romanam nuncupatam, prout et Illiricam atque Graecam callet.

3. Terminato cum calculo majori ex parte Eminentiae, ut ex testimonialibus sub *a* demisse advolutis patet philosophico cursu, scientiis juridicis primo quidem anno in Regia Academia Magno-Varadinensi, ut sub *b*, altero vero anno Poseniensi, ut sub *c* demisse advolutis probatur, incumbendo, easdem cum Eminentia, commendatagque morum probitate absolvit, praxique Juridicae promo Magno-Varadini in comitatensibus et urbarialibus, ut sub *d*, dein vero numero juratorum Inclytae Tabulae Regiae Judiciariae Notariorum adscitus in tabularibus, prout et politico-dicasterialibus, ut sub *e* humillime adnexum docet, operam inpedit, dataque censura juridical diploma advocatiale cum calculo praeclo, ut ex demisse advoluto sub *f* patescit, promeritus est.

His pro tenuim virium suarum posse, exantlatis in nonum jam annum Pestini causas tractando, hic domiciliatus civis effectus est, quales vero mores praeferat, non solum cuncta per prius provocata, verum testimonials quoque Magistratu. Liberae Regiaeque civitatis Pestiensis impetratae sub *g* humilime advolutae docent.

Quibus Clementissimam in reflexionem sumto [in]frascriptus homagiali cum devotione orat, praementionatum [Cen]soris munus sibi clementissime conferri, homagiali cum [sub]jectione emoriendo.

Sacratissimae Majestatis Vestrae devotissimus subditus

Emanuel Gozdsu mpr.

Jur. Caus. Advocatus, et

Domiciliatus Civis Pestiensis

In dorso: Praesentate 15. Februari 1833.

Ad notam usque dum meritum candidationis ad hanc stationem assumtum fuerit. E consilio 12 Martii 1833.

(Arch. R. Hung. Budapest. Revisio libr. 1833 fons 9 p. Autograf.)

[A *Budai Egyetemi Nyomda román kiadványainak dokumentumai 1780–1848*. A dolumentumokat gyűjtötte, összeállította és ismertetőkkkel ellátta Veress Endre. Válogatta, sajtó alá rendezte, a bevezető tanulmányt írta és a dokumentumok ismertetőit átdolgozta Domokos Sámuel, Budapest, 1982, 387–388. p.]

8

Notificare oficioasă despre cumpărarea casei lui Emanuil Gozdu și prețul ei

Telekátirási jegyzőkönyv, 14, 1831-4 pg. 258: (Proces verbal de transcriere în Cartea funduară).

„Anno 1832 am 12-ten July fatiret Herr Vilhelm Sebastian, das in der Theresien Stadt, Königs Gasse, unter der Grb: No. 597 Top: No. 1251 liegende, zum blauen Hase genannte Eckhaus, welches den 16-ten Decemb: 1830 auf seinem Namen umgeschrieben worden ist, dem Herrn: Emanuel von Gozdu, und dessen Frau Ehegemahlin Anastasia geb. Pometa im 30,000 fl. W.W. laut schriftlich: Contract von 12-ten Iuly 1832 verkauft zu haben, und erlegen die Kaufer, von der Ankaufs-Summa die Gebühren und Spital Xr. Mit.....1000 fl.

Dann die Gewöhr Tax mit.....
1,45

[Ioan Lupaș, *Emanuil Gozdu. 1802-1870. Originea și opera sa*, In: „Analele Academiei Române. Memoriile Secției Istorice. Seria III, Tom XXII”, București, 1939-1940, p.719.]

9

Consemnarea acelor pestani care s-au prenumerat în 1845 la Macrobioțica lui Pavel Vasici

De la Peșta prin d-l Gheorg Pomuț s-au trimis următorii dd. prenumerați:

D. Emanuel Gojdu

Iréne Raicovici

D. Alecsander Dera de Moroda

D. Gheorghie Grabovski de Apadia

D. Ioan Mutovski

D. Atanasie Grabovski

D. Popescul Iosif, jurist în I an.

D. Nicolae Brădian, jurist în II an.

D. Bojinca Axentie, jurist în II an.

D. Avram Ioan, jurist în II an.

D. Farchici Petru, jurist în II an.

Total: 11 exemplare

[*George Bariț și contemporanii săi*, Vol. II, București, 1975, p. 287.]

Az 1858. évi vlach papválasztáson jelenlévők névsora

(Magyar nyelvű irat)

FL. Intimata a.m. 4294

Görögök:

Agaraszto Miklós
Fitso Sándor
Kozma Vazul
Muráty János
Muráty Konstantin
Miroszlevics Milos
Mlesdenov Ziszi
Sacelláry György
Illés Demeter
Kosztzy György
Vrányi Sándor
Tertzzy Manó
Ivadics H. Tódor
Guda Demeter

Oláhok:

Dona Demeter
Csajko Konstantin
Grabovszky György
Gozsdu Manó
Joanovits Miklós
Joanovits Pál
Lyka Pál
Mutovszky Tódor
Mucso András
Sztupa György
Mano István
Rajkovits Márk
Dona Eftim
Vukovalla Filah

[Füves Ödön, *Görögök Pesten. 1686–1930.* I–III. Budapest, 1972, Kandidátusi értekezés. MTA Kézirattára, D/5721.]

Răspunsul episcopului Șaguna către Emanuil Gozdsu în cauza românilor ardeleni

Illustrissime Domnule comite suprem!

Cuprinsul mult stimatei epistole a Illuștritatei Tale din 1 Maiu c.n. 1861 este așa de momentos, încât cerîndu-mi-se răspuns, silit sunt a-l împărți în mai multe puncte ca să pot da deplin răspunsul poftit.

Înainte de toate trebuie să observez, că fiind eu slujitorul altariului lui Dumnezeu și îmbătrînindu-mă în chemarea aceasta grea, și vrînd a corespunde ei am atîtea griji și ocupațiuni oficioase, încât nu-mi ajunge timpul, ca să mă ocup cu cele lumești, la care, dacă și iau parte ici-colea, aceea o fac mai mult la rugarea eparchioților mei și cu privire la aceea împrejurare, ca cele lumești să nu înrîureze în treburi bisericesti spre dauna religiei și a păcii din lăuntru a ei, și ca cu acela prilegiu să predice moralul, fără care nici o societate nu poate propăși în dezlegarea problemei sale sociale spre mulțămirea cerințelor drepte ale timpului modern. – Eu sper, că Illuștritatea Ta, care mă cunoști mai mult de 30 ani, și știi viața mea, nu vei trage la

îndoială adevărul acela, că caracterul meu să potrivește cu chemarea mea. Pe lângă aceasta descoperire sinceră trec acum la răspunderea punctelor din sus laudată-Ți epistolă și adevă:

I. Ilustritatea Ta zici drept, că la casa de sus a dietei numai doi români sunteți: Ilustritatea Ta și Ilustritatea Sa Dnul căpitan supreme al Chioarului. – Așa este; însă românii zic, că ar fi putut fi și mai mulți români la casa de sus a dietei, când guvernul constituțional ar fi lucrat așa sincer, precum sunt sincere principiile cardinali în constituțiune, și dacă guvernul ar fi avut privire la împrejurările locale-naționale din comitatele: Arad, Becheș, Bihor, Satu-mare, Timișoara și Torontal. Fiindcă guvernul a pășit unilateral cu zelotipie specifice-naționale, cu predilecțiune către naționalitatea ungurească și cu rutina ruginită, dar cu patriotismul general, n-a adevărit alta, decât aceea, că El se interesează numai de naționalitatea ungurească, dar nu și de o Ungarie obștească, care pe lângă unguri mai are români și slavi pe pământul său, – cari toți așa doresc cultura și susținerea limbei lor, ca și ungurii, și cari toți așa au drept a pretinde garantizarea și întrebuințarea limbei lor, ca și ungurii.

Dar de ce nu s-au dus la dietă episcopii noștri din Arad, Timișoara și Vîrșeț? doară, că ce sunt de nația sîrbească? Aceasta nu-i poate excuza; sunt datori ca episcopi, să meargă la dietă, și acolo ca episcopi să apere interesele naționale ale creștinilor săi, căci aceste sunt în strînsă legătură cu interesele bisericești, deoarece limba poporului este limba bisericii în ortodoxia noastră. Preoțimea și poporul ar trebui, să provoace pe episcopii săi, a merge negreșit la dietă!

II. Illuztritatea Ta binevoiești a zice: „că fără îndoială va veni la dezbatere cauza naționalității noastre, dară poate fi, că și cauza uniunii Ardealului cu Ungaria se va dezbate. Ce se atinge din cauza naționalității, națiunea română, – precum știu eu convingerile ei –, are a observa: că aici nu e nimic mai bine, decât a lua pildă de la unguri, și cît doresc ei pentru naționalitatea lor, atîta să dorim și noi pentru a noastră naționalitate.” – Să nu Te sparii Illustrissime! de aceasta descoperire. Cînd în Ungaria aveți lege pozitivă pentru egala îndreptățire politică, pentru perfecta reciprocitate între religiile creștine: atunci nu este nimic mai firesc, ca egalitatea reciprocă perfectă și între națiunile patriei comune.

Dieta nu este alcătuită sub titlu de reprezentare a nației ungurești, ci sub titlu de reprezentare a municipalităților patriei obștești, și acești reprezentanți sunt chemați a înainta binele obștesc al tuturor factorilor patriei pe baza egalei îndreptățiri și a reciprocității politice, confesionale și naționale, căci numai decât moara patriei rău va măcina, cum unui factor dintre cei numiți i se va cauza vre-o vătămare. Sfînte ar fi fost legile dictate din a. 1848, dacă părinții acolo adunați n-ar păcătuțit asupra națiilor.

Timpul celor 13 ani trecuți trebuie să producă în membrii dietei de astăzi nimicirea unor idei ruginite, care corespund veacurilor antimarțiale, și să învie convingeri potrivite timpului modern, a cărui deviză este: Egalitate înaintea legii, dar și egalitate în lege, și prin lege. Să nu Te sparii Illustrissime! de acestea, căci singuri ungurii cei mai mari ne-ar osîndi pe noi românii, dacă am lăsa, ca noi astăzi mai puțin să fim, decât ungurii în patria aceasta, ce e comună, a noastră și a lor. Nu este aceasta

nici o opoziție asupra binelui patriei comune, ci este opoziție asupra acelor expresiuni artificioase, care le întrebunțează ungerii de 13 ani încoace în favoarea naționalității lor și spre sclăvia celorlalte nații compatriotice; între acestea artificioase ocupă locul cardinal aceea afirmație pripită de Deák, că nația ungurească este suverană. – Ce urmează de aci? bunăseamă nu altceva, fără aceea, ca celelalte nații sunt supuse nații ungurești, – că nația ungurească este stăpîna celorlalte nații patriotice, și că coroana patriei comune este proprietatea nații ungurești, – în urmă, că ungerii sunt domni și stăpîni națiilor din Ungaria, și că de la grația nații ungurești atîrnă starea națiilor române și slave!

Pentru Dumnezeu ! cînd a avut nația ungurească suveranitate? Nația română așa știe, că pînă la a. 1848 impopulațiunea a fost împărțită în nobilime cu drepturi exclusive de a îmbrăca posturi publice, de a fi scutită de contribuție și alte greutăți, și în popor țaran cu obligațiune de a purta toate greutățile patriei. – Precum nobilimea a fost laolaltă deopotrivă fără deosebire de nație: așa și poporul țaran a fost deopotrivă fără deosebire de nație. Nobilii, toți fără osebirea naționalităților s-au cassat la a. 1848 de prerogativele lor, și au împărțășit poporul țaran de egala îndreptățire politică fără deosebire de nații. Poate, că se zice, că prin legea din a. 1848 s-a decretat limba ungurească de oficioasă, și aci s-a pus temeiul suveranității nației ungurești? Însă argumentația aceasta așa e de slabă, încît nu merită reflectare.

Mă doare inima, că ungerii nu vreau să știe, că nouă românilor și mai scumpă ni este coroana patriei noastre ca lor, – pentru că coroana patriei ungerilor li este scumpă, căci este a patriei din timpii regelui S. Ștefan, – dar nouă românilor coroana patriei ni este scumpă 1) pentru aceea, căci aceea s-a dăruit princepelui Ardelean Geza, cînd la ostenelele Ierarchiei române din Ardeal, ducîndu-se la Constantinopol spre primirea legii lui Christos, acolo de la Nănașul său o a căpătat în dar, – 2) că precum ungerii arpadiani, așa și românii Corvini au fost coronați cu coroana aceasta de regi ai ungerilor, și românilor; 3) că cu coroana aceea și astăzi regii comuni ai românilor și ungerilor în străvechea noastră patrie se coronează! și așa zicem, că coroana patriei noastre comune este suverană pentru români și unguri, și că și astăzi coroana aceasta e strălucită și puternică pentru popoarele sale, care o apără de dușmanii ei, și o vor apăra ca o visterie obștească a românilor și a ungerilor, ca a onora, cari au făcut legătură de patrie comună cu Tuhutum, beliducele unguresc, și pînă acum n-au rupt-o, deși din partea legislațiunei antimartiale s-au făcut multe nedreptăți națiunei române în punctul drepturilor politice, confesionale și naționale. De aci se vede, că românii au fost totdeauna alianți credincioși ai ungerilor. Acum se cere dară, ca aristocrația și inteligența ungurească să nu transpună dușmănia sa asupra românilor pe terenul național, ci să ne iubească, și să ne precunoască de cei mai dinții și mai vechi alianți și frați, ceea ce s-a pecetluit cu sîngele fiilor și bărbăților de ambe națiuni, ai căror nepoți au moștenit diplomele nobile ale străbunilor săi, și documentează și astăzi frăția românilor cu ungerii de pe cîmpii războaielor cu dușmanii patriei. De aci apoi vine și aceea împrejurare, că nația română n-are privilegiu, căci este în străbuna sa patrie, dar nu așa nația săsească și sîrbească, care sunt „hospites” și provăzute cu privilegii. Archivele țării documentează, că prin comita-

te se întrebuintă în vechime titlu de „Universitas Nobilium hungarorum et valachorum”; la astfel de faptă istorică nu se poate provoca nația sîrbă și săsească.

Ce se atinge de a doua parte a acestui punct, adică de uniunea Ardealului cu Ungaria, zice națiunea română din Ardeal, că ea în aceasta uniune nu se poate învoi din pricina formei, cu care s-a făcut aceea la anul 1848 din partea dietei de la Cluj. Nația română zice, că rumperea Ardealului de către Ungaria s-a făcut prin conjurațiunea celor trei nații: ungurești, secuiești și săsești asupra nații și bisericei române; așa și uniunea de acum s-a făcut tot în acest chip, și numai atîta deosebire este, că acum numai n a ț i o n a l i t a t e a r o m â n ă este periclitată și desprețuită. Fii bun Illustrissime ! procetește legile dietale de la Cluj din a. 1848 și Te vei convinge, că acolo numele „nației române”, sau numele „român” nicăieri nu-l vei afla, așa încît aceea dietă ardeleană, hotărînd ridicarea regimentelor secuiești de graniță, de cele românești nici pomenire nu face, numai ca să ocolească numele de român. Dieta Ungariei din anul 1848, a fost mai patriotică, căci regimentele de graniță din Ardeal le tractează deopotrivă, - cele secuiești cu cele românești, căci aceea dietă a Ungariei așa nu rînduiește din regimentele secuiești de graniță deputați la dietă, ca și din regimentele române din graniță, deși pentru granița Banatului, Sirmiolui, Slavoniei și Croației hotărește, ca să trimită deputați la dietă.

Apoi legea I din Cluj zice: că uniunea se face pe baza egalei îndreptățiri fără respect la naționalități. – Românii la aceasta zic, că în această lege nu se poate înțelege nația română, căci nu există nici o lege de mai nainte, care ar fi declarat pe poporul român de nație, că apoi să fie cîștigat și drepturi naționale, precum le-au avut acele celelalte trei recepte nații. Acest adevăr se documentează și prin legea Ungariei Art. VII din a. 1848, unde se face pomenire numai de i u r i s d i c ț i i l e u n g u r e ș t i , s e c u i e ș t i ș i s ă s e ș t i , prin urmare românii zic cu durere, că de ei nicăieri nu se face pomenire, căci sunt socotiți de o gloată de popor, și se r î n d u i e s c ș i p r i n s u s c i t a t a l e g e a U n g a r i e i s u b j u r i s d i c ț i i l e a n t i m a r ț i a l e a l e n a ț i e i u n g u r e ș t i , s e c u i e ș t i ș i s ă s e ș t i ! Ce logică? Ce concesintă a principiului egalei îndreptățiri! –

Pe lîngă toate mărturisesc, că românii ardeleni, cînd ar fi socotiți și tractați, după merită, n-ar fi contrari uniunii, pentru că ei știu, că legile țării ungurești totdeauna au fost omenoase, iară cele ardeleni au fost îndreptate spre batjocura românului, totuși nu se poate hotărî românul, să aceteze uniunea prin o formă preiudicioasă pentru el, căci are caracter viril, ce țî-a însușit în seculii sclăviei! dar nici al doilea adevăr nu-l pot trece cu tăcerea, că adică partea cea mai mare a aristocrației ungurești și întreaga birocrăție săsească de aceea nu socotesc și tractează pe români, cum o merită, căci D-lor nu le place uniunea, dar nu cutează să se opuiie ei, și așa le vine lor bine opoziția, ce o fac românii uniunii.

III. Mai departe Ilustritatea Ta binevoiești a zice: „că din Transilvania nu este nime la dietă, care să reprezenteze interesele nației române, și că aflî de necesariu, să cuvintezi pentru interesele nației române din Ardeal, numai ca un român, care știe dorințele ei și care trebuie să se intereseze pentru bunul comun al nației sale.” Mai nainte de toate sunt datoriu a-Ți aduce mulțămîntă din partea nației noastre din

Ardeal pentru aceste descoperiri, și Te încredințez, că nația română din transilvania va ști prețui ostenețele, ce le vei pune Illustritatea ta la dieta Ungariei în favoarea ei. Aceasta cu cutezeala cea mai cordială o vei putea face Illustritate, deoarece pretențiunile nației române din Ardeal nu sunt separatistice, nu vatămă pre nime, ci sunt patriotice, luate din spiritul și porunca timpului modern, și țintează la un patriotism comun cu nația ungurească spre binele patriei obștești. Așa dară nația română nu face nici o opoziție, pentru că firea opoziției arată, că asupritoriul, dar nu asupritul face opoziție, - și fiindcă nația română joacă o rolă defensivă, nu se poate caracteriza ca reacționară și oponentă. Poți Illustritatea Ta cu fruntea deschisă afirma, că împuțările, ce se fac nației române din Ardeal, că ea este unealta partidei așa numite reacționare, este o scornitură machiavelistică și clevetă proastă. Sinopsisul așteptărilor nației române din Ardeal, este perfecta și reciproca egalitate individuală, politică, confesională și națională, de la care ea nu se lasă a le pretinde, ca și altă nație. Deci dacă Illustritatea Ta, și Illustritatea Sa Dl suprem căpitan al Chioarului vă veți hotărî a cuvînta la dietă în cauza naționalității române, - să binevoiți a o face aceasta pe baza perfecte egalei îndreptățiri naționale, căci numai aceasta poate întemeia frățietatea și dragostea împrumutată a națiilor patriotice pentru toți timpii viitori. În chipul acesta lucrînd, veți face patriei comune serviciul cel mai credincios și veți fi siguri în contra oricărora împuțaiuni, pentru că nația română vă va mulțumi, căci ați tălmăcit la dietă credincios cerințele ei, iar nația ungurească vă va lăuda, căci n-ați tănuit nimic înaintea ei.

IV. Illustritatea Ta mă provoci, să-Ți descoper ultimatul, sau minimul pretențiunilor nației române din Tarnsilvania, și îmi recomanzi, ca să am înaintea ochilor aceea împrejurare, că cînd fac națiunile pace între sine, nu este consult, să se tîrguiască ca evreei, să mai poată și lăsa din pretențiunile primare, ci să zică, deodată, atîta pretind și din asta numai las nici o iotă. Eu la acest punct răspund ca recapituțaiune de tot scurtă a celor mai sus zise: că adecă ultimatul sau minimul pretențiunilor nației române din Ardeal se țarmurește asupra celor trei cuvinte din legile anului 1848: „Egalitate, frățietate și libertate”, nu numai individuală, civilă, ci și națională și confesională. - De la întruparea acestor principii atîrnă fericirea noastră a tuturor, a nației române, ungare și slave, și care nu le păzește, acela comite un păcat neiertat asupra patriei comune și asupra nației sale. - Eu tare cred, că bărbații națiunei ungare de la dietă vor da mîna la întruparea acelor trei principii mîntuitoare, cînd din datele statistice vor vedea numărul impopulației române de sub coroana patriei comune. - Cînd li se va aduce aminte alianța cea cu belliducele Tuhutum înainte cu 808 de ani, de atîtea mii de familii nobile de nația română, - de originea coroanei S. Ștefan, și de dorul de astăzi al nației române, de a trăi cu credință neclătită cu toate națiunile patriotice, și cu deosebire cu națiunea ungurească.

V. La cuvintele, unde îmi zici Illustritatea Ta, că un dignitarium înalt din nația ungurească s-ar fi descoperit într-acolo cătră Illustritatea Ta, că uniunea Ardealului este în mîna mea, și aceasta s-ar face dacă o aș voi eu; părerea aceasta despre mine nu o pot primi, deși e de tot onorifică, căci la cazul contrariu m-ași lăsa a mă răpi de o deșărtăciune, care nu atîta nației mele române, cît persoanei mele ar aduce o

nespusă rușine, de care nime nu s-ar putea folosi. Apoi îmi iau cutezeală a zice: că singur acel dignitaru nu a zis serios cuvintele acele despre mine, deoarece experiența de toate zilele îi dă lui destule dovezi despre aceea, că astăzi nici un individ nu-și poate linguși perfecta încredere a nației sale așa, încât să zică despre sine, că ce va el, aceea va și nația sa. Contele Széchenyi a trebuit să moară, ca să se facă idolul nației sale; însă unii vreau să zică, că este întrebare, de aceea meritele personale ale lui Széchenyi, sau unei idei, care posteritatea a îmbrăcat-o în veștmântul numelui lui Széchenyi, se fac ovațiunile prezinte?

VI. În privința părerii, ce Illustritatea ta vrei să faci dietei pentru națiunea română din Ungaria și Banat și a așterne, ca proiect de lege, cutez a Te ruga, a nu Te pripi cu aceea, pentru că s-ar face o a b n o r m a l i t a t e m a r e. În genere am a observa: că nu este bine a mesteca treaba bisericească și școlară cu treaba naționalității, căci amestecul lor ne-ar aduce pagubă și stricăciuni, care cu greu le-am putea direge. Pentru aceea îmi dau părerea mea despre proiectul menționat de lege ca despre două obiecte deosebite adecă despre biserică și școală și despre naționalitate.

La partea dintîiu a acestui proiect de lege, care tractează despre biserică și școală, – observez, că este știut, că legile din 1848 dau bisericei noastre a u t o n o m i e în ocîrmuirea sa, de care însă nu s-a putut folosi pînă acum, pentru starea abnormă, în care devenise patria de la 1849 – pînă la primăvara anului acestuia. Este știut, că numai eparchia noastră ardeleană a ținut soboare eparchiale la a. 1850 și 1860, și eparchia Aradului la 1850, pentru regularea trebilor bisericești pe baza canoanelor pozitive și a dreptului istoric, dar n-au putut spori, căci celelalte eparchii române gem sub ierarchia sîrbească, care amortește viața bisericească în preoții și creștinii români ortodocși, și așa numai puține comune bisericești române din Banat au dat ministerului din Viena la anii 1850 și 1851 rugări pentru desfacerea lor de sub ierarchia sîrbească, și pentru devenirea lor în starea normală bisericească sub metropolitul lor național și sub episcopi naționali, – amăsurat canoanelor bisericești și dreptului istoric. Rugările acestea au rămas nepertractate. În anul trecut 1860, vrînd patriarhul sîrbesc a mijlocit de la împăratul subordonarea totală și vecinică a nației române sub patriarhatul său, eu, D. Mocioni, și Nicolae B. Petrino, am dat împăratului contra petiție, la care împăratul a rînduit sub 27 Septembrie 1860 sinod episcopesc, care să elaboreze un proiect despre regularea referințelor bisericești ale românilor și sîrbilor; tot deodată a denumit împăratul de comisariu pe Banul B. Sokceвич, care are însărcinare, de a asculta pe oarecîțiva bărbați români de încredere în privința bisericei. Baronul Sokceвич încă nu a împlinit comisia sa, dar nici sinodul episcopesc de la Carloviț nu s-a ținut. Într-aceea în toamna trecută consistoriul Oardiei-mare a recurs la cancelaria aulico-ungurească, rugîndu-se pentru afilierea de metropolia restaurandă română, dar au căpătat rezoluțiune negativă. Din această descriere istorică urmează, că dacă patriarhul sîrbesc a vătămât prin pașul mai sus zis autonomia bisricei, – noi români să o susținem aceea cu consecvență. Români ortodocși din Ungaria și Banat vor susținea autonomia bisericei noastre, dacă se vor pune în posesorul legii 20 §. 2, 3 și 8 din a. 1848 și vor cere de la locoțiință voie de a ținea o a d u n a r e b i s e r i c e a s c ă de deputați preoți și

mireni pentru a aduce treaba bisericeii și școalei la o normă canonică, și acolo vor face un elaborat, care apoi să se aștearnă locoțiinței și cancelariei, sau dacă se va reînființa ministeriul, atunci ministeriului spre întărire. De sine se înțelege, că această adunare bisericească va dezbate și puterile finanțiale, care creștinii pot oferi spre acoperirea lipselor ierarchice, și încât acestea nu se vor afla de ajuns, vor petiționa pentru acoperirea celor neajunse din vistieria patriei. La treaba finanțială iau partea cea de căpetenie: reședințele și lefile archiereilor, ale personalului, ce se cere lângă archierei pentru ducerea trebilor eparchiale, apoi localitățile de institute teologice și pedagogice, și mai pe urmă lefile personalului profesoral la aceste institute. Apoi la aceasta adunare bisericească s-ar dezbate și s-ar hotărî și celelalte lucruri, ce se țin de dinlăuntru bisericeii, adică numărul și constituirea parochilor și capelanilor cu lefilele cuviincioase. Să-mi crezi, că ne-am compromita prea mult, când am cere, că toate acestea dieta să ni le hotărească fără influența bisericeii, adică fără să fim noi tractat și hotărît aceste lucruri bisericești, ce strîns de la noi atîrnă. Și fiindcă eparchiile române din Banat și Ungaria fac partea integritoare a metropoliei vechi române cu scaunul ei în Ardeal, care timpii cei vitregi o au împiedicat, dar n-au putut a o nimici; pentru aceea frații bănățeni și ungureni să cheme la acea adunare bisericească și pe eparchia Ardealului – proporțonat deputaților din celelalte eparchii. Astfel de reprezentare o ai putea așterne Illuștritatea Ta cu ceilalți d. D. ablegați de legea și nația noastră română la Înalta Locoțiință sau Cancelaria aulico-ungară, căci posedăți încrederea coreligionarilor. Reprezențația o a-ți putea întocmi după cuprinsul recursului, ce am dat eu, D. Mocioni și Petrino Maiestatei Sale în anul trecut și se află tipărit între actele soboarelor noastre ardelenne pagina 91–94 și apoi conceptul să mi-l comunicați spre vedere.

Ce se atinge de a doua parte a proiectului de lege despre naționalitate și limbă, provocîndu-mă la cele zise sub II, III și IV Te rog pe Illuștritatea Ta să modifichi părerea-ți după baza egalei îndreptățiri, căci altmintrea făcînd vei comite un păcat mare. Eu ca un prietin sincer trebuie să te rog, ca nici decum să nu dai proiectul de lege despre națiune și limbă după convingerea individuală Illuștrității Tale, ci exclusiv după m a n i f e s t a ț i u n i l e inteligenței române, ce se află în broșure și jurnale, – adică după perfecta egalitate. Sau dacă această rugare a mea nu o ai primi, și ai fi provocat la dietă a Ta enuncia: atunci Te rog, să propui ținerea unui congres național, care să formuleze modul și chipul egalei îndreptățiri a nației și limbei române. Eu și a treia oară Te rog pe Illuștritatea Ta, să nu desprețuiești rugarea sinceră a prietenului celui mai vechi, care totdeauna Ți-a fost credincios și adict. Apoi în sfîrșit bine ar fi, când Illuștritățile Voastre a-și cuvînta la dieta țării în genere despre pretențiunile națiunei române pe baza perfecte egalități, și nu a-ți formula treaba, ci a-ți lăsa-o, ca să cuvinteze asupra ei și d. Unguri, ca să vedeți părerea lor și să formuleze ei concesionile lor, că Illuștritățile Voastre să nu periclități popularitatea, ce o aveți la nație.

Toate acestea le-am scris nu din patimă, ci din convingere, că așa și nu altmintrea

simte inteligența nației române și le împărtășesc Illustritatei Tale în urma suscitateri epistole; pe lângă care cu deosebită stimă rămân

Sibiu, în 29 Aprilie (11 Maiu) 1861.

Al Illustritatei Tale

serv plecat
Andrieu m. p.,
episcop.

[Ilarion Pușcariu, *Documente pentru limbă și istorie*, vol. II., Sibiu, 1883, p. 369–382.]

12

Păreră incidentală a lui G. Barițiu, dată lui Emanuil Gozdsu în aceeași cauză a românilor din Ardeal

Illustrissime Domnule Comite suprem!

Illustritatea Voastră a-ți binevoit a-mi face onoarea cu totul neașteptată, denumindu-mă membru onorar al comitatului Caraș, care este norocit a Vă avea de comite suprem.

Eu din parte-mi pînă în acest moment nu am observat nici simpla lege a curtoasiei, ca să Vă mulțumesc cu tot respectul pentru distingerea, ce mi a-ți făcut Illustritatea Voastră și care mă îndatora cu atît mai vîrtos spre mulțămîtă, cu cît aceeași mi-a fost mie și familiei mele o răsplată pentru suferințele și persecuțiunile de 11 ani, din cauza, că avusem păcatul, ca să fiu mai român decît era iertat a fi sub sistema trecu-tă.

Nu voi cerca vre-o scuză pentru prea lunga-mi tăcere; atîta totuși îmi iau voie a observa, că pe la Martiu a.c., pe cînd dl protonotariu A. Vlad mi-a comunicat denu-mirea, tocmai eram pregătit a călători în sus, unde eram să cîștig prea dorita ocaziune de a Vă mulțămî în persoană. Alte împrejurări grele m-au împedecat de la aceea călătorie. Acum, cînd vin a Vă aduce Illustrității Voastre respectuoasa mulțămîtă în scris, îmi iau totodată voie a Vă încomoda și cu o rugămînte privitoare deadreptul la cauza națională a românilor, de care vedem că Illustritatea Voastră Vă interesați în gradul cel mai înalt.

Mai de curînd auziu, cumcă Dvoastră aveți trebuință a vedea dorințele și pretențiunile românilor transilvani formulate întocmai precum le vor ei; pentru ca să cunoască toată lumea voia și nevoia lor, cum se zice în termeni vulgari. Vă mulțămim din toată inima pentru aceasta grijă generoasă ce purtați de națiune și de soarta aceleea-și.

Încît pentru formularea precisă a pretențiunilor românești, teamă îmi este, cumcă aceeași nu se va putea face nicăieri cu autenticitate, cum am zice, decît numai într-un congres național general, asemenea celui sîrbesc, asemenea unei camere

consultative, ale cărei concluze să nu fie nici influențate de sus, nici de gloate, nici precipitate.

Cele mai cumplite dificultăți, după a mea opinie, se cuprind în două cuvinte:
U n i u n e a ș i l i m b a.

Ad I-um. Mai nici un român transilvan nu zice: Nu vreau absolut uniunea țării mele cu Ungaria; ci mai toți zic: Mai bine moarte decât uniune, însoțire, căsătorie așa oarbă, ale cărei condițiuni să nu le cunosc eu de aici de acasă, din patria noastră și care să nu fie stipulate prin o lege fundamentală constitutivă, sau adecă prin contract formal de stat; iară nu așa cum s-au precipitat totul în Iunie a. 1848 între furci, împuşcături și temnițe, tocmai ca în Franția pe la 1791/92 – 4/5, când striga: la fraternité ou la mort.

Ad II-um. Cum limba pînă atunci nu va fi nici decum odichnă, pînă cînd viitoriul ei – prin urmare și al națiunii qua talis – nu se va asecura după modelul Elveției, sau în cazul cel mai rău, după al Belgiului. Un aranjament de felul acesta nu ar putea detrage întru nimic demnității coroanei, nici ar vătăma de loc interesele altor națiuni. Ci ungurii din Transilvania pricep foarte greu așa ceva; peste aceasta caracterul lor este peste măsură diferitoriu de ai adevăraților maghiari din Ungaria. Acești de aici – exceptis excipiendis – sunt neasemănat mai mărginiți în ideile lor, mai egoiști în inimile lor, mai puțin generoși și totuși trufași de perit; peste aceasta partita așa numită austriacă din Transilvania între ungurii aristocrați este tot aceea, care a fost înainte cu 160-100-50 ani s. C. L., adecă aceea ce întoarce mantaua după vînt. Deci pe aceștia nu-i poate capacita altul, decât numai cei mai geniali și totodată mai onești capi ai partidei liberale moderate din Ungaria, sau altul nimeni pe pămînt.

În momentele, cînd era să închei primii de la unul din Părinții arhieriei copia celor 17 puncte ale Ilustrității Voastre pe lîngă provocare, ca membrii comisiunii noastre permanente să ne aflăm pe 19/7 Maiu la o conferință în Sibiu.

Deocamdată nu poci zice mai mult, decât, că, dacă dieta Ungariei ar primi în legea fundamentală a statului asemenea puncte, dînsa cu atîta încă ar cîștiga foarte mult simpatiile românilor.

Cred cumcă românii noștri transilvani încă-și vor formula peste puțin postulatele lor.

Am onoare a fi și a mă subscrie cu cea mai distinsă stimă și respect,
Brașov, 13 /1 Maiu, 1861.

Al Ilustrității Voastre

serv prea plecat

George Barițiu,

comproprietariu și director al fabricii de
hîrtie mechan. din Zernești

[Ilarion Pușcariu, *Documente pentru limbă și istorie*, vol. II., Sibiu, 1883, p. 382–384.]

***Mitropolitul Alexandru Șuluțiu răspunde la o epistolă
a lui Emanoil Gojdu, în care acel bărbat eminent îi cere opiniunea
în cauzele naționale cu dorința de a lucra românii din ambele țări
în bună înțelegere și solidaritate***

Ilustrissime și mult stimate domnule suprem comite!

Mult stimata scrisoare a ilustrității tale din Pesta, în 2 Mai, a.c., către mine îndreptată, în 9 a curgătoarei luni, cu îndoită bucurie am primit-o.

De altă parte, văd că acest nobil simț național pentru fericirea națiunii noastre nu-l ții țărnut numai între marginile Ungariei și singur numai pentru frații noștri din Ungaria, dară îl lățești peste toată și întreaga națiune română, care este și în Transilvania.

Primește, ilustrissime și mult stimate domnule, pentru acest mult prețuit și nouă de obște tuturor multă mîngîiere și bucurie făcător simț, adînca și frățeasca mea mulțămîită! Văd că foarte logic și înțelepțește cuprinzi și judeci cauza națiunii noastre, care este și trebuie să fie numai aceeași și comună întregii națiuni, din ambele aceste patrii, Ungaria și Transilvania.

Crede-mă, ilustrissime domnule, nici altmintrelea națiunea noastră nu se va putea feri, nici nu va putea ieși la limanul cel dorit, ci numai așa, dacă toți românii vor lucra cu puteri unite și nu se vor despărți cu interesele și postulatele lor separate. Ele nu pot fi nici la românii din Ungaria, nici la cei din Transilvania decît numai comune și aceleași, care asigură naționalitatea și limba ei.

Ilustrissime domnule!, deoarece obiectul din scrisoarea de mai sus a ilustrității tale, către mine dată, este foarte important și care atinge interesele întregii națiuni române din Transilvania (la care eu singur un definitiv răspuns pe care ilustritatea ta cu siguranță să te poți răzîma, în dieta Ungariei, nu pot cu acest prilej da), am aflat cu cale, mult prețuita scrisoare și darul ilustrității tale a-l supune dezbaterii comisiunii noastre naționale. Prezidiul adunării naționale ținută în 1/13-4/16 Ianuarie a.c., în Sibiu, a încredințat scrisoarea ambilor arhieriei, de ambele confesiuni române, comisiunii naționale care cît mai curînd adunîndu-se, precum socotesc eu, în 15/27 a lunii curgătoare, va hotărî cele de lipsă și drepte. Hotărîrile ți se vor comunica ilustrității tale sau drept din sesiunea lăudatei comisiuni naționale, sau, prin mine, fără de întîrziere, în formă de proiecte de lege. Pe acestea apoi, ilustritatea ta, ca pe voia și adevăratele cereri ale națiunii române din Transilvania te vei putea cu siguranță răzîma.

Pînă atunci eu îmi iau libertatea a-ți trimite 11 exemplare din cuvîntarea mea, ținută în conferințele regnicolare din Alba Iulia, dintre care unul ținîndu-ți-i pe seama ilustrității tale, iar pe celelalte să le poți dărui zeloșilor deputați români, care se vor afla la dieta Ungariei. Dacă bine și cu atențiune se va citi cuvîntarea mea mai cu seamă pe paginile 21, 22, 24 și 25, se vor vedea și principiile și dreptele postulate, cu toate întemeiatele sale cauze, ale națiunii române din Transilvania. În jurul

acestora cred că se va învîrți și judecata comisiunii noastre naționale și de la care anevoie se va face o altă abatere. Dar totuși răspunsul deplin a-l da, rămîne de-a întregul judecății lăudatei noastre comisii naționale.

Cu atîta durere aflăm cele de mai jos. Aceasta cu inima deschisă trebuie să o mărturisesc. Deși sunt postulatele națiunii române din T r a n s i l v a n i a și bine să fiu înțeles, că d i n T r a n s i l v a n i a, unde românii, pe lîngă maghiari și pe lîngă toate celelalte națiuni socotite laolaltă cu numărul stăm cam 3-1, pe dreptate și națiunea noastră cu toată sinceritatea se apropie și vrea a încheia cu nobila națiune maghiară, pentru toată vecia, o adevărată amicitie și statornică frățietate, totuși împrumutata aceeași frățească aplecare a maghiarilor noștri în Transilvania se manifestă n u m a i î n f r a z e și î n v o r b e f r u m o a s e, d a r ă g o a l e. Însă nici în foile lor cele periodice ale patriei, precum „Kolozsvári Közlöny” [Buletinul din Cluj], nici în organizarea instituțiilor sau a comitatelor în faptă nu o aflăm. Ci, din contră, cînd ei și pe la instituții și pe la comitate așează indivizi de partea noastră a face aceasta sau nu în cuviinciosul și proporționalul număr sau de același fel, î n c a r e n u n a ț i u n e a r o m ă n ă c i n u m a i m a g h i a r i i a u î n c r e d e r e. De aceea se fac frații noștri maghiari transilvani, înaintea românilor, foarte tare suspicioși. Li se reproșează că ei n-au cuget curat de a se înfrăți cu românii, numai cu paguba cea mai grea a naționalității noastre române și subordonarea ei intereselor supremației egoiste a naționalității lor a maghiarilor. De aceea românii nu pot crede că maghiarii au cuget curat către dînșii. Pentru că văd că și foile cele periodice maghiare, din Transilvania și din Ungaria, nu primesc și nu dau la lumină și la cunoștința publicului maghiar doririle și cererile națiunii române, care se cuprind în cuvîntările și scrisorile bărbaților acelora, în care națiunea are deplină încredere. Foile maghiare primesc și publică numai scrisorile și articolele r e n e g a ț i l o r, care înaintea românilor sunt în mare discredit. Aceștia mizerabil lingușindu-se maghiarilor ca să dobîndească deregătorii, precum și dobîndesc, vînd și jertfesc cuviincioasele interese ale națiunii noastre. Prin aceasta amăgesc, înșală și duc în rătăcire și opiniunea publică a națiunii maghiare. Astfel o fac ca, statornicește, pînă în ziua de astăzi, să ignoreze voia, adevăratele doriri și postulatele cele cuviincioase ale națiunii noastre române și să socotească ca numai o reacțiune și fracțiune mică a națiunii noastre nu ar accepta legile și uniunea din 1848. Din această ignoranță și rătăcire, fără îndoială, națiunea maghiară se va deștepta, dacă imediat după conferințele regnicolare din Alba Iulia, cuvîntările bărbaților din partea națiunii române la aceleași conferințe regnicolare chemați, gazetele maghiare în extensiune le vor lua în coloanele lor și le vor publica și nu le vor condamna și ignora precum au făcut.

Ilustrissime domnule, poți cu siguranță și în casa magnaților și în casa deputaților dietei Ungariei spune tuturor că din asemenea fapte și din mai sus arătatele cauze, românii din Ardeal nutresc o neîncredere mare în toate vorbele și promisiunile cele splendide ale fraților maghiari din Transilvania. Vorbele lor cu faptele lor nici într-o consonanță nu stau. Numai o speranță le mai rămîne românilor, că nobila națiune maghiară din Ungaria, care, cum credem, din egoismul fraților săi maghiari din Transilvania, nici o parte nu voiește a lua, va îndrepta lucrurile și respectînd

drepturile postulate ale națiunii noastre din Transilvania, va da impuls și îndreptar și maghiarilor din Transilvania.

Fii încredințat ilustrissime domnule și poți încredința cu siguranță ambele case parlamentare ale Ungariei și pe cei mai bravi și liberali bărbați și magnați ai Ungariei, cum că națiunea noastră română din Transilvania cugetă la o adevărată înfrățire și împăcare cu națiunea maghiară. Și pe fundamentul acesteia doresc a confăptui și conlucra întocmai cu națiunea maghiară la o comună patrie independentă, tare și înflorită. Ei cred că, spre dobândirea unui scop așa sfânt și mare, Ungaria nu cea mai puțină putere, nici cel mai mic moment ar dobîndi, dacă s-ar alipi și și-ar asocia sieși și națiunea română transilvană, prin care națiunii maghiare pentru tot viitorul numai tărie și folos și nici un scăzământ nu i s-ar pricinui.

Ci nobila națiune maghiară trebuie înainte să știe că aceasta adevărată înfrățire a acestor naționalități și acest mare folos, care din aceeași înfrățire nu singur numai pentru națiunea română ar rezulta, dar mai mult pentru națiunea maghiară ar rezulta numai așa se pot dobîndi, dacă dreptele postulate ale națiunii noastre se vor respecta, și prin legi pozitive în diete fecunde, se vor asigura.

De aceea, te rog pe ilustritatea ta, să manifestezi dietei Ungariei că pînă atunci, pînă cînd aceste postulate drepte ale națiunii române din Transilvania și prin dieta țării ungurești și prin cea dintîi dietă, ce se va ținea în Transilvania nu se vor asigura, să nu urgenteze și să nu precipiteze sau cu sila, înainte de satisfacerea postulatelelor române, fără voia și consensul acestora să execute unirea transilvaniei cu Ungaria. Înțelepțește ne putem cu toții teme că acea silnică unire nu va aduce nici pentru națiunea maghiară nici pentru cea română, dar nici pentru ambele patrii, Ungaria și Transilvania, mai bune și mai dulci fructe, decît a adus u n i r e a silnică a Transilvaniei și a partium-ului cu Ungaria, făcută la anul 1848.

Să nu socotească parlamentul Ungariei cum că legile dietei Ungariei și ale Transilvaniei din 1848 ar fi făcut destul și ar fi împlinit dreptele postulate ale națiunii române.

Nu ilustrissime domnule, n-au făcut destul, n-au odihnit pe români și cauzele pentru care acele legi din 1848 neodihnesc și nemulțumesc tare pe națiunea română și pentru care acelea nu se pot primi de fundament al libertății și existenței sale naționale, prin o necondiționată primire a unirii Transilvaniei cu Ungaria nu s-au înlăturat.

Să nu înșele dară parlamentul Ungariei reprezentațiunile unor comitate din Transilvania care încă nici bine organizîndu-se în contra protestațiunilor mai numeroșilor români au început a acționa și a urgenta chemarea lor la dieta Ungariei și efectuarea unirii Transilvaniei cu Ungaria. Să nu creadă parlamentul Ungariei că acestea s-ar face silnice ale egoismului maghiarilor noștri din Transilvania, cu care pe cît de tare înșală și parlamentul Ungariei, pe atîta mai tare exacerbează și națiunea noastră și-i dă fundament și cauză nouă de a nutri în inima sa neîncredere în toate cuvintele și promisiunile cele frumoase ale maghiarilor noștri.

Multe pe care îngustimea acestei cărți nu le poate cuprinde, aș fi avut, ca la un adevărat naționalist de a-ți mai comunica. Însă cred că acestea încă, pînă ce ți-am

putea da, din comisiunea națională permanentă, definitivul răspuns, la prețuita-ți carte, ilustrității tale, ca unui bărbat înțelept și pătrunzător, îți vor fi destule.

Una încă aș mai adăuga. Națiunea română din Transilvania crede că cauza ei națională e comună cu a românilor din Ungaria și din Banat și de aceea, ar fi neapărată lipsă ca, cu puteri unite, să facă pașii săi în cauza națională și ca ea să-și poată, cu siguranță, manifesta și formula și la dieta Ungariei și la a Transilvaniei postulatele și condițiunile sale, ar avea lipsă de un congres național, în care să se consulte.

Eu socotesc că tocmai și interesul coroanei Ungariei ar pofti, ca pe români să-i sprijinească și dieta Ungariei, întru dobândirea acestui congres.

Pînă atunci, asigurîndu-te despre deosebita mea stimă și multă prețuire, am onoare de-a pururea a rămînea,
al ilustrității tale,
umilit serv,

*Alexandru Șterca Șuluțiu, m. p.,
Arhiepiscop și mitropolit al Albeii-Iulii.*

Blaj, 20/8 mai 1861.

[Pavel Cherescu, *Un umanist român Marele mecenat Emanuil Gojdu (1802–1870, București, 2002, p. 70-73.)*

14

Ilustrisimului Domn Emanuil Gozdu Comite suprem al Comitatului Caraș în Pesta

După ce nouă Românilor din Comitatul Bihorului, și anume din Cercul Beiușului nu ni-a succes pe lîngă toată intențiunea bună și năzuința bărbătească, a ne alege vreun Ablegat cu sentimente curat naționale, care sa reprezinte la Dieta Ungariei interesele noastre politico-naționale, conform intereselor comune ale Românilor; pentru aceea nu ne-am încredințat reprezentarea intereselor noastre nimănui, sperînd că Pronia cerească se va îngriji de noi în aceasta privință, alegîndu-se din alte părți române bărbați înflăcărați de zel și amor național, cari ca fii credincioși ai dulcei noastre Mumă comune se vor lupta și pentru drepturile fraților lor din alte părți ce le competesc după legile naturii și ale omenimii; și cari fiind comune și nu particulare, în asemenea grad interesează pe toți românii adevărați. Drept aceea anghira speranței noastre naționale o am așezat în sentimentele bravilor Comiți supremi și Ablegați români despre cari eram convinși, că după chemarea lor înaltă cuprinzîndu-și cu demnitate terenul încredințat sieși din poporul a căruia încredere o au premeritat, fără interes particular sau îndemn însuflețitor vor pleda cu toată puterea cuvîntului pentru reieșirea fericită a cauzei noastre națională față cu interesul comun al Patriei.

Nici nu ne-am înșelat în supunerea încredințată, căci cetind orațiunea bine nimerită a Ilustrității Dvoastră care ați rostit în casa magnaților după cercustări și calitatea obiectelor în interesul cauzei române ne-am convins deplin despre aceea, că

Ilustr. Dvoastră, ca un bărbat de cultură mai înaltă și caracterizat de un spirit nobil V-ați ales de devisa fericirea poporului Român. Când dară descoperiți așa lămurit dorința fierbinte a inimei noastre și credem că și a tuturor Românilor, nu putem face ca să nu ne descoperim sentimentele cele pline de mulțămă în privința Ilustr. Dvoastră, pentru că și noi ca singulari din corpul primătei noastre Națiuni, numai atunci ne simțim fericiți, dacă spre întregirea întregului corp național ne putem uni sentimentele noastre cu sentimentele bărbaților noștri de încredere.

Ilustrisime Domnule! Fiți convinși că recunoștința aceasta nu o facem nici din vanitate sau ambițiune, nici că doară Ilustr.D.V. a-ți avea lipsă de complimentele noastre, pentru că spiritul nobil și conștiința bună cercă meritul cauzei drepte, era nu laudele externe; ci o facem din cauzele mai sus amintite, și ca să arătăm că știm respecta acea ce este bun și folositoriu, și a nu retăcea acea ce este drept și cuviincios; - apoi o facem din virtutea credită de la străbunii noștri despre care zice Cice-ro: „Gratitudo non solum est virtus, sed et mater reliquarum virtutum est”. Sau statuia lui Septimiu Sever, arcul triumfal al lui Fl. Titu, și Columna gigantică a lui Traian în Roma veche nu sunt tot atâtea monumente despre respectul străbunilor noștri al faptelor mărețe încoronate cu succes bun de sus numiții Imperatori.

Noi în locul monumentelor acestor trecătorie ridicare din metal și pietre coruptibile, le ridicăm monument etern în inimile noastre, care să le fie de unadată și îndemn spre continuarea felului început, nimic disperând de veniturile contrarie pentru reieșirea fericită la postul dorit; ci să colorați și de aici înainte cu asemenea bărbăție pe lângă interesele cauzei naționale, numai așa merițând respectul poporului român și binecuvântarea posterității viitoare.

Dat în Beiuș 22 Iunie 1861.

Inteligența română
din Cercul Beiușului

[*Emanuil Gojdu 1802–1870, Oradea, 1972, p. 111–112.*]

15

Prea onorate Domnule Comite Suprem!

Renumele cel strălucit al Domniei Voastre, pe care Vi la-ți cîștigat în cursul vieții ca cel mai curajos apărător al dreptului și al dreptății, rarele virtuți patriotice, iar mai presus de toate devotamentul eroic, prin care v-ați distins cu ocaziunea apărării cauzei noastre naționale în ședința din 19 iunie a Casei Magnaților au pătruns și pînă la noi cu iuteala fulgerului și au vibrat prin toate arteriile vieții noastre naționale. V-ați luptat unul în contra la sute, ați combătut sîngacele părerii, care domnea asupra națiunii noastre, ați apărat drepturile și onoarea noastră națională în auzul Europei, ați spart înainte o cale pînă atunci neumblată de români din zilele Corvinilor, Mailaților, al Geților și al Nadasdilor, pe cînd și aceia fuseseră români.

Binevoii deci Domnule Comite Suprem, a primi aici alăturat simbol de stimă și recunoștință, pe care subscrisele consurori ale Reuniunii femeilor române o poartă în inimile sale către Domniavoastră.

Aceasta cunună ca semn de răsplată pentru o virtute civilă eminentă și pentru merite extraordinare întru înțelesul antic, în sine de un foarte, mic preț, indulgență însă și generozitatea Dumneavoastră va și arunca în cumpănă sinceritatea cu care vi s-a oferit de către subscrisele.

*Brașov în Transilvania
1861, Iuliu 6.*

Zoe Ioann Iuga	Kapolina J. Jucu
Efrosina N. Voinescu	Sofia Narora
Paraschiva Georghenica	Kirianita K. Papa
Maria Nicolae Orgidan	Maria Secăneniu
Dina Ioan Manolie	Elena G. Josan
Mari A. Popp, Președintă	Sevastia Mavroșian
Zoi Petricu	Ecaterina B. Popp
Anastasia Datko	Marie D. Petrovits
Paraschiva N. Teklo	Maria I. David
Bălața S. Flevea	Eleftera D. Alessiu
Maria Popa	Susana I. Popovits
Zoe Ciuriu	Sala N. Babojunu
Zoe Dima	Emilia S. Persgu
Maria N. Csurku	Maria D. Gradinar
Maria Pariu	Sofia Popovicu
Anna G. Leka	

[*Emanuil Gojdu 1802–1870*, Oradea, 1972, p. 112–113.]

16

Epistola comitelui suprem Emanuil Gozsdu cătră Reuniunea femeilor române din Brașov

Prea Stimată Reuniune a Femeilor Române!

Neveștezitoarea cunună cetățenească, înfirată prin mîinile Femeilor Române din Brașov, moștenitoarele virtuților antice ale ilustrelor matroane române, – căpătîndu-o pe lîngă comitiva mult prețuitei scrisori date în 6 Iuliu a.c. care binevoiseți a mi-o trimite în semn de recunoștință pentru meritele mele cele puține, însă presa stimată din partea Dvoastră, – pe cît m-a surprins peste măsură, pe atîta mă face să simțesc în conștiință, cumcă aceea trebuie să o meritez de aici înainte. Anul 60 al etății mele l-am ajuns ca și un credincios operatoriu al patriei și al națiunii mele

celei românești, pe cari le iubesc nemărginit, – lucrînd pînă acum într-o sferă îngustă, numai la apusul vieții mele mi se deschise un cîmp mai larg, în care însă minunile stăruințelor mele sunt numărate, – Conștiința mi-e împăcată, căci nu am lăsat un minut neîntrebuițat spre a conlucra la pregătirea unui viitor mai bun pentru patria și națiunea mea, – și decumva cîte odată în ambele direcțiuni am fost rău înțeles: cugetul mi-a fost liniștit, pentru că mi-întrebasem conștiința; nici mai norocos nu vreau să fiu decît mulți alții, pe cari recunoștința i-au însoțit numai dincolo de mormînt.

Cînd am primit mult prețuitele șire ale Dvoastră, P. Stimate Surori, chiar și peste voie încă mi-a venit în minte acel scop înalt, care pe D.V. ca și pe niște îngeri scutitori, v-au înfirat întru o cunună, ca să alinați suferințele orfanelor; Dvoastră v-ați însoțit pentru a nutri și a crește orfanele române, cari în nefericita catastrofă din anii 1848 și 1849 rămăsese fără părinți; D-zeul carității să dea binecuvîntarea sa peste stăruințele cele curate a D.V. și pentru totdeauna să apere iubita patria noastră de asemenea nefericire.

Națiunea ce are astfel de fiice cu virtuți rare, poate aștepta cu securitate, ca pururea să viețuiască; astfel de femei și mame române în secolul nostru încă vor naște Grachi, Orații și Coriolani.

O rugare am de a îndrepta cătră D.Voastră, Stimate Surori! Primiți-mă pe mine credinciosul frate al Dvoastră de membru ordinariu al Reuniunii, și trimiteți-mi statutele ei, ca în înțelesul acelora să-mi pot plini datorința, iar și pînă atunci încă luați cu inimă bună de la mine sută de florini m.a. aici alăturați, făcîndu-vă jurința porceasă din sentimente frățești, cumcă despre scopul acestei însoțiri binefăcătoare îmi voi aduce aminte întru toate împrejurările, înșirîndu-l între obiectele îngrijinței mele.

Recomandîndu-mă cordialelor afecțiuni fraterne, rămîn cu stima sinceră al D.V. Amate și Stimate Surori.

Pesta în 16, Sept. 1861.

sincer frate și servu
Manuil Gozdu
comite supr. a Carașului

[*Concordia*, 1861, p. 43.]

17

Ilustrisimului domn Emanuil Gozdu comite suprem în comitatul Carașului, și membrul tablei de sus la dieta prezentă

Umilita adresă a inscrișilor români din Lugoj ca semn de reverență și recunoștință pentru lupta politică în cauza națională română.

A trecut mult timp, și pentru frații din Ardeal mai mult de 400 de ani de când fură excluși de la legislațiunea patriei a vorbi în numele lor; nu pentru că doar românii ar fi comis o crimă în contra patriei sau a regelui și marelui principe al lor, căci ei tocmai așa și-au sacrificat averea și sîngele pentru patrie..., pentru viitorul și fericirea lor, ca și oricare popor brav din patrie, de nu cumva au și întrecut în privința aceasta pe unele popoare ale patriei; nu pentru că românii se denegară însuși de libertate și constituțiune ca și alt popor brav al patriei, ba, istoria ne spune că românii sîngerară de atîtea ori sub stindardele libertății și constituțiunii în contra inamicilor patriei comune, deși ei nu avură norocirea pînă acuma de a folosi de fructele victoriei comune, cîștigată cu sîngerarea atîtor sute de mii de români, mai însă în loc de remunerare românii se condamnară de timpurile vitrege la soarta cea mai mișelă și neîmpăcată, ce o suferiră mai ales de acei 400 de ani încoace...

Românii nu au disperat, ci au așteptat timpul cînd va trimite Dumnezeu semnele de deșteptare pentru libertatea și naționalitatea lor, și îngerul cel păzitor li s-a arătat în mijlocul acestui secol ca să-i conducă în lupte mari pentru renașterea lor, și pentru ca să-ți recîștige libertatea și naționalitatea.

Spiritul timpului însuși a preparat o parte a victoriei în luptele aceste pentru români; dar ca să fie victoria românilor deplină și triumfătoare, pretinde ca românii avînd credința în Dumnezeu pentru succesul bun al faptelor lor să lucre și însuși și să se lupte prin bărbații săi aleși – dintre care unul ești și ilustritatea ta – pentru lăura libertății și naționalității române.

Noi românii din Lugoj am constatat cu plăcere văzînd că ilustritatea ta te arăți între preluptătorii și conducătorii români în lupta pentru libertatea și naționalitatea română, – și bucuria noastră cu atîta o simțim mai mare, cu cît și terenul luptei în casa magnaților – care confăptuiesc la legislațiunea, de care suntem excluși pînă acuma ca și români – a fost înzestrat prin ilustritatea ta și cu flamura libertății și naționalității române.

Deschilinitu ai influențat asupra dezvelirii cauzei naționale cu aceea, că ți-ai deschis casa, ca românii ori în ce timp să țină consultare, și prin aceasta ai întărit o unire și simțire cît de deplină între frații ablegați români.

Această împrejurare plăcută ne dă ocaziunea cea mai binevenită ca să ne adresăm către ilustritatea ta, ca și către un român cu simțăminte și fapte naționale, și să-ți declarăm sincera noastră mulțumire, și umilinta reverență prețuindu-te ca pre un bărbat de încredere, de la care națiunea română așteaptă și pe viitor conlucrarea energioasă pentru fericirea și existența ei politică ca și națiune, ca pe un bărbat, cărui națiune îi va consacra stima sa necondiționată și după mormînt rezervînd în sînul său suvenirii dulci, și înșirîndu-te în istoria națională între eroii libertății și naționalității române.

Dee Dumnezeu să ai sănătate deplină, și viață lungă, ca pe lîngă toate bătrînețele să poți împlini aceea ce-ți dictează mintea și-ți dorește inima pentru fericirea românilor, – și fii încredințat cum că poporul român e nobil și curat la inimă și cunoaște

și recunoaște pre bărbații săi binemeritați și români adevărați și nu rămîne dator cu reverența și adorarea către ei.

În Lugoj la 5 iulie 1861 Recomandîndu-ne grației, și bunăvoinței rămînem.
Ai ilustrisimului domn stimători:

Michailu Nagy – canonicu
Ioan Marko – protoprebiterul Lugojului
Theodor Pap
Constantin Udria – neguțătoriu în Lugoj
Pavelu Maniu – paroch și cons. Assesor
Alexandru Ursulesko – paroch în Lugoj
Stephan Marko – paroch în Lugoj
Ștefanu Lippovanu – docente de clasa III-a în Lugoj
Pavel Dragomir
Ioan Vancea – archivar
Ioan Pavelu – senator
Ioanne Kondaly – neguțător în Lugoj
Dimitriu Poppavitia – neguțător în Lugoj
Bojan Vasil – jude cercual din Lugoj
Iulianu Ianculescu – perceptor gen. la cassa domestica
Georgie Philippovits – cartiolor funduare protocolist
Salomon Opria – conducătoriu
Constantin Alexandrovits – avocat
Dr. Atanasie Marian Marienescu – vichenotar al comitatului Caraș
Ioan vass
Iosif Iankulesku – paroh în Jurești
Gligor Biresku – jude
Danilă Ștefănescu – cumăt
Alesandru Handfehel – notariu în Jidioara
Ioachim Giorgiu – docente gimnazial în Lugoj
George Gasparu – administrator parochial în Criciova
Ioana Ignaton – capelan în Cireșu
Pavelu Chinezu – docinte în Gavosdia
Ștefan Dorca – docente în Jidioara
Nicolae Borlovan – paroh în Jidioara
Pavel Thoma – administrator în Hodoș
Danil Borlovan – administrator în Jidioara
Joga Bogdan – epitrop în Jidovar
Ilie Vancsa – casier în Tapia
Moise Lazarescu – administrator în Tapia
Vasilie Dragits – administrator în Harmachia
Ioanu Sanca – învățător în Haramadia
Ilie Muntian – jude în Harmadia
George Ianku – jude în Ciresu

Trifon Nemeșon – paroh în Criciova
Ilie Doboșianu – docente în Criciova
Traila Maranu – curatoru s.biserici în Criciova
Ioan Mladesku – administrator în Crivina
Petru Mișa – episcop în Crivina
Georgiu Dragoi – jurassoru comitantens în Sacu
Nicolae Blajovan – paroh în Sacu
Dimitri Blazsovan – administrator parohial în Sacu
Ioan Albu – suplent
Teodor Radu – administrator în Jena
Petru Meogan – învățător în Jena
Nicolae Zseleriu – jude în Jena
Atanasie Blidariu – paroh în Cavosdia
Petru Secoșianu – jude în Gavosdia
Matheiu Ignea – paroh în Lugojel
Georg Pervu – locuitor în Lugoj
Ispas Popovici – paroh în Visag
Michail Zseberianu - preot în Visag
Constantin Fetu – chinez în Silvaj
Martin Boc – episcop în Silvașeli
Alexandru Athanaszievits – fiscal primar
Constantin Szűts – protopopul Hasziașului
Petru Vuja – jude cercual
Florian Biro – administrator în Herendestiu
Dimitrie Barbuletz – jude în Herendestiu
Vasilie Barbulesko – administrator în Herendestiu
Georgie Blasovan – administrator în Hodoș
Dimitrie Barbos – episcop în Hodoș

[Nicolae Cordoș, *Lugojenii și Emanuil Gojdu*, În: „Banatica”, Reșița, 1971, p. 284–287.]

18

Ilustrissime Domnule Comite supreme, Domnule prea Venerate!

Cînd Dumnezeu voiește a mîngîia un Popor apăsât de suferințele înjuroaselor timpuri trecute, atunci le trimite din cînd în cînd cîte una din acelea flori cerești, a căror parfum e pentru sufletul sîngerat de amarele reminiscențe a funestului său trecut acea ce e balsamul pentru corpul gangrenat; îi trimite cîte un spirit mare care arzînd de dorul fericirii Patriei și Națiunii sale, și ia devisa principală a acțiunilor sale eluptarea triumfului Poporului său apăsât, eliberîndu-l din domiciliul nopții întunecoase, în care a gemut, și-l conduce la poarta libertății și salutei venitoare.

Rar a exista și există vreun Popor în lume, care să fie avut lipsa mai mare de atari Meteori sau stele conducători, decît noi Românii, cari depărtați de de Vatra străbună, dezbiinați în mai multe părți, și apăsați de tiranul despotism al timpurilor și împrejurărilor, am fost respinși chiar și din Paradisul reminiscențelor glorioasei noastre descendenți, aflîndu-ne în agonia morții, cu un picior în mormînt, ne avînd la cine a ne întinde mîna să ne mîntuiască, pînă cînd geniul Provedienței ca printr-o minune, reînviîndu-ne, ne-a trimis tot atîția Serafimi cerești, cari balansînd puterea infernului în care am gemut, a escitat în noi din nou simțul vieții și a gloriei străbune!

Românul cu sumeție și jalușie rară venerează și iubește în preavenerata persoana Ilustrității Voastre pe un atare Trimis al lui Dumnezeu, care de Provedinția ești destinat ca cu armele dreptății, științei și curajului înăcut să iai parte însemnată la renașterea și consolidarea poporului! Și tocmai pentru aceasta a conces și voit Provedinția a ne avînta la aceia culme onorifică și-n alta, ce astăzi spre onoarea și mîngîierea Națiunii o ocupați în Patria noastră, ca așa cu mai mare și mai sigur succes să puteți corespunde sublimei misiuni divine.

Poporul român nicicînd nu a avut așa oportună și eclatantă ocaziune de a expira întru adevăr în Persoana Ilustrității Tale o atare misiune înaltă, decît acum în Dieta Țării, unde de astădată se concentrează viața, speranțele, iluziunile și acțiunea politică a românilor de sub Coroana Ungariei. Aici, în acest Areopag a-ți justificat Ilustritatea Voastră într-un mod extraordinariu sperările și persuasiunea Poporului nostru. – Elocventele discurs a Ilustrității Voastre ținut în Casa Magnaților, cu atîta devotațiune și pietate cătră delăsatul nostru Popor și cătră cele mai înalte și sfinte interese și drepturi a lui, a avut desigur răsunetul meritat în Europa, dar inima Românului a umplut-o de cea mai vie și plăcută senzațiune, căci printr-aceia s-a demonstrat în mod elocvent, că luceafărul și coroana Advocaților din Ungaria nici-unde și-a folosit așa bine arta sa sublimă, decît în Procesul națiunii sale.

Noi dară ne ținem în conștiință obligați înaintea lui Dumnezeu și a oamenilor, atît în numele nostru, cît și a Poporului român din părțile Făgetului, – și cugetăm a împlini o datorință prea plăcută – cînd pătruși adînc de simțul produs în noi prin strălucita apologie națională a Ilustrității Voastre, grăbim cu toată submisiunea și reverenția a vă vota Ilustrității Voastre atît în numele nostru, cît și a românilor din părțile Făgetului, recunoștința, mulțumirea și încrederea noastră pentru ecletentul succes al vocei, ce a-ți binevoit a ridica cu atîta independență de caracter și curaj patriotic național, în interesul și favoarea poporului și prosperitatea Patriei noastre comune, asigurîndu-vă că singur acest act al Ilustrității Voastre este apt de a vă săpa adînc cu litere neșterse prea stimatul nume pe fiecare piatră a marelui monument național ce posteritatea și strănepoții îl vor ridica spre eterna memorie și binecuvîntarea acelora, cari au meritat într-un așa mod ca Ilustritatea Voastră, recunoștința și pietatea lor.

Pe lîngă care escuzîndu-ne aceasta inoportunitate, comendați ulterioarelor fapte prea stimate, cu exprimarea distinsei reverenție și naltei noastre considerațiuni perseverăm

Făget în 8 Iuliu 1861

prea aplecați stimatori:

Partenie Gruescu, vicariu Dir. Prot. Făget
Ivantie Popescu
P. Kosperda
Vasilie Rondalu, jurat
Dimitrie Șandor, jude comunal în Birkiș
Climentiu Dragomir, docinte în Marginea
Adam Angelu, docinte în Cosiava
George Dobra, docinte în Caroga
Atanasiu Glava, învățător în Poversia
Simeon Kuriacu, învățător în Mutiu
Alexandru Rezei, judele cercului Făget
Iacob Zoican, jurat al cercului Făget
Iuliu Milosiu, jurat al cercului Kosavei
Absalon Zigmund, comisar de securitate
Iulian Petrișor, capelan, paroh în Birna
Nicolae Popescu, docinte
Vasile Nicorescu, învățător în Petrosa
Auxent Sanitan, învățător
Nicolae Sfedanu, comisar de drum
Thomas Dobrescu, magister de drum
Elisei Juvulescu, învățător
Iosif Gentszan, sumariu la N. Bank
Nicolae Popovici, administrator
Nicolae Raktitza, învățător în Pogarești
Petru Ioanovici, paroh
Atanasiu Ioanovitsz, paroh
Eftimie Miron, paroh în Kurtye
Ioan Daminesco, paroh
Dimitrie Popovici, paroh
Ioan Netianu
Simion Armende, jude
Gligor Popovici
Dionisie Popovici
Ion Bunde, jude în Petrești
Pavel Kampian, în Grosi jude
Vasile Vernicha, instructor în școala Dretinești
Nicolae Barbulescu, preot și administrator în Surduz
Iosif Iklosanu, capelan P. Basești
Ieremie Popovits, administrator Krakova
Alexandru T.
Ioan Isivanti, învățător în Bussov

Illustrisime Domnule Supremu-Comite!

După ce Illuștritatea Voastră, ca virtute Român, în pre-nobilă, și generoasă – la inimă bine a-ți voit a cuprinde îngrijirea nu numai despre Româniile acestui Incl: Comitatu, Supremei conduceri a Illuștrității Voastre concrezuți; ci aceea o a-ți deschis, și întocmit pentru întreaga Națiunea noastră, și cu deosebire pentru frații noștri din Transilvania; și că un Virtuos Magnat Român, în a aceea Casă a Magnaților, unde de secolii nici un român „qua talis” nu a intrat, dar nici cineva străin, batăr din simțul umanității îndemnat pînă aci nu a ridicat cuvîntu pentru Națiunea noastră, Înșuți cel dintîie a-ți descinsu în arenă, și cu tărie de suflet rară, și cu puterea cuvîntului mai strabătătoare decît globii canoanelor, și cu argumente derîmătoare de tendenții contrarii, a-ți apărât drepturile dulcei Națiunii noastre și a fraților transilvani, în contra obicinuitelor apăsări secularii a despotismului urgisit, și așa a-ți documentat înaintea conlocuitoarelor națiuni, și înaintea lumii, că încă mai vedea Româniile, și ca, că Românu adevărat, ca Patriot sincer, ca bărbat înțelept departe străbătoriu, și ca Subdit fidel a cîrmei legiuite vă place a apăra direptatea, și aceea și împliniți cu cea mai vie, și mai curată conștiințiozitate; – Bine-voiți dară, – pe lîngă esultațiunea comună, care însuflește inimile tuturor Românilor, și a Patrioților adevărați, pentru că V-a pus preluptătorul dreptății și pe lîngă aderența și venerațiunea, ce Vi-o manifestează toată Româniile, a primi și al meu, celui mai umilit veneratoriu a Illuștrității Voastre, acest mic semn de bucurie și salutațiune cordială; care cu credința tare și pietate ridicăm mîinile către ceriu, le esorez de la Dumnezeu, de unde vine tot ajutorul, ca Illuștritatea Voastră, dimpreună cu Illustra Doamnă ani îndelungați și fericiți să petreceți, pînă la celea mai adînci bătrînețe în mijlocul Națiunii noastre, spre a putea, și de aci înainte, pre mulți din sînul ei a ridica și consolida în onoarea și caracterul cel tare și nestrămutat, care a-ți dezvelit în prea – nobila . Dv. viață; și încă vă esored, ca cuvîntul Tatălui ceresc, să le dee cuvîntu la toată ocaziunea bine venită, ca și de aci înainte, cu tărie neînvinșă, însă totdeauna cu rezultat strălucit învingătoriu să puteți elupta direptatea, pentru însetata de direptate Națiunea Noastră! Și, pe lîngă aceasta, cu adîncă venerațiune rămîn.

Illustrisime Domniei Voastre

Lugoj, 10 iulie 1861

Prea-umilitu Serv
Ștefan Moldovan,
Prepozit

Gozsdu Manó, Krassó megye főispánja

Jelen válságos korszakunkban, midőn Európaszerte, de különösen Magyarországon oly felette fontos kérdés a nemzetiségi ügy okos elrendezése, kiváló figyelem tárgyai azon jeleseink, akik polgári erényeik s hazafias lelkiületök tisztasága mellett, helyzetöknél fogva, mitegy a nemzetiségek képviselőiül vannak hivatva.

Ilyen férfiu kitünőleg azon derék hazánkfia, kinek arczképét s rövid életrajzát itt nyújtjuk olvasóinknak.

Gozsdu Manó 1802.-ik évi febr. 22-kén született N.-Váradon; atyja Gozdsu Athanász ottani előkelő polgár, kereskedő és városi tanácsnok, édesanyja Király-Daróczi Poyvár Anna, egy ősnemes család leánya volt. – Tanulmányait a nagyváradi g.n.egy. román iskolákban kezdte, aztán ugyanott a r.kath.gymnasiumban és akadémiában folytatta, egész a jogtudomány második évéig, melyt Pozsonyban hallgatott, hová Szlemenics jogtanár országos híre ragadta a tanulmányait buzgalommal gyakorló ifjút, ki itt is annyira megnyerte tanárai rokonszenvét, hogy a mai napig több benső barátal dicsekedhetik a jogtudós férfiak sorai között. – 1823-ban avattatott fel Pesten királyi táblai jegyzővé, egy év múlva pedig ügyvédi oklevelet nyert „kitünő” fokozattal.

Ha részletes lélektani fürkészet volna célunk Gozdsu Manó életrajzának jelen vázlatos leírásában, itt hosszabban lehetne időznünk, mert kétségkívül jurátus korában lőn megvetve a világos elméjű román-magyar ifjú lelkében azon érzelmek s nézetek alapja, melyek egész életpályáján keresztül fűződve évről-évre szaporíták az érett férfiu keblében is azon szép jellemvonásokat s elfogulatlan nézeteket, melyeknél fogva őt mind a magyar, mind a román ajku hazafiak egyaránt jeles testvéröknek ismerik és örömmel vallják. – A szorgalmas ifjú ugyanis nemcsak a jurátusi rövid évet tölté az akkori hírneves ügyvéd és magyar-szerb költő Vitkovics Mihály irodájában, hanem mint ügyvédi segéd is oldala mellett töltött három évet; mert – ámbár fiatal kezdői helyzetéhez képest, saját kezére is volt elég pöre, – annyira ragaszkodott köztisztületben álló jeles főnökéhez, hogy nem bírta végéig megválni Vitkovics házától, kit határtalanul tisztelt, főképen azon kiváló jellemvonásáért, hogy mint *született szerb* oly határozott *magyar hazafi* volt. A mellett, hogy kebelében hasonló hazafias érzelmek mindig erősebb gyökeret vertek, egyszerűs mind a magyar irodalom iránt is határozott kegyelet fogamzott keblében, ami annál természetesebb, minthogy a magyar irodalom akkori jelesei, annak újabbkori alapítói: Kazinczy Ferencz, Virág Benedek, Berzsenyi Dániel s a Kisfaludyak, Fáy András s mások, Vitkovics Mihálynak, a dícső magyar-szerbnek vendégszerető házánál szoktak barátságos koszoruba fűződni, melynek szellemébresztő ihlete nem téveszthető el jótékony hatását mindazok kedélyére, akik velök együtt lehettek, mely szerencsében az ifju Gozdsu, mint Vitkovics kedvelt embere, rendesen szokott részesülni.

Gozsdu Manó az ügyvédséget választván életpályául, mint Vitkovics köréből

kedvezőleg ismert fiatal ügyvéd, mindjárt kezdetben elég szerencsével dicsekedheték. Különösen meg kell itt említenünk, hogy ő volt az első, ki 1826-ban a pesti és budai tanácsokhoz, hol azelőtt évszázadok óta latin volt a törvénykezési nyelv, magyar keresetlevelet adott be, nem egy senator ügyvéd csodálkozására. És az, ugy hisszük, magyarosodásunk fejlődése krónikájának érdekében is méltó a feljegyzésre, hogy Magyarország fővárosában egy román születésű ügyvéd adott be legelőször magyar keresetlevelet!...

Ugyanily nemű érdeme volt Gozdsu Manónak a pesti görög-román egyház könyveit illetőleg. Itt ugyanis azon kiskorú vetélkedésnél fogva, hogy a görögök a román, a románok pedig a görög nyelv elsőségét nem akarták elismerni egyházi ügyeik vezetésében, a német volt a „litigánsok” között a „gaudeus”; – németül írták a pesti görög-román egyházközség jegyzőkönyveit egész 1836-ik évig, amidőn Gozdsu, ki már akkor nemcsak előkelő ügyvéd, hanem különben is befolyásos egyéniség volt Budapesten, hathatós közbevetésével erős pártot alakított a görög-román egyházközségben, melynek segítségével kivitte azt, hogy a jegyzőkönyv magyar nyelven szerkesztessék, aminthogy mai napig is e nyelvet használják.

1848–1849-iki szakát tevékeny életének egy későbbi, tartózkodás nélküli életrajzíróira bízuk ezuttal, ki kétséggkívül kelemesb feladatául ismerendi, az akkori idők fátyolát föllebenteni.

1849 évi novemberében, mint született románra, Gozdsu Manóra is rávetette szemeit az akkori német kormány, s megkínálta őt Biharmegye egyik részében a cs. Biztossággal, mely megtiszteltetés elől azonban, miután arra elég érdemesnek nem érzé magát, jónak látta, ügyesen kitérni. A bekövetkezett idők igen szomorúak valának. Akik közelebről ismerik Gozdsut, jól tudják, hogy nagy kedvelője a jó magyar zenének, de 1850 után nem egyszer tapasztalhatták, hogy a magyar zene véletlen hallatára rendszeren könnyek csordultak szemeiből, sőt Pest melletti víg szüreteiből is számúzta az ezelőtt nélkülözhetetlen zenét.

Mint első rangu, tekintélyes ügyvéd ez időszakban több ízben oly eréllyel lépett fel hathatós védszónoklataival a nyilvános pertárgyalások termeiben, hogy napokig élénk beszélgetés tárgya volt Gozdsu Manó vádbeszéde mint velős tartalmánál, törvénytudományi otthonosságánál, mind azon bátor hangnál fogva, melyet a magyar ügyvéd hivatása perceiben sem a multra, sem a jelenre s jövőre való tekintettel vissza nem tudott fojtani férfias keblére.

A kedvezőbb fordulattal kecsegtető 1860-ik évi októberi kormány, a főispánok kizemelésékor Gozdsu Manó érdemeit is figyelmére méltatván, mind a magyar, mind a román elfogulatlan hazafiak örömeire Krassómegye főispánjává nevezte ki. Gozdsu, mint mindenütt, ugy ezen új díszes, de eléggé tövises pályáján is, mint becsületes hazafi s elfogulatlan hű román testvér mutatta be magát, valahányszor a körülmények nyilatkozatra, vagy tette sürgeték. Teljesen meg vagyunk győződve, hogy Gozdsu Manó, kit nem a választó, hanem az összekötő hídon látunk a magyar és a román nép között, a kétféle nemzeti zászlókkal erős kezeiben és testvéri mosollyal barátságos ajkain, sohasem fog eltántorodni sem elfogultságból, sem részrehajlásból, hanem ugy állja meg helyét, hogy polgári erélyekkel díszlő kebelére ölelve mindkét nemzetiségbeli testvéreit, jobbjait összetenni tartanja legszebb

feladatának, azon barátság és testvéri szeretet jeléül, melyet ő még Vitkovics házá-
nál Vitkovicstól s annak barátaitól szívott ifju lelkébe.

[*Vasárnapi Újság*, 1861. szeptember 8., 421–422. p.]

21

Cătră reprezentanții români la dieta din Pesta

Bărbați cu inimi nobili, cu spirite eroine,
Ce soarta vă chemase la luptă să ieșiți
Națiunea vă trimite în orele-i senine
Cununa de merite etern să străluciți!

În mijlocul de castre potinți și numeroase
La sfântul drept de limbă, la geniul de progres,
Măreți ca Epimonda prin simțiri glorioase
Ca aurul ce arde cu toții v-ați ales.

Eterna suvenire de faptele mărețe
Va rămîne în lume la fiii următori,
Ave-vor strănepoții exemplu să învețe
Din **Gozsdu** supraconte bărbat nemuritor.

De secole numeroase națiunea e-ntristată
Și nime nu cutează în parte-i a pleda,
Un **Babeș**, **Vlad**, un **Popa** acuma ne arată,
Că nu e păcat dreptatea pe față a o da.

Din negrele canoane, durerea suferită,
Maeștrilor în față, întreagă-ați destupat,
Și-ați demonstrat c-alor bază e mucezită
Și înșiși autorii de ele s-au speriat.

Bărbați de demnitate, bărbați într-o unire,
Cari soarta din tribune azi iar v-a rechemat,
Urmați pe cariera în nobile simțire,
Al vostru nume fi-va cu glorie păstrat!

Josășel
Pelerinul în doliu.

[*Concordia*, 1861, Nr. 11, p. 11.]

**Protocolul
Ședinței Comitetului pentru ajutorarea junilor lipsiți
Din 3 Martie n. 1862**

De față:

Il. D. Emanuil Gozsdu, președinte

„ „ Gavr. Mihali

„ „ Ioanichiu Miculescu

„ „ Ioachimu Mureșianu

„ „ Parteniu Cosma, notar

Obiectul

Decisiune

1. Domnul Mureșianu, fostul notar subst. A ședinței trecute face cunoscut cumcă rezultatul ședinței trecute l-a comunicat în „Concordia”.

S-a luat notiță despre acesta.

2. Il. D. Mihali referiază, cumcă la D. Episcop de Gherla a scris și așteaptă răspunsul.

Se încuviințează.

3. D. Președinte referiază, cumcă Dl Georgiu Ioanoviciu de Dulău și Valea Mare a dăruit 30 fl. v.a.

S-a decis ca să i se exprime mulțumită, și în „Concordia” să se ridice, cumcă Dl e acela, care lucră la ziarul „Magyarország”.

4. D. Președinte își exprimă mirarea și părerea de rău, că așa puțini bani incurg, și că de ar decurge tot așa rece lucrul, nu merită ca să existe comitetul; promite că dacă se convoiește comitetul face colectă la neromâni, care negreșit va avea rezultat bun.

Se hotărăsc ca să mai facă un apel către națiune și mai cu seamă către clerul înalt, ca să sprijinească întreprinderea cu căldură, atingînd cumcă altcum vom fi siliți sau să primim mila străinilor, sau mai mulți tineri vor fi siliți a părăsi școalele.

5. Domnul Președinte arăta o epistolă de la D. Gruiciu protopopu din Belinț însărcinată cu 36 fl. 40 cr. Și cu numele contribuinților

S-a decis ca să se publice numele contribuitorilor în „Concordia”, la acesta... au observat Cosma și Mureșianu, cumcă s-a publicat acuma.

6. Propune dl. Președinte, cumcă s-a arătat junele Demetriu Simai și predînd cumcă e resolută să meargă la Debrecin, unde e și primit acuma la Colegiul reformat, ca să-și finească studiul în anul acesta; se roagă deci să i se dea ajutoriu ca să poată călători pînă acolo și să aibă din ce trăi cel puțin o lună.

I s-a rezolvat 30 fl. v.a.

7. S-a mai arătat juristul absolut T. Corchisiu, care are să facă disputa zilele acestea.

I s-a rezolvat 30 fl. v.a

8. Dintre cei prenotați din ședința trecută s-a decis.

Ca să se dea restul de 6 fl. 40 kr. Lui Ardeleanu ca să-și cumpere cărți.

9. S-a cetit recursul lui Beșanu, la care se făcu reflexiunea, cumcă el e în prezent unul dintre cei mai bine provăzuți, deci

S-a luat notița despre acest recurs, pînă la alta ocaziune, cînd vor fi mai mulți bani sub dispozițiune.

Cu aceasta încheiîndu-se sa subcris. Datu mai sus.

Partenie Cosma,
notar

Manuilu Gozdsu,
președinte

[*Emanuil Gojdu 1802–1870*, Oradea, 1972, p. 125–127.]

23

Protocolul Conferinței Comitetului înființat pentru ajutorarea junilor de la Universitatea Pestană din 14 Aprilie 1862

Au fost de față:

Domnul Președinte: Emanuil Gozdsu

Membrii: Il. domni: Gavriil Mihali, Vasile Bogdanu, Alexandru Roman, Iacob Mureșian și Sigismund Pop.

D. Președinte propune, că sunt pe aici niște juni, cari nu sunt juriști, sunt însă la alte ramuri ale științelor cari merită tot așa ajutorul ca și juriștii; deoarece însă colectele se făcu pentru juriști, oare putease-va ajutora și tineri de la alte ramuri de la Universitate?

Majoritatea a decis, ca astă dată să se împărtășească și nejuryști, adecă altfel de studioși de la Universitate cari sunt aplicați la alte ramuri afară de drepturi, pentru viitoriu însă să se facă în „Concordia” ca contributorii cu ocasiunea trimiterii banilor să se declareze de voiesc să se împărtășească numai juriști, sau fără diferență orice tineri de la Universitate.

Sunt spre dispunere:

1. De la d. Paroc Végső Michail din...	5 fl.
2. Din Saagh prin Nic. Ribarovicu	15 fl. 10 cr.
3. Din Sătmariu... de la Vas. Fabianu	14 fl.
4. Din Timișoara prin stărunița dlui protpopu Melentie Draghiciu	176 fl. 35 cr.

summa 210 fl. 45 cr.

Din aceștia s-au predat lui Corchesiu cu ocasiunea călătorie lui aceia ce pe atunci era sub despunere adecă cei 5 fl. de la Végső.

S-au mai preparatu din nou petițiuni naționale de la:

5. Teodor Șerbu, juristu
6. George Petrescu, chirurgu
7. Teodor Papu, juristu

8. George Nedelcu, juristu
9. C. Lazaru, juristu
10. Const. Chitescu, juristu
11. Const. Fometescu, veterinaru
12. Ioane Ioviția, juristu
13. Ștefan Perianu, juristu
14. Ioane Nedelcu, juristu
15. Ioane Nichita, prenotatu
16. George Nedelcu
17. Mihai Beșanu
18. George Ardeleanu
19. Vasile Popu
20. Vasile Manu

Dintre aceștia Ioane Nedelcu cere să i se dea un ajutoriu lunar, ca să poată studia.

S-a decisu ca în viitor se va lua în considerațiune la... ședinția, alta dată i s-a resolvatu 20 fl.

S-a resolvatu ca să se dea tinerilor:

5. Serbu	14 fl.
6. Petrescu	14 fl.
7. Fometescu	14 fl.
8. Nichita	14 fl.
9. Teodor Popu	8 fl.
10. Constantin Chitescu	8 fl.
11. Mihai Beșan	8 fl.
12. Vasile Popu	8 fl.
13. Theodor Mann	8 fl.
14. Constantin Lazaru	8 fl.

suma 209 fl.

lui Corchesiu la olaltă, abia doară rămîne restu 1 fl. 45 cr. în cassă.

Se înseamnă, ca lui George și Ioanu Nedelcu și lui Ardeleanu s-a datu câte 20 fl. ca d. Protopopu Dregheciu a poftitu special ca aceștia să se considereze nainte de tot; iar lui Perianu și lui Ioviția pentru ca din aceștia au avut a plăti și didactrul

Cu aceasta încheindu-se protocolul, s-a scrisu

Datum ut supra,

Partenie Cosma, notariu

Manuil Gozsdu, președinte.

Notariul actual mulțumindu, fiindcă se duce din Pesta s-a alesu d. Mureșianu de notariu, fiindcă, asemene s-au însărcinatu membrii com. ca să roage pe d. Popa asesoru la Tabla regească, ca să aibă bunătate a se ivi d-aci încolo la sedințe ca membru al comitetului.

[*Emanuil Gojdu (1802–1870)*, Oradea, 1972, p. 127–130.]

Protocolul din 11 iulie nou 1862

De față:

M. Gozsdu – președinte

G. Popa, G. Miculescu – membri

I. Vulcan – notar

Epistola Dlui Nicoalu Murariu paroh în Csernegyház cu datul de 5 Iul. 1862, cu care i se trimite Comitetului spre dispozițiune 88 fl. 80 cr. Cu acea observațiune ca din banii trimiși se pot împărți nu numai la juriști, ci și alți tineri.

S-a decis a se da lui:

Ioan Nedelcu	16 fl.
Georgiue Nedelcu	16 fl.
Emeric B. Stanescu	16 fl.
Mihai Sierbanu	16 fl.
Pometescu	11 fl. 90 cr.
Petrescu	11 fl. 90 cr.

Adecă optzeci de florini și 80 de cruceri, cari se predeteră D. G. Popa cu rugarea ca să binevoiască a-i împărți între respectivii tineri.

Datu ca mai sus:

Manuil Gozsdu,
Președinte

Iosif Vulcan,
notar

[*Emanuil Gojdu 1802–1870*, Oradea, 1972, p. 130–131.]

25

Varietate

Prin zeloasa stăruință a parohului român din Pesta M.O.D. Ioanichiu M i c u l e s c u s-au adunat o sumă de 63 fl. v.a. spre ajutorarea Beiușenilor ce suferiră prin focul din August 1862. și anume de la generosii Domni contribuitori: Emanuil G o z s d u, fost comite supr. al Carașiului 10 fl.; Simeon P o p o v i c i Septemvir 10 fl.; Georgiu P o p a jude la curia reg. 10 fl.; N... N... 5 fl.; Lazar B a l d i 5 fl.; Alexandru N e d e l c u 5 fl.; Dr. D. N e d e l c u 5 fl.; Constantin M u r a t i 2 fl.; George G r a b o s c h i 2 fl.; Demetriu L i c a 2 fl.; Demetriu D o n a 2 fl.; Tod. M u t o v s c h i 2 fl.; Ioanichiu M i c u l e s c u, paroh, 2 fl.; Alexandru

F i l c i o 1 fl. – Primească călduroasa mulțămită din partea respectivilor.

[*Concordia*, 1863, Nr. 17, p. 69.]

Mulțămită publică

Ilustrata Sa Domn. Emanuil Gozdsu a binevoit a mă ajuta, în anul școlastic decurs 1863–64 cu o sumă de 80 fl. v.a. Pentru care ajutoriu marinimos îi aduc prin aceasta, mulțămită publică.

Dionisiu Daminescu
Absolut de gims. ref. în Pesta

[*Concordia*, 1864, Nr. 59, p. 235]

O societate nouă de asigurare

S-a înființat în zilele acestea aici în Pesta sub președinția Escel. Sale contelui Goergiu Andrásy. Decursul dezbaterii statutelor la propunerea Ittei Sale dlui Emanuil G o z s d u, a decurs în limba nemțească, cu excepțiunea a lor doi indivizi cari au vorbit maghiarește, firește că aceasta a nemulțumit pe diurnalele emaghiare, cu toate că asta procedură a devenit necesară în capitala Ungariei. De președinte s-a ales prin aclamațiune Escel. Sa contele Georgiu Andrásy, de vicepreședinte cu vot unanim Ittea Sa Emanuil Gozdsu.

[*Concordia*, 1864, Nr. 82, p. 332.]

Concert și bal românesc

Coardele inimei mele vibreză încă și acuma de sunetele cele dulci melancolice, inimatoare și eroice a muzicii noastre naționale, – succesul strălucit a concertului și a balului tinerimei de aicea mi-a stîrnit în piept o bucurie extraordinară, mintea și inima e răpită încă și acuma de frumusețea încântătoare a frumoaselor ce erau de față, – nu vă mirați deci cetitoare, dacă icoana ce vi-o pun înaintea voastră ca să vedeți cel puțin în idea petrecerea românilor din Buda-Pesta în 23 februarie nu va fi destul de clară; pînă și vocea mea e cu mult mai debilă, decît să pot descrie, să pot spune din fir în păr ceea ce am văzut, auzit și simțit atuncea...

Tinerimea română din Pesta adecă a dat și în anul acesta un concert românesc în ospătăria „La Tigru”, astădată însă împreună cu un bal pentru ajutorarea studenților mai sărmani, și mărturisesc, că seara aceasta va fi întipărită în veci nu numai în inima mea, ci a tuturor celor ce erau de față.

Să intrăm în sala decorată cu mult gust; în fruntea aceleia pe un amvon mai înalt vedem pe tinerii noștri cu instrumentele muzicale în mîină, iar celelalte părți a salei, sunt cuprinse de o cunună foarte frumoasă a doamnelor și domnișoarelor elegante,

pe cînd largul de lîngă pereți și cel de către ușa fu îndesat de bărbați și tineri. Un public ales și elegant, cărui asemenea numai în balurile cele strălucite a redutei am văzut.

Să luăm la mîină „Programa” și apoi să-i ascultăm pe toți de tot de-a rîndul.

Cînd sună 7.30 dirigințele orchestrului dede semn cu arcul său, și începură Uvertura din Barbierul de Sevilla. Pe fața tinerimei diletante se putea observa o eriositate bărbătească, și totodată pe a publicului ascultător așteptare încordată de a auzi: ce știi, ce pot face tinerii români. Și orchestrul tinerimei documenta eclatant, că românul are talent nu numai pentru știință, ci și pentru arte și că chiar și piesele cele mai grele clasice le știe execută cu ușorătate, și cu multă precizitate. Îndestularea publicului numeros se manifesta prin aplauze viforoase.

După o pauză de vre-o două minute se sui pe tribună un tînar cam palid în veșminte românești, D. Pavel Draga se declamă pe „Ingratul” lui Tăutu cu o bravură rară, încît nu numai românii, ci chiar și neromânii ce erau de față și cari numai din gesticularea, focul și mimele declamatorului pricepură ceva din frumusețea poeziei, erupseră în aplauze și strigări vivaci de „să trăiască” și „eljen”. Momentele cele dramatice a poeziei, disprețul și bărbăția le știa înfățișa cu o deplinătate rară, căci dînsul a simțit ceea ce a simțit poetul renumit. Însă pasurile dramatice a blăstemului trebuia să le rostească mai moderat și cu sînge rece. Uvertura din Rienzi de Wagner, reformatorul muzicii moderne, care s-a năzuit a uni opera poezia și muzica, a cărei culme să fie drama, sau mai bine: din operă a voit să formeze o declamare neîntrepută. Pentru aceea compozițiunile lui Wagner sunt foarte grele, totuși aceasta Uvertura fu executată de dșoara Irina Nedelcu, și D. St.Perianu, cu multă ușurință secerînd aplauze destule.

Și acu vine „Serenada” compusă de D. J. Jancu. Românii dar mai ales neromânii așteptau cu multă nerăbdare executarea acestei piese, ca să se delecteze în farmecul muzicii noastre naționale, despre a cărei frumusețe mult a auzit vorbind. Și ei fură mulțumiți peste așteptare cu horele noastre. Un literat renumit maghiar îmi zise: „fără de a ști vreun joc românesc, îmi venea voia mai în tot minutul a lua de mîină pe atare domnișoară, și să joc ca cu jocul ardelenesc!” Iar mai tîrziu cînd îl întrebai: ce părere are despre muzica noastră națională, îmi zise:” în adevăr! amorul, eroitatea,blîndețea, speranța, tristețea și vivacitatea românului, toate se unesc în muzica lui națională, și e plină de ideile cele mai frumoase poetice, peste tot: muzica românului are o fantezie de tot vie.” „Dlu meu”, îi răspunsei, „muzica noastră cuprinde în sine trecutul, istoria noastră dimpreună cu suferințele noastre seculare.” – Autorul Serenadei în semn de recunoștință fu chemat din toate părțile, care se și înfățișa pe tribună cu toată modestia. Altcum Serenada e compusă din melodii române cu unele variațiuni bine nimerite.

D. Iosif Vulcan, în loc de „Caliculu” (auzi Dle referinte alu Concordiei!) a declamat „Moda de acuma” cu un success, ce sîrni plăcere vie în public.

Din „Lucia di Lammermoor” cînta o arie frumoasă dșoara *Constanța Dumtsa* (*sora Strălucitei doamne Gozdsu*). [Subl.n. – M.B.] Frumusețea muzicii italiene e cunoscută pretutindenea, unde numai se află iubitori de opere. Astăzi auzirăm o arie italiană destul de cunoscută, totuși ni se părea a fi nouă, căci domnișoara C. Dumtsa

o execută cu o bravură și deplinătate rară, ce nu o aștepta nimenea de la o diletantă. Tonul sonor curat și dezvoltat pentru cântare, școala, studiul fundamental și executarea perfectă ne îndeamnă a mărturisi că dșoara Constanța D. e mai mult decât diletantă, căci ușurința mai mare a purtarea tonului, și trile mai minunate eu cel puțin n-am auzit numai în teatru, încă și acolo numai de la renumita cântăreață Hollósy (cîndva Corbul!). Publicul surprins de acest talent frumos dorea din inimă să mai audă cîteva arii române și maghiare de la filomela noastră. Aceasta dorință comună se manifesta în aplauze grandioase și gratularea cordială a celor ce erau aproape de tribună. Și după ce orchestrul execută din Hazd o piesă, – stim. Dșoara mai cîntă o arie maghiară și după aceea una românească, care fu încheiată cu strofa cea frumoasă din „Visul” Dlui Bumbacu în Musa Română:

„Unde-s timpurile-acele,
Cînd feciorii mamei mele
Se-ntreceau-n virtuți străbune
Pentru patrie, națiune?”

Amîndouă ariile, fură petrecute de aplauze viforoase, ce nu voiau a înceta. Dșoara Dumtsa forma culmea cea mai strălucită a concertului.

Uvertura din opera „Bánk Bán” fu execută de orchestrul tinereții cu mul mai perfect decît d.c. Hazd. Maghiarii ce erau de față nu puteau lăuda din destul dexteritatea tinerilor noștri și în Bánk Bán, cu atît mai vîrtos, căci uvertura aceasta e una dintre cele mai grele piese maghiare. Introducerea însă mi se pare a fi variațiuni din arii românești. Muzicanții lui Ellenbogen, cari în Pesta sunt destul de renumiți, și cunoscuți din balurile redutei, aplaudară asemenea cu cel mai mare foc la aceasta piesă.

Acu vine „Marșul” din opera Tannhauser de Wagner executată de dșoara Elena Ioannovici, acompaniată de profesorul conservatorului D. Engesyer. Amintii mai sus despre compunătorul renumit Wagner și despre operele lui; pentru aceea tot insul era curios, cum va fi în stare tînăra dșoară a-și dezlega problema cea grea din Wagner. Era tăcere afundă, vederea, auzul, toată atențiunea publicului numeros era îndreptată numai la jocul domnișoarei Ioannovici. Și ce se vezi? Pasurile cele mai grele a „Marșului” le știa executa cu acuratețe și fără cea mai mică eroare; ușurătatea și armonia jocului ei stîrni admirare în ascultători; și după tactul cel din urmă, cînd publicul erupsa în aplauze însufletite, un surîs a Dlui profesor ne dete să pricepem, că dînsul însă e mulțumit deplin cu acest succes grandios; gratulez de nou stimatei domnișoare, și o încredințez, că publicul ascultător îi aplaudă din adîncă recunoștință pentru plăcerea, ce i-a cazionat cu „Marșul” lui Wagner.

„Devotamentul” poetului laureat Andrei Mureșianu fu declamat de D. Vasiliu Pop, cu foc mare, în unele locuri cu repezime, cu puțină gesticulare, – secerînd aplauze destule; dar eu cel puțin, aș mai fi dorit, ca strofele cele pătrunzătoare, ce se-ncep cu „De n-a perit Românul” să le fiu auzit de la D. Draga.

În urmă după „Potpourri” compozițiune din arii române, concertul se fini cu „Marșul lui Mihai Eroul”, executat de orchestrul întreg tot cu acel succes frumos ca celelalte; se părea însă că la pasurile cele inimate sunt pătrunși pînă la inimă de

spiritul „Marșului”. Îndată și veni ră la ei mai mulți tineri și bărbați maghiari, pricepători la muzică, și-i roagă de a li împrumuta piesele românești pentru copiere. Document destul de vederat că dînșii știu aprecia muzica noastră.

Și acuma să pauzăm două trei minute, pînă cînd scaunele și amvonul concertanților vor fi purtate din sală, ca să se facă loc destul pentru cei ce abia așteptau sosirea timpului de joc.

Și în adevăr, sala fu gata într-o clipită, și balul fu deschis cu un vals prin strălucita Doamna de Gozdsu între vivate entuziastice, deoarece în seara aceasta a binevoit a primi pe umerii săi sarcina doamnei de casă, deci cuvenința a adus cu sine a deschide balul cu un joc, care-l juca doi cu doi. [Subl. n. – M.B.] Și asta fu cauza, că „Româna” (auzi Dle referinte al Concordiei!) fu jucată îndată după vals, prin urmare am putea zice, că caracterul român al balului n-a suferit nici o scădere.

„Româna” fu jucată de opt perechi cu multă voie, și ce e mai de frunte, cu grație. Publicul numeros, care petrecu cu mare luare aminte toate mișcările și figurele jocului, fu surprins peste măsură de frumusețea și originalitatea lui, încît un literat de frunte a maghiarilor, (și cîteodată neamic al nostru) zise cu plăcere: „În jocul acesta este multă poezie; și caracterul român se vede mai ales în figura cea din urmă și din învîrtirea pe sub mînă; îmi place de jocul acesta, și de n-aș fi maghiar, aș zice, că e mai frumos decît „Kör”-ul nostru.”

„Româna” însă află plăcere vie la publicul întreg a balului, căci nu mai voiau a înceta aplauzele grandioase atît din partea bărbaților, cît și din acelor frumoase.

Nu pot lăsa neamintit aci, că doamna Roman îmbrăcată în veșminte românești, și domnișoarele Ioannovici reprezentînd pe veșmintele lor culorile naționale, – dăderă balului, dar mai ales jocului „Româna” o însemnătate mai mare și ceva caracter național.

Aci urmară celelalte jocuri după ordine; și pot mărturisi, că atît românii cît și neromânii aflară aci o petrecere de tot cordială și mai mult familiară, decît publică; era deci exclusă din societatea aceasta frumoasă generea, sumeția și înstrăinarea unuia de cătră altul; toți furăm mulțumiți atît cu concertul cît și cu balul tinerimei noastre. Pentru aceea comitetul aranjator, care-și pusă toată silința de a mulțumi așteptarea oaspeților, merită toată lauda și recunoștința.

Între pauza dansurilor, pe la 2 ore, cea mai mare parte a bărbaților și a femeilor se retrasă în sălile restaurantului, unde atît din partea tinerimei noastre, cît și din a celei maghiare se ținură mai multe toaste de înfrățire. Mai tîrziu veni și *Ilustritatea Sa D. Gozdsu*, și cu îndatinata sa oratori ținu mai multe cuvîntări foarte bine nimerite. Ceea ce trăsări ca o schintea electrică pe toți, fu deducerea cuvîntului „Oláh” din cuvîntul maghiar „ólakó” (locuitor vechi). Nu lipsiră aplauzele grandioase.

Ilustritatea Sa documenta și acuma, ca totdeauna, că e amic sincer a tinerimei, căci nu numai că a venit în mijlocul petrecătorilor, nu numai că a luat parte la toastele cele numeroase, ci după pauză s-a pus în șirul dansatorilor, și a jucat cu suflet tînăr cotilionul, căpătînd mai multe și mai frumoase orduri, decît unii tineri retrași.

Era frumos a vedea și pe Ilustra Doamnă în mijlocul jucătorilor, conversînd într-

un ton foarte fin și amical cu toți oaspeții; tinerimea noastră în adevăr se poate simți fericită că Ilustra Doamnă primi sarcina doamnei de casă. Comitetul aranjatoriu și-și descoperi mulțămăta sa cea mai adâncă după 5 ore, când Ilustra familia de Gozsdu părăsi sala între strigări zgomotoase de „să trăiască!” [Subl. n. – M.B.]

În adevăr, acest concert și bal întemeia renumele tinerimei noastre pe mai mult timp, și sunt convins, că toți oaspeții părăsiră sala cu cea mai adâncă recunoștință și mulțumire, și că seara aceasta va rămîne o seară de dulce suvenir pentru toți.

Dintre literații maghiari onorară cu prezența lor concertul și balul tinerimei: D. Wenzel Gusztáv prof. la Universitate, D. Király Pál publicist și colaboratoriu primar la jurnalul politic „Pesti Napló”, D. Tóth Kálmán poet renumit și redactorul jurnalului beletristic „Fővárosi Lapok”, D. Schwarz Gyula membrul academiei maghiare și a societății geologice din Londra, și D. Deák Farkas.

M. Besanu

[*Aurora Română*, 1865, Nr. 5, p. 57–59]

29

Numele acelor care au contribuit la spesele și scopul concertului și balului tinerimei din 23 febr. 1865

Din Buda-Pesta:

Emanuil Gozsdu 20 fl. [Subl. n. – M.B.], Simeon Popovici 20 fl, Mihai de Mocioni 10 fl, Nicoale Ioanovici 15 fl, Teodor Șerb 10 fl, Ioanichie Miculescu 5 fl, Dr. Demetriu Nedelcu 10 fl, George Stupa 15 fl, Atanasiu Lica 5 fl, Maria Dumtsa 5 fl, Ioan Bumbacilă 2 fl, Demetriu Merce 1 fl, Gavril Mihalyi 5 fl, Constantin Ioanovici 5 fl, Dr. Ioan Pop 2 fl, Lazar baldi 5 fl, George Ioanovici de Dulău 15 fl, Ecaterina Malaghet 5 fl, Georgiu de Mocioni 10 fl, Sigismund Pop 5 fl, N. Margaritovics 5 fl, N. Nagy 5 fl, Demetriu Guda 3 fl, Ștefan Borgovan 5 5 fl 50 cr, Paul Todorescu 5 fl, Ernestu Sándor 10 fl, N. Rajkovics 5 fl, Nicoale Boban 5 fl, Ioan Vornica 5 fl, Alexandru Nedelcu 10 fl, Antoniu de Mocioni 10 fl, Alexandru Roman 5 fl, Paul Ioanovici 5 fl, Leopold Filepp 5 fl, Lazar Mustețiu 10 fl. Suma: 264 fl. 50 cr.

[*Aurora Română*, 1865, Nr. 8, p. 96]

30

Mișcăminte electorali din Biharia

Candidatul cercului alegătoriu din Tinca, Ilustr. Sa D. Emanuil G o z s d u, dimpreună cu dna soția și patru bărbați din inteligența rom. de Oradea-mare sosi în 4 novembre în mijlocul alegătorilor săi unde-l aștepta o mulțime de preoți și poporu, cărora după ce fu arătat le ținu o cuvîntare măduoasă, care produse însuflețire gene-

rală. S-au mai zis cuvântări către popor și din partea altora, asemenea și la prînz închinări întru sănătatea candidatului și altor bărbați, întru fericirea națiunii române și a patriei comune. După prînz o societate frumoasă însoți pe oaspele cel stimat luînd calea mai departe către Ucuriș unde avură parte de ospitalitatea bravului preot local D. Mihaila care și rămăseseră. Alta zi sosiră la Belu unde mulțime de popor din satele învecinate așteptau cu nerăbdare să vadă pe candidatul lor. D. Gozdu cu suita dimpreună întră în biserică și după sf. Liturgie, înaintea bisericii fu arătat și aici poporului adunat, către care asemenea îndirepta o cuvîntare potrivită. Asemenea însuflețire ca la Tinca. Oaspele cu suita se reîntorseră spre Ucuriș, unde notarul saluta în limba maghiară în numele comunității pe oaspete, care răspunse mai întîi în limba poporului; fiind zise către popor: „Fraților iertați-mă să grăiesc și în limba maghiară notarului !” „Ierte-ți Dumnezeu păcatele, Dle, apoi da vorbește și în limba lui !” Se poate socoti ce ilaritate generală produsese aceste cuvinte naive ale poporului. – Cînd sosi suita la Tinca, aici era zi de tîrg și mulțime mare de popor din toate părțile. Vreo douăzeci de călăreți întîmpinară oaspele în capul opidului și-l conduseră la ospătăria unde abia putură străbate de mulțimea cea mare a poporului, care auzind de veste se îndesase în curte spre a putea vedea pe candidatul lor, și a asculta cuvintele lui. Între adunați era și delegați numeroși din comunitatea maghiară din Ginta, cari salutînd pe candidatul cercului, cerură flamura lui declarînd că ei au rupt steagul contracandidatului Dezső și nu vor să știe de el. În acest mod ungurii cu românii frățește toți sunt pentru Il. S. D. Gozdu și numai puțini amăgiți și mituiți sunt în partea contracandidatului, care își făcea mai multă onoare dacă repășea pîna acum dinaintea unei capacități recunoscute și față cu majoritatea română a cercului. Să zice că din inteligența română numai singur judele cercului d. Brindușiu e în partea lui Dezső, din interes material. Însă dlui amăsuratu dregătoriei sale nu-i este iertat a fi corțes și a susține pacea și a sta neutral. Scurt, călătoria dlui Gozdu a fost un adevărat triumf. Am dori ca alegerea-i să fie prin declamațiune.

[*Concordia*, 1865, Nr. 89, p. 363.]

31

Socoată publică despre balul tinerimei române din Pesta dat în 17 februarie 1868

Numele marinimoșilor contribuitori din Pesta: (afară de biletele cumpărate cu prețul ordinariu) DD. George Mocioni 70 fl.; George Ioanovici secret. de stat 25 fl.; Andrei Mocioni 20 fl.; Antoniu Mocioni 20 fl.; Alexandru Mocioni 20 fl.; Dr. Nedelcu 20 fl.; Teodor Papp proprietar în Kekes 20 fl.; Alexandru Roman 15 fl.; Alexandru Nedelcu 10 fl.; **Emanuil Gozdu 10 fl.**; [Subl.n.- M.B.] Petru Mihali 10 fl.; Vincențiu Babeș 10 fl.; Ioan Alduleanu 10 fl.; eugeniu Mocioni 10 fl.; Atanasiu Cimponeriu 10 fl.; Nicolau Ioanovici 10 fl.; Teodor Șerb 10 fl.; Wimmwr 10 fl.; Georgiu Grabovsky 10 fl.; dr. Gall 10 fl.; Alosiu Vlad 5 fl.; Ștefan Mano 5 fl.; Ioan

Mihali 5 fl.; Simeon Mangiuca 5 fl.; Anastasiu Lica 5 fl.; N. Lica 5 fl.; Demetriu Dona 5 fl.; Alexandru Kocsi 4 fl.50cr.; Sgismund Victor Pop 5 fl.; capit. Vornica 5 fl.

[*Concordia*, 1868, Nr. 18, p. 450.]

32

Simptomele alegerii de la Tinca

Oradea-Mare, martie 1868.

Trebuie să spunem fără de rezervă, că dnul Em. G o z s d u nu atît complăciutei sale la alegători, și cunoștinței personale poate atribui actul alegerii sale, ci mai vîrtos acelei împrejurări, că poporul a ascultat de conducătorii săi, prin cari fu galvanizat să aleagă român. Multe ostenele a pus pentru cumnatul său, protopresb. B i k a, care prin preoții supuși consistoriului, la care dînsul e prezide, a avut mare în popor. Asta a fost piatra fundamentală a alegerii sale. Acuma se naște întrebarea, pășiva dsa ca candidat și pentru alegerea ce se va ține în 15 aprilie an. curent ? Nu voim să fim profeți, ci din împrejurări combinăm următoarele: Dacă vine ca candidat, atunci desigur că va fi partenit chiar de aceia, cari la prima alegere-i fuseră contrarii cei mai aprigi; cauza pentru ce? nu cere comentariu. Apoi va reieși prin aceștia fără căldura românilor, care-l luaseră atunci? nu știm – fără că poporul, și mulți dintre inteligenți (preoți) nu vor fi pe lîngă dsa, precîndînd de la privințe politice, putem combina din următoarele: Episcopul rom. cat. de la Oradea-mare, al cărui nepot fu rival dlui Gozsdu, e domn de pămînt în cercul de alegere Tinca, în cele mai multe comune e proprietar; în ante de alegere pășunile din păduri, și pustele, pămînturile dominale, le țineau în arîndă foștii iobagi, adecă poporul cu prețuri moderate, de atunci încoace, pentru exemplu comuna Fekete-Bátor care a ținut pășune de pădure cu 400 fl., acuma plătește dublu! comuna cea mare română Tulca pînă acolea a ținut pămînturile dominale în arîndă, acuma nu-s la ei, ci la Mich. Lazaru și Gosztonyi, jugul cu 3 fl., iar poporul fu silit să dea la acești domni cîte 6 fl. pentru jug. Dacă vreau să cumpere vreun lemn din pădure, acela are preț dublu; dacă se prinde cineva în prevaricațiune, e vai de el ! nu ca pînă aci. Prin urmare poporul, din cauza că n-a votat pentru nepotul episcopului, are daune materiale, despre cari știe dl. Gozsdu; căci Tulcanii se plînseră în persoană la dsa, cu cari apoi și merse la episcopul care atunci petrecea în Pesta, însă, precum știm, fără rezultat. Poporul argumentează așa: Dacă alegeam noi pe altul, eram scutiți de maltratări și de daune materiale, ca să ne expunem noi iară la asemenea neplăceri ? hai să alegem pe cel ce ni-l vor spune domnii. Să nu ne mirăm, dacă auzim de aceste, căci nu numai plugarul, ci și omul cel mai cult încă-și respectă interesele sale materiale, și mai descordă din cele patriotice și naționale, dacă aceste vin în conflict.

Aceste împrejurări sinistre însă nu numai dlui Gozsdu, ci fiecărui român (care adecă nu va fi cu cei de la putere) îi sunt asemenea împedicăminte și inamice; deci

de nu vine dl Gozdsu, e întrebare, că poate va fi ales un alt român, acum când comitatul e altcum organizat, sub auspiciu constituțională (á la Pista), acum, când știm că poporul după cele premerse, cum e stimulat ? la aceasta întrebare va răspunde de venitorul.

Cine va păși dintre români ca candidat, încă nu știm cu pozitivitate. Se aude, că dl B i k a, dl S i o r b a n u, avocatul F ă ș i e etc. Aceste însă toate se vorbesc numai ca din vînt, fără de bază; însă oriceine va fi acel candidat, din capul locului trebuie să spunem, că acela va păși sau numai după voia și planurile sale, sau numai după candidatura unor puțini; căci domnilor, durere și blestem, noi n-avem un loc de cristalizațiune, n-avem un for, în care să ne dezbatem și judecăm trebile noastre, n-avem pentru comitatul nostru o însoțire națională, și după semnele de acuma nici nu este speranță, să putem avea cu una cu două, pînă nu va veni spiritul adevărului, care pretutindeni este și toate le împlinește, pînă nu va veni, să se așeze între noi și să ne curățească de toată spurcăciunea, patima egoismului, care ne-a copleșit cu totul.

Dintre maghiari încă nu se aude, că cine să fie candidat, dăm cu socoteala, că ambele partide, adecă și cea dreapta și cea stînga, vor avea pe ai săi; căci ambele se pregătesc la acțiune publică și voiesc a descinde la lupta deschisă, precum se face în toată țara. Sunt și de acei maghiari, cari zic, să nu se amestece maghiarii în acel cerc cu majoritate absolut română, ci să lase pe români de capul lor, aceștia însă sunt prea rari și fără precumpănire. În 14 a l. c. va fi congregațiune comitatensă, la care vor concurge mai mulți din provincie, atunci vom poate auzi combinațiunile și din parte și din alta, pînă atunci dară să așteptăm.

Cor.

[*Federațiunea*, 1868, Nr. 35, p. 133.]

33

Socoată publică despre banii incurși și spesiți la balul Tinerimei Române din Pesta

Înainte de bal au incurt de la marinimoșii dni contribuitori din Pesta 404 fl. v.a. și anume: De la il. Familia de Mocioni 170 florini, esc. Sa D. L. V. De papu 25 fl, de la Domnii Nedelcu prof. 25 fl, S. Popovici septemvir 10 fl, **E. Gozdsu 10 fl**, [Subl.n. – M.B.] T. Șerb septemvir 10 fl, I. Aldulean cons. Minist. 10 fl, A. Nedelcu 10 fl, N. Ioanovici 10 fl, G. Angyal sept. 5 fl, I. Miculescu preot gr.or. 3 fl, F. Varga avocat 5 fl, V. Babeș 10 fl, E. Murgu 3 fl, G. Grabovsky neguț. 10 fl, I. Dobreanu 10 fl, Dr. Gal 5 fl, Cav. de Pușcariu 5 fl, Vidacs 5 fl, Ant. Schoja 5 fl, Conte S. Vas 5 fl, Dr. Kovács 5 fl, doamna E. Losy 5 fl, F. Dorianu 5 fl, doamna Lica 5 fl, A. Hevessy 2 fl, Muraty 5 fl, J. Takácsy cons. de secțiune 4 fl, J. Hoszu cons. 5 fl, Ar. Demetrovici 2 fl, D. Merce doc. 2 fl, G. Talios 1 fl. v.a. Suma 404 fl. În seara balului au incurt 114 fl, și anume de la domnii: G. Ioanovici secr. De stat 25 fl, Nicoară 5 fl, Dr. Franca 5 fl, Vornica căpitan 4 fl, J. Béres 2 fl, Dr. A. Popovici 3 fl,

Maldarescu 3 fl, Familia Milutinovici 5 fl, Ioanovici din Orșova 3 fl, Ioanovici 3 fl, Al Popescu 10 fl, Mustețiu 2 fl, Curuțiu 2 fl, Lanczkz 2 fl, Alexandru Roman 10 fl, D. Donna 5 fl, Dolinay 2 fl, E. Haag 2 fl, Svekits 5 fl, S. Mihály 2 fl și de la 12 juriști pentru 12 bilete 12 fl. v.a.

[*Federațiunea*, 1869, Nr. 38, p. 153]

34

Contribuiri la balul tinereții române din Pesta ținut în 18 februarie 1867

Din B u d a – P e s t a: Il. Sa eppul Szilágyi 30 fl.; Il. Dna Ecaterina Mocioni 25 fl.; Dl. George Ioanovici 25 fl.; Nicolau Ioanovici 20 fl.; Antoniu Mocioni 20 fl.; George Mocioni 15 fl.; Simion Popovici 15 fl.; Vincențiu Babeș 10 fl.; George Grabovsky 10 f., A. Lika 10 fl.; ***Emanuil Gozdu 10 fl.***; [Subl. n. – M. B.] G. Véghső 10 fl.; Alex. Mocioni 10 fl.; Sig. Popp 10 fl.; dr.Nedelco 10 fl.; Al. Nedelcu 10 fl.; Dr.Hodoșiu 10 fl.; George Stupa 10 fl.; Teodor Șerb 10 fl.; Elie Măcelariu 10 fl.; Nic. Ujfalussy 10 fl; Greg. Pop 5 fl.; Sig. Borlea 5 fl.; Al. Wlad 5 fl.; Dr.Klimkó 5 fl.; Sig. Popovici 5 fl.; Gabr. Mihályi 5 fl.; Ed. Heinrich 5 fl.; adv. Miskey 5 fl.; Col. Ghyczy 5 fl.; N. Ivașcovici 5 fl.; T. Mutovszky 5 fl.; I. Vornica 5 fl.; Andrei Medanu 5 fl.; Alex. Roman 5 fl., Lazar Baldy 5 fl.; I. Moldovan 5 fl.; I. Tulbasiu 5 fl.; Iosif Manu 5 fl.; Prof. Kürz 5 fl.; Popovici Desseanu 5 fl.; Svet. Miletici 5 fl.; Necovits 4 fl.; N. Manojlovits 4 fl.; Dem. Ioanescu 3 fl.; Forian Varga 3 fl.; Al. Pop de Băsești 3 fl.; Dr. Ioan Popu 3 fl.; N. Ciplea 3 fl. Suma totală: 530 fl.

[*Concordia*, 1867, Nr. 74, p. 296.]

35

Parastasul pentru Emanuil Gozdu

13 Febr.1870

În 30 Ianuarie, a opta zi după urmata răposare a d-lui septemvir *Emanuil Gozdu* s-a săvârșit în biserica gr. or. română din cetatea Sibiului parastas pentru menționatul răposat. La serviciul dumnezeesc, cu această ocaziune, a funcționat Excelența sa Archiepiscopul și Metropolitul nostru *Andrei baron de Șaguna* dimpreună cu asistența, ce se compunea din părintele protosincol Nicolae Popea, pp. Protopopi ce reșed aici și dd. Profesori ai Institutului pedagogic-teologic.

De față a fot un public frumos, în mijlocul căruia se aflau de acei membri ai inteligenței noastre, cari parte au fost în funcțiuni însemnate civile și militare, parte sunt și acum și parte advocați etc.

Răposatul în adevăr a merita această atențiune, pentru că el, precum se vede din

faptele lui, a fost în toată viața lui un fiu foarte călduros al națiunii și bisericii sale. Citească oricine testamentul său, ce am început a-l publica încă în numărul trecut și se va convinge din acest *monument indelebil*, că nu vorbim măgulire.

De aceea ne împreună și noi rugăciunile noastre cu cele săvârșite în biserică, cu ocaziunea parastasului, și cerînd de la cel atotputernic, ca sufletul răposatului să-l așeze cu spiritele dreptilor, în loc de verdeață, în loc de odihnă, de unde a fugit toată întristarea și suspinarea, vărsăm o lacrimă asupra mormîntului său și suspinăm cu toții fiii națiunii și bisericii noastre un: „în veci pomenirea lui!”

[*Telegraful Român*, 1/13 Febr. 1870, Nr. 10]

36

Parastas pentru Emanuil Gozdsu

Arad 9/21 Faur 1870.

Astăzi ca la ziua nașterii răposatului binefăcătoriu al Românilor de religiunea gr. orientală, Emanuil Gozdsu, s-a celebrat cu solemnitate parastasul pentru odihna sufletului răposatului în biserica catedrală română gr. or. Ceremoniile funebrele s-au desăvârșit sub pontificarea Ilustrității Sale prea Sfințitul domn Episcop diecesan, asistat de protosincelul, protopresbiterul și parohul local, cu alți doi preoți și diaconi.

Au participat mai mulți inteligenți cetățeni și poporeni din clasa plugarilor, deși timpul nefavorabil, ploios și tinos, – se înțelege apoi, că tinerimea de la Institutul clerical și pedagogic, precum și cea de la gimnaziu conduse de concernenții săi profesori – n-au lipsit.

Cătră finea cultului funebral reverendissimul domn paroh local Ioan Rusu, suindu-se pre cancla rosti cu elocința-i oratorică cuvîntarea funebrală, prin care au desfășurat toată genealogia și biografia răposatului, simțămintele și aderența lui pentru națiunea și religiunea sa străbună, despre care a dat probe și dovezi vii la diferite ocaziuni, – dar mai ales ca fost deputat și în dignitate de comite suprem al comitatului Caraș, apărînd cauza vitală a Românilor din Transilvania, în casa magnaților cu mare zel și însufletire, – admirată și de neromâni, iară de cătră conaționali săi români, aplaudată și recunoscută pretutindenea.

Spunînd oratorele: că cine a fost răposatul Gojdu din copilărie – pînă în timpul mai recent ca semptemvir, i-au descris faptele nobile din viața petrecută în capitala țării ca avocat de bun renume și cu simpatie generală, prin care au fost în stare a-și cîștiga frumoasă avere, și ca român bun și inspirat de bună starea și înflorirea națiunii sale totdeauna a ajutat pre mai mulți tineri studenți săraci cu bani și ospitalitate binevoitoare!

Cum că lui Gozdsu într-adevăr i-au zăcut la inimă fericirea și prosperarea națiunii, – și religiunii sale și a nutrit dorința de a realiza aceste simțăminte în faptă, – dovadă eclatantă este testamentul nobil pe partea conaționaliilor și coreligionarilor săi, – căroră pentru promovarea scopurilor sublime ale culturii naționale și meliorarea

existenței le-au testat un lăsamînt de mai multe *sute de mii*, făcîndu-și numele nemuritoriu și memoria eternă.

După terminarea acestei cuvîntări bine nimerite, – Prea sfinția sa ponticantele părinte Episcop încheie serviciul funebral cu *vecinică pomenirea lui* exprimată de toți ce erau de față și împărtășindu-se îndatinata *colivă* cu aceste se fini parastasul întru eternizarea memoriei mecenatului națiunii române Emanuil Gozdu.

Pentru ca să fie solemnitatea parastasului conformă datinei românești creștine, Prea Sfinția sa părintele Episcop al nostru n-a pregetat a da și un prînz, ce se numește *pomană*, la care au participat mai mulți oaspeți dintre inteligență și toți preoții ceremoniali, repetindu-se și cu această ocaziune memoria numelui răposatului și neuitatului testator, binefăcător al românilor de religieuna gr. orientală ortodoxă.

[*Telegraful Român*, 15/27 Febr. 1870, Nr. 14]

37

Parastas pentru Gozdu

Caransebeș 21 febr. 1870

Cum recunoaște națiunea noastră pre bărbații săi devotați și binemeritați, cari documenta prin faptă și cuvînt, că ei nu doresc decît progresul și prosperarea confrăților săi, s-a putut vedea mai bine aici. – Nu cred, cumcă fapta cea rară și eminentă a mai luna trecută răposatului domn Emanuil Gozdu, prin care dînsul pe patul durerilor, își asigură recunoștința și memoria eternă înaintea Românilor, mai vîrtos celor orientali, să nu fie străbătut prin toate unghiurile locuite de Români; și cumcă testamentul lui a stîrnit în pieptul tuturor Românilor simțul de mulțămire și recunoștință, e prea natural. Națiunea noastră română, deși mai napoiată în cultura universală decît alte națiuni ale Europei moderne, știe și vrea să recunoască pe acei fii ai săi adevărați, cari aduc sacrificiuri pe altarul ei după putință; așa vedem, că ea încă în viață remunerează ostenelele devotaților săi luptători și fii adevărați, prin adorare și respect. – Dară dintre acești puțini bărbați, cari formează mureii națiunii noastre contra năvălililor diverse, ce acuși într-un mod acuși într-altul asupra această națiune răbdătoare, au nu merită amintire și Ilustritatea Sa răposatul d. Emanuil Gozdu, fostul comite suprem în comitatul Carașului și septemvir la tabla regiască etc., care în stadiul cel din urmă al vieții sale documenta, cu cîta ardoare a iubit dînsul națiunea și legea cea străbună, căci toată averea sa constătătoare din mai multe sute de mii, o sacrifică pe altarul acestor două fiice divine, adecă pe cel al națiunii române și bisericeii orientale din Transilvania, Ungaria și Banat spre înlesnirea progresului și înaintarea intereselor lor esențiale. – Dară acestuia, după ce mai mult nu se află între cei vii, cum îi mai poate mulțămii națiunea? Iată cum: Toate națiunile, așa și scumpa noastră națiune română, se conduc de unii bărbați excelenți, cari ca capi naționali sau bisericești primați, de după pozițiunea lor neadormit priveghează, ca poporul român cel încredințat conducerei lor, să meargă tot mai nainte în cele bune. Unul dintre acești conducători biserico-naționali ortodox român e și Ilustritatea sa dl episcop Ioan Popasu, care punînd în cumpănă de o parte

sacrificiul răposatului, de altă parte folosul de aci purcezătoriu, ce e încă mai prețios decât singur sutele de mii donate; nu întârzie a aduna întregul personal bisericesc din loc, precum și Institutul clerical cu dnii profesori în frunte și alți preoți de prin vecinătate, și împreună a aduce rugăciuni fierbinți către Dumnezeuul viilor și al morților, pentru iertarea păcatelor și odihna sufletului răposatului. – Din partea cetățenilor a fost întreagă inteligența română, reprezentanța comunală și din ceilalți de ambele sexele un număr foarte frumos în biserica catedrală, care era în doliu îmbrăcată.

Ce a pus coroana însă acestei festivități, funebrele, a fost predica II. Sale, dlui episcop diecezan, care cu atîta putere de cuvînt și măiestrie oratorică vorbi despre faptele mărețe, despre însușirile creștinești și naționale ale răposatului, încît toți cei adunați în biserică, pînă și cei cu inimile împietrite aduseră sacrificiuri torenți de lacrimi pentru pierderea unui asemenea naționalist, care puțin a vorbit, dar mult a făcut. II. Sa a mai anotat în exelenta și pătrunzătoarea sa predică, că nu numai vorbe și strigări prin societăți se cer de la un naționalist, ci iubirea adevărată manifestată prin fapte demne de imitat sunt laurii, ce trebuie să încoroneze pe orice naționalist adevărat. Exemplul cel mai bun ni l-a dat d. Emanuil Gozdsu, căruia-i oftăm: Fie-i țărîna ușoară, căci memoria și-a asigurat-o contra uitării prin testamentul său.

Constantin Spineanu

Cleric a III.

[*Telegraful Român*, 26 Febr. 1870, Nr. 17]

38

Testamentul lui Emanuil Gojdu

Pentru cazul morții mele următoarele informațiuni și espreșiunea dorinței mele din urmă servească de cinosură jurisdicțiunilor civile, soției mele, rudeniilor mele, și tuturor acelora, pe cari voiesc să-i împărtășesc din rămasul meu.

Observ mai nainte de toate, că afară de hîrțiile de valoare, cari, scrise pe numele meu, se află ori în lada mea, ori pentru contragerea vreunui împrumut, provăzute cu girul meu, sunt depuse la vreun institut de bani, afară de acestea toată averea mișcătoare care se află în locuința mea, în casa mea și în curtea mea de afară; precum sunt mobilele de casă, tot felul de vase, argint, aur, petre scumpe, cai, vite, trăsură, care, unelte, toate sortile de stat ori private, cari s-ar afla în lada mea de fer, în fine hîrțiile de valoare, cari ar fi provăzute cu giră de mîna mea proprie, încă pînă sunt în viață sunt proprietatea soției mele Melania născută Dumtsa, de aceea ele să nu fie luate în conscripțiune.

Dacă între actele mele s-ar afla documente privitoare la pretențiunea mea de patru mii (4000) florini față cu masa concursuală a lui Ioan Poyvár, acele față cu masa rămasului să se considere de nule, deoarece acea pretențiune a mea încă mai de mult o am donat tuturor copiilor lui Ioan Poyvár.

Despre averea mea proprie dispun după cum urmează:

1. Din rămasul meu mai înainte de toate să se asigure douăsprezece mii (12.000) florini v.a. pe seama copiilor Iuliei Mandrino măritată Petru Margaritovici, a fiicei după sora primei mele soții Anastasia Pometa, din interesele acestei sume să se dea lui Michail Mandrino, pînă la moartea lui, anual trei sute șazeci (360) fl.v.a. în rate treilunare, celelalte interese să se pună în cassa de păstrare din Pesta, spre a se înmulți cele douăsprezece mii florini testați sub punctul acesta, și să se capitalizeze pînă atunci, pînă cînd din copiii Iuliei Mandrino va ajunge careva etatea legală (majorenitatea); dacă într-aceea s-ar întîmpla să moară Michail Mandrino, atunci toate interesele după douăsprăzece mii să se pună spre fructificare în cassa de păstrare din Pesta. Cînd vreuna din fetele Iuliei Mandrino prin căsătorie, sau fiul ei devenind majoren, vor fi îndreptățiți de a-și primi proprietatea lor în cale legală și dacă va mai fi în viață Michail Mandrino, atunci pentru asigurarea alimentării lui, din întreg capitalul de douăsprăzece mii și interesele capitalizate în decursul timpului, să se pună la o parte șase mii (6000) fl.v.a.; din aceste șase mii de florini după modalitatea de mai sus să se dea lui Michail Mandrino interesele de șase, toată cealaltă sumă apoi să se împartă în atîtea părți, cîți copii va avea atunci Iulia Mandrino, și partea ce vine pe seama celui majoren, să se extragă acelaia în timpul cel mai scurt posibil, însă așa ca prin eroagațunea aceasta să nu se știrbească lăsamîntul în cazul cînd în el nu s-ar afla bani gata; partea ce mai rămîne pentru copiii ceilalți, să nu se înmulțească prin capitalizare, și aceasta să se continue pînă la majorenitatea lor, de sine se înțelege, că la împărțire întreg capitalul crescut și cu capitalizarea intereselor, totdeauna se împarte în atîtea părți, cîți sunt copiii cari încă nu și-au primit partea; copilul care vine împărțășit la urmă primește întreaga sumă ce a mai rămas, dimpreună cu toate interesele ei.

Dacă însă va muri Michail Mandrino, suma de șase mii (6000)fl.v.a. rezervată pentru intertențiunea lui, tot după principiile expuse mai sus să se împartă în părți egale între toți copiii Iuliei Mandrino, fiindcă acea sumă din capul locului este proprietatea lor. Dacă vreunuia dintre copii, încă în viață fiind eu, i-ași da partea statorită în punctul acesta, partea aceea e a se computa în lăsamîntul testat tuturor copiilor Iuliei Mandrino.

2. După moartea mea să se conscrie prin intrevenirea executorilor mei testamentari, numiți mai jos, toată averea mea imobilă, hîrțile mele de valoare, pretențiunile mele asupra lăsamîntului Mauriciu Ernst, frații Vilibald și Virgil Bogdanoviciu, Laurențiu Marczibányi, cele asupra lui Aleșiu Fényes, asupra consoților Balcz și Nark, asupra lui Antoniu Rottenbiller și asupra consoților Martin Koszalek, care dacă la moartea mea se vor afla în posesiunea mea, vor forma lăsamîntul meu; din venitul acelora să se solvească interesele datoriilor mele și ratele obligate în cassa de păstrare din Pesta, apoi să se reparaze bunurile mele, încît ar reclama conservarea lor; în fine să se solvească interesele de șase după cele 12.000 fl. testați în punctul prim pe seama copiilor Iuliei Mandrino.

3. Soția mea, născută Melania Dumtsa, după detragerea sarcinilor amintite în punctul al doilea, să aibă întreg venitul curat ce mai rămîne pînă cînd va purta numele meu, însă la cazul care abia se poate presupune, cînd acel venit curat nu ar da anual suma de șase mii (6000) fl., să ia ca intertețune văduală venitul întreg; la

cazul cînd venitul ar trece peste suma de șase mii (6000) fl., suma ce trece peste șase mii să se folosească spre depurarea datoriilor mele și a legatului de 12.000 fl. din punctul prim.

4. Dacă iubita mea soție ar păși la a doua căsătorie, în loc de intertețiune văduală să i se solvească din venitul meu șazeci de mii (60.000) fl.v.a.; în scopul solvirei acestei sume, dacă iubita mea soție nu ar voi să aștepte pînă se vor vinde realitățile mele imobile cu preț convenabil, să se zălogească la vreun institut de credit hîrțiile mele de valoare pînă atunci, pînă cînd realitățile se vor putea vinde în mod convenabil; la punctul acesta fac atentă pe iubita mea soție, și o rog, asemenea și pe executorii mei testamentari, să nu se grăbească cu vinderea pămînturilor mele de mare extensiune de lîngă drumul de fer, căci după a lor favorabilă pozițiune prețul lor la toată întîmplarea va crește. La cazul cînd iubita mea soție ar muri ca văduva mea, atunci din lăsamîntul meu poate liberă dispune despre douăzeci și cinci de mii (25.000) fl.v.a. care sumă rămasul meu e obligat a o solvi după moartea soției mele, în sensul testamentului ei, de sine se înțelege că suma aceasta rămîne proprietatea rămasului meu la cazul dacă ea asupra ei nu ar dispune prin testament.

5. Echivalentul de stat pentru daniile de 12.000 fl. din punctul prim și 60.000 fl. din punctul al patrulea, să se solvească din massa rămasului meu, ca astfel acele daniile să poată fi primite fără nici o prescurtare sau detragere.

6. Astrucarea rămășițelor mele pămîntești o încredințez iubitei mele soții, însă o rog, ca să o facă cît se poate de simplu și cu cheltuieli cît se poate de puține, chemînd să funcționeze numai exclusiv preotul român din Pesta; în loc de cheltuieli zadarnice să împartă între săraci în prima sîmbătă după înmormîntarea mea o sută (100) fl.v.a.; fie încredințată iubita mea soție că luxul costisitor de o oră întru nimica nu va schimba judecata lumii, care asupra fiecărui om numai după moartea lui s-a obișnuit a se spune fără rezervă. Cu privire la înmormîntarea mea mai fac următoarele dispozițiuni: a) trupul meu pus provizoriu în un sicriu de aramă să fie așezat lîngă sicriul primei mele soții în cripta familiei Pometa ridicată de mine; b) după moartea soției mele Melania Dumtsa să se facă o criptă nouă în despărțămîntul destinat pentru români, și atunci rămășițele mele să fie mutate în cripta cea nouă lîngă trupul soției mele a doua.

7. Întregă averea mea, care va rămîne după solvirea datoriilor mele, după solvirea daniilor din punctele 1 și 4 și după cheltuielile de înmormîntare, care cheltuieli le-am restrîns prin dispozițiunile din punctul 6, o las în întregul ei acelei părți a națiunii române din Ungaria și Transilvania, care se ține de legea răsăriteană ortodoxă. Din lăsamîntul acesta voiesc să se constituie o fundațiune permanentă, care va purta numele „**Fundațiunea Gozdu**”; pentru administrarea și destinațiunea ei servească ca normă nestrămutabilă următoarele mele dispozițiuni:

a) După moartea mea să se inventarizeze întreaga mea avere, din aceea să se detragă sarcinile ce vor fi mai rămas, să se solvească, respectiv să se asigure intertețiunea de văduvă a soției mele, (punctul 3) sau suma testată ei (punctul 4), sau la cazul dacă ar muri ca văduva mea, să i se asigure suma de douăzeci și cinci de mii (25.000) fl., în sensul punctului 4, în fine pe seama copiilor Iuliei Mandrino să se asigure suma de 12.000 fl. (punctul 1), apoi ce mai rămîne să se predea pe lîngă

inventariu special, ca eredului universal, reprezentanței, pe care o voi descrie mai circumstanțial în cele următoare;

b) dacă reprezentanța fundațiunei ar afla mai avantajoasă vinderea averii imobiliare, aceea pe lângă consensul soției mele, chiar și dacă ea s-ar fi măritat, o pot face executorii testamentului meu și fără influența reprezentanței fundaționale, avînd în vedere observarea mea din punctul 4, ba între împrejurări favorabile vînzarea se poate face din mîină liberă și cu ocolirea licitațiunii; dacă în chestiunea aceasta executorii testamentului meu nu ar fi de o opiniune, să decidă opiniunea acelei părți, la care va sta soția mea;

c) deoarece prorocesc cel mai strălucit viitor acțiunilor de la prima cassă de păstrare din Pesta, din cari acțiuni am în prezent 54 de bucăți, aceste pînă cînd referințele patriei nu se schimbă spre rău, - de ce să o ferească Dumnezeu - să nu se vîndă, și fiindcă după ele vin interese cu mult peste 6%, nici reprezentanța fundațiunei să nu le vîndă, ci să le păstreze ca izvor sigur de venit;

d) pentru administrarea fundațiunei mele, din națiunea orientală ortodoxă română împluternicesc următoarea reprezentanță:

aa) pe mitropolitul sau arhiepiscopul oriental ortodox român;

bb) pe toți episcopii orientali ortodocși români din Ungaria și Transilvania;

cc) toți atîți, și afară de aceștia încă trei bărbați laici autoritativi, cunoscuți pentru onorabilitatea lor, și pentru trezvia lor împreună cu sentimente de devotați români orientali ortodocși, la a căror alegere să aibă vot decisiv soția mea, chiar și dacă s-ar fi măritat, executorii testamentului meu, dacă vor mai fi în viață, asemenea rudeniile mele cari poartă numele Poyvár de Király-Darócz din comitatul Bihorului; din această familie Poyvár, dacă se va afla vreun individ capabil în ea, cel puțin unul să fie ales în reprezentanță.

e) După ce reprezentanța aceasta va primi în numele națiunei orientale ortodoxe române din Ungaria și Transilvania rămasul fundațional, și acela îl va așeza pe lângă controlul cuviincios în cassa mitropolitană ortodoxă română, să-l depună spre fructificare la locuri sigure și cu credit solid; pînă atunci să-l depună sub numele fundațiunei la cassa de păstrare din Pesta, Oradea mare, Arad și Sibiu; două treimi din venitul curat să se capitalizeze în fiecare an și să se înmulțească cu camelele cametelor, respectiv cu venitele venitelor, cinzeci (50) de ani de la timpul primirei.

f) Din a treia parte a venitului, respectiv a intereselor, plătindu-se un oficial purtătoriu de socoteli, restul sumei să-l împartă reprezentanța fundațională ca stipendii acelor tineri români de religiunea răsăriteană ortodoxă, distinși prin purtare bună și prin talente, ai căror părinți nu sunt în stare cu averea lor proprie să ducă la îndeplinire creșterea și cultivarea copiilor lor. La locul acesta se stabilește ca principiu general: ca stipendiile să se facă după cerințele împrejurărilor locale și după gradele claselor școlare, anume: studenților în țări străine sau în Budapesta, respectiv ascultătorilor de științe mai înalte, să se dea stipendii mai mari decît acelora cari studiază în provincie și respectiv în școli inferioare; stipendiile anuale, destinate celor dintîi, să nu fie mai mari de 500 fl. și mai mici de 300 fl., - iar pentru cei din urmă să nu fie mai mari ca 300 fl.

g) După expirarea celor 50 de ani menționați în punctul e), camelele capitalizate

să se adauge la capital - și cantitatea mărită prin cametele acestora să se privească ca o sumă capitală, și apoi din venitul acestei sume trei cincimi să se capitalizeze cu interesele și cu interesele intereselor lor iară cinzeci de ani, amăsurat computulului de „anatocism”.

h) Din cele două cincimi, ce rămân din venitele acestei sume principale – scoțându-se afară spesele pentru purtarea socotelilor – să se dea iarăși stipendii studenților distinși cu calitățile de sub *f)*, însă acum să se extindă stipendierea și asupra tinerilor cari voiesc a se cualifica pentru cariera artistică, preoțească și învățătorescă.

i) După ce și al doilea period de cinzeci de ani va decurge, să se compute la capital interesele capitalizate, și cantitatea mărită prin cametele acestora să se privească de o nouă sumă capitală, și după aceea jumătate din venitele sumei acesteia să se capitalizeze, precum s-a arătat sub *e)* și *g)*, iară cinzeci de ani.

k) Din a doua jumătate a venitului acestei sume, substrăgînd spesele pentru purtarea socotelilor, să se ajute după principiile de mai sus mai mulți tineri studenți, însă atunci să se remunereze din venit și preoți și învățători săraci cu însușiri emnente, familie numeroasă, și îmbătrîniți.

l) După trecerea și a rîndului al treilea de cincizeci de ani, să se adauge la capital cantitatea adunată din camete și din jumătatea acestor camete capitalizate, și astfel să se facă o sumă principală stabilă, însă atunci să încete capitalizarea ulterioară.

m) Cu toate acestea din a zecea parte a venitului întregii fundațiuni, să se facă un fond de rezervă pentru încunjurarea pierderilor posibile din capital sau a confuziunilor ce s-ar putea naște din nerăspunderea cametelor; - dacă prin separarea zecimii din venitul curat pentru fondul de rezervă, fondul acesta s-ar mări într-atăta, încît să ajungă a cincea parte din suma principală a fundațiunii, fondul de rezervă să se aduge la capitalul principal, și să se înceapă un nou fond de rezervă pentru scopul de mai sus, tot în același mod.

n) Venitul întreg din suma principală a fundațiunii - cu separarea și economisirea fondului de rezervă - să se întrebuințeze pe lîngă sus expusele ajutorării, pentru orice alte scopuri religioase ale românilor de religiunea ortodoxă răsăriteană, după buna chibzuire a majorității reprezentanței, avînd în vedere prosperitatea și înflorirea patriei comune, a bisericii răsăritene ortodoxe, și a națiunii române.

o) La toate ajutorările ce se dau din această fundațiune, – pe lîngă egala cualificațiune – să aibă întîietate Poynării din Bihor, care se trag din neamul moșului meu după mamă, Dimitrie Poynár, dacă vor rămîne credincioși religiunii răsăritene ortodoxe.

p) Cunoscînd zelul dezinteresat al tuturor membrilor națiunii române, în privința promovării bunei stări a națiunii sale, sunt convins că toți membrii reprezentanței vor lua asupra lor osteneala împreună cu afacerile și îngrijirile reprezentanței fără vreo remunerare materială, simțindu-se remunerați prin conștiința, că au ajutat și ei la prelucrarea materiei date de mine spre înflorirea iubitei națiuni.

q) Pînă cînd la națiunea română se va înființa pe cale constituțională, o adunare națională, un congres sau alt organism autonom, reprezentanța fundațiunii dă seamă despre administrarea sa numai publicului mare, astfel că, nealterîndu-se suprainspecțiunea regimului de stat, socotelile se dau judecării publice prin foaia

oficială ungurească, și prin trei foi române mai răspîndite; – iar dacă națiunea va cîștiga o corporațiune organică autonomă, socotelile se substern aceleia spre aprobare, apoi se prezintă regimului de stat unguresc, și în modul arătat mai sus, se dau publicității, – și dacă în administrare s-ar comite erori sau fapte în contra dispozițiilor acestora sau poate defraudățiuni, rog și împruternesc pe înaltul regim unguresc pentru emandare, în virtutea dreptului său de suprainspecțiune; de altminterlea eu înțeleg o astfel de inspecțiune guvernială, care va fi normată și definită prin lege.

r) Reprezentanța are dreptul exclusiv de a împărți stipendiile și ajutoarele la aceia, cari în urma concursurilor publicate în trei foi române, în intervale cuviincioase, și în înțelesul punctelor f) h) k) n) și o) prin majoritate de voturi se vor recunoaște mai demni.

s) Dacă cu timpul biserica ortodoxă răsăriteană din patrie s-ar constitui astfel, ca sîrbii cu românii răsăriteni să țină împreună sinoadele bisericești, sau dacă în privința națională românii de religiunea răsăriteană ar ținea împreună cu românii greco-catolici, numiți altfel uniți, congrese sau alte adunări naționale permise de lege, – în astfel de adunări mestecate, fundațiunea mea nicicînd sub nici un titlu să nu se poată face obiect de discuțiune; – asupra soartei acestei fundațiuni nu numai votul, dar nici chiar opiniunea sîrbului și a românului unit să nu se asculte.

8. Pentru executarea testamentului meu rog pe iubiții și onorații mei amici: dd Michail Széher, Georgiu Ioanovicu de Duló și Valea-mare, și pe George Grabovski de Apadia – de la acărora amiciție ce mi-au arătat în decursul vieții, sper și aștept că ei vor lua sarcina aceasta asupra lor și vor executa testamentul meu cu conștiinciozitate.

9. La caz cînd în testamentul acesta s-ar ivi astfel de îndoieli, după cari drepturile soției mele s-ar vedea a fi în colisiune cu interesele masei ce testez, sau cu drepturile erezilor mei, rog pe executorii testamentului meu și pe autoritatea competentă, a explica astfel de îndoieli în tot cazul în favorul soției mele, pentru că în lumea aceasta numai față cu soția mea iubită mă simt dator cu recunoștință, și de aceea în nici un caz nu aș vrea să o amărăsc.

10. Rog pe executorii testamentului meu, să binevoiască a transpune, respectiv a trimite pe cale oficioasă, copiile autentice ale testamentului acestuia: iubitei mele soții, nepotului Michail Mandrino, magistratului pestan, rudeniei mele Ioan Poyvár sen. locuitor în Oradea mare, Mitropolitului românilor ortodocși răsăriteni din Ungaria și Transilvania, Episcopilor români răsăriteni din Arad și Caransebeș, și dacă în decursul timpului s-ar mai înființa și aiurea vreo episcopie, și aceleia, și în fine regimului unguresc din patrie.

Pentru ca dispozițiunile acestea tastamentare sub decursul timpului să nu se dea uitării, dispun ca testamentul acesta să se citească în toți anii în toate bisericile parohiale române răsăritene, la 9 februarie, căl. vechi, ca în ziua nașterii mele.

Cu aceasta închei ceea ce mai am încă la inimă.

Dumnezeu cu voi, iubită patrie și națiune, iubită soție și neamuri! Dumnezeu cu voi, iubiți amici!

S-a făcut în două exemplare asemenea dintre cari unul s-a trimis Păr. Arhiepiscop

și Mitropolit gr.or. Andrei Baron de Șaguna, și celalalt magistratului liberii r.cetăți Pesta.

P e s t a, anul 1869 (aceste cuvinte sunt șterse.)

Suplimentar declar că, pînă cînd economia mea de afară va fi proprietatea masei, locuințele acelea și partea din grădină cari le-am folosit cu familia mea, să rămîna la dispozițiunea liberă a soției mele.

P e s t a, în 4 Novembre, 1869.

(L. S.)

Emanuil Gozsdu m.p.

Subscrișii adevărim fidel, că fiind recercați prin Ilustratea Sa dl jude la suprema curie reg. ung. Emanuil Gozsdu, ne-am înfățișat cu toții împreună la dnia sa, care, trupește ce e drept era bolnăvicios, sufletește însă în stare deplin sănătoasă, a declarat verbal înaintea noastră documentul acesta de descoperire a propriei sale voințe din urmă și l-a scris în prezența noastră a tuturor. Însemnăm că ștergerea celor trei cuvinte de pe fața din urmă a documentului acestuia, șirul 27, s-a făcut la dorința testatorului.

Ioan Pușcariu, m.p. jude la supr. curie r.u.

Florian Varga, m.p. adv. comun și cambial

Atanasiu Cimponeriu, m.p. secretar ministerial

Simeon Popovici, m.p. septemvir pensionat

Ioan Aldulean, m.p. jude la suprema curie r.u.

Ca martori recercați.

Nr. 5814/870. Acest testament s-a publicat în mod legal în ședința judecătoriei a lib. reg. cetăți Pesta, ținută în ziua mai jos însemnată. Pesta în 3 Faur 1870. *Ludovig Bogisich, m.p. jude primariu. Nicolau Györky, m.p. actuariu judecătoresc.*

S i b i u, 9 februarie 1899.

Traducere de:
Mateiu Voileanu
asesor consistorial

[*Testamentul lui Emanuil Gozsdu, Sibiu, 1899, p. 6–22.*]

Date la biografia lui E. Gojdu

Până am studiat în Pesta, am umblat adeseori în casa Dlui Gojdu, și am fost bine primit ca și alți mulți români. După întâmplările de la nenorocita alegere de ablegat în Lipova la 26 martie 1861, m-a sfătuit să trec în Carașiu, și ca și comite suprem m-a denumit de vicenotariu. Totdeauna am fost între acei stimatori ai săi, care îndrăzneau cu cuviință să-i atace unele principii în dispută.

În 9 sept. 1861, după congregațiunea în care se aduse statutul pentru introducerea limbei române în Carașiu, Dl Gojdu se câștiga să se reîntoarne la Pesta, – și eu cu Dl Iova Popoviciu, la care eram în cortel – ne-am dus să-i poftim călătorie bună.

Cu ocaziunea aceasta i-am mulțumit că a sprijinit introducerea limbei române și am intrat pe un teren de dispută politică.

Între altele a zis: „Eu sunt omul libertății și constituțiunii, pentru aceasta iubesc pe unguri, mi-e urât de neamț, care ține absolutismul și subjugă etc.”

I s-a replicat: „Pentru români nu mai e bun ungurul, el vrea libertatea și toate pentru sine, și nu pentru popoare, – iacă în 1849 purtară război de sterpire asupra popoarelor.

– Românii au smintit că s-au luat a se amăgi de nemți, ungurii au fire deschisă, cu ei te poți înțelege și împăca, ei țin credința...

Ei nu au făcut românilor nicidecum vreun, – eu nu cred să facă ce vorbesc și făgăduiesc, – Il. Ta Te vei înșela în unguri.

– Până acuma mă încred în ei, și aștept ca să aducă lege bună pentru popoare, – de mă voi înșela, apoi îi dau...

Acestea, mai din cuvânt în cuvânt povestite mai multora și ținute aminte, m-a făcut să cred totdeauna că Gojdu mai mult e a ungarilor decît al nostru, și că partea cea mai mare de avuție o va lăsa lor, pentru că zicea: „Cu ei mi-am făcut averea!”

Faptele lui cele mari de la moarte, lăsînd fundațiuni naționale, pe mine mă surprinseră, pentru că eu acceptam o părticică sau jumătate din avere pentru români, și mai mult pentru maghiari, și mă minunai că în testamentul său nu face pomenire de maghiari.

Atunci mi-am adus aminte de discursul nostru din 1861 și am priceput convingerile lui din urmă despre maghiari.

Încît nu vor ști dovedi cei mai de aproape faptele lui prin declarările lui ultime, – motivele lui interne numai în acest mod sunt de explicat.

Așa iubește omul adeseori pe atare amic al său, mai mult decît pe frate, și tîrziu să convinge că a păcătuit a iubi pe un străin necredincios mai tare decît pe fratele său, –și să căiește.

Oravița 15 mai 1870.

Dr. At. Marienescu

[*Albina*, 1870, Nr.88, p.4.]

Ordinea

Pentru afacerile interne ale reprezentanței fundațiunei Gozsdu, stabilită cu concludul

Reprezentanței fundat din 25 Septembrie 1870 Nr. 53.

§. 1.

În sensul testamentului dto 4 Nov. 1869 publicat în 3 Fauru 1870 sub Nr. 5814 reprezentanța fundațiunei lui Gozsdu constă de prezent:

- a) din metropolitul românilor gr. or. din Ungaria și Transilvania;
- b) din Episcopii români gr. or. al Aradului și Caransebeșului;
- c) din 6 membri de statul civili români gr. or. aleși în sensul testamentului lit. d);

§. 2.

Chemarea acestei reprezentanțe este îndeplinirea tuturor afacerilor provăzute în testamentul sus amintit.

§. 3.

Spre acest scop mai nainte de toate este de lipsă, ca reprezentanța să se constituie de sine. Aceasta se prefige în chipul următor:

- a) își alege un președinte,
- b) un loctiitor de președinte,
- c) un notariu,
- d) un comitet executiv din trei membri.

Toți aceștia se aleg din sînul reprezentanței pe cîte un period de 3 ani, afară de aceia se cere ca membrii comitetului să aibă locuința în Pesta.

§. 4.

Afacerile președintelui sunt: a convoca reprezentanța la timpul său, a conduce Consultările, a enunța conclusele și a purta grijă pentru acurata îndeplinire a aceloră.

§. 5.

Afacerile loctiitorului de președinte sunt a supleni în toate președintele în caz de împiedicare.

§. 6.

Afacerile notarului sunt a duce protocolul ședințelor și celelalte agente împreunate cu același.

§. 7.

Afacerile Comitetului sunt:

- a) a controla și ținea în evidență averea fundațională prin o administrare exactă, de aci urmînd:
- b) a priveghea pentru încassarea regulată a venitelor și făptuirea eroagațiunilor bazate pe concludul reprezentanței;
- c) a supraveghea drepturile și interesele averei fundaționale;
- d) a supraveghea afacerile exectorale;
- e) a pregăti elaboratele necesare pentru adunarea generală a reprezentanței;
- f) a raporta reprezentațiunei fundaționale despre toate lucrările sale.

§. 8.

Reprezentanța este capace de a aduce hotărîri valide, dacă, fiind toți membrii invitați, se vor înfățișa la ședință cel puțin 5 din ei.

§. 9.

Reprezentanța decide prin majoritatea de voturi a membrilor prezenți.

Dacă voturile sunt în două părți egale împărțite, aceia opiniune se ridică la concurs, lîngă care se alătură președintele.

Membrii minorității au drept pentru justificarea sa a-și da votul separate la protocol, ceia ce însă nu împiedică executarea concludelor majorității.

Alegerile organelor reprezentanței se fac prin votisare secretă.

§. 10.

Reprezentanța va avea protocolul său de esibite și de expedițiune, apoi despre consultările și concludese va duce un protocol de ședință în dublu, dintre care unul se va păstra în arhivul reprezentanței în localul comitetului, altul se va trimite la metropolie.

§. 11.

Comitetul va îngriji, ca să aibă de cancelarie pentru sine o odaie potrivită, care, în cazul ținerii ședințelor reprezentanței fundaționali în Pesta să se poată folosi și de local pentru ședințele acesteia. Totodată, și numai decît după primirea averii fundaționale în administrare, va procura și o cassă Wertheimiană în care să se păstreze obiectele de preț pînă la ulterioara lor elocare.

§. 12.

Reprezentanța se va prevedea și cu un sigiliu cu emblema: „Lăsați pruncii să vină la mine.” Și cu circumscripția: „Sigiliul fundațiunei Gozsdu 1870”.

§. 13.

Protocoloalele și expedițiunile reprezentanței se subscriu de președintele și de notarul reprezentanței, iară contractile și peste tot acele acte, ce deobligă averea

fundațională, se vor subsemna amăsurat concluseror speciali aducînd anume în Atari cazuri.

§. 14.

Aceste statute se pot modifica sau întregi prin adunarea reprezentanței fundaționale cu majoritate de voturi.

[*Analele Fundației Gojdu*, Budapesta, 1886, tomul I, fasc. I, p. 30–31.]

41

Ordinea pentru conferirea stipendiilor din „Fundațiunea lui Gozdu”

După ce rămasul fericitului Emanuel Gozdu prin decusul judecătoreiei Pestane din 16 Dec. a. c.. Nr. 50380 s-a transpus în proprietatea „Fundațiunei lui Gozdu” dispuse prin testamentul din 4. Nov. 1869 – așa reprezentanța acestei fundațiuni – considerînd despre o parte așteptarea publică de a vedea stipendiile fundaționali puse cît mai curînd în lucrare, iar despre alta parte avînd în vedere și greutatea împreunate cu deobligamentul depurării passivelor rămasului, cu cari fundațiunea a rămas însărcinată, s-a văzut îndemnată a deschide succesiva conferire a stipendiilor fundaționali sub următoarele modalități:

I. Preliminîndu-se venitele curente ale averii fundaționale, și detragîndu-se din aceasta erogandele anuali anume: amortizațiunile datoriilor passive și interesele anuali, legatele testamentare, sumele stabilite prin împăciuirii, contribuțiunile și competențele erariali și orășene, spesele pentru conservarea realităților și administrațiunea fondului, - restul activ al preliminarului anuale se va împărți în trei părți, dintre cari 2/3 părți vin a se capitaliza în sensul testamentului punctul 7 lit. e), iară una tertialitate se va distribui pentru stipendii în sensul testamentului p. 7 lit. f).

II. Pentru stipendiile conferinde se va publica concurs, de regulă la începutul lunei lui August cu termin pînă la 15 Septembre așa: ca să se poată rezolvi pînă la 1 Oct. a fiecărui an. Numai la caz de vacanță extraordinară se va escrie concurs special și afară de timpul prescris.

III. Stipendiile escrise se vor conferi în sensul testamentului fundațional p. 7 lit. f), – la acei tineri români de religiunea ortodoxă orientală din Ungaria și Ardeal, cari studiind la vreun gimnaziu, școală reală sau la vreo facultate mai înaltă din patrie sau din afară – escelează prin capacitate intelectuală eminate și prin o portare exemplară, și a căror părinți nu sunt în stare de a acoperi spesele pentru creșterea și învățămîntul lor. Prin urmare fiecare concurinte are de a documenta petițiunea sa concursuală nu numai cu testimoniile școlastice despre progresul și portarea sa, dar cu cartea de botez, și cu atestatul despre aceea, că părinții săi nu sunt în stare de a acoperi spesele pentru creșterea și învățămîntul lui.

IV. Stipendiile fundaționali se vor împărți în 5 categorii și anume:

1-a categorie cu câte	100 fl. val. austr.
2-a	„ „ „ 200 fl. „
3-a	„ „ „ 300 fl. „
4-a	„ „ „ 400 fl. „
5-a	„ „ „ 500 fl. „

așa: că încît concede preliminarul anuale în fiecare categorie mai mică se află cel puțin cu un stipendiu mai mult, ca în cea posima superioară.

V. Cu respectul la aceste 5 categorii de stipendii se va observa mai departe și acea cinosură, ca la un student de gimnaziu inferior sau școală reală inferioară mai mult de 100 fl. – de gimnaziul sau școală reală superioară mai mult de 200 fl. de o facultate mai înaltă din provincie mai mult ca 300 fl. nu se va conferi, iar la stipendiile de 400 și 500 fl. vor putea aspira numai ascultătorii de la Universitatea sau Politehnicul din Buda-Pesta sau cei de la vreo facultate științifică de asemenea categoria din afară; pe cînd un student calificat pentru un stipendiu de categorie mai înaltă va putea concurge și la stipendiile de o categorie mai mică.

De la regula aceasta între marginile dispozițiilor testamentari se va putea face excepțiune numai în favoarea stipendiștilor din familia lui Demetriu Poynar, și a orfanilor săraci, rămași după bărbați bine meritați pentru patrie, națiune și biserică.

VI. Dintre concurenți vor avea preferință:

1. Concurenții din familia Demetriu Poynar în sensul testamentului p. 7 lit. o).
2. Cei de o facultate sau clasă mai înaltă, înaintea celor de clase inferioare.
3. Dintre cei de o facultate și clasă, cei cu calculi mai buni și purtare mai laudavăra.
4. Dintre cei mai înaintați, cei mai lipsiți de mijloace.

VII. Rezolvirea stipendiilor se va aduce la cunoștință publică, și stipendiații – pînă cînd vor păstra cvalificațiunile recerute de testamentul fundațional; nu numai vor ținea stipendiile cîștigate pînă la absolvirea studiilor, dar înaintînd într-o categorie de studii mai înalte, pe lîngă asemenea cvalificațiuni cu concurenții prevăzuți sub punctele 2, 3, și 4, și paragrafului precedente, se vor promova și în categorii corespunzătoare de stipendii mai mari.

VIII. Stipendiatului, care – absolvînd studiile, va voi să depună rigoroasele pentru doctorat sau diplomă, i se mai asigură stipendiul încă pentru un an, însă în cazul acesta i se va solvi în rate decursive de câte ori va arăta că a depus vreun examen riguros cu succes, și depunîndu-l toate în promoțiune i se va conferi și taxa pentru diplomă.

IX. Stipendiile se vor împărți de regulă în rate anticipative cvartali îndată după prezentarea cvitanței vidimate de către direcțiunea institutului unde studiază stipendiatul; și se vor transmite prin asignațiune (avis) de poștă ori deadreptul stipendiatului, ori mijlocit prin oamenii de încredere ai reprezentanței fundaționali.

Stipendiaților de la institutele din afară se vor trimite stipendiile în asignațiuni prin banca de escompt din Pesta sunătorie în moneda respectivă. Stipendiștii din Buda-Pesta vor putea scoate stipendiile lor și în rate lunare deadreptul de la cassierul fundațiunei.

X. Stipendistul va pierde stipendiul, îndată ce va pierde vreuna din cvalificațiunile recerute în testament p. 7 lit.f, prin urmare:

1. dacă va părăsi caracterul național bisericesc;
2. dacă va părăsi studiile;
3. dacă va deveni la avere sau va câștiga vreun stipendiu asemenea din alta fundațiune;

4. dacă va absolvi studiile respectiv rigoroasele;

5. dacă nu va pune la timpul său examenele, sau va cade la depunerea acelora;

6. dacă va comite vreo faptă imorală;

prin urmare fiecare stipendiat e dator a arăta la reprezentanța fundațională progresul raportat cu finea anului școlastic cel mult pînă la 15 Septembrie a fiecărui an, pentru ca numai așa i se va putea rezerva stipendiul și pe anul viitor.

XI. Stipendistul care din cauza vreunui morb greu, sau din întervenirea altui impediment afară de vina lui, va avea cu atestat credibil despre impediment a se justifica în termen de 30 de zile la reprezentanța fundațională, care va hotărî asupra justificării, și în caz de admitere va concede un termen pentru depunerea posteroară a examenului. – Neținînd acest termen sau căzînd și a doua oară la examene, stipendiatul va pierde definitiv stipendiul său.

Reclamarile și recursurile în contra deciziunilor reprezentanței fundaționale sunt admisibile către congresul național bisericesc, împunericit prin testamentul fundațional cu suprainspecțiunea fondului, sunt însă a se prezenta în termen de 30 de zile la reprezentanța fundațională spre instruirea actului.

XII. Aceste statute după publicarea lor vor servi de cinosură atît pentru stipendiști, cît și pentru reprezentanța fundațională; iar adausele sau modificările la acelea vor avea valoare numai încît s-au publicat înainte de escrierea concursurilor.

Dat în ședința reprezentanței a „Fundațiunei Gozdsu”, Pesta ținută în 24. Dec. 1871.

Georgiu Mocioni,
Președinte susbstitut.

Ioan. Cav. de Pușcariu
Notariu.

[*Analele Fundațiunii Gojdu*, tomul I., fasc. I, Budapesta, 1886, p. 32. 34.]

***Bursieri ai „Fundației Gojdu” la școli superioare din Budapesta
între anii (1872–1917)***

1872/73

Aron Hamșea, drept; Atanasiu Mircu, tehnică

1873/74

Ioan Panea, medicină; Eufremiu Juica, drept; Atanasiu Mircu, tehnică; Demetriu Magdu, drept; Alexiu Gozsdu, drept; George Chicinu, drept; Petru Ilieșiu, tehnică; August Dumitrea, medicină; George Oprea, drept; Gavrilă Zavoianu, drept.

1874/75

George Popovics, medicină; Demetriu Selceleanu, drept; Simeon Borghian, medicină; Emiliu Mircu, tehnică; Nicolae Marian, drept.

1875/76

Victor Babeș, medicină; Demetriu Iovița, tehnică.

1876/77

Ioan Panea, medicină.

1877/78

Enea Hodoșiu, medicină.

1879/80

Traian Barzu, medicină; Alexandru Mihailovici, tehnică; Constantin Groza, medicină; Alfred Cimponeriu, arte.

1880/81

Constantin Aldulean, drept; Demetriu Horváth, filozofie; Valeriu Olariu, medicină; Martin Orosianu, drept.

1881/82

Aurel Milos, drept; Aurel Halicu, medicină.

1882/83

Nicolae Poynar, drept; Nicolae Comșia, drept; Ștefan Necșia, drept; Petru Oprea, drept; Aurel Milos, drept; Ioan Manguica, medicină, Svetozar Simon, drept.

1883/84

Pachu Avramescu, drept; Petru Oprea, drept; Aurel Oprea, drept; Ștefan Petroviciu, drept; Romul Marcu, medicină; Iuliu Moldovan, tehnică; Titu Vuculescu, drept;

1884/85

George Dobrin, drept; Nic. Ștefan Popu, mecanică; Ioan Senchea, drept; Petru Corneanu, drept; Titu Marginean, tehnică.

1885/86

Petru Mladin, medicină; Petru Popovici, drept; Dimitriu Blajovan, drept; George Orzu, drept; Liviu Marcu, drept; Jacovu Parnem, drept; George Popescu, drept; Nicolae Matz, medicină; Ioan Crăciunel, drept; Iuliu Moldovan, tehnică; Victor Schelegean, tehnică, Constantin Küzdényi, tehnică.

1886/87

Ioan Petranu, filosofie; Teodor Kos, tehnică.

1892/93

Nicolae Popovici, medicină.

1893/94

Atanasiu Gavra, medicină; Coriolan Nedelcu, medicină; Alexandru Strevoiu, drept; Zacharia Octavian, drept; Vasiliu Avramescu, drept; Petru Pcuta, drept; Ioan Popovic, drept; Aureliu Lazar, drept; Iuliu Chiriloviciu, drept; Ioan Buda, drept; Enea Papi, drept; Eugeniu Marienescu, tehnică; Dionisie Cimponeriu, tehnică; I. Avram Petroviciu, farmacie; Eugeniu Borha, medicină; Marcu Pompeiu, drept; Nicolae Manoiu, drept.

1894/95

Ioan Herman, drept; Nicolae Petroviciu, drept; Valeriu Moldovan, drept; Savu Marcel, medicină; Virgil Nemoianu, medicină; Ștefan Novac, tehnică.

1895/96

Iuliu Pipoșiu, drept; Aurel Vlad, drept; Traian Vuia, drept; Mihail Brediceanu, drept; Octavian Vas, drept; Nicolae Ionescu, drept; Eugeniu Borha, medicină; Procopiu Givulescu, filosofie; Georgiu Wilt, filosofie; Ioan Gerguța, tehnică; Virgil Cioban, tehnică; Aureliu Petruțiu, drept; Ilie Ganea, drept.

1896/97

Adam Georgiu, drept; Aureliu Vlad, drept; Alexandru Rinubaș, drept; Octavian Vasu, drept; Ilie Popescu, drept; Constantin Ignea, medicină; Victor Peștean, medicină; Tribun Almășescu, tehnică; Traian Morcan, drept; Simion Păcurariu, medicină; Victor Mandeal, tehnică; Ieronim Preda, academia comercială.

1897/98

Nicolae Petrovici, drept; Aureliu Crișan, drept; Constantin Manea, drept; Petru Pinția, drept; Ioan Papp, drept; Liviu Ghilezan, drept; Marcel Savu, medicină; Ma-

rin Sturdza, medicină; Triboniu Almășescu, tehnică; Victor Mandeal, tehnică; Ieronim Preda, academia comercială.

1898/99

Augustin Străițaru, drept; Aurel Cioban, drept; Ioan Fruma, drept; Roman Rudneanu, medicină; Mihail Păfucan, medicină; Dionisiu Liuba, medicină; Ioan Roșca, filosofie; Victor Mondeal, tehnică; Ioan Pricu, academia comercială; Ioan Lăpedat, academia comercială; Ștefan Andreiu, tehnică.

1899/1900

Pavel Obădean drept; Ioan Cămoian, drept.

1900/1901

Ioan Siandru, tehnică; Gavrilă Lungu, tehnică; Vasiliu Maxim, tehnică; Eugeniu Popoviciu, tehnică; Emilian Tișca, academia comercială; Grigoriu Domilescu, academia comercială.

1901/1902

Ioan Gligu, drept; George Labonț, drept; Nicolae Ioanovici, drept; Romul Secoșan, drept; Romul Boca, drept; Petru Bulzan, drept; Antoniu Balaciu, drept; Ilie Groșșan, drept; Petru Ștefanoviciu, drept; Emil Zacharia, drept; Dionisie Liuba, medicină; Aurel Ijac, medicină; George Pavel, medicină; Aurel Bratu, filosofie; Ilie Minea, filosofie; Ioan Lupaș, filosofie; Traian Suci, filosofie; Octavian Goga, filosofie; Gavril Lungu, tehnică; Dumitru Frâncu, tehnică; George Lupșa, tehnică; Mihai Filip, tehnică; Grigorie Domilescu, academia comercială.

1907/1908

Sorin Barcian, drept; Simion Zászló, drept; Teodor Roxin, drept; Ioan Runcan, drept; George Crișan, drept; Cornel Albu, drept; Cornel Ionescu, drept; Dumitru Căzac, drept; Aurel Szabó, drept; Dumitru Preda, medicină; Nicolae Crâșnic, medicină; Avram Sădean, filosofie; Nichita Lazăr, filosofie; Victor Stanciu, filosofie; Petru Groza, drept; Ioan Baci, filosofie.

1908/1909

Teodor Roxin, drept; George Iova, drept; Eugen Costina, drept; Nicolae Nedelcu, drept; Laurean German, drept; Cornel Ionescu, drept; Ioan Ivan, drept; Adam Iancu, medicină; Sever Beuța, medicină; Ionel Moga, medicină; Dimitrie Berca, medicină; Constantin Ghidin, medicină; Terențiu Olariu, filosofie; Silviu Beșan, filosofie; Sabin Evuțian, filosofie.

1914/15

Petru Nemoian drept; Victor Radulescu, drept; Romul Voțian, drept; Cornel Void, drept; Iuliu Belu, drept; Aurel Popescu, drept; George Rădnean, drept; Traian Leucutița, medicină; Valer Barbu, medicină; Ioan Fira, medicină; George Cornea,

medicină; George Lazar, medicină; Aurel Filip, medicină; Alexandru Birescu, medicină; Vasile Marcu, medicină; Aron Dorca, medicină; Liviu Pop, medicină; Titus Russu, medicină; George Moldovan, medicină; Constantin Lăpădat, medicină; Mihail Nedelcovici, medicină; Ioan Popa, medicină; Matei Sofronea, medicină; Constantin Murariu, medicină; Isaia Popa, medicină; Liviu Hălmăgian, medicină; Silviu Brînzei, medicină; Nicolae Belu, medicină; Traian Popovici, medicină; Valer Mitter, medicină; Ioan Ianculovici, medicină; Octavian Moga, medicină; Dimitrie Ciurcin, medicină; Romul Costa, medicină; Octavian Pușcariu, medicină; Ioan Popovici, medicină; Ștefan Eusebiu, medicină; Liviu Gruescu, medicină; Romul I. Popescu, medicină; Ilie Cristea, filosofie; Vasile Onea, filosofie; Nicolae Jocu, filosofie; Vichentie Ardelean, filosofie; Petru Drăghiș, filosofie; Teodor Neș, filosofie; Alexandru Pelle, filosofie; Ioan Ardelean, tehnică; Augustin Filip, tehnică; Andrei Crăciun, tehnică; Victor Stan, tehnică; Alexandru Gavra, tehnică; Alexandru Predoviciu, tehnică; Francisc Rácz, tehnică; Nicolae Sintian, tehnică; Aurel Miculescu, tehnică; Aurel Rașovan, tehnică; Nestor Meteș, tehnică; Ioan Floașin, tehnică; Ioan Bogdan, academia veterinară; Alexandru Hașaș, academia veterinară; Valer Popovici, farmacie; George I. Breazu, academia comercială; Ieronim Atirescu, academia comercială; Nicolae Novac, academia comercială; Georgie Malin, pedagogia superioară; Coriolan Bâran, drept; Emil Fărcaș, drept; George Rahovean, medicină; Elie Marian, medicină; Aurel Stana, medicină; Axente Iancu, medicină; Pavel Siirtău, medicină; Ioan Penția, medicină; Ioan Manguica, medicină; Sofronie Cernescu, medicină; Valeriu Popovici, medicină; Traian Nașcu, medicină; Gheorghe Chidioșan, medicină; Titu Olariu, litere și științe; Iosif V. Vlad, tehnică; Ioan Moarcăș, tehnică; Nicolae Tolu, tehnică; Andrei Otetea, tehnică; Victor Marțiuș, tehnică; Ilie Căpușan, tehnică; Nicolae Maier, tehnică; Aurelian Filimon, tehnică; Nicolae G. Gologan, academia comercială; Navrea Dragoș, academia comercială; Cornel Todea, academia comercială; Atanasiu Barbon, academia comercială; Traian Golumba, academia comercială; Ioan Damșe, academia comercială; Alexiu Grivu, pedagogie superioară; Ioan Lăpădat, pedagogie superioară; Petru Ilcuș, pedagogie superioară; V. G. Miloria, pedagogie superioară; Silviu Mețian, farmacie; Olimpiu Chendi, școala de cadeți; George Onciu, școala de cadeți; Octavian Fleșariu, școala de cadeți.

1917/18

Cornel Ittu, drept; Virgil Șimon, drept; Octavian Moț, drept; Eugen Dobrată, medicină; Ioan Manguica, medicină; Gheorghe Lația, medicină; Ioan Halalai, medicină; Cornel Radu, medicină; Ioan Iovin, medicină; Gheorghe Alexici, medicină; Aurel Magier, litere și științe; Ioan Gheorghel, litere și științe; Voiu Lazar, litere și științe; Augustin Vancea, litere și științe; Augustin Chirilă, litere și științe; Atanasie Popa, litere și științe; Ioan Jianu, litere și științe.

[Tabelul este întocmit pe baza *Analelor Fundațiunii Gojdu* (1870–1917)]

De la Comitetul Adm. Al repr. Fund. Lui Gojdu

Excelenței Sale Părintelui Archiepiscop Mitropolitul Andrei B. de Șaguna în Sibiu

Excelență!

În urma concludului al preaveneratului Congres bisericesc național român din 16 oct. 1870 nr. 93 și a mult prețuitei hîrtii a Excelenței voastre din 8 martie 1871, nr. 6 privitoare la portretarea fericitului G o j d u, ne grăbim Excelenței voastre umilit a refera că portretul pentru reședința arhiepiscopoească zugrăvit cu ulei pe pînză fiind deja gata acela s-a și expediat în zilele acestea cătră Sibiu, avînd ocasiunea aceasta cu fiiască supunere a mă ruga ca despre primirea amintitului portret să ni se trimită un revers.

Pesta 5 iunie 1873

Cu distinsă reverință sîntem

A Excelenței voastre

prea umiliți fii

Nicol. Joanovits

pentru președintele comitetului

și

Dem. Jonescu

ca notarul comitetului

[Nicolae Cordoș-Maria Magdalena Jude, *Contribuții documentare referitoare la Emanuil Gojdu și fundația sa*, În: „Acta Musei Napocensis”, Cluj, 18989-1993, p. 582.]

NORMATIV
Pentru inspectorul realităților din Budapesta

Sistemizarea și îndeplinirea postului de inspector

§. 1.

Pentru administrarea realităților fundamentale din Budapesta se sistematizează un post de isnpector.

Dotățiunea acestui post este:

Remunerațiunea anuală de Cor. 1.200-.

Cvartir gratuit în una din casele fundațiunei.

Remunerațiunea se ridică, decursiv în 4 rate de cîte Cor. 300 și anume: la 1

Februariu, 1 Maiu, 1 August și 1 Novembre a fiecărui an contra citanță timbrată.

Cvartirul îl designează comitetul și nu poate fi mai valoros, decât unul pentru care se plătesc o chirie anuală de Cor. 1.200-.

Pe inspector îl numește reprezentanța dintre reflectanții, cari și-au prezentat cerele la timp în sensul concursului publicat de comitet.

Concursul se publică în organul de publicitate al metropoliei gr. or. Române din patrie cel puțin cu 30 zile înainte de întrunirea reprezentanței.

Inspectorul se angajează pe timp nedeterminat, dar cu drept reciproc de abdicere cu trei luni înainte.

În caz de extremă necesitate comitetul are drept să suspendeze pe inspector și să se îngrijească de substituirea lui pînă la procsima întrunire a reprezentanței, care va decide cauza în merit.

Tot asemenea are să se îngrijească comitetul de substituirea inspectorului în caz de morb sau de concediu al inspectorului, sau cînd postul a devenit vacant.

Portarii

§. 2.

Inspectorul numește și în caz de necesitate destitue pe portarii aplicați la casele fundației avînd drept disciplinar asupra lor.

El face propunere la comitet pentru stabilirea simbriei aceloră, despre numirea și destituirea lor, arătînd și cauzele destituirii raportează la comitet imediat din caz în caz.

Avînd inspectorul drept disciplinar asupra portarilor nu numai este dator să-i controleze, ca să-și îndeplinească datoria, dar este și răspunzător solidar cu ei pentru toate faptele și omisiunile lor, cari pe lîngă o controlă normală se puteau evita.

Conservarea edificiilor

§. 3.

Inspectorul se îngrijește de conservarea în bunăstare a realităților fundației.

El dispune reparaturile mai mărunte avînd ulterior a face raport la comitet.

Reparaturi mai însemnate însă numai pe baza dispozițiilor comitetului poate efeptui. În acest scop dacă constată necesitatea vreunei adaptări sau reparaturi mai însemnate, cere opiniunea arhitectului angajat de comitet și împreună cu acela pregătesc planul și preliminarul de spese și le înaintează la comitet spre a dispune cele necesare.

În cazuri urgente, cari nu sufăr amîinare, pînă la întrunirea comitetului face arătare esactorului și cu el împreună dispune și execută cele necesare avînd a cere ulterio- or aprobarea comitetului.

Peste tot este dator a rămîne între marginile bugetului și între împrejurări normale a plăti numai sume asemnate de comitet, iar cînd bugetul este eshauriat, imediat să facă arătare la comitet.

Chiria

§. 4.

Suma chiriei locuințelor și prăvăliilor o ficsează comitetul din timp în timp, iar închiriările efeptuește inspectorul cu observarea condițiunilor stabilite de comitet.

Chiriașii prăvăliilor sunt datori pentru asigurarea chiriei a depune în mîinile inspectorului o cauțiune egală cu a patra parte a chiriei anuale. Cauțiunea poate fi sau liber de depunere la un institut de credit sigur sau efecte primite drept asigurare pupilară.

Cauțiunea primită are să o predee exactorului, iar acesta imediat o depune spre păstrare la institutul designat spre acest scop de comitet și face arătare comitetului.

Interesele cauțiunei compet chiriașului. Chiria o încassează un institut de credit designat de coadvcatul încredințat de comitet în scopul încassării restanțelor pe calea legii.

Localitățile închiriate precum și cele rămase goale este dator inspectorul să le anunțe oficiului de dare în timpul prescris de lege, căci eventualele daune, ce ar proveni din neinsinuare, are să le supoarte dînsul. Dacă inspectorul va încassa deadreptul vreo sumă de bani, este dator să o depună imediat la institutul sus amin-tit.

Contabilitatea

§. 5.

Inspectorul este dator să poarte un jurnal despre cauțiuni și un jurnal de zi despre toate percepțiunile și eroagațiunile sale.

Mai departe va purta o carte principală în care va introduce toate piesele de închiriat cu suma chiriei avînd tot în această carte a ține în evidență chiriile plătite.

Aceste cărți se încheie cu finea fiecărui an și dimpreună cu extrasele lor și docu-mentele justificative de percepțiuni și eroagațiuni le transpune la comitet.

Controla

§. 6.

Reprezentanța, respectiv comitetul fundațiunei are drept a controla manipularea inspectorului ori prin esmișii săi ori prin exactor, în care scop atît cărțile cît și documentele respective este dator inspectorul să le pună la dispoziția organelor de controlă, de cîte ori i se va cere.

Contribuțiune

§. 7.

Inspectorul este dator să pregătească fasiunile de dare în timpul prescris de lege, să controleze eiectările de dare și eventual să facă reclamațiile necesare; să escopereze relacsările de contribuțiune, să țină în evidență publicațiunile oficioase, ce ating realitățile fundaționale și să le aducă la cunoștința comitetului și să execute toate ordinațiunile polițiale și sanitare.

În fine are să se îngrijească, ca institutul încredințat cu încassarea chiriilor să plătească la timp contribuțiunea, echivalentul, asigurarea edificiilor contra focului și taxele de apă și iluminare, căci eventualele interese de întârziere sau daune provenite din negliarea acestei datorii vor cădea în sarcina lui.

Intreprinzătorii paușalați

§. 8.

Inspectorul în conțelegere cu arhitectul va priveghea, ca intreprinzătorii paușalați să-și îndeplinească punctual și exact datorințele lor.

§. 9.

În general inspectorul are să îndeplinească toate dispozițiunile reprezentanței și comitetului fundațiunei.

§. 10.

Acest normativ intră în valoare imediat.

Din ședința reprezentanței ținută în Sibiu la 30 August 1905.

[*Analele Fundațiunii Gojdu*, tomul VI, fasc. I, Sibiu, 1906, p. 29–31.]

45

Averea fundațiunii Gozsdu

În zilele acestea s-a ținut ședințele fundațiunea Gozsdu sub prezidiul I. P. Sale Mitropolitul Mețianu. Cu această ocaziune s-a luat la cunoștință raportul prezentat asupra gestiunei anului trecut și s-a constatat că averea de astăzi a fundațiunei este de 6.927.606 cor. Ea a crescut în anul acesta cu 258.812 cor., iar anul trecut s-au încassat de totul 345.827 cor. Fundațiunea a distribuit anul trecut burse la 188 studenți în sumă de 81.000 cor., iar în anul viitor va distribui 100.000 cor.

[*Revista Preoților*, 1910, Nr.8, p.5.]

Ședințele „Fundațiunei Gozsdu”

Luni la 11 l.c. și-a început la hotelul „Jägerhorn” din Budapesta comitetul „Fundațiunei Gozsdu” ședințele sale sub prezidenția I. P. sale mitropolitului Ioan Mețianu. Notarul ședinței este P. C. Sa protosincol Gh. Bogoevici. După deschiderea ședinței I. P. Sa a comemorat în cuvinte calde pe regretatul Ioan cav. de Pușcariu, fost membru al acestei fundațiuni, care a făcut mari și prețioase servicii fundațiunei. A fost ales cu unanimitate dl Dr. Ioan Mihu de membru în reprezentanța Gozsdu. Spre a participa la ședințele fundațiunei, în Budapesta au sosit următorii membri: I. P. Sa mitropolitul Ioan Mețianu, p. S. lor episcopii Ioan I. Papp și Miron Cristea, dnii Partenie Cosma, Nicolae Zigre, Nicolae Poynar, Avram Berlogia, Dr. Gheorghe Șerb, Dr. Iosif Gall și alții.

[*Revista Preoților*, 1912, Nr. 10, p. 6.]

În memoria lui Emanuil Gozsdu

Adunarea municipală a comitatului Caraș-Severin a luat hotărârea a împodobi sala festivă a clădirii comitatense prin tablourile celor doi dintii prefecti ai comitatului Emanuil Gozsdu și A. Patyánszky. Dezvăluirea acestor două tablouri lucrate în ulei de pictorul Ferenczy a fost săvârșită în mod sărbătorec la adunarea generală a municipiului, convocată în sesiune ordinară de primăvară la Lugoj.

[*Revista Preoților*, 1912, Nr. 21, p. 5.]

Averea fundațiunei Gojdu

Comitetul fundațiunei Gojdu a dat publicității raportul anului trecut asupra situației financiare a fundațiunei, din care reiese că fundațiunea dispune de o avere de 7 milioane 188.498 de coroane. Anul acesta se vor da ajutoare studenților și elevilor români în sumă de 120.462 de cor. În anul trecut au fost ajutoarați 223 de studenți și elevi, dintre cari 16 au obținut licența în medicină și drept. În anul acesta numărul elevilor români cari vor primi ajutoare este socotit la 250.

[*Revista Preoților*, 1912, Nr. 34–35, p. 6.]

Fundațiunea Gozdu

Reprezentanța fundațiunii marelui fondator E. Gozdu și-a ținut luna trecută ședințele de primăvară, examinînd socoțile. Avera face peste 10 milioane. Datoriile aproape patru milioane. Împrumuturile s-au ridicat spre a cumpăra acții la emisiuni noi. Astfel Fundațiunea are 534 acții de la „Pesti Hazai”. Una face – cam 18.000 cor. – Peste 2400 acții de la „Hazai Bank”. Una face 400-500 cor. Casele din Budapesta prețuiesc 1 ½ milion. Bursierii au ridicat în 1917 – 56.000 cor. De tot sunt peste 300 bursieri, cari ar avea să ridice anual 150.000 cor., dar cei mai mulți sunt la miliție. S-a preliminat anual pentru stipendii 103.000 cor. Laudabilă este deciziunea eforiei de a se preferi în anii viitori la împărțirea burselor acei tineri, cari vor îmbrățișa cariere practice, mergînd la agronomie, academia economică, veterinară, școale superioare de industrie etc. Tinerii absolvenți de la astfel de școale – fiind aplicați pe la bănci etc. – vor putea îndruma băncile noastre spre industrie, întreprinderi comerciale de tot soiul.

[*Biserica și Școala*, 1918, Nr. 15,]

Roman Ciorogariu: Fundațiunea Gojdu

În tratativele româno-maghiare, ce se urmează acum la București, s-a ajuns la limpezire în chestiunea fundației Gojdu. Reprezentantul, din partea românească în această afacere a fost dl Ioan I. Lăpedatu.

Dreptul nostru de proprietate, asupra averii fundațiunii, n-a fost tras la îndoială, și astfel reprezentanța fundației Gojdu, care din anul 1918 – averea fiind la Budapesta – n-a mai putut îndeplini scopurile sale în conformitate cu dispozițiile întemeietorului de pioasă amintire, va fi din nou pusă în drepturile și îndatoririle sale administrative.

Credincioșii noștri, aflători în Ungaria și în Iugoslavia, au și dînșii îndreptățire la o parte din pomenita fundațiune. Pentru a se face lichidarea convenită, se va întruni la Sibiu, în vara acestui an, o comisiune. După clarificarea chestiunii între membrii reprezentanței ai statelor succesoare, averea fundației evaluată în cca 200 milioane de lei imobile și efecte, va reveni în posesiunea proprietarilor săi de pînă acum.

Cum ar trebui să fie organizată din nou fundațiunea Gojdu ?

La această întrebare, suntem în situația de a comunica părerea exprimată de I. P. S. Sa Mitropolitul Nicolae. Planul Mitropolitului nostru este, ca în locul multelor burse mărunte distribuite pînă acum, să se întemeieze căminuri studențești pe lângă universități. Bună oară, un colegiu Gojdu în Cluj cu bibliotecă și cu alte mijloace de studiu, cu toate localurile necsare întreținerii studenților...

Afară de întemeierea și susținerea acestui colegiu, fundațiunea Gojdu, după litele testamentului marelui binefăcător al bisericii ortodoxe române, va avea putința de a vota ajutoare și pentru teologii de la seminariile întretinute de eparhiile mitropoliei Ardealului.

Pe căile acestea, instituția filantropică și culturală a marelui mecenat E. Gojdu, va rămânea și pe mai departe în serviciul bisericii și al credincioșilor. („Tel. Rom.”)

[*Legea Românească*, 1924, Nr.12]

51

Acord între Ungaria și România cu privire la reglementarea afacerilor interesând Fundația „Gojdu”

Alteța sa serenisimă, regentul Ungariei și Maiestatea Sa regele României

Dorind să se ajungă la o înțelegere cu privire la reglementarea afacerilor ce interesează fundația „Gojdu”, au hotărât să încheie un acord în acest sens și au numit ca plenipotențiarilor lor respectivi Alteța sa serenisimă regentul Ungariei;

DI R. De Wodianer, trimis extraordinar și ministru Plenipotențiar,
Maiestatea Sa regele României:

DI. Nicolae N. Filodor, trimis extraordinar și ministru plenipotențiar, secretar general al Ministerului Afacerilor Externe,

Care, după ce și-au comunicat puterile lor depline, s-au găsit în cea mai bună formă convenită au convenit asupra următoarelor dispoziții:

Art. 1.

În scopul de a regla definitiv afacerile interesând fundația „Gojdu”, Guvernul României va invita, în termen de un an de la semnarea prezentului acord, pe cale diplomatică, reprezentanții și experții Regatului Ungariei, Regatului Sârbilor, Croaților și Slovenilor și ai Republicii Cehoslovace – în caz că acesta din urmă ar fi interesată – să ia parte la convorbiri, care vor avea loc la Sibiu, sediul Comisiei administrative a acestei Fundații.

Guvernul Regatului României se declară să delege de partea sa, reprezentanții și experții săi.

În această Comisie, Comisia Administrativă a Fundației va prezenta trimișilor și experților statelor interesate toate documentele, cărțile, conturile, bilanțurile, etc., necesare stabilirii reglementării definitive, cât și a examinării și verificării bilanțului eventualelor active și pasive ale fundației și evaluării totalității bunurilor sale.

Comisia administrativă a fundației va avea de asemenea grijă ca bilanțul bunurilor fundației privind anii 1915–1918, să fie pus, conform statutelor, la dispoziția autorităților competente la acea epocă, cu cel mai târziu 30 de zile înaintea de deschiderea convorbirilor de la Sibiu.

Art. 2

În interesul reglementării afacerilor în curs interesând Fundația, Guvernul Rega-

tului Ungariei consimte ca această Comisie administrativă a Fundației să dispună în mod liber, în curs de un an de la punerea în vigoare a prezentului Acord, valori mobiliare ale Fundației aflate pe teritoriul ungar și venituri de la imobilele sale, situate la Budapesta, care îi vor rămîne după ce ea își va fi achitat sumele necesare plății obligațiilor către stat și comună. Guvernul regatului Ungariei va lua toate măsurile necesare în acest scop. În cazul în care convenția definitivă ce va fi încheiată potrivit articolului 1 nu va intra în vigoare în termenul de un an, în lipsa unei ratificări din partea Părților Contractante, dreptul de liberă dispunere al Comisiei administrative, mai sus determinat, va fi prelungit, la cererea Guvernului Regatului României, pe durata unui an. Pînă la reglementarea definitivă a afacerilor interesînd Fundația, imobilele Fundației, situate la Budapesta, nu vor putea fi alienate, nici grevate de nici o sarcină și nici o mutație nu va putea avea loc în cadastru.

Art. 3

Guvernul Regatului României se angajează ca interesele statelor interesate în afacerile Fundației să nu sufere nici un prejudiciu pînă la reglementarea definitivă a afacerilor Fundației.

Art. 4

Prezentul Acord va fi ratificat și schimbul de ratificări va avea loc la Budapesta, în termen de două luni de la semnare.

Pe baza acestuia, plenipotențiarilor respectivi au semnat prezentul Acord și și-au aplicat sigiliile lor.

București, apr. 1924

[Cornel Sigmirean, Aurel Pavel, *Fundația „Gojdu” 1871–2001*, Târgu Mureș, 2002, p. 189–190.]

52

Fundațiunea Gojdu

Marti și miercuri în 7 și 8 oct. Reprezentanța Fundațiunei Gojdu și-a ținut întrunirea sa de toamnă.

La ședințele din aceste zile au participat pe lîngă I. P. S. Sa Păr. Arhiepiscop și mitropolit Nicolae ca președinte. P. S. SS. LL. Episcopii Ioan Papp al Aradului, Roman Ciorogariu al Orăzii-Mari și Nicolae Ivan al Clujului, apoi membri mireni Avram Berlogia, Ion I. Lapedatu, Dr. C. Popescu și Dr. Nicolae Zigre referent al secretariatului fundațiunei, Dl dr. A. Crăciunescu.

Reprezentanța s-a ocupat cu situațiunea de drept a fundațiunii, constatînd că prin acordul încheiat la 16 april. a.c. între România și Ungaria, s-a făcut un însemnat pas înainte pentru regula afacerilor ei. Anume în sensul acestui acord, Reprezentanța va putea dispune liber (ceea ce pînă acum din cauza dispozițiunilor tratativelor în pace, nu a putut) asupra averii mobiliare și asupra veniturilor imobiliare, realități din Budapesta.

Pe la începutul anului viitor se va întruni în Sibiu – în sensul acordului încheiat – o nouă conferință, care va regula în mod definitiv afacerile fundațiunii, stabilind și partea ce se cuvine românilor ortodocși din Iugoslavia și Ungaria din averea respective veniturile fundamentale.

Reprezentanța a luat dispozițiuni pentru a se putea controla și încheia socotelile pe toți anii, de când, din cauza împrejurărilor politice, nu a mai putut exercita dreptul său de a administra însăși averea fundațiunii.

Sperăm că după conferința din primăvara viitoare, fundațiunea va putea să funcționeze normal împlinindu-și misiunea conform testamentului fericitului fondator, Emanuil Gojdu.

În această sesiune, Reprezentanța fundațiunii Gojdu s-a întregit cu două puteri nouă, doi din cei mai distinși bărbați ai vieții noastre publice, dnii Vasile Goldiș, președintele Asociațiunii și Dr. Silviu Dragomir, profesor la Universitatea din Cluj.

[*Biserica și Școala*, 1924, Nr. 41, p. 4.]

53

A magyarországi román egyházak fenntartására fordítják a Gozsdu-alapítvány egy részét

(*Bukaresti tudósítónktól*)

Lapedatu I. Ion képviselő néhány nappal ezelőtt tért vissza Budapestről, ahol a Gozsdu-alapítvány ügyében folytatott tárgyalásokat. A Gozsdu-alapítványt, mely körülbelül ötven esztendeje áll fenn román származású ifjak segélyezésére és egyéb román kulturális célokra fordították annak idején. Az alapítvány vagyonát a békeszerződés értelmében fel fogják osztani Románia, Jugoszlávia és Magyarország között. Lapedatu képviselő nem a kormány megbízásából, hanem az alapítvány romániai bizottságának utasítására utazott Budapestre. Visszaérkezése után a következőket mondotta tapasztalatairól egy újságírónak:

A békeszerződés értelmében az alapítványt fel fogják osztani: kilencven százalék Romániába jön, hat százalék Jugoszláviába kerül, míg négy százalék a vagyonnak Magyarországon marad, ahol ma is tizennyolc plébániájuk van a görög keleti románoknak.

A végleges elintézésig Románia és Magyarország között már egy esztendővel ezelőtt létrejött egy megegyezés, amely szerint az alapítvány vezetősége szabadon rendelkezhet az ingatlan vagyon és annak jövedelme fölött. Mintha a megállapodás múlt év december 3-án lett jogérvényes, Budapestre utaztam, hogy felülvizsgáljam a magyar kezelők számadásait az utolsó hat évről.

Megállapítottam, hogy a vezetés minden tekintetben korrekt volt s hogy Bogoevici Ghenadie budapesti gör. kel. esperes vezetése alatt az időközben befolyt jövedelmeket tényleg arra fordították, amire azt az alapítvány rendeltetése és a megegyezésben szánták.

Kiemelte Lapedatu képviselő, hogy ahová felvilágosításért kellett fordulnia, minisztériumokhoz, hatóságokhoz és bankokhoz a legelőkenyebben rendelkezésére bocsátották az adatokat és kezére jártak munkája elvégzésénél.

A vagyon felosztása mégis nehezen fog menni. Románia eddig vajmi keveset tett arra, hogy előkészítse az erre vonatkozó munkálatokat, míg a magyar kormány nyomban a megegyezés létrejötte után részletes utasításokkal látta el illetékes szerveit. Amellett Magyarországon külön iroda működik az ilyen likvidációs munkák elvégzésére s ezek szakemberei a vagyonkezelőségeknek munkájuk elvégzésénél megfizethetetlen szolgáltatásokat tesznek.

[*Temesvári Hírlap*, 1925. II. 25, 45. sz.]

54

A Külügyminisztérium átirata

Nagyméltóságú M. Kir. Miniszterelnök Urnak,

Budapest, 1927. évi március hó 5-én.

54.660/8

BIZALMAS

1927

Hivatkozással a Gozsdu-alapítvány ügyében 1926. évi december hó 22-én kelt 10.300/1926/M.E.II. számú és folyó évi február 8-án kelt 921/M.E.II. számú nagybecsű átirataira van szerencsém Nagyméltóságodnak másolatban idecsatoltan megküldeni az itteni román követ újabb jegyzékét és az abban hivatkozott két külügyminisztériumi aide-mémoire-t.

A román kormány utolsó jegyzéke szerint azt kívánja, hogy a Gozsdu-alapítvány ügyének végleges rendezésére hivatott konferencia folyó évi május hó 1. és 15-ike között tartassék meg, és pedig az 1924. évi ideiglenes megállapodás értelmében Nagyszebenben, és nem Budapesten, ahogy javasoltuk volt. Továbbá fenntartja azon kérelmét, hogy az alapítvány kezelő bizottságának az alapítvány ingó vagyona és budapesti ingatlanainak jövedelme felett koncedált szabad rendelkezési jog, amely 1926. december 4-én lejárt, egy további évre, illetve az ügynek esetleg előbb bekövetkező végleges rendezéséig, meghosszabbíttassék. Ezen kívánságot az itteni román követ szóbelileg avval indokolta, hogy a házak jövedelméből szándékozik a kezelő bizottság tovább törleszteni a felvett kölcsönt.

Ami a Szent László Társulat és a református egyház Bukarestben és környékén fekvő ingatlanainak kérdését illeti, a román kormány nem fogadja el azon javaslatunkat, hogy junktimba hozassék a Gozsdu-alapítvány ügyeinek rendezésével, és a Szent László Társulatra nézve utal arra, hogy az annak tulajdonát képező ingatla-

nokokat a román kormánynak a békeszerződés értelmében jogában áll liquidálni. Ennek dacára a román kormány azon ingatlanokat, amelyek a római katolikus kultusz célját szolgálják, már önként mentesítette a lefoglalás és felszámolás alól. A többi ingatlanokat illetőleg a gyulafehérvári római kath. püspök a román liquidációs hivatal döntése ellen az ilfovi törvényszékhez fellebbezvé, ez a kérdés a román bíróságok előtt függőben van.

Állást kell foglalnunk tehát a fenti kérdésben. Nézetem szerint a Gozsdu-ügyre nézve oly értelemben kellene válaszolnunk, hogy a magyar kormány, amint már előzőleg kijelentette, kész a Nagyszébenbe összehívandó értekezletre delegátusait kiküldeni és a proponált terminust elfogadja, de kész már egy korábbi időpontban is a konferencián részt venni. Azonban minthogy, amint a román kormány is említi, ott fognak az alapítvány vagyoni állapotára vontkozó összes okmányok és számadások az érdekelt államok megbízottainak bemutatatni, nem tartja indokoltnak, hogy a kezelő bizottság szabad rendelkezési jogának meghosszabítása kérdésében már most határozzon, illetve eziránt külön megállapodást létesítsen.

Ami a szent László Társulat és a református egyház lefoglalt javainak kérdését illeti, a helyzet közben annyiban változott, hogy a Szent László Társulat bukaresti ingatlanainak tulajdonjogát ajándékozási okirattal gróf MAJLÁTH Gusztáv Károly erdélyi (gyulafehérvári) püspökre ruházta át azon feltevésben, hogy ekkép sikerülni fog a román kormánynál a sekvester feloldását kieszközölni s a mondott javaknak egyházi célokra való felhasználását biztosítani. Az ilfovi román törvényszék közben bukaresti követünk közbenjárására tényleg két hónappal elhalasztotta a Majláth gróf püspök fellebbezése folytán a liquidáció ügyében kitűzött tárgyalást. Másrészt a nevezett püspök az említett ajándékozási okirat kiállításával egyidejűleg két a román kormánnyal szemben titokban tartandó kötelező nyilatkozatot írt alá, amelyek értelmében egyrészt elismeri, hogy az ajándékozás tárgyát képező ingatlanok jogilag továbbra is a Szent László Társulat kizárólagos tulajdonát alkotják, másrészt kötelezettséget vállal arra, hogy a jelzett ingatlanok kizárólag római kath. Felekezeti iskolák fentartására fognak használtatni, amelyek tanítási nyelve magyar lesz, és hogy az ingatlanok közt szereplő templomban a liturgikus szabályok keretében a magyar nyelvet fogja alkalmazni, végül hogy az ingatlanok eladása esetén az eladási árat vagy a Szent László Társulatlak fogja kiszolgáltatni, vagy pedig a társulattal egyetértőleg hasonló célt szolgáló más ingatlanok vételére fogja felhasználni.

Tekintve tehát, hogy ezek szerint a román kormány ez ügyben bizonyos engedékenységet mutat, másrészt remélhető, hogy célunkat a fentjelzett módon el fogjuk érni, nem tartom indikálnak, hogy a részünkről felállított junktimot ezen ügyek és a Gozsdu-alapítvány ügyének rendezése között továbbra is fentartsuk, annál inkább, mert kizártnak tekinthető, hogy álláspontunkat a román kormány elfogadja. Ennélfogva oly értelemben szándékozom a román kormánynak e pontra nézve válaszolni, hogy tekintettel a közben nyert információkra a magyar kormány nem ragaszkodik a szóbanforgó két ügy és Gozsdu-alapítvány ügyének egyidejű rendezéséhez, azon eredményének ad azonban kifejezést, hogy a román kormány a Szent

László Társulat és a református egyház lefoglalt ingatlanainak ügyét jó indulattal és a méltányosságnak megfelelően fogja kezelni.

Van szerencsém Nagyméltóságodat felkérni, hogy a fentiekben kifejtett javaslatokkal szemben elfoglalt nagybecsű álláspontjáról engem lehető sürgőséggel tájékoztatni méltóztassék..

Hasonló átiratot intézek egyidejűleg az Igazságügyminiszter és a vallás Közoktatásügyi Miniszter urakhoz.

A miniszter helyett:
Khuen Héderváry

[Magyar Országos Levéltár, Miniszterelnökségi Iratok, K 28 406-M.E.-1935-B-15261]

55

Fundația Gojdu

În zilele trecute s-a iscălit învoiala cu Ungaria încheiată în urma hotărîrilor Ligii Națiunilor. Cu aceasta s-a încheiat și pricina cu optanții. Învoiala a fost iscălită de dl Titulescu din partea României și min. Bethlen din partea Ungariei. În această învoială este curpinsă și fundațiunea Gojdu. S-a hotărît ca să se înceapă pertractări cu guvernul Ungariei, de la 1 iunie 1930, pentru preluarea fundației. Lucrul acesta trebuie iprăvit pînă la 1 dec. 1930.

[*Biserica și Școala*, 1930, Nr.22]

56

Înalt Preasfinției Sale Nicolae Bălan arhiepiscop, Președintele Reprezentanței Fundațiunei lui Gozsdu

Oradea, la 3 februarie
1930.

Înalt Preasfințite Părinte!

Reprezentanța „Fundațiunei lui Gozsdu” în ședința din luna Noiembrie 1929 m-a încredințat cu redactarea unui memoriu asupra chestiunei lichidării averilor fundacionale aflătoare în Budapesta. –

În acest scop secretariatul mi-a pus la dispoziție acte pe care anexat am onoare a le restitui.

Pentru a mă achita cît mai temeinic la însărcinarea mea, l-am rugat pe Dl. Ioan Lapedatu să-mi pună la dispoziție unele lucrări pe care dînsul le are în aceasta chestiune ca fiind delegatul atît al On. Reprezentanță, cît și al guvernului pentru

aranjarea acestei chestiuni cu guvernul maghiar, și care crede, că sunt importante. Mi-a promis, cum însă nici pînă azi nu le-am primit, deși am urgentat personal, redactarea acestui memoriu a întârziat. Primind adresa cu No. 6/1930 din 28 Ianuarie 1930 a secretariatului, în care mi se comunică, că guvernul a încunoștințat pe Înalț Preasfinția Voastră, că soluționîndu-se cu Ungaria chestiunea optanților, urmează soluționarea tuturor chestiunilor referitoare la lichidarea averilor fundaționale cari se mai găsesc în Ungaria, deci și al fundațiunii lui Gozdsu. –

Încheierea chestiunii optanților și declarația guvernului maghiar de a fi aplicat a dezbate și trata în timp apropiat pentru a conveni asupra definitivei licvidări a averilor fundaționale, cred, că a făcut de superfluă redactarea unui memoriu către guvern cu scopul cum s-a hotărît de a sugera guvernului aplicarea unor măsuri mai energice, pentru ca să ajungem în posesiunea și libera dispozițiune a averilor fundaționale. –

Între împrejurările astfel schimbate, cred, că este mai util un memoriu informativ, pe care îl va întocmi secretariatul Reprezentanței, ca fiind în mai profundă și detaliată cunoștință a tuturor datelor necesare. –

Pentru ca însă delegații guvernului să fie în deplină cunoștință a cauzei privitoare la fundațiunea lui Gozdsu, găsesc de bine să evidențiez aici unele puncte de vederi juridice și date, care interesează soluționarea chestiunii. –

1. Fundațiunea lui Gozdsu s-a întemeiat prin testamentul fericitului Emanoil Gozdsu, fost domiciliat în Budapesta, dat la Pesta în 4 Noemvrie 1869 și publicat după moartea testatorului în ședința instanței judecătorești competente din Pesta la 3 Februarie 1870 sub No. 5814/1870.

2. Avera fundațională testatorul a testat-o „acelei părți a Națiunii române din Ungaria și Transilvania, care se ține de credința răsăriteană ortodoxă”.

Scopul fundațiunii l-a stabilit fundatorul astfel: din venitele dispozibile fundaționale, se va acorda stipendii (burse) „acelor tineri români de religiunea ortodoxă, distinși prin purtare bună și prin talent, ai căror părinți nu sunt în stare cu averea lor proprie să ducă la îndeplinire creșterea și cultivarea copiilor lor”.

Administrarea fundațiunii testatorul a încredințat unei reprezentanțe „din națiunea română de religiune răsăriteană ortodoxă” compusă conform indicațiunilor din testament. –

Controlul gestiunii a încredințat testatorul acelei corporațiuni organice autonomă a națiunii române, pe care testatorul spera, că se va înființa pe cale constituțională ca „o corporațiune națională, o adunare națională, un congres sau alt corp autonom”.

Va să zică fundatorul a testat averea sa spre crearea unei fundațiuni care să formeze patrimoniul acelei părți a Națiunii Române din Ungaria și Transilvania, care este de religia răsăriteană ortodoxă, indicînd ca administratori ai averei și dispunători asupra venitelor ei persoane, care formînd o reprezentanță, aceasta „va primi în numele Națiunii Române de religiunea ort.” averea fundațională „care pe lîngă o controlă corespunzătoare se va pune în cassa mitropoliei române ortodoxe.” –

3. Literele fundaționale. Speranța fundatorului, că Națiunea română din Ungaria și Transilvania va primi pe cale constituțională o organizație autonomă, nu s-a rea-

lizat, decît, că s-a acordat o autonomie bisericească prin Statutul organic, opera marelui contimporan al fericitului fondator: mitropolitul Andrei baron de Șaguna. –

Literele fundamentale întocmite de Reprezentanța fundațiunii, au fost aprobate de către Congresul bisericesc greco-oriental român din Ungaria și Transilvania, ca suprema autoritate autonomă bisericească a Națiunii Române de religie ort. prin concluzul aceluiași din 21 Octomvrie / 2 Noembrie / 1878 No. 249 punctul 6. iar guvernul țării ungurești le-a aprobat la 25 Noembrie 1885 prin ministrul cultelor și al instrucțiunii publice sub No. 45731/1885. –

Este semnificativ, că aprobarea guvernului maghiar s-a dat cu următoarele observații:

1. Numirea separată a Transilvaniei din textul literelor fundamentale pe lîngă cuvîntul Ungaria se declară nu numai de ilegală, ci și de superfluă, pentru că în urma uniunii Transilvaniei cu Ungaria prin lege, sub Ungaria totdeauna sunt de a se înțelege și părțile transilvănene.

2. Elocarea capitalelor fundațiunii la particulari este necondiționat oprită.

3. Folosința stipendiului în străinătate depinde în tot cazul de la aprobarea esoperandă a ministerului de culte și instrucțiunii publice.

4. Avera fundațiunii la 31 Decembrie 1918 se va arăta punctual și detailat. –

Tot astfel se va arăta detailat situația averii pe dată de 31 Decembrie 1929. Întrucît însă o parte considerabilă a averii în Budapesta și venitele lor de mai mulți ani sunt reținute și blocate în depuneri de bancă, pe conturi curente, mai departe sunt reținute și blocate efectele, acțiunile și alte hîrtii de valoare care formează o parte a capitalului fundațiunii iar conspectul lor nu ni s-a comunicat, trebuie arătat guvernului, că toate aceste sunt reținute în Budapesta în urma dispozițiunii guvernului maghiar ministrului de culte și de intr. publice No. 26580/1927 și astfel Reprezentanța fundațiunii a fost și este împiedicată în libera și legala ei dispozițiune și controlă asupra tuturor averilor fundamentale oriunde ar fi ele. –

5. Raportul de drept internațional. În tratatul de pace de la Trianon numai două articole cuprind dispozițiuni cari se pot referi la chestiunea ce ne interesează. – art. 249 și 256. –

Aliniatul 6 din art. 249 dispune clar, că Ungaria se obligă a pune la dispoziția în speță a României fundațiunile (a se înțelege averile fundamentale) întrucît ele se găsesc pe teritoriul său. –

Art. 256 prevede regularea prin convențiuni speciale a repartițiunii bunurilor cari aparțin unor colectivități sau unor persoane morale publice exercitîndu-și activitatea asupra unor teritoriu ce au fost împărțite prin tratatul de pace. –

Guvernul român la 16 Aprilie 1824 a încheiat cu guvernul maghiar un acord pentru reglementarea afacerii ce interesează fundațiunea lui Gozdsu. Dispozițiunile acestui acord sunt cunoscute. Din aceste reiese, că acordul se bazază pe ideea, că supușii români, cari au rămas în Ungaria sau cari au ajuns prin tratatele de pace în urma încorporării unor teritorii aparținătoare Ungariei supuși cehoslovaci sau jugoslavi, au drept de a beneficia din fundațiunea noastră. –

Se poate discuta, că teza astfel pusă e greșită, deoarece fondatorul a înființat fundațiunea trecîndu-o averea sa patrimoniului Națiunii Române din Ungaria și

Transilvania și-n folosul celor de religie ortodoxă. Iar Națiunea Română din Ungaria și Transilvania în unitatea ei etnică, azi este trecută și înglobată în Statul Român prin urmare Ungaria, fără nici o altă discuție sau condițiune, în virtutea art.-lui 249 are să predeie întreaga avere fundațiunei Gozsdu Statului Român. –

Cele arătate la punctele 1. și 2. din prezenta lucrare dovedesc, că testatorul a avut intențiunea de a transmite averea sa formată într-o fundațiune, în patrimoniul Națiunei Române din Ungaria și Transilvania ca unei unități etnice și autonomă și că acest scop a creat din averea sa, fundațiunea. Prin urmare numai Națiunea Română, iar nu și unii supuși ai diferitelor țări, între cari s-a împărțit fostul teritor al regatului Ungar poate forma drept la aceasta fundațiune, cu atât mai puțin pot forma celelalte țări succesoriale. –

Dealtfel art. 249 nu înțelege nici împărțirea unei fundațiuni, nici împărțășirea din venitele ei a supușilor diferitelor țări, ci ordona punerea la dispoziția acelei țări ai cărei supuși au devenit acei cărora e destinată. –

Dispozițiunea art.-lui 256 se referă la colectivități și persoane morale publice, noțiuni în cari după a mea părere nu intră o fundațiune. Acordul din anul 1924 se vede a fi bazat pe acest articol. –

Dar presupunând, că guvernul român dorește a respecta principiul acceptat în acest acord deși după ce guvernul maghiar trecând cei doi ani prevăzuți în acord, nu l-a mai respectat și a interzis trimiterea venitelor averilor aflătoare în Budapesta administrației fundațiunei din România, acordul și-a pierdut efectul, și-n acest caz, pînă ce se va stabili definitiv proporțiunea participării la venitele anuale ale fundațiunei a supușilor din alte țări, precum și felul distribuirii acestor participațiuni, trebuie pretins, ca guvernul maghiar să revoace numai decît ordinul ministrului de culte și al instr. publice No. 26580/1927, să ridice oprirea trimiterei venitelor averi mobiliare aflătoare în Budapesta, să recunoască dreptul exclusiv de liberă dispozițiune supra acestor averi și a venitelor lor, al reprezentanței fundațiunei Gozsdu, cu sediul la Sibiu, să se oblige a nu împiedica libera dispunere asupra lor a acestei Reprezentante. –

Domiciliul fundațiunei Gozsdu fiind la Sibiu, unde este sediul principal al administrațiunei sale, urmează, că averea și venitele acestei averi să treacă la sediul fundațiunei. –

Ceea ce privește soluționarea definitivă a acestei chestiuni credem: a se susține teza, că nici un alt stat și supușii nici unui alt stat n-au nici un drept la aceasta fundațiune. –

În subsidiar, întrucît aceasta teză n-ar fi acceptabilă, fundațiunea fiind persoană juridică indivizibilă, averea ei rămîne indivizibilă, la liber și exclusivă dispozițiune a reprezentanței fundațiunei cu sediul la Sibiu, compusă conform testamentului și literelor fundaționale, încetînd orice drept de supraveghere sau control al statului, respective al suveranului sau guvernului maghiar, sau al oricărei alt stat. –

Dreptul de supremă supraveghere prevăzut în literele fundaționale, conform dispozițiunei testamentare și a normelor de drept internațional, asupra Națiunei Române, care îl exercită conform legilor statului Român.

Ungaria sau statele succesoriale n-au nici un alt drept față de fundațiune decît, că

supușilor acestor țări de naționalitate română și de religie ortodoxă română, Reprezentanța fundațiunei din venitele acesteia să acorde stipendii (burse) la cerere, în proporția numerică ce se va stabili, că este întră supușii acestor țări de naționalitate română și românii trecuți sub stăpînirea Țării Românești. –

Urmează deci să se stabilească aceasta proporție numerică. –

Trebuiește menționat, că n-au drept la burse acei supuși ai țărilor succesoriale sau ai Ungariei, cari deși sunt de naționalitate română, aparțin unei biserici ortodoxe neromână, fie maghiară, fie sîrbeacă sau de altă limbă. –

Acest postulat al nostru se bazează pe testamentul fundatorului, din dispoziția căruia reiese, că testatorul numai pe tinerii de religie ortodoxă română, adecă aparținători bisericii ortodoxe română voia să-i împărtășească în bursele din venitele fundațiunei. Mai departe se bazează acest postulat pe principiile autocefalității și a naționalității recunoscute în biserica răsăriteană și pe cari fondatorul le-a exprimat clar în testamentul său. –

Statelor interesate nu li se poate recunoaște alt drept decît cel mult a li se comunica în tot anul starea averilor fundaționale și a venitelor fără ca să aibă vreun drept de control sau de supraveghere, mai departe n-au dreptul a cere estraderea din venite a acelei părți care urmează a fi distribuită ca burse supușilor lor în proporție numerică. Aceste părți se vor distribui în tot anul în cadrele cererilor de stipendii de către Reprezentanța fundațiunei cărei i se recunoaște dreptul de a aprecia fiecare cerere individual în cadrele prevederilor testamentale sau ale literelor fundaționale.

Asupra diferenței ce ar rămîne din cota parte cuvenită supușilor unui stat, din cauza cererilor mai puține sau neîncuviințarea cererilor pînă la suma cotei, Reprezentanța dispune liber. –

Toate aceste postulate le are Reprezentanța fundațiunei lui Gozdu în baza principiului unității și a indivizibilității fundațiunei, în baza dispoziției din art. 249 al tratatului de pace și-n baza prevederilor actului de fondare (testament) care n-a înțeles decît o Reprezentantă și n-a admis amestecul nici unui alt organ în distribuirea burselor. –

6. Guvernul maghiar prin comisariatul său al afacerilor românilor din Ungaria, cu adresa No. 109/1927 din 20 Aprilie 1927 a comunicat încredințatului din Budapesta al Reprezentanței ordinul ministrului de culte și instr. publice dat în convență cu președintele consiliului de miniștri, No. 26580/92 prin care enunțînd, că dreptul de dispunere al Reprezentanței din Sibiu a fundațiunei Gozdu asupra venitelor și valorilor mobiliare aflătoare în Ungaria a încetat pe data de 4 Dembrie 1926 hotărăște ca toate dispozițiunile ce se vor arăta necesare în chestiunile (afacerile) fundațiunei le va lua prin acest comisar guvernial. –

Măsura aceasta a guvernului maghiar este totală negare a tuturor drepturilor noastre asigurate în Tratatul de pace, în actul de fondare și este egală cu o confiscare. Aceasta măsură este rezultatul concilianței guvernului român manifestată la încheierea acordului din anul 1924. –

Noi credem, că pînă ce guvernul maghiar nu va revoca aceasta dispoziție și nu va recunoaște dreptul exclusiv de libera dispozițiune asupra tuturor averilor atît imo-

bile cît și mobile a tuturor venitelor lor aflătoare în Ungaria a reprezentanței din Sibiu, nu se poate intra în nici o tratativă și trebuiește pus în vedere guvernului maghiar aplicarea procedurilor, sancțiunilor pe cari ni le asigură diferitele tratate și convențiuni, precum și a retorziunii. –

7. Noi cerem ca să se stabilească și să se exprime clar în acordul ce se va încheia, ca pentru satisfacerea obligațiunei statului ungar din art.249 al tratatului de Trianon, guvernul maghiar pune la libera dispozițiune a reprezentanței din Sibiu a fundațiunei Gozdu toate averile imobiliare și mobiliare, valorile, acțiunile, hîrțiile de valoare, cupoanele, dividendele lor, banii administrați în diferitele bănci din Budapesta și Ungaria, fie ca depuneri, fie pe conturi curente, fie sub orice titlul, venitele lor de pînă acum și-n viitor. –

mai departe că se ridică interdicțiunea prevăzută în art. 2. al acordului din 16 Aprilie 1924 de negrevare și neînstrăinare a imobilelor aflătoare în Ungaria și să se exprimă, că Reprezentanța le poate înstrăina, ipoteca sau gaja liber aceste averi și că orice sume de bani provenite din orice operație supra acestor averi, sau orice valori le poate aduce în România fără nici o restricțiune, liber de orice taxă sau alte competențe, decît numai impozitele aferente după acele averi către statul maghiar sau comună. –

Aceste sunt Înalț Preasfințițe Părinte după modesta mea părere desideratele pe cari trebuie să le avem în soluționarea chstiunei ce ne interesează. –

Vă rog primiți expresiunea celor mai profunde sentimente de reverință ce vi le păstrez

Sunt al Prea Sfinției Voastre umilit fiu

Nicolae Zigre

[Pavel Cherescu, *Un umanist român. Emanuil Gojdu (1802–1870)*, București, 2002, p. 151–159]

57

ACORD

Între Ungaria, reprezentată prin Excelența Sa Baronul Koranyi, delegat la Conferința de la Haga și la Conferința de la Paris, și România, reprezentată prin Excelența Sa dl Titulescu, delegat la Conferința de la Haga și la Conferința de la Paris, a intervenit următorul Acord:

În scopul de a regula definitiv afacerile interesînd Fundațiunea „Gojdu” și sub rezerva punerii în vigoare a Acordurilor relative la obligațiunile Tratatului de la Trianon, semnate la Paris, azi 28 apr. 1930, Guvernul Ungar se angajează a începe cu Guvernul Român negociațiuni directe cel mai tîrziu în timp de o lună cu începere de la sus-zisa punere în vigoare.

Aceste negociațiuni vor avea loc în România, la Sibiu.

Dacă aceste negociațiuni nu ar ajunge, într-un termen de șase luni, la un acord definitiv, fiecare din cele două Guverne va avea dreptul de a se adresa, pe cale de cerere, Curtei Permanente de Justiție Internațională, pentru ca aceasta din urmă să

stabilească, sub formă de regulament definitiv al afacerilor interesînd Fundațiunea „Gojdu”, acordul definitiv pe care cele două părți se angajează să-l accepte.

Acest Acord este asimilat celor din art. 2 al Acordului nr. 1 semnat astăzi.

Drept care, plenipotențiarilor sus-menționați au semnat prezentul Acord astăzi 28 apr. 1930, la Paris.

PROIECT DE LEGE

pentru

ratificarea acordului semnat la Paris, la 28 apr. 1930, între Guvernul Român și Guvernul Ungar, referitor la Fundațiunea „Gojdu”

Expunere de motive

Odată cu Acordurile referitoare la obligațiunile Tratatului de la Trianon, semnate la Paris, la 28 apr. 1930, România a încheiat cu Ungaria un Acord referitor la Fundațiunea „Gojdu”.

Prin acest Acord, Guvernul Ungar se obligă a începe cu Guvernul Român negociațiuni directe la Sibiu, cel mai târziu în timp de o lună de la punerea în vigoare a Acordurilor referitoare la obligațiunile Tratatului de la Trianon din 28 apr. 1930.

Dacă în termen de 6 luni aceste negociațiuni nu ajung la un acord definitiv, fiecare din Guvernele contractante va avea dreptul să se adreseze Curții permanente de Justiție Internațională de la Haga, pentru ca aceasta să stabilească sub formă de reglement definitive al afacerilor interesînd Fundațiunea „Gojdu”, acordul definitiv pe care cele două părți contractante se angajau să-l accepte.

Am onoare a supune Parlamentului acest Acord semnat la 28 apr. 1930 și vă rog a-i da aprobarea.

Ministru de Externe, G. G. Mironescu

PROIECT DE LEGE

Art. Unic. – Guvernul este autorizat a ratifica și a face să se execute Acordul semnat la Paris, la 28 apr. 1930, între Guvernul Român și Guvernul Ungar, referitor la Fundațiunea „Gojdu”.

[Cornel Sigmirean, Aurel Pavel, *Fundația „Gojdu” 1971–2001*, Târgu Mureș, 2002, p. 195–196.]

58

CONSILIUL JURIDIC **Ședința din 22 Aprilie 1932.** **AVIZ No. 45**

Luînd în cercetare chestiunea de a se ști care ar putea fi riscurile unei eventuale cereri la Curtea Permanentă de Justiție Internațională în scopul de a se ajunge la un acord definitiv cu Ungaria în chestiunea Fundațiunii Gojdu, Consiliul Juridic emite următorul:

AVIZ

Prin acordul dintre Ungaria și România, semnat la Paris la 28 Aprilie 1930 se prevede că, dacă într-un termen de șase luni, nu se ajunge între cele două țări la un acord definitiv asupra aranjării afacerilor interesând Fundația Gojdu, fiecare din Guvernele acestora „va avea dreptul de a se adresa, pe cale de cerere, Curții permanente de Justiție Internațională pentru ca aceasta să stabilească sub formă de regulament definitiv al afacerilor interesând Fundațiunea Gojdu, acordul definitiv pe care cele două părți, se angajează să-l accepte”.

Din punct de vedere al competenței, Curtea Permanentă de Justiție Internațională, conform art. 36 și 38 din Statutul său are căderea, ca aplicând textele Tratatului de la Trianon și acordului susmenționat din Paris să stabilească bazele unui acord definitiv și să impună părților regulamentul definitiv al chestiunilor interesând Fundațiunea Gojdu. –

În fond, cum rezultă din dosar, chestiunile în litigiu între Ungaria și România, care au motivat manevrele dilatorii ale Ungariei și au făcut ca timp de 12 ani să nu fie executată obligația categorică a Ungariei de a pune Fundațiunea Gojdu la dispoziția României par a fi două:

a) Pretențiunea Ungariei de a condiționa acordul relativ la Fundațiunea Gojdu de restituirea unor anume bunuri, foste ale unor asociații sau comunități ungare, rămase în România și aflându-se astăzi în stăpînirea Statului român (Sanatoriul Elisabeta Maria din Cluj, Orfelinatul Terezian din Sibiu, Proprietățile Societății Sf. Ladislau din București, etc).

b) Cererea Ungariei ca supușii unguri, de origine etnică română și de confesiune ortodoxă rămași în Ungaria să beneficieze și ei de Fundațiune și în acest scop bunurile Fundațiunii să fie repartizate între Ungaria și România.

Art. 249, al 6 al Tratatului de la Trianon, prevede că fundațiunile de orice fel, înființate sau create în fostul regat al Ungariei și destinate supușilor acesteia, vor fi puse de Ungaria, întrucît aceste fundațiuni se găsesc pe teritoriul său, la dispozițiunea Puterii Aliate sau Asociate ai cărei supuși sunt acum în zilele persoane sau vor deveni supuși, în urma dispozițiilor Tratatului de la Trianon, în starea în care se găseau acele fundațiuni la data de 28 Junie 1914, ținîndu-se seamă de plățile făcute în mod regulat pentru scopul fundației.

Această dispoziție a Tratatului obligă în mod indiscutabil Ungaria la restituirea fundațiunii Gojdu. Ea a fost consacrată prin acordul de la București din 16 Aprilie 1924, cît și prin acordul de la Paris din 28 Aprilie 1930, și intră și în prevederile art. 2 ale Acordului I de la Paris.

Este de examinat, dacă acest drept indiscutabil, poate fi supus la limitățiuni sau condițiuni cu ocazia stabilirii acordului definitiv privitor la Fundațiunea Gojdu.

a) Guvernul Ungar pune astăzi ca condițiune a unui aranjament definitiv restituirea unor anumite bunuri către asociațiile sau comunitățile, care le-au posedat înainte de încheierea Tratatului de la Trianon. O asemenea pretențiune nu este admisibilă. Nici Tratatul de la Trianon, nici acordul de la București din 1924, nici acordul de la Paris din 1930 nu fac mențiune despre o asemenea conexitate între ches-

tiunea Fundațiunii Gojdu și chestiunea bunurilor mai susamintite. Din dosarul Ministerului Afacerilor Străine privitor la Fundațiunea Gojdu reiese că abia în 1927, Guvernul Ungar a ridicat pentru prima oară o asemenea chestiune. În cursul dezbaterilor de la Haga în ianuarie 1930, nici Conte Bethlen, șeful delegațiunii ungare, nici alt delegat al Ungariei n-au făcut o asemenea rezervă sau pus o asemenea condițiune. Când în 1925 și 1926 s-au pus la dispoziția Comisiunii administrative din Sibiu a Fundațiunii, veniturile acțiunilor și imobilelor din Budapesta, Guvernul maghiar nu s-a gândit un singur moment să ceară restituirea bunurilor de mai sus.

Este deci evident că acordul de la Paris privește exclusiv Fundațiunea Gojdu și pare greu de conceput ca pe temeiul lui Curtea permanentă să poată examina altă chestiune decât aceea a acestei Fundațiuni.

b) Din discuțiunile, care au avut loc pînă în prezent între delegații maghiari și români, reiese că guvernul ungar, sub cuvîntul că au mai rămas în Ungaria actuală români de confesiune greco-orientală, are pretențiunea să rețină o parte din bunurile Fundațiunii Gojdu spre a le destina sus-numiților români rămași în Ungaria. Această pretențiune s-ar ridica pînă la proporția excesivă de o treime din bunurile fundamentale. O asemenea cerere a Guvernului maghiar apare însă ca lipsită de orice fundament.

Într-adevăr din testamentul lui Gojdu reiese că Fundațiunea este destinată „acelei părți a națiunii române din Ungaria și Transilvania. Care se ține de credința răsăriteană ortodoxă”. Prin aceste cuvinte se înțeleg românii din Ardealul propriu zis și cei „din părțile ungurene” adică cei cuprinși între Munții Apuseni ai Ardealului și fluviul Tisa, împreună bineînțeles cu românii bănățeni. În aceste regiuni trăiesc astăzi în urma Tratatelor de pace aproape toți românii de dincolo de Carpați.

Între frontierele Ungariei actuale a rămas un număr insignifiant de români. După însăși statisticele oficiale ungare, pe teritoriul de azi al Ungariei se află abia 28.502 români (după statistica din 1910) și 23.760 (după statistica din 1920), iar după confesiune 61.460 greco-orientali (în 1910) și 50.990 greco-orientali (în 1920). Dacă ținem seama că printre cei 23.760 de români ai statisticei din 1920, pot fi și greco-catolici vedem că numărul românilor ortodocși din Ungaria, după însăși statisticele maghiare se ridică la circa 20.000 de oameni. A pretinde o treime din Fundațiunea Gojdu pentru 20.000 de oameni și a lăsa două treimi milioane de români ortodocși din Ardeal, arată exagerarea și netemeinicia pretențiunii Guvernului maghiar (raportul Stârcea No. 1742 din 10 Aprilie 1925).

Dacă examinăm repartitia teritorială a bursei acordate de Fundația Gojdu timp de o jumătate de secol (cf. Analele Fundațiunii Gojdu) constatăm că totalitatea acestor burse sunt acordate la mii de studenți originari din comune aflătoare astăzi pe teritoriul românesc.

Dacă în fapt, teza ungară se prezintă într-o lumină atît de puțin favorabilă, ea nu este conformă nici cu Tratatetele și Acordurile internaționale.

Fundațiunea Gojdu nu este într-adevăr dintre acele Fundațiuni „comune”, care trebuiau repartizate între diferitele State succesoriale. Ea este o Fundațiune pur românească, care nu are a fi împărțită cu nimeni. Își are sediul la Sibiu. Este condu-

să de o reprezentanță prezidată de Mitropolitul ortodox din Sibiu, și compusă din episcopii români ortodocși din Transilvania, Banat și părțile ungurene și de trei mireni. De când există Fundațiunea reprezentanța a fost compusă exclusiv din români din teritoriile astăzi românești. Caracterul românesc indiscutabil reiese de altfel clar din chiar intențiunile testatorului, care în punctul q) al testamentului său prevede ipoteza când „în națiunea română se va înființa pe cale constituțională o corporațiune națională, o adunare națională, un congres, sau alt corp autonom”. În acest caz reprezentanța Fundațiunii va supune socotelile spre aprobare aceluia corp autonom. Pînă atunci socotelile vor fi supuse numai publicului, pe cale de publicațiuni, care pe lîngă foaia oficială a Statului, trebuie făcute în 3 foi românești mai răspîndite.

În aceste condițiuni pare indiscutabil că Fundațiunea Gojdu destinată supușilor unguri – de origine etnică români și de confesiune ortodoxă – deveniți astăzi români, trebuie pusă la dispoziția României, conform art. 249 al. 6 din Tratatul de la Trianon, în starea în care se găsea la data 28 Iulie 1914, prin urmare în integralitatea ei.

Nu credem că este cazul, în ce privește Fundațiunea Gojdu la aplicarea art. 256 al Tratatului de la Trianon.

Acest articol prevede într-adevăr repartițiunea bunurilor care aparțin unor colectivități sau unor personae morale publice, a căror activitate se exercită asupra unor teritorii împărțite prin Tratatul de la Trianon.

În primul rînd Fundațiunea Gojdu, nu este o persoană morală publică, ci o persoană juridică de utilitate publică, întrucît crearea ei este opera unei inițiative private și activitatea ei are în vedere numai o anumită categorie a publicului, pe români ortodocși, aflați pe un anumit teritoriu. Art. 256 a avut desigur în vedere persoanele morale publice propriu zise; județe, comune, etc, căci într-altfel textul ar fi enumerat și persoanele juridice de utilitate publică, stabilimentele de utilitate publică, etc, care constituie categorii administrative bine determinate.

În al doilea rînd, nu se poate vorbi de împărțirea prin Tratatul de la Trianon a teritoriilor, pe care Fundațiunea Gojdu își exercită activitatea. Testatorul când a întemeiat Fundațiunea care-i poartă numele, a avut în vedere că de ea să beneficieze „națiunea română”, adică acea parte a populației românești de peste Carpați, care trăiește în mase compacte. Dacă cele cîteva mii de români răzleți rămași în Ungaria ar fi și ei „națiunea română” desigur Tratatul de la Trianon i-ar fi atribuit României și nu i-ar fi lăsat în Ungaria.

În orice caz chiar, dacă ar putea fi vorba de repartiția avantajelor Fundațiunii Gojdu între Ungaria și România, aceasta nu s-ar putea face pe baza altui criteriu, decît acel al numărului respectiv al românilor ortodocși rămași în cele două teritorii. În cazul acesta Fundațiunea și-ar putea lua obligația că din veniturile sale să dea numărul proporțional de burse românilor ortodocși rămași în Ungaria. Dar în nici un caz nu poate fi vorba de repartiția însăși a bunurilor unei Fundațiuni românești, care formează conform voinței fundatorului, un tot indivizibil, administrat de o reprezentanță românească, după norme precise impuse de testator.

O asemenea interpretare se pare atît de adevărată, încît Guvernul ungar pînă în

ultimul timp n-a pus niciodată chestiunea repartiției bunurilor Fundației Gojdu. O asemenea idee nu se găsește nici în acordul din 1924, nici în cel din 1930, nici n-a făcut obiectul dezbatărilor de la Haga, deși fiind esențială, ea ar fi trebuit să fie principalul obiect al ziselor acorduri și discuțiuni.

Pretențiunile ungare apar ca simple manevre dilatorii destinate a obține avantaje, pe care nimic nu le legitimează.

De aceea Consiliul Juridic este de părere că în cazul când Conferința destinată a ajunge la un acord definitiv asupra Fundației Gojdu nu duce grabnic la rezultatul dorit este locul că Guvernul român să uzeze de dispoziția acordului de la Paris din 28 Aprilie 1930 cerînd Curții Permanente de la Haga să facă reglementul definitiv al chestiunii, pe care cele două părți se obligă a-l accepta. Teza românească pare prea bine întemeiată pentru ca o eventuală intervenție a Curții de la Haga în chestia Fundației Gojdu să nu pună cei mai mulți sorți de izbîndă de partea Statului Român.

ss. Al. Ottulescu
„ C. Stoicescu
„ N. Raicovicianu
„ I. Lugoșianu

Secretarul Consiliului Juridic

[Pavel Cherescu, *Un umanist roman. Emanuil Gojdu (1802–1870)*, București, 2002, p. 160–166]

59

Külügyminisztériumi feljegyzés

Tárgy: Gozsdu alap bukaresti tárgyalása.

I. számú feljegyzés

A magyar delegáció Bukarestbe érkezésekor a múlt októberi budapesti tárgyalásokhoz és az azoktól számított történetekhez (Lapedatu-Pataky-féle megbeszélések) viszonyítva azzal a teljesen megváltozott helyzettel találta magát szemben, hogy a román kormány a magyar ellenkövetelések (1. kolozsvári Vörös Kereszt ingatlan, 2. nagyszebeni r. kath. Teréz Árvaház elfoglalva tartott szárnya, 3. Háromszéki Tanalap és a 4. bukaresti Cuza-Voda utcai iskolatelek) kérdésében tárgyalta Lapedatut és illetve álláspontját desavualta. Argentoianu pénzügyminiszter Ottescu belügyi államtitkár jelenlétében a magyar bizottság elnökével, Egry Aurél felsőházi taggal kifejezetten is közölte május 24-én, hogy a párizsi egyezmény értelmében csupán a Gozsdu alapra vonatkozó tárgyalások folytatásáról lehet szó Bukarestben és a román kormány csak esetlegesen tehetné, de teljesen függetlenül a Gozsdu ügytől, mérlegelés tárgyává a magyar ellenköveteléseket.

A két bizottságnak május 25-ére kitűzött együttes üléséig a fenti helyzet változást nem szenvedvén, a magyar delegáció a Bukarestre táviratilag megjelentett azzal a szándékkal készült a konferencia asztalhoz leülni, hogy jegyzőkönyve fogja foglaltatni elnökének azon deklarációját, hogy tekintettel a román kormányra ez időszertől álláspontjára azon kérdésekre vonatkozóan, amelyeknek rendezése megkönnyítené a Gozdu alapot illető ügyeknek tranzakcionális megoldását, a magyar delegáció kénytelen ezen új helyzetről kormányának jelentést tenni és jelenleg nincs abban a helyzetben, hogy a tárgyalásokat folytassa.

Ezen előzmények után és kilátások mellett a két delegációnak összeülése előtt a bukaresti külügyminisztérium Sevréaire Général-ja, Filality fogadta az egész magyar delegációt Lapedatu volt miniszternek és a külügyminisztérium jogtanácsosának, Raicoviceanunak jelenlétében. Ez alkalomból Egry Aurél feltárta Filality előtt a megváltozott helyzetet és annak a magyar delegációra jelentkező konzekvenciáit, jelezte továbbá, hogy a premisszák megváltozván a magyar bizottság ezidőszertől érdemben, kormányának informálásra és utasításainak kikérése előtt, Bukarestben tovább nem tárgyalhatna és végül kiemelte, hogy kezdettől fogva Gozdu ügy kérdésében egy gyakorlati megoldás kerestetett mindkét részről és a magyar delegáció kész a Gozdu alapot illetően kevésbé merev jogászai álláspontot elfoglalni, feltéve, hogy legalább bizonyos számú magyar ellenkövetelések román részről is honoráltnak fognak. Bárha a bukaresti külügyminisztérium előbb említett jogi tanácsadója erősen igyekezett a két témakörnek bár csupán időbeli junctimja ellen is protesnálni, Filality külügyi államtitkár odanyilatkozott és illetve nyilatkozatát legalábbis olyan értelműnek állította be, hogy megértéssel viseltetik a magyar delegációnak célkitűzése iránt, de mivel sem ő, sem pedig csak néhány óra múlva Bukarestbe visszatérő Ghika herceg, az ellenkövetelések minémüségéről tájékozva nincsenek, némi időhaladékot kér, hogy a magyar ellenkövetelések anyagát és illetőleg az azok megvizsgálására már korábban kiküldött hármast román bizottság (tagjai Lapedatu és Raicoviceanu is) vonatkozó korábbi jelentéseit megismerehessék és azok tekintetében az összkormány állásfoglalást kieszközöljék. A Filalitynél való megbeszélésen román részről történt az a bevallás, amely szerint a magyar ellenkövetelések kérdésében felvett megbeszélések anyagának megvizsgálására az érdekelt román minisztériumok részéről egy külön háromtagú bizottság is alakított és annak jelentése az érdekelt miniszterek előtt fekszik, megerősítette a magyar delegációt ama Budapestre jelentett szándékában és illetőleg az elutazása előtt kapott kormányinstrukciónak oly értelmű végrehajtásában, hogy a kisebbségi matéria körébe tartozó bizonyos kérdések rendezését tovább is változatlanul kívánja és azoknak a Gozdu ügyre vonatkozó megbeszélésekkel kapcsolatos tárgyalását tovább forszírozza.

Filality követ azzal vált meg a delegációtól, hogy Ghika külügyminiszternél a kérdést s illetőleg Egry Aurélnak vagy esetlegesen a magyar delegációnak is fogadását előkészíti és május 26-án délre kitűzött együttes ülésig a magyar delegáció elnökével érintkezést fog keresni.

Bukarest, 1932. május hó 25-én.

Feljegyezte: Szent-Istvány

II. számú feljegyzés

A magyar és román bizottságnak május 26-ára kitűzött együttes ülését megelőzően Ghika külügyminiszter fogadta a magyar delegáció vezetőjét. Ez alkalommal a megelőző napon a külügyminisztérium főtitkárával folytatott beszélgetésének gondolatmenetét követve Egry Aurél egyrészt rámutatott Ghika herceg előtt arra, hogy a Gozsdu alap éppen úgy, mint a magyar ellenkövetelések objektívumai viszonylag nem jelentenek nagy vagyoni értékeket, másrészt pedig hangsúlyozta azt is, hogy a magyar delegáció jogi álláspontjának merevségéből csak már megjelölt ellenköveteléseinek egyidejűleg román részről történő honorálása mellett engedhetne és kereshetné továbbra is a Gozsdu ügy tekintetében a gyakorlati megoldást. A román külügyminiszter a magyar delegáció vezetőjének való válaszában az adott helyzetben az érdemleges tárgyalásnak elhalasztását szuggerálta, azonkívül elejtette, hogy az ügyben beszélnie kell a magyszebeni metropolitával is éspedig amiat is, mert a hágai Cour elé menetel jelentős költségekkel járna.

A két delegációnak együttes ülésén, amely a fenti beszélgetést folytatólag tartott, a magyar delegáció vezetője felolvasta a jegyzőkönyvbe foglalni kívánt azt a nyilatkozat-tervezetét, amely szerint tekintettel a román kormánynek ujonnan elfoglalt álláspontjára bizonyos kérdéseket illetően, amelyeknek rendezése megkönnyitené a Gozsdu alapot illető ügyeknek egyezségi megoldását, és amely kérdések az említett alap ügyeivel párhuzamosan tárgyalattak, a magyar delegáció kénytelen kormányának jelentést tenni és jelenleg a tárgyalásokat nem folytathatja.

Hosszabb külön tanácskozás után Lapedatu a delegáció nevében kijelentette, hogy amennyiben a magyar delegáció velük megismertetett nyilatkozatából kihagyná a magyar ellenköveteléseknek a Gozsdu alap ügyeivel eddigi párhuzamos tárgyalására való utalást és illetőleg mondatrészt, úgy a román delegáció nem tenne ellennyilatkozatot.

Mínhogy a román ellennyilatkozat tervezete kiemelni kívánta, hogy a román delegáció a Gozsdu ügyön kívül semmi más kérdést nem tárgyalt és hogy ilyesmire megbízása sem volt s illetve csupán Lapedatu volt hajlandó a magyar delegáció elnökének kérésére személyszerint foglalkozni bizonyos kérdésekkel, amelyek a Gozsdu alappal semmi összefüggésben nincsenek és prezentálta kormányának a magyar delegáció elnökének azt a kívánságát, hogy ezek a kérdések a Gozsdu ügygel egyidejűleg oldassanak meg, a román kormány azonban nem óhajt a kérdésekkel foglalkozni és a Gozsdu ügynek külön tárgyalását kívánja: a magyar delegáció nevében annak elnöke hozzájárult ahhoz, hogy nyilatkozatából az előbb megjelölt mondatrészt elhagyja, annál is inkább, mert annak esetleges feláldozásával már előre számot vetett.

E magyar szempontból igen előnyös megoldás azonban felborult a román delegációban résztvevő Raicoviceanunak magatartásán, aki elnökével szembehelyezkedve a nyílt ülésen erőszakolta a román ellennyilatkozatnak a jegyzőkönyve való felvételét, azzal a nyilvánvaló céllal, hogy az általa szövegezett ellennyilatkozattal a tárgyalásoknak végleges megszakítását provokálja és ezzel egyúttal azt is, hogy

a Gozsdu ügy a hágai Cour elé kerüljön. Jelei mutatkoztak annak, hogy az ügyvéd Raicoviceanu-t, aki Titulescu-nak kreatúrája és bizalmasa, ebben az irányban a Cour előtti szerepléssel bizonyos személyes ambíciók is hevítik.

A tárgyalásoknak ebben a holtpontra jutott és órákat igénybevelt stádiumában a magyar delegáció megállapította, hogy a román delegációt tanácskozási helyiségében felkereste a külügyminisztérium Sécétaire Général-ja, Filality követ és azt követően történt, hogy Lapedatu azzal a közvetítő ajánlattal kereste fel a magyar delegáció vezetőjét, hogy deklaráció tételétől mindkét bizottság tekintszen el és minden megindokolás nélkül a felveendő jegyzőkönyvbe csupán annyi foglaltassék be, hogy a két delegáció megállapodott saját kormányának a május 31-én lejáráó határidőnek ujbóli meghosszabítását javasolni.

A magyar delegáció ezt a megoldást elfogadta. Ilyképen a tárgyalások Bukarestben éppen a magyar ellenkövetelések tekintetében kezdettől fogva felállított juktimnak román részről erőszakolt kikapcsolása miatt most félbeszakadtak – amely megszakításra a magyar delegációnak a Bukarestben talált helyzetről táviratilag tett jelentése után és javaslatához képest utasítása is volt –, a tárgyalásoknak ez az abbahagyása azonban nem jelent végleges szakítást, ami az ügynek a hágai Cour elé való terelését jelentette volna és amely fordulatvételt magyar részről egyelőre még és a lehetőséghez képest kerülni kívánunk.

Bukarest, 1932. május hó 27-én.

Feljegyezte: Szent-Istvány

[Magyar Országos Levéltár, Miniszterelnökségi Iratok, K 28 406-M.E.-1934/B/1504]

60

M á s o l a t

Az 1 korona bélyeggel ellátott eredetiről. –

Minden eshetőségre elkészülve ép testtel és ép lélekkel halálom esetére, összes meglévő vagy leendő bármi vagyonomra és kint levő követeléseimre nézve Dürr Ödönné szül. Dumtsa Mariska unokahugomat nevezem ki egyedüli és általános örökösömnek. _____

E hugomat illeti meg azon Pesti Hazai Első Takarékpénztár Egyesületi részvényeknek általam netán fel nem vett szelvényeinek értéke is, amelyek néhai első férjem Méltóságos Gozsdu Manó úr alapítványának tisztelt Tel. Cz. Képviselével kötött egyezményem folytán engemet életem fogytaig illet. Nevezett örökösömet kérem fel illő eltemetésemről gondoskodják – kötelezettségeimet egyeze ki és háztartásomat bontsa fel – minden többiben megbeszélésünk szerint járjon el. _____

Netalán korábbi kelettel ellátott és valahol elfekvő egyéb végintézkedésemet ezennel hatályon kívül helyezem és érvénytelennek jelentem ki. _____

Ezen végakaratomat sajátkezűleg írtam és aláírtam. _____

Kelt Budapesten 1911 máj. 6-án. özv. Nemeshegyi Józsefné szül. Dumtsa Melánia előbb férj. Gozdsu Manóné. _____

Alulírottak, mint e célra felkért egyszerre és együtt jelen volt végrendeleti tanúk sajátkezű aláírásunkkal bizonyítjuk, hogy az általunk személyesen ismert özvegy Nemeshegyi Józsefné előbb férjezett Gozdsu Manóné született Dumtsa Melánia úrnő /: lakik Budapest, VI. ker. Teréz körút 27 sz. a.:/ ép testtel és lélekkel együttes jelenlétünkben kijelentette, hogy ezen okirat az ő végakarát tartalmazza, azt ő sajátkezűleg írta és együttes jelenlétünkben sajátkezűleg aláírta. _____

Kelt Budapesten 1911 évi május hó 6 napján. Gabriel Ferenc s.k. mint végrendeleti tanú Staub Károly s.k. mint végrendeleti tanú. _____

Pk. 8020/4-1913. sz. Ezen végrendelet a budapesti VI. ker. kir. Járásbíróság előtt kihirdettetett. Budapesten 1913. március 13-án Szpevák s.k. jegyző.

Ezen másolat a budapesti közp. Kir. Járásbíróságnál őrzött s a volt budapesti VI. ker. kir. Járásbíróság előtt kihirdetett 1 korona bélyeggel ellátott eredetivel szöszertint egyező.

Budapest, 1931 december 2-án.

A budapesti központi kir. Járásbíróság.

P. H.

[Magyar Országos Levéltár, Miniszterelnökségi Iratok, K 28 406-1933-M-11340]

61

***A m. kir. vallás- és közoktatásügyi Miniszter úrnak
A m. kir. igazságügyminisztertől***

Bi 561/22.szám

Hivatalos másolat

Tárgy: Özvegy Dürr Ödönné született
Dumtsa Mariskának a Gozdsu-
alapítványból részesítése ügyében
beadott kérvénye.

Szám: 106.128/XI.ü.o. 1932.

Van szerencsém Nagyméltóságoddal közölni, hogy kérvényezőnek az alapítványból segélyre véleményem szerint igénye nincs.

Gozdsu Manó alapítványának velem nagybecsű átírata kapcsán másolatban közölt alapítólevele 5. § 2. pontja értelmében ugyanis 1921. évtől kezdve 50 évig az alapítvány jövedelmének az 2/5-öd része, amely nem tőkésíthető, tanulmányi ösztöndíj adandó görög keleti vallású, román nemzetiségű tanulóknak.

A Nagyméltóságod bölcs vezetése alatt álló minisztérium számvevőségének 1932. évi március hó 8-án kelt jelentéséből, amelyet másolatban szintén megkaptam, az látszik ugyan megállapíthatónak, hogy a kezelőbizottság (alapítólevél 6. §-a), részben a m.kir.vallás-és közoktatásügyi minisztérium hozzájárulásával segélyeket adott

az alapító rokonainak, azonban e segélyezésnek az alapítólevélben indoka nincs és kizárólag méltányosságra alapítható.

A folyamodó beadványában ugyan említést tesz arról, hogy őt mint özvegy Gozdsu Manoné végrendeleti örökösét az alapítvánnyal szemben még be nem váltott értékpapírszelvényekből eredő követelés illeti meg, amely követelés az örökhatgyó részére az alapítvánnyal kötött szerződés alapján járt, – ennek a szerződésnek szövege, úgyszintén a kérdéses értékpapírszelvények minősége azonban ismeretlen előttem és így részben nem nyilatkozhatom. Kétségtelen azonban az, hogy jogi természetű követelés érvényesítése nem tartozik kegyelmi útra, Dürr Ödönné beadványát tehát csakis abból a szempontból tartom elbírálандónak, hogy az általa kért támogatás mint méltányosságból járó segélyezés kérdésével szemben milyen álláspontra kellene helyezkednünk.

Nézetem szerint a felségfolyamodványt bukaresti követségünk nem továbbíthatja a román uralkodóhoz. Kétségtelen ugyan, hogy külföldi követségünk magyar állampolgáraink folyamodványait eljuttathatják amaz állam hatóságaihoz, amelyben a magyar kormányt képviselik, azonban e tényükben annak a bizonyos elismerése rejlik, hogy az illető külföldi hatóságnak a kérelem elbírálására vonatkozó illetékessége szerintünk is fennáll.

Márpedig a Gozdsu alapítvány vagyona-ra vonatkozólag nem ismerhetjük el, hogy a román király felségjogai vagy bármiféle intézkedési jogköre arra kiterjedne. Amint ugyanis Nagyméltóságod előtt is ismeretes, magyar és a román kormány között még folynak a tárgyalások, hogy e vagyon vagy annak egy része mely kormány intézkedési körébe maradjon, illetőleg kerüljön és amíg e tárgyalások be nem fejeződnek, addig reánk nézve csak károsan befolyásolhatná azoknak eredményét az, ha a román kormány vagy uralkodó intézkedési körét elismerjük. E felfogás helyességén szerintem nem változtat az a körülmény sem, hogy a Gozdsu alapítvány fent említett intéző szerve Nagyszebenben székel és román állampolgárokból alakul, mert ez intéző szervnek intézkedési jogát sem ismerjük ma már el, ami kitűnik abból is, hogy az alapítványnak nálunk befolyó jövedelmeit részére nem szorgáltatjuk ki.

Mindezek alapján szerintem kérvényezőt kérvényének visszaadása mellett arról kellene értesíteni, hogy a bukaresti magyar kir. követség azt a román uralkodóhoz nem továbbíthatja.

Budapest, 1932. június hó 14-én.

A miniszter helyett:
Dr. Berczelly s. k.
helyettes államtitkár

[Magyar Országos Levéltár, Miniszterelnökségi Iratok, K 28 406-1933-400-11340]

**Nagyméltóságu vitéz jákfai Gömbös Gyula
m. kir. miniszterelnök őexcelenciájának**

Nagyméltóságu Miniszterelnök Úr!
Kegyelmes Uram!

Alulírott azon tiszteletteljes kéréssel fordulok a Nagyméltóságu Miniszterelnök Úrhoz, miszerint a Gozsdu-féle alapítványi ügyben a magyar kormánynek a román kormánnyal lefolytatandó egyezkedő megbeszélésén, a jelen kérvényemben felhozott kívánságaimat, az alábbiakban említett körülményekre való tekintettel – tárgyalás alá vétetni kegyesen méltóztassék.

E tiszteletteljes kérésemhez elsősorban az a körülmény szolgáltat alapot, hogy én a csatolt végrendelet szerint néhai *Gozsdu Manó özvegyének* mint unokahuga törvényes örököse voltam és vagyok. Az alapítólevélnek 7. és 9. pontja nagyném javára korlátlan jogot biztosít azon rendelkezéseinél fogva, hogy a végrendelet intézkedései mindenkor nagynémnek néhai Gozsdu Manóné született Dumtsa Melánia óhaja szerint magyarázandók. Én tehát mint az alapító özvegyének törvényes örököse kijelentem, hogy amennyiben az alapítólevél hivatkozott 7. és 9. pontja rendelkezésénél fogva és nagynémnek rámhagyott végrendeletnek intézkedési jogán keresztül a magyar kormány a vitás alapítványból Magyarország javára nagyobb értékű vagyoni részt tud kiharcolni: ez esetben az elért vagyoni rész többletének tulajdonjogáról lemondok és csak tiszteletteljesen azt kérem, hogy a magyar kormány abból a vagyonból egy 66 éves életkort betöltő uriaszonynak a mai rossz életkörülményeinél tűrhetőbb megélhetést nyújtson.

Ezzel szemben nekem sajnos nincsen elég anyagi erőm ahhoz, hogy az alapítványból esetleg részemre járó vagyoni kérdésben Hágában egyedül száljak a román kormánnyal szemben, mivelhogy rajtam csak egy azonnali támogatás és nem pedig egy eléretlen érkező kedvező döntés segíthet. Ebből kiindulva tiszteletteljesen kérem Excellenciádat, hogy amennyiben a csatolt végrendelettel kapcsolatban felvetett elgondolásom az igazságügyminiszteri nemzetközi jog szakelőadójának helyeslő véleményével találkozna, ez esetben kegyeskedjék jelen beadványomat az 1931. évi párizsi egyezmény alapján a román kormánnyal folytatott tárgyalás anyagához mellékelten felvenni, annál inkább is, miután Nagyszebenben az alapítvány intézői az alapítvány rendeltetési céljától hovatovább teljesen eltérnek.

Másodsorban, ha mint néhai Gozsdu Manóné örökösét az alapítólevél 7. és 9. pontján keresztül vagyoni rész öröklése nem illette meg, ez esetben tiszteletteljesen kérem a magyar kormányt, hogy elsősorban mint magyar állampolgárnak és keleti orthodox vallás követőjének a románokkal folytatandó tárgyaláson részemre ugyanannyi összegű évi segély elfogadtatása javasoltassék, mint aminő összeget már a románok viszont egyes állampolgárainak számára kiadtak.

Ilyen állandó évi segélyben részesül az alapítónak néhai Gozsdu Manónak Poyvár nevű rokona.

Végül, ha a román kormánnyal lefolytatott egyezkedő tárgyaláson az én fenti két külön elbírálás természetével bíró kívánságom nem honoráltatnék, ez esetben tiszteletteljesen kérem a Nagyméltóságú Miniszterelnök urat, miszerint a Gozsdu-féle alapítványból kizárólag Magyarország javára megállapítandó vagyoni részből a vallás és közoktatásügyi miniszter úrral egyetértőleg állandó jellegű havi segélyt – az alább hivatkozott hazafias cselekedeteimre való figyelemmel – részemre engedélyeztetni kegyesen méltóztassék.

Ugyanis a háború folyamán, amikor anyagi viszonyaim azt még megengedték, két ízben olyan önzetlen áldozatkész tettemmel szolgáltattam tanúbizonyságot, jó hazafiasságom mellett, amely tettem engemet koldusbotra juttatott. Ezen áldozatkész tettem először abban nyilvánult meg, vagyonomból 116.000 a. korona hadikölcsönt jegyeztem. A 116.000 a. korona hadikölcsön jegyzésemet azután, hogy az állam azt nekem visszafizetni nem tudta, e műveletet nem kölcsönnek, hanem ajándékozásnak nevezhetem. Jobban és közelebb fekvően jelölöm meg ezen ajándékozásomat, ha úgy fejezem ki magamat, hogy a nemes cél érdekében annak idején, a Rózsa utca 3 emeletes bérházamat adtam el. A másik áldozatkész ajándékozásom a vallás- és közoktatásügyi minisztériumnak szólt, ugyanis egy közkinccsel ajándékoztam meg az Országos Magyar Szépművészeti Múzeumot akkor, amidőn egy Barabás Miklós által festett edesatyámat ábrázoló gyermekarc képet ingyenesen rendelkezésére bocsátottam. A múzeum főigazgatójának, erre vonatkozó köszönő levelét, – amely 1928 évi április hó 2-án 345/1928. szám alatt kelt – birtoomban őrzöm. Őszinte lelkiismerettel állíthatom, hogy amíg volt nekem és adni tudtam, soha nem hozzátartozómnak juttattam azt, hanem elsősorban hazámnak.

Tiszteletteljes kérésem ismétlése mellett maradtam s Nagyméltóságú Miniszterelnök úr őexcellenciájának,

Budapest, 1933 évi március hó 27-én

mély tisztelő készséges szolgálója:
özv. Dürr Ödönné
sz. Dumtsa Mária

[Magyar Országos Levéltár, Miniszterelnökségi Iratok, K 28 406 1933-M-11340]

Magyar Királyi Miniszterelnök

Tárgy: Dürr Ödönné szül. Dumtsa Mária
(lakik Bp. VI. Andrássy út 72. sz.)
a Gozsdu alapítványból segély folyósítását kéri

NB!

Dürr Ödönné szül. Dumtsa Mária 11.340/1933.sz. már előzőleg azzal a kérvénnyel fordult ide, hogy a Gozsdu alapítvány ügyeinek tárgyalására kiküldött vegyes bizottság elé terjesszék az a kérése, hogy részére, mint Gozsdu Manóné unokahuga és törvényes örököse részére állandó havi segély engedélyeztessék. Kérvénye véleményezés végett az igazságügyminiszterhez tétetett át. Ettől függetlenül most azt kéri, hogy addig is, míg a közös bizottság ebben a kérdésben állást foglal az alapítványnak a Pesti Hazai Takarékpénztárnál letétben levő készpénzvagyonából utaltassék ki részére segély a miniszterelnökség által.

Sem a Gozsdu alapítvány ügyeinek végleges rendezésére alakított tárgyaló bizottságnak, és még kevésbé a magyar miniszterelnökségnek nincsen joga ahhoz, hogy a Gozsdu alapítványról rendelkezzen, s abból segélyeket folyósítson, mert ez a bizottság a párizsi egyezmény alapján csupán ezen alapítvány ügyében való megegyezési tárgyalások lefolytatására küldetett ki. Az alapítvány kezelőbizottsága a végrendelet alapján van megszervezve s Nagyszebenben székel. Az alapítvány tulajdonát képező s a Pesti hazai Takarékpénztárnál letétben lévő készpénzvagyon felett sem rendelkezhetik a miniszterelnökség, mert az a vagyon a Gozsdu alapítvány kiegészítő részét képezi, s annak sorsában fog osztozni.

Terv: Budapest székesfőváros polgármesterének.

Felkérem Polgármester Urat, hogy Dürr Ödönnét sz. Dumtsa Mária bpesti lakost szíveskedjék értesíteni arról, hogy hozzám előterjesztett azon kérését, miszerint a Gozsdu alapítványnak a Pesti Hazai Takarékpénztárnál letétben levő készpénzvagyonából segélyben részesítessék nem teljesíthetem, mert ez a készpénzvagyon a Gozsdu alapítvány részét képezi s a fölött rendelkezni nem áll hatáskörömben.

Budapest, 1933 május hó

[Magyar Országos Levéltár, Miniszterelnökségi Iratok, K 28 406-1933-M-11340]

Congresul național-bisericesc al Mitropoliei ortodoxe române din Ardeal, Banat, Crișana și Mamramureș – Fundațiunea Emanuîl Gojdu –

Dl. Dr. I. Glava a raportat în chestia fundațiunei Gojdu. Arată că guvernul țării a obținut, prin protocolul de la Paris, acum trei ani, să aranjeze extradarea averii fundațiunei Gojdu, care se găsește la Budapesta. Guvernul maghiar a trimis o

comisiune la Sibiu, în scopul încheierii socotelilor fundației. Președintele delegației ungare, dl Dr. Egry, cu inițiatorii săi a venit la Sibiu și a lucrat împreună cu o delegație a guvernului din București. Inventarierea averii Gojdu s-a făcut la Buda-pesta.

Guvernul ungar a stăruit să se împartă averea fundației.

Reprezentanța fundației, cu sediul la Sibiu, bazându-se pe dispozițiile testamentare ale mecenatului, n-a consimțit la împărțirea fundației.

Astfel, averea Gojdu stă la Budapesta fără controlul cuvenit și fără ca veniturile ei să poată fi întrebuințate pentru scopurile fixate de fondator.

Congesul național bisericesc a decis să ceară guvernul țării să nu mai tolereze amânarea soluționării.

[*Biserica și Școala*, 1933, Nr. 46, p. 7.]

65

Fundațiunea Gojdu

Sunt ani de zile, de când tratativele duse cu Ungaria pentru extradarea fundațiunei Gojdu, nu-și mai găsesc sfârșitul, păgubind enorm interesele Bisericii noastre. Și aceasta din cauza dificultăților ce ni le face guvernul maghiar, mereu dispus să inventeze pretexte și să ne încurce în labirintul „pertractărilor” sinuoase. El cere pur și simplu *compensații materiale*, făcând un adevărat șantaj asupra guvernului României. E o manieră diplomatică stranie, care pune înc-odată în lumina adevărată psihologia asupritorilor de ieri. Ea trebuie să sfârșească odată, căci după 17 ani de târgiversări, răbdarea noastră a ajuns la limită. Tratatetele de pace ne dau dreptul la lichidarea fundațiunii, fără a fi obligați la contra servicii. Și avem toate motivele să grăbim această soluție, deoarece ne-o cere grija pentru un patrimoniu destinat creșterii tinerimii ortodoxe din mitropolia Ardealului. De aceea, suntem datori să trecem la acțiuni mai hotărâte, mobilizând însăși conștiința publică a Bisericii ortodoxe.

F. O. R.-ul, preocupat de această mare problemă națională, ale cărei amănunte le cunoaște, a hotărât să ia inițiativa, solicitând și sprijinul Episcopatului nostru. Astfel a luat măsuri, ca secțiunile eparhiale să se îngrijească de oficierea unui parastas în ziua de *1 Februarie* în toate parohiile ortodoxe, făcându-se elogiul neuitatului binefăcător și semnându-se de către credincioși o moțiune energică pentru predarea neîntârziată a fundațiunei.

Sprijinit pe această mare manifestație populară, al cărei răsunet se va auzi și la Budapesta, nu ne îndoim că guvernul Țării va izbuti să înfrîngă o rezistență calculată și să redea destinației sale culturale-religioase cea mai de seamă fundațiune a Bisericii ortodoxe din Ardeal.

Nădăjduim, că F. O. R.-ul va fi susținut cu convingere și însuflețire de către toți credincioșii mitropoliei noastre.

[*Renașterea*, Cluj, 14 ianuarie 1934]

A m. kir. vallás és közoktatásügyi miniszternek jelen kelet és szám alatt Ungurean Tamás gör. kel. román lelkészhez intézett rendeletének másolata

Értesítem Főtisztelendő urat, hogy abban az esetben, ha Főtisztelendő úr a budapesti gör. kel. román egyházközség lelkészévé megválasztatik, hajlandó lesznek Főtisztelendő urat a Gozsdu Manó-féle alapítványi házak gondnoka részére eddig fenntartott 3 szobás lakás és az alapítványi bérházak bruttó jövedelmének 2%-ának megfelelő évi tiszteletdíj élvezete mellett az alapítvány tulajdonában lévő bérházak gondnoki teendőivel megbízni, megjegygezván, hogy Főtisztelendő úr ezen megbízása a ma még tényleges birtokos magyar állam főfelügyeleti jogából kifolyóan türténnék és semmiféle prejudiciumot nem képezhet.

A gondnoki teendők ellenőrzésével továbbra is Uriskó János keb. Miniszteri számvevősségi tanácsost fogom megbízni.

Budapest, 1934. február hó 16-án.

Dr. Hóman Bálint s. k.

[Magyar Országos Levéltár, Miniszterelnökségi Iratok, K 28 406-1935-B-15261]

Egry Aurél ügyvéd úrnak

Békéscsaba, 1935 február 28.

Méltóságos Uram!

Alulírott egy kérvényt adtam be a Gozsdu alapítvány kezeléséhez, melyben feltártam tarthatatlan helyzetemet, mivel ma már 55 éves vagyok, nyugdíjam nincsen, megélni semmiből sem lehet, békebeli milliós tehermentes vagyonunk 1922. évben magyarságunkért teljesen devalválódott.

Kérem Méltóságodat kérvényemet magához kéretni és az abban kérteteket részemre a végrendelet 7. §. IV. p.c. bekezdésének alkalmazása mellett engedélyezni kegyeskedjék.

Mély tisztelettel:

Poynár Jenő

volt tart. főhad. Nagyvárad
város számvevője volt

[Magyar Országos Levéltár, Miniszterelnökségi Iratok, K 28 406-1933-M-11340]

Nagyságos Poynár Jenő úrnak

Békéscsaba
Horthy Miklós u.20.

Tegnapi b. levele birtokában közölnöm kell, hogy nekem egyáltalában nincs hatásköröm arra, hogy a Gozsdu-alapítványból kiutalások iránt intézkedjem még akkor sem, ha valamely e tárgyú igény alapos volna, ami iránt az ön esetében kételyeim vannak.

Az én funkcióm kizárólag az, hogy a kormány által a román kormánnyal való tárgyalások végett kiküldött delegációnak a vezetője vagyok, mely delegáció azonban csupán a két kormány között való tárgyalásokkal van megbízva és semmiképpen sem az alap kezelésével.

Kiváló tisztelettel:

Egry Aurél
Ügyvéd

[Magyar Országos Levéltár, Miniszterelnökségi Iratok, K 28 406-1933-M-11340]

*Administrația realităților aflătoare în Budapesta a fundațiunei
Gojdu
Budapesta, VII. Str. Holló Nr. 8
Înalt Prea Sfinției Sale Părintelui Dr.Nicoale Bălan arhiepiscop și
mitropolit*

Înalt Prea Sfinție Părinte,
și
Venerabilă Reprezentantă!

Referindu-mă la actul Nr. 1/1937 F. G. din 2-I-1937 cu supunere Vă raportează, că în 25 Ianuarie 1937 s-a enunțat sentința de către Tribunalul R.U. din Budapesta, în cauza procesului pornit de Eugen Poynar contra Fundației Gojdu. Reclamantul a fost respins, și obligat să plătească 5.000 Pengő spese obvenite cu procesul.

În dezbaterea de la 4-XIX-1936 a fost provocat reclamantul de către tribunal să pauzeze cu procesul pînă se va termina licvidarea fundațiunei între state. Reclamantul și-a cerut timp de cugetare. După trecerea timpului fixat de tribunal reclamantul a declarat că nu pune în pauzare procesul, ci cere dezbaterea procesului și să se aducă sentință referitor la următoarele:

1. E îndreptățit erariul statutului de a administra singur averea Fundațiunei Gojdu;

2. Să ordoneze tribunalul instituirea unei reprezentanțe a fundațiunii conform prescriptelor testamentului și;

3. Să constate tribunalul, că Eugen Poinar conform testamentului e îndreptățit a fi membru a reprezentanței, și ca unicul membru a familiei Poinar în Ungaria, e îndreptățit a fi membru natural al reprezentanței.

La dezbaterea din 18 Ian. 1937 numaicît s-a cetit pretențiunile reclamantului, și în 25 l.c. s-a enunțat sentința. După cîteva zile voi primi sentința în scris pe care o voi înainta în copie.

Cu supunere Vă rog binevoîți a lua la cunoștință prezentul raport.

Rămîn al Înalt Prea Sfinției Voastre, și al Venerabilei Reprezentanță supus fiu
Budapesta, la 25 Ianuarie 1937

sărutînd mîna
Toma Ungureanu
administrator

[Parohia Ortodoxă Română din Budapesta, Arhiva Fundației Gojdu, Nr.8/1937]

70

***Hiteles másolat a 3113/1937-
A budapesti kir. törvényszéktől.
9.P.40.268/12-1936.***

A Magyar szent korona nevében.

A budapesti kir. törvényszék dr.Nagel Dénes és dr.Goldberger József budapesti ügyvédek által képviselt Poinár Jenő ügynök sarkadi lakos felperesnek a m.kir.kincstári jogügyi igazgatóság által képviselt m.kir.kincstár alperes ellen jogviszony megállatitása (4 millió pengő) és járulékai iránt az 1936. évi szeptember hó 3. napján 9.P.40.268/1936 sz. alatt beadott keresetlevéllel megindított perében az 1937 évi január hó 18. napján befejezett szóbeli tárgyalás alapján az alul megjelölt napon meghozta a következő

v é g i t é l e t e t:

A kir. törvényszék felperest keresetével elutasítja és kötelezi, hogy 5.000 azaz ötezer pengő perköltséget az alperesnek 15 nap alatt végrehajtás terhe mellett megfizessen.

I n d o k o k:

Felperes keresetében annak megállapítását kérte, hogy az alperes nem jogosult a Gozsdu alapítvány önálló képviselőre, hogy a Gozsdu alapítvány képviselote az alapítványt az alapítólevél szerint köteles kezelni, - az alapítólevélnek a Poinár családot illető rendelkezései jelenleg is hatályban vannak és a per során még annak megállapítását kérte, hogy az alperes nem jogosult az alapítvány zárolására. Ezen kérelmekhez fűződő érdekéül azt hozta fel, hogy az alapítólevélben említett királydaróci Poinár család nagykoru férfitagja és a megállapítási kereset szükségességé-

nek okául s a m.kir.vallás és közoktatásügyi miniszternek 99.037/1935.VIII.1. számú értesítésére F/8/ hivatkozott, mellyel szerinte az a kérelme, hogy az alapítólevél szerint őt illető jogkör számára biztosítsák, elutasított. Felperes szerint kir. kincstár az alapítvány vagy az alapítólevél megfelelő alkalmazásával volna köteles kezelni vagy pedig a főfelügyeleti jogánál fogva úgy a közérdeknek, valamint az alapító akaratának megfelelő tervezetet és szabályzatot volna köteles az alapítvány kezelése végett alkotni.

Az F/8. alatti okirat szerint a m.kir.vallás és közoktatásügyi minisztérium 99.037/1935/VIII.1 sz. alatt felperest arról értesítette, hogy a Gozdu alapítvány nemzetközi rendezés alatt áll, melynek befejezéséig az alapítvány működése szünetel és felperesnek az a kérése, hogy az intéző tanácsban tagságot nyerjen nem teljesíthető.

Ezzel kapcsolatban az alperes utalt arra, hogy az alapítvány működése az 1931. évi XI.t.c.-ben foglalt nemzetközi megállapodás alapján szünetel és a nemzetközi tárgyalások most is folyamatban vannak a tekintetben, hogy az alapítvány vagyont az alperes zárolta és gyümölcsözőleg kezeli, amíg a nemzetközi rendezés meg nem történik. A felperesnek az alapítvány kezelése körüli jogkörét pedig az alperes se nem tagadta, sem annak gyakorlásában a felperest nem akadályozta: a hivatkozott m.kir.vallás és közoktatásügyi minisztérium /F/8/ a felperesnek az alperessel, illetve az alapítvánnyal szemben való jogállapotát kétségessé és a megállapítási pert a felperes jogállapotának biztosítására az alperessel szemben szükségessé nem tette.

Az A/2/I. alatti alapítólevél 3. pontja szerint az alapítvány az állam főfelügyelete mellett a görögkeleti román metropolitai konzisztórium, mint egyházi főhatóság alatt állott és a 6. pont szerint alakított képviselet által volt kezelendő. Ez a képviselet a görögkeleti román metropolita érsekből a volt magyarországi román megyéspüspökökből és ezeknek számát hárommal meghaladó az ortodox keleti román vallási érzelműkről ismert világi férfiakból volt alakítandó és ezen képviseletben az alapítóval rokonságban levő az 5. pontban említett Bihar-megyei királydaróci Poyvár nevű családból, ha a rokonok között képességgel bíró egyének vannak, legalább egy választandó.

Kétségtelen, hogy a világháború után változott helyzetben, az alapítvány képviselete és kezelése az alapítólevél rendelkezésének megfelelően nem volt eszközölhető és az alapítványt érdeklő ügyek végleges rendezése – a trianoni szerződésből folyó kötelezettségekre vonatkozó egyezményekkel kapcsolatban létrejött és az 1931. évi XI.t.c.-be foglalt ú.n. megállapodásban tervbe vett államközi tárgyalások által céloztatott, - a végleges rendezésig pedig az alapítvány képviseletére és vagyonának kezelésére az állam főfelügyeleti jogánál fogva az alperes hivatott. Az alapítványnak az alapítólevél szerinti képviselete és a képviselet vagyongazdálkodási tevékenysége tehát az 1931. évi XI. t.c. alapján is szünetel s ekként a felperesnek az alapítvány képviseletével és kezelésével kapcsolatos kereseti kérelme már ezen törvényes rendelkezésénél fogva alaptalan, mert az a kérdés, hogy az alapítvány további képviselete és vagyonának kezelése miként fog történni, az érdekelt államok közötti megállapodástól függ, amelyre vonatkozó tárgyalások az alperesnek meg nem cáfolt előadása szerint, bár megszakításokkal, ezidőszert is még folya-

matban vannak. A végleges rendezéséig pedig az alapítvány vagyonának az alperes által való kezelése az alapítólevél szerint érdekeltek érdekében is történik.

Annak megállapítása, hogy az alapítólevélnek a Poyvár családot illető rendelkezései jelenleg is hatályban vannak, ugyszintén tekintetben a megállapítási per is a felperes jogállapotának az alperessel szemben való biztosítására szükségesnek nem mutatkozott, mert az alapítólevél erre vonatkozó rendelkezéseinek érvényességét a perben az alperes nem tagadta és azt amint az alperes is a perben előadta, de az F/8 alatti okiratból is kitűnik a 99.037/1935 VIII/1.számú m.kir.vallás és közoktatásügyi miniszteri értesítés sem vonta kétségbe. Az a kérdés pedig, hogy az alapítólevél értelmében a Poyvár családot megillető jog mikor és miként lesz gyakorolható nem az alperestől, hanem az alapítványt érdeklő kérdésnek nemzetközi rendezésétől függ, ezt a bizonytalanságot azonban nem az alperes magatartása eredményezi és az alperes magatartása a felperes jogállapotát nem is veszélyezteti.

Ezek folytán a felperes megállapítási keresete alaptalan.

Hivatalból figyelembe veendő pergátló körülmény fenn nem forgott, mert az 1931. évi XI.t.c.-ben foglalt megállapodás az alapítványt érdeklő ügyek nemzetközi rendezését utalta az ott megjelölt külön eljárásra s ennek a pernek pedig nem ez a tárgya.

Mellőzte a kir. törvényszék az alapítvány értékének közelebbi vizsgálatát és az arra felajánlott felperesi bizonyítást, mert az érték tisztába hozatala a felebbvitel szempontjából szükségesnek nem mutatkozott.

Ezek folytán felperest alptalan keresetével el kellett utasítani és mint pervesztet, a Pt. 425 &-a alapján a perköltségekben el kellett marasztalni.

Budapest, 1937. január 18-án.

Dr.Gáspár Mózes s.k. kir.törvényszéki bíró

Ezt az ítéletet a bíróság dr.Goldberger József felperesi ügyvéd és dr.Pál Ernő kincstári főügyési helyettes jelenlétében 1937. évi jan. hó 25 napján kihirdette. dr. Gáspár Mózes s.k. trvszéki bíró, dr.Vladár Pál s.k. jegyzőkönyvvezető.

[Parohia Ortodoxă Română din Budapesta, Arhiva Fundației Gojdu, Nr. 22/1937]

Extras *Din Monitorul Oficial Nr.108 din 13 Mai 1938*

Carol al II-lea

Prin grația lui Dumnezeu și voința națională, Rege al României,

La toți de față și viitori, sănătate:

Asupra raportului ministrului Nostru secretar de Stat la Departamentul Afacerilor Străine sub Nr.20.681 din 7 Aprilie 1938;

Avînd în vedere jurnalul Consiliului de Miniștri Nr.42 din 13.I.1938 și avizul Consiliului Legislativ nr.22 din 22 Martie 1938,

În temeiul Art. 98 din Constituție,

Am decretat și decretăm:

Art. I. Se ratifică învoiala între România și Ungaria privitoare la lămurirea definitivă a afacerilor Fundațiunii Gojdu, semnată la București, 27 Octomvre 1937.

Art. II. Ministrul Nostru secretar de Stat la Departamentul Afacerilor Străine, este însărcinat cu executarea acestui decret cu putere de lege.

Dat în București la 5 Mai 1938.

Ministru al Afacerilor străine

N. P. Comnen

Carol

Nr. 1.735

Acord

Între România și Ungaria privind reglementarea definitivă a Afacerilor interesând Fundația Gojdu.

Majestatea Sa Regele României și

Alteța Sa Serenisimă Regentul Regatului Ungariei,

dorind să ajungă la reglementarea definitivă a afacerilor interesând Fundațiunea Gojdu și să execute astfel stipulațiunile Acordului semnat în acest scop la Paris, la 28 Aprilie 1930,

au hotărât să încheie un Acord în acest scop și au numit pe plenipotențiarilor respectivi anume:

Majestatea Sa Regele României;

Dl. Ioan Lapedatu, fost Ministru;

Alteța Sa Serenisimă Regentul Regatului Ungariei;

Dl. Aurel de Egry, consilier aulic, membru al Camerii Înalte a Parlamentului ungar;

Cari, după ce și-au comunicat deplinele lor puteri, găsite în bună și convenită formă, au convenit asupra următoarelor stipulațiuni:

I. Ungaria va preda României, în cele treizeci de zile care vor urma intrării în vigoare a acordului de față, întregul patrimoniu al Fundațiunii Gojdu care se găsește pe teritoriul Ungariei, cu toate drepturile și obligațiunile aferente, și aceasta pentru ca zisul patrimoniu al Fundațiunii Gojdu care se găsește pe teritoriul Ungariei, cu toate drepturile și obligațiunile aferente, și aceasta pentru ca zisul patrimoniu să fie pus la dispoziția organului reprezentând Fundațiunea, în acord cu scopul urmărit prin actul de fundație.

Bunurile pe care Ungaria le va preda României conform al. In precedent, sunt înșirate pe lista aici alăturată, stabilită prin bună învoială de Părțile Contractante și a cărei exactitate este recunoscută reciproc.

II. În virtutea Acordului de față, Fundațiunea Gojdu se va bucura de toate drepturile unei persoane morale străine în Ungaria.

III. Considerând că în urma stipulațiilor Acordului de față, Fundațiunea Gojdu va înceta să existe ca fundațiune ungară, și pe de altă parte, considerând interesul care se leagă de existența în Ungaria a unei fundațiuni menite să slujească nevoile culturale ale supușilor unguri de limbă română și de religii greco-orientală, locuind în Ungaria, cele două Părți Contractante au hotărât ca România să predea Ungariei, într-un timp de 30 de zile după intrarea în vigoare a Acordului de față, o sumă

de pengő îndestulătoare pentru înființarea unei noi fundațiuni care va fi numită „Fundațiunea de burse de studii a românilor greco-orientali din Ungaria”.

IV. Acordul de față constituie ultima orînduire a afacerilor, privind Fundațiunea Gojdu, cf. Acordului semnat între România și Ungaria la Paris, la 28 Aprilie 1930. Prin urmare după îndeplinirea stipulațiunilor Acordului de față, nici România, nici organul reprezentînd Fundațiunea nu vor putea face împotriva Ungariei nici o reclamațiune în această privință.

De asemenea supușii unguri de limbă română și de religie greco-orientală nu vor putea reclama nimic nici împotriva Fundațiunei Gojdu, nici împotriva Statului ungar, în numele acestei Fundațiuni.

V. Acordul de față va fi ratificat cît de curînd.

Instrumentele de ratificare vor fi schimbate la Bpesta și Acordul va intra în vi-goare 15 zile după schimbul ratificărilor.

Făcut la București în două originale, la 27 Octomvre 1937.

I. Lapedatu

Aurel de Egrý

L i s t a

Bunurilor Fundațiunii Gojdu, care se găsesc pe teritor ungar.

I. Activ

1. Imobile:

a) Clădirea Nr. 13, Király utza Nr. 10.969 al cărții funciare a Bpestei, malul stîng Nr. topografic 34.200

b) Clădirea Nr. 16, Dob utza Nr. 10.962 al cărții funciare a Bpestei, malul stîng Nr. topografic 34.193.

c) Clădirea Nr. 8, Holló utza Nr. 10.957 al cărții funciare a Bpestei, malul stîng Nr. topografic 34.188.

2. Sume de bani:

a) În cont curent la „Prima Uniune a Casei de Economie națională din Bpesta” (Pesti Első Hazai Takarékpénztár) Budapesta, valoare la 15 oct. 1937.....pengő 658.844,

b) „Prima Uniune a Casei de Economie Naț. A Pesti/Pesti Hazai Első Takarékpénztár/Bpesta”, „Contul Albina” valoare la 15 Oct. 1937.....pengő 15.253,

c) În conturi curente la „Banca Patriei Societate Anonimă/Hazai Bank”, Bpesta, valoare la 15 Oct. 1937...pengő 3.590,

d) La administratorul imobilelor, la data de 15 Oct. 1937.....pengő 629,

3. Efecte:

a) 1.831 ½ acțiuni „Prima Uniune a Casei de Economie Naț. din Bpesta” (Pesti Hazai Első Takarékpénztár) Budapesta,

b) 472 acțiuni „Banca Patriei Societate Anonimă” (Hazai Bank) Budapesta

c) 3 acțiuni ale S.A. Moara cu aburi Concordia (Concordia Gőzmalom R.T.) Budapesta,

4. Titluri ale împrumutului ungar de război:
Valoare nominală de 600.000 coroane vechi ungare.

5. Arierate:

Chirii întârziate ale imobilelor din Budapesta, valoare la 15 Oct. 1937... pengő 2.033.

6. Obiecte felurite:

- a) Casă de fier „Wertheim”; la administratorul imobilelor,
- b) Casă de bani „Wertheim” mai mică,
- c) Un portret al fondatorului,
- d) Felurite acte, dosare și registre de contabilitate.

II. Pasiv.

Valoarea actuală a datoriei păstrată în evidență la „Prima Uniune a Casei de Economie Națională din Pesta” (Pesti Hazai Első Takarékpénztár) Bpesta prin contul curent al titlurilor de împrumut de război și în sumă de 1.5 milioane... pengő 40.800.

semnat: I. Lapedatu

semnat: Aurel de Egry

[Cornel Sigmirean, Aurel Pavel, *Fundația „Gojdu” 1871–2001*, Târgu Mureș, 2002, p. 197–200.]

72

***Copie de pe raportul Legațiunii din Budapesta nr. 254/25
înregistrat la Min. Af. Str. Sub nr. 5304/938.***

Domnule Ministru,

Ca urmare la raportul meu nr. 3336/25 din 26 oct. 1937, am onoare a ruga pe Excelența Voastră să binevoiască a dispune să fiu informat dacă s-a făcut vreun demers pe lângă Mitropolia Sibiului în vederea afectării unei părți din sumele Fundațiunii Gojdu aflate în Ungaria pentru ridicarea unei biserici ortodoxe române în Budapesta.

Întrucît Monitorul Oficial din 21 ian. a.c. publică aranjamentul româno-maghiar privitor la lichidarea chestiunii Gojdu, cred că momentul ar fi oportun pentru a se lua o hotărîre în sensul arătat mai sus.

Adaog că, spre a se înlătura riscul ca autoritățile maghiare să poată dispune vreodată de lăcașul în chestiune, s-ar putea adopta formula următoare: biserica ar fi înscrisă ca proprietate a Statului român reprezentat prin Legațiunea română din Budapesta. Legațiunea, la rîndul ei ar pune biserica la dispoziția Comunității ortodoxe române din Budapesta, spre folosință, pentru cultul ei, rezervîndu-și dreptul

de a face să se officieze Tedomuri sau parastase oficiale, în zilele de serbări sau doliu național.

În modul acesta cred că ar fi apărate interesele noastre dînd același timp puțința românilor ortodocși, cetățeni maghiari, aflați în capitala Ungariei de a avea un lăcaș de rugăciune demn de neamul din care fac parte și care ar deveni și un centru de cultură națională.

Primiți, etc.

R. Bossy

[Cornel Sigmirean, Aurel Pavel, *Fundația „Gojdu” 1871-2001*, Târgu Mureș, 2002, p.201.]

73

***Magyar Vallás és Közoktatásügyi Minisztérium
Főtisztelendő U n g u r e á n T a m á s Úrnak,
Görög keleti, román lelkész***

Tárgy: A Gozdsu alapítvány nagyváradi
és kolozsvári ingatlanára
a közigazgatási zárlat kiterjesztése

A keleti és erdélyi országrészek visszacsatolásával kapcsolatban a Gozdsu alapítvány tulajdonában álló egy nagyváradi és egy kolozsvári ingatlan került vissza Magyarországra területére.

Tekintettel arra, hogy a Gozdsu alapítvány rendezésére vonatkozó magyar-román egyezményt becikkelyező 1940. évi XXI.törvénycikk még nem hajtatott végre és hogy a változott viszonyokra tekintettel most már végre nem hajtható, hanem revízió alá lesz veendő; – addig is, amíg erre sor kerülhet, az annak idején a 351/1927.Eln. számú rendelettel a Gozdsu alapítvány magyarországi vagyónára vonatkozólag elrendelt közigazgatási zárlat továbbra is fenntartandónak mutatkozik.

Ez a zárlat az említett területvisszacsatolások következtében önműködően kiterjed most a fent megjelölt két ingatlanra is.

Ehhez képest felhívom Főtisztelendő Urat, mint a 92.309/1934.számú leiratommal kinevezett zárgondnokot, hogy az említett ingatlanokat, és pedig a nagyváradi 81 számú telekjegyzőkönyvben 2034 hrszám alatt felvett –, továbbá a kolozsvári 248.számú telekjegyzőkönyvben a + 1. sor –, 4915.hrszámú ingatlant közelebbi utasításaimnak megfelelően és a közalapítványi kir. ügyigazgatóság közreműködésével haladéktalanul vegye zárlati kezelésbe, az ingatlanokon található ingóságokat leltározza, a folyó jövedelmeket pesti a Pesti Hazai Takarékpénztárnál a Gozdsu alapítvány zárolt számlájára helyezze gyümölcsöző letétbe.

Az utóbb említett kolozsvári (Kossuth Lajos utca 78.számú) ingatlan ezidőserint a m.kir. belügyi kincstár bérletében áll és ezzel kapcsolatban már lejárt bér címén a kolozsvári görög keleti román püspökség, mint a Gozdsu alapítvány nagyszabenyi

intézőszervének a meghatalmazottja az 1940. évi szeptember hó 1.-től 1941. évi április hó 1.-ig járó bér címén összesen 204.170 lei bérösszeg megfizetését követeli, egyúttal pedig a nevezett intézőszerv képviselőjében a már lejárt bérleti szerződés helyébe új bérleti szerződés megkötését javasolja.

Tekintettel arra, hogy az előadottak alapján a kolozsvári görög keleti román püspökség, mint a nagyszebeni intézőszerv meghatalmazottja a Gozdsu alapítvány magyarországi javai tekintetében nem rendelkezhetik, az említett hátralékos lakbér beszedésére és az új bérleti szerződés megkötésére is a m.kir. belügyi kincstárral, a közalapítványi kir. ügyigazgatóság közbenjöttével Főtisztelendő Úr, mint zárgondnok lesz – utólagos jóváhagyásomnak fenntartása mellett – hivatott.

Felhívom tehát Főtisztelendő Urat, hogy a fentieknek megfelelően mielőbb járjon el és eljárása eredményét jelentse.

Megjegyzem még, hogy ez az intézkedésem nem érinti a kolozsvári ingatlan tekintetében a Magyar Vöröskereszt Egyesület és a Gozdsu alapítvány között kötött adásvételi szerződés esetleges érvénytelenítése céljából a Vöröskereszt által a fennálló jogszabályok alapján érvényesíthető jogokat.

Budapest, 1941. október hó 29-én.

A miniszter helyett:
Dr. Stolpa József s. k.
Államtitkár

[Magyar Országos Levéltár, Miniszterelnökségi Iratok, K 28 406-1942-M-17718]

74

***Administrația realităților aflătoare în Budapesta
a Fundațiunei Gojdu (Budapesta, VII. Str. Holló, Nr. 8.)
Înalt Prea Sfinției Sale Părintelui Dr. Nicolae Bălan arhiepiscop și
mitropolit***

Înalt Prea Sfințite Părinte,
Ș
Venerabilă reprezentanță,

Subsemnatul administrator cu supunere Vă raportează, că studenții români din Ungaria au inițiat la Ministerul de culte și instrucțiuni ungar rugarea alăturată sub A). în care cer ca să li se pună la dispoziție venitele Fundațiunii Gojdu să înființeze un colegiu Româno-Maghiar, prin care să li se asigure posibilitatea de a studia la universitate.

În legătură cu rugarea studenților subsemnatul în calitate de administrator al Fundațiunii Gojdu am înaintat adresa alăturată sub B). Ministerului de culte și instrucțiuni ungar, arătând, că colegiul româno-maghiar nu se poate înființa din venitele Fundațiunii Gojdu fără prealabila încuviințare a Venerabilei Reprezentanță a F. G. În fine am cerut să înființeze statul un colegiu român. Ministerul de culte și

instrucțiuni ungar avînd în vedere situația dintre România și Ungaria a decis să înființeze colegiul român asigurînd pentru 10 studenți români din Ungaria și 15 elevi români normaliști la școala normală din Budapesta secția română locuință și întreținere complectă gratuit, din lipsa de edificiu însă în anul școlar 1947/48 colegiul român va fi plasat în edificiul colegiului Maghiaro-Român a Asociației Maghiaro-Română din Budapesta.

Studenții români și-au exprimat dorința că pe anul școlar 1948/49 ar dori să primească loc pentru colegiu în unul din clădirile Fundațiunii Gojdu.

Cu supunere Vă rog binevoii a luat act despre cele raportate și a dispune la cererea studenților.

Rămîn al Înalt Prea Sfinției Voastre și Venerabilei Reprezentanță supus fiu

Budapesta, la 31 Iulie 1947

Sărufînd mîna
Toma Ungureanu
administrator

[Parohia Ortodoxă Română din Budapesta, Arhiva Fundației Gojdu, Nr.70/1947]

75

***Reprezentanța Fundațiunii Gojdu – Sibiu
Prea Cuc. Sale Prof. Toma Ungureanu
Administratorul realităților Fund. Gojdu***

Prea Cucernice Părinte,

Ca urmare la raportul P.C. Tale No.70 din 31 Iulie a.c., și a anexelor . A) Cereerea studenților români din Ungaria, adresată Ministerului de Culte și instrucțiuni ungar, prin care solicită înființarea unui colegiu Româno-maghiar în Budapesta pe seama studenților de la Universitate, în casele fundațiunii Gojdu și susținut din venitele fundațiunii;

Răspunsul informativ Nr.69-947 al P.C.tale referitor la cele cuprinse în cererea studenților, trimis Min. de Culte ungar – îți facem cunoscut următoarele:

Luăm act de cele raportate și de adresa P.C.Tale către Min. de Culte și Instrucțiuni ungar, în legătură cu cererea studenților români din Ungaria.

Totodată P.C.Ta ești invitat a aduce la cunoștința petenților, că apreciem strădania lor și bunele intenții cu înființarea unui colegiu român în Budapesta care să le dea posibilitatea a urma și studenții români studii universitare.

În baza acordului intervenit între România și Ungaria pentru reglementarea definitivă a chestiunii care privește fund. Gojdu de la 27 Oct. 1937, ratificat și de Guvernul ungar, patrimoniul Fundațiunii nu a fost pus la dispoziția Reprezentanței fundamentale și în cadrul acestui acord cererea lor nu poate fi satisfăcută.

Spre a fi orientați petenții în dorința lor cităm din Acord:

Pct.III. Considerînd că în urma stipulațiilor Acordului de față, Fund. Gojdu va

înceta să existe ca fundațiune ungară, și pe de altă parte, considerînd interesul care se leagă de existența în Ungaria a unei fundațiuni menite să slujească nevoile culturale ale supușilor unguri de limba română și de religiunea greco-orientală, locuind în Ungaria, cele 2 părți contractante au hotărît ca România să predea Ungariei într-un timp de 30 de zile după intrarea în vigoare a acordului de față, o sumă de Pengő îndestulătoare pentru înființarea unei noi fundațiuni care va fi numită: „Fundațiunea de burse de studii a românilor greco-orientali din Ungaria.”

Pct.IV.....Deasemenea supușii unguri de limba română și de religie greco-orientală nu vor putea reclama nimic nici împotriva Fundațiunii Gojdu, nici împotriva Statului ungar, în numele acestei Fundațiuni.

Prin urmare cererea studenților români din Ungaria va putea fi soluționată de „Fundațiunea de burse de studii a românilor greco-orientali din Ungaria” cînd aceasta se va crea în Ungaria.

S i b i u, 23 August 1947.

Nicolae
arhiepiscop și mitropolit

[Parohia Ortodoxă Română din Budapesta, Arhiva Fundației Gojdu, Nr.80/1947]

76

Reprezentanța Fundațiunii „Gojdu” – Sibiu, nr.1/953

Domnului Simion Bughici
Ministru de Externe

București

Domnule Ministru

La 27 Oct. 1937, între statul român și statul maghiar s-a încheiat un acord cu privire la patrimoniul din Ungaria al Fundațiunii „Gojdu” din Sibiu, care se administreaază de Mitropolia ortodoxă română a Ardealului, printr-o eforie numită Reprezentanța Fundațiunii „Gojdu” – Sibiu.

Fundațiunea „Gojdu” a luat ființă la anul 1870 prin voința testamentară a fericitului român Emanuil Gojdu din Budapesta, care și-a lăsat întreaga avere pe seama Mitropoliei ortodoxe române a Ardealului, cu scopul ca, din veniturile ei să se distribuie burse tinerilor români din Mitropolia Ardealului, care urmează la școli de grad universitar.

Averea imobilă a acestei fundațiuni se află în orașul Budapesta și ea constă din 3 case mari situate: una în str.Majakovskij VI.13, a doua în str.Holló VII. 8 și a treia în str. Dob VIII.16.

Acordul cu privire la patrimoniul din Ungaria al Fundațiunii „Gojdu” a fost ratificat de Statul Român prin Decretul nr. 1735 din 5 mai 1938 și publicat în Monitorul Oficial nr. 108 din 13 mai 1938, iar de Statul maghiar prin art. de lege XXI din anul 1940.

Prin acest acord, patrimoniul din Ungaria al Fundațiunii „Gojdu” a fost recunoscut ca proprietate română, care urma să fie predată Statului Român în termen de 30 de zile de la schimbarea actelor de ratificare, pentru a-l da în administrarea Reprezentanței Fundațiunii „Gojdu” din Sibiu.

Schimbul actelor de ratificare a acordului s-a făcut la 30 iul. 1940, însă predarea celor 3 case din Budapesta nu s-a făcut din cauza evenimentelor externe produse de Dictatul de la Viena, nici în termenul fixat de acel acord și nici după termen, așa că cele 3 case au rămas la Cărțile funciare din Budapesta ca proprietate fundațională, nu ca proprietate a Statului român.

Cele 3 case din Budapesta se administrează de preotul Toma Ungureanu din Budapesta, încredințat de Reprezentanța fundațiunii „Gojdu” din Sibiu.

În situația descrisă mai sus, în Republica Populară Maghiară a fost publicat la începutul anului 1952 Decretul Lege nr. 4/1952, prin care toate casele cu mai mult de 6 camere au fost naționalizate, cu excepția caselor care sunt proprietatea unui stat străin.

În baza acestui decret-lege, Sfatul popular al orașului Budapesta a trecut pe tabloul de naționalizare și cele 3 case ale Fundațiunii „Gojdu”, nerecunoscându-le calitatea de proprietate a statului român.

Părintele Toma Ungureanu din Budapesta, în numele Reprezentanței Fundațiunii „Gojdu” a făcut toate demersurile posibile la organele administrative maghiare, pentru a scoate de la naționalizare cele 3 case, însă fără rezultat.

De asemenea, și noi prin adresele noastre nr. 3/1952 din 14. III. 1952, una trimisă la Prezența Consiliului de Miniștri și alta la Ministerul de Externe, am cerut să se facă intervențiile convenite pe cale diplomatică, ca cele 3 case din Budapesta ale Fundațiunii „Gojdu” din Sibiu, care prin art. de lege maghiar XXI din anul 1940 au fost declarate proprietatea statului român, să fie scoase de la naționalizare.

În așteptarea unui rezultat favorabil, spre mirarea noastră, părintele Toma Ungureanu din Budapesta ne raportează că, recent, Judecătoria de ocol din Budapesta prin Decizia nr.4741/1952 a transcris în Cărțile funciare cele 3 case de pe numele Fundațiunii „Gojdu”, pe numele statului maghiar.

Având în vedere că procedeele organelor administrative și judiciare maghiare cu privire la naționalizarea celor 3 case din Budapesta ale Fundațiunii „Gojdu” din Sibiu, nu sunt în conformitate cu acordul dintre Statul Român și Statul Maghiar, în vigoare și astăzi și nici cu prevederile Decretului Lege Maghiar nr. 4/1952, care scutește de la naționalizare casele, care sunt proprietatea unui stat străin.

Cu onoare vă rugăm să binevoiți a face demersurile necesare la Guvernul maghiar, să ia dispozițiuni ca cele 3 case din Budapesta ale Fundațiunii „Gojdu” din Sibiu, care sunt proprietate română, adică a statului român să fie scoase de la naționalizare.

Primiți, vă rugăm, Domnule Ministru, odată cu arhieresti binecuvântări, expresiunea distinsei noastre stime și considerațiuni.

[Cornel Sigimirean, Aurel Pavel, *Fundația „Gojdu” 1871–2001*, Târgu Mureș, 2002, p. 203–203.]

Note

1. Sterie Diamandi, *Oameni și aspecte din istoria aromânilor*, Buc. F. a., p. 249–252.
2. T. Neș – I. Sălăgean și Emil I. Roșescu, *Liceul „Emanuil Gojdu” la 50 de ani*, Oradea, 1971, p. 14.
3. Theodor Trîpcea – E. Irinescu, *Un episod cultural religios imediat în trecutul macedo-românilor în Banat*, În: „Mitropolia Banatului”, 1982, nr. 7–9, p. 531.
4. Maria Berényi, *Cultură românească la Budapesta în secolul al XIX-lea*, Giula, 2000, p. 6.
5. Teodor Neș, *Figuri bihorene. Emanuil Gojdu (1802-1870)*, În: „Familia”, 1934, Nr. 2., p. 23–24.
6. Maria Berényi, *Colonia macedoromână din Miskolc și familia Șaguna*, În: „Simpozion”, Giula, 1998, p. 16–20.; Pericle Papahagi, *Scriitori aromâni în secolul al XVIII*, București, 1909, p. 45.
7. Sterie Diamandi, *ibidem*, p. 155–156.
8. *Aromânii din Budapesta*, În: „Gazeta de Transilvania”, 1896, nr. 74.
9. Maria Berényi, *Colonia macedoromână din Miskolc...*, p. 22–24.; Szendrei János, *Miskolcz város története II.*, Miskolc, 1904, p. 400.; Pericle Papahagi, *ibidem*, p. 46.
10. Sterie Diamandi, *ibidem*., p. 109–110.
11. Partenie Cosma, *Manuil Gozsdu*, În: „Enciclopedia Română” vol. II. Sibiu, 1911, p. 588.
12. Ion Bradu, *Emanuil Gojdu în publicistica bihoreană*, În: „Emanuil Gojdu 1802–1870”, Oradea, 1972, p. 68–69.
13. Ioan Lupaș, *Părinții și frații lui Emanuil Gojdu*, În: „Cele trei Crișuri”, 1920, n. Nr. 1., p. 15–17.
14. Ioan Lupaș, *Emanuil Gozsdu. 1802–1870. Originea și opera sa*. În: „Analele Academiei Române, Memoriile Secțiunii Istorice, seria III, Tom XXII, 1939–1940, p. 689.”
15. „A Gozsdu – vagy román heleyesírással Gojdu – család története a valóságban mintha leleményesen kitalált példázat volna arról, hogy mennyire nincsenek elválasztó határok az egymás mellett és szükségképpen egymással együtt élő nemzetek, nemzetiségek között, és micsoda bűnöket álókkal alátámasztó ostobaság származással mérni egy nemzethez tartozást. Emanuil Gojdu (ha tetszik: Gozsdu Manó) a román irodalom- és kultúrtörténet nagy alakja, aki Biharban élván, természetesen igen jól tud, ha kell még ver- sel is magyarul. **Unokaöccse, fivérének fia, Gozsdu Elek** [Az én kiemelésem – B. M.] a magyar elbeszélő próza egyik igen fontos klasszikusa még akkor is, ha egész életműve nem több két regénynél, két drámánál (amelyek közül az egyiket sohasé játszották), egy novellás kötetnél, majd néhány késői, csak folyóiratban megjelent és kötetbe csak sok évvel halála után került novellánál és elbeszélésnél. És ehhez még hozzátehetjük eddig még teljes egészében ki nem adott időskori szerelmes levelezését, amelyről – akik kéz- iratban olvasták – azt mondják, hogy irodalmunk legszebb, leglíraibb s egyben legfilo- zófiaibb alkotásai közé tartozik. [Ez a levelezés 2000-ben megjelent könyv formájában. – B. M.]

A család macedón-román-szerb keverék volt, módos polgárok a nemesi-jobbágyi Magyarországon. Tagjai attól függően, hogy a soknemzetiségű régi Magyarország melyik körébe kerültek, hol romának, hol magyarnak, hol szerbnek tudták magukat, anélkül, hogy bármelyiket is megérintette volna a nacionalizmus gyűlölködése. A hajdani Gozsdu Manó, a kitűnő szerb-magyar Vitkovics Mihály egykori patvaristája, Kazinczy és Fáy András barátja lelkes románságtudattal egy munkás- és harcos életet áldozott a román-magyar-szerb megértő tesvériség hirdetésének. Unokaöccse, Gozsdu Elek lelkes magyarságtudattal volt hosszú évekig a szerblakta Délvidéken magas rangú igazság-

ügyi tisztviselő, és a hivatalos nacionalizmussal dacolva képviselte a kölcsönös nemzeti megbecsülés elvét. Persze, magyar anyanyelve mellett tökéletesen tudott románul is, szerbül is, és eredetiben olvasta nemcsak a német irodalmat, hanem a francia és angol klasszikusokat, filozófusokat, természettudósokat is.” *Hegedűs Géza*

(www.mek.iif.hu/porta/szint/tarsad/irodud/magyarir/html/gozsd.htm)

Gozsdu Elek (Ercsi, 1849. nov. 28 – Temesvár, 1919. máj. 26): író. Gozdsu Manó unokaöccse. Macedón kereskedők leszármazottja, családja szerb és román anyanyelvű. Miskolcon nevelkedett, Temesvárot és Pesten végezte iskoláit, jogi pályát választott. *Új Magyar Irodalmi Lexikon*, Budapest, 1994, 692. p.)

16. *Vezi Analele Fundației Gojdu*.

17. Ioan Lupaș, *Emanuil Gozdsu. 1802–1870. Originea și opera sa*.

18. Teodor Neș, *Oamenii din Bihor*, Oradea, 1937, p. 88.

19. Márki Sándor, *Bihari román írók*, Nagyvárad, 1880, 61. p.

20. *A Budai Egyetemi Nyomda román kiadványainak dokumentumai 1780–1848*. A dokumentumokat gyűjtötte, összeállította és ismertetőkkel ellátta Veress Endre. Válogatta, sajtó alá rendezte, a bevezető tanulmányt írta és a dokumentumok ismertetőit átdolgozta Domokos Sámuel, Budapest, 1982, 388.p.

21. „*Gozdsu János és Kentezi Kallia* Grirából (+ 1790 és + 1792). Az alapítványáról híres román család egyik leszármazottja lehetett az Egerben elhunyt Gozdsu János. Egerben románok is laktak. (I. Hev. Lt. 1793–1796).” (Bihari József, *Az egri görög sírfeliratok és könyvek*, In: „Az Egri Pedagógiai Főiskola Évkönyve” V., Eger, 1959, 252. p)

22. Ioan Lupaș, *ibidem*, p. 693.

23. Sasvári László, *Görögajkú ortodoxia Magyarországon a 16-20. században*, In: „Magyar Egyháztörténeti Vázlatok”, Budapest, 1994, Nr. 3–4, p. 137–138.

24. „Vitkovics a maga korában, – különös 1811-től kezdve a leghíresebb ügyvédek egyike volt. Deák Ferencz, a haza bölce is nála jurátuskodott. Először báró Laffert Antalnak, azután 1806-ban a budai gör. Kel. Szentszéknek lett ügyvédévé, nemsokára a Marczibányi- és Majthényi családnak ügyvédsége is ráruházott. Kíváló jogi ismeretei és képességei, becsületes lelke és lekiismeretes munkássága mindinkább emelték ügyvédi hírnevét és mind keresetebb ügyvédévé tették.

Vitkovics barátainak a maga lakását ajánlotta föl rendes gyűlőhelyül. Ott tartotta a lelkes „triász” összejöveteleit. 1811-ben oly sűrűn, hogy majd minden este együtt voltak. Különösen attól fogva élénkültek meg ezek a baráti összejövetelek, amióta *Vitkovics nőül vette özv. Manoli-Popovics Theodorát* és 1812-ben átköltözött a volt Zöldfautcai *Mocsonyi-házból* feleségének házába (Kereszt-utca 30.sz. ma: Szerb utca.)

A körben volt először Horváth, Révai, Szemere, Kazinczy... Ezen kis körnek aztán sikerült másokat is körükbe vonnia. Kitűnő költők és írók fölkeresték a e kört, mint Virág Benedek, Berzsenyi Dániel, Döbrentei Kornél, Kölcsey Ferencz. (Rádits Dusán, *Vitkovics Mihály életrajza*, Újvidék, 1909, 51–57.p.)

25. Maria Berényi, *Istoria Fundației Gojdu 1870–1953*, Budapesta, 1995, p. 8.

25. *Ibidem.*, p. 8–9.

26. Keit Hitchins, *Ortodoxie și naționalitate. Andrei Șaguna și românii din Transilvania 1846–1873*, București, 1995, p. 34–35.

27. Maria Berényi, *Cultură românească la Budapesta...*, p. 40.

28. Ioan Lupaș, *ibidem.*, p. 693–694.

29. *Ideologia generației române de la 1848 din Transilvania*, Red. George Em. Marica, Iosif Hajos, București 1968, p. 164–166.

30. Maria Berényi, *Cultură românească la Budapesta...*, p. 71.

31. Ioan Lupaș, *ibidem.*, p. 694.

32. *Calendariu Romanescu pe Anul de la Christos 1830*, Buda, p. 3–8.

33. Ioan Lupaș, *ibidem.*, p.713-717.; Cornel Sigmirean-Aurel Pavel, *Fundația „Gojdu”*

1871–2001, Târgu Mureș, 2002, p.28.; Maria Berényi, *Cultură românească la Budapesta...*, p. 67.

34. *Calendariul Romanescu pe Anul de la Christos 1832*, Buda, p. 130–140.
35. *Ibidem.*, p. 140–144
36. Ioan Lupaș, *ibidem.*, p. 714.
37. *A Budai Egyetemi Nyomda román kiadványainak dokumentumai...*, p. 388.
38. Iosif Vulcan, *Emanuil Gozsdu*, În: „Familia”, 1866, Nr. 6., p. 62.
39. *Enciclopedia Română*, vol. II., p. 588.
40. Ioan Lupaș, *ibidem.*, p. 714.
41. Iosif Vulcan, *ibidem.*, p. 62.
42. Fenyvessy Adolf, *A Pesti hazai első takarékpénztár egyesület ötven éves története 1840–1889*, Budapest, 1890, p. 247–314.
43. Ioan Lupaș, *Anastasia Gojdu (1796–1863)*, În: „Studii, conferințe și comunicări istorice, vol. III., Sibiu, 1941, p. 264–266.”
44. *Enciclopedia Română*, vol. II., p. 588.
45. *Concordia*, 1862, nr. 103., p. 408–409.
46. „DUMTSA JENŐ (Eugen Dumcia): Bp.1838 – Szentendre, 1917. (görög-cincár származású gazdag kereskedő és földbirtokos volt. Szülei 1850-ben telepedtek meg Szentendrén. Gimnáziumot és kereskedelmi iskolát végzett. Blásics Petronella szentendrei hajadonnal kötött házasságot. 1871-től Szentendre főbírája, 1872-től a rendezett tanácsú város első polgármesterének választják. Vezetése alatt a város megszerezte a környező erdőségek örökös tulajdonjogát. Lecsapoltatta a Szentendre és Pomáz közötti rét mocsarát, amely a város legjobb termőföldje lett. Ma Tófenék néven ismert 1888-ban az ő sürgetésére indult meg a Helyiérdekű Vasút. Mintha Ráby Mátyás szegényeit akarta volna kárpótolni, 31 éves működése alatt fizetése egy részét a szegényalpra utaltatta át. Nevéhez három alapítvány is fűződik. Pénzt adott évenként „egy szegény sorsú erjés hajadon kiházásására”, „egy szegény sorsú özvegy segélyezésére” és „egy fiútanuló jutalmazására”.

Dumtsa Jenő egyházi tisztséget is viselt. Igyekezett megőrizni a felekezeti békét, a több nemzetiségű város egységét. „A humánus, jó szándékú, köztiszteltetben álló polgármester legjobb képességei szerint, önfeláldozóan és fáradhatatlanul végezte munkáját. Cselekedeteit alapvetően meghatározták a város szeretete és a városlakókért érzett felelősség” A szeretet és tisztelet mellett több hívtallos elismerésben is részesült (1897-ben megkapta a Ferenc József rend lovagkeresztjét) sőt még polgármesteri működése alatt utcát neveztek el róla. Mégpedig azt az utcát, amelyben a háza állt. (Dumtsa Jenő u.20.sz). A polgármester sírja a szerb temetőben van. (www.szentendre.hu/utcdh.html)

47. Th. Capidan, *Macedoromâni. Etnografie, istorie, limbă*. București, 1942, p. 217–218.
48. Maria Berényi, *Cultură românească la Budapesta...*, p. 48.
49. *Ibidem.*, p. 6–12.; Füves Ödön, *Pesti görög háztulajdonosok*, În: „Antik Tanulmányok”, 1970, Nr. 1., p. 49.
50. Virgil Molin, *Din istoria parohiei române ortodoxe din Pesta (1788)*, În: „Mitropolia Banatului”, 1966, Nr. 4–6, p. 256–257.
51. *Ibidem.*, p. 258.
52. Füves Ödön, *A pesti görög templom építéstörténete*, În: „Építés-Építészettudomány”, Budapest, 1975, Nr. 1–2, p. 167–168.
53. Babes Emil, *A budapesti görög-oláh egyházközség*, Budapest, 1909, p. 6.
54. Ioan Cavaler de Pușcariu, *Notițe despre întîmplările contemporane*, Sibiu, 1913, p. 155–156.
55. Bebes Emil, *ibidem.*, p. 10.
56. *Ibidem.*
57. Arhiva parohiei ortodoxe române din Budapesta, *Procesul verbal de constituire din 11 martie 1900*, Grupa V, nr. 1.

58. Vasile Popeangă, *Școala românească din părțile Aradului la mijlocul secolului al XIX-lea (1821–1867)*, Arad, 1979, p. 7.
59. *Mărturii privind lupta românilor din părțile Aradului pentru păstrarea ființei naționale prin educație și cultură (1784–1918)*. Documente privitoare la episcopia ortodoxă a Aradului, Arad, 1986, p. 172.
60. Virgil Molin, *ibidem.*, p. 258–259.
61. Maria Berényi, *Cultură românească la Budapesta...*, p. 29–31.
62. Cornelia Bodea, *Femeia română în Transilvania și Ungaria secolului trecut*, În: „Simpozion”, Giula, 1998, p. 9.
63. Th. Capidan, *ibidem.*, p. 214.
64. A. N. Hâciu, *Aromânii. Comerț, industrie, arte, expansiune, civilizație*, Focșani, 1936, p. 554–555.
65. T. Neș-I.Sălăgean și Emil I. Roșescu, *Liceul „Emanuil Gojdu” la 50 de ani*, Oradea, 1971, p. 14.
66. Maria Berényi, *Cultură românească la Budapesta...*, p. 32–37.
67. *Drapelul*, 1901, Nr. 45, p. 2.
68. Emil I. Roșescu, *Despre Emanuil Gojdu*, În: „Trepte vechi și noi. Mărturii și evocări”, Oradea, 1980, p. 419.
69. C.Sigmirean, A. Pavel, *Fundația Gojdu 1871–2001*, Târgu Mureș, 2002, p. 29.
70. Nicolae Bocșan-Ioan Lumperdean-Ioan-Aurel Pop, *Etnie și confesiune în Transilvania (secolele XIII–XIX)*, Oradea, 1994, p. 97–145.
71. I. D. Suciu, *Revoluția de la 1848 în Banat*, București, 1968, p. 55–56.
72. *Ibidem.*, p. 63.
73. *Foaia pentru minte inimă și literatură*, 1848, Nr. 21, p. 164–165.
74. *Ibidem.*, p. 165.
75. *Gazeta de Transilvania*, 1848, Nr. 37, p. 155–156.
76. T. V. Păcățian, *Cartea de aur*, vol. I., p. 343–344.
77. Viorel Faur, Ioan Golban, *Momente din activitatea politică a lui Emanuil Gojdu*, În: „Emanuil Gojdu 1802–1870”, Oradea, 1970, p. 36–37.
78. Maria Berényi, *Românii din Pesta și evenimentele din 1848-49*, În: „Simpozion”, Giula, 1999, p. 26–45.
79. *David Nicoară* (fratele lui Moise Nicoară) născut în 1832 la *Giula*. După absolvirea studiilor e jurator comitatens în Arad, apoi notar comunal în Misia și Radna. În 1861 e vicesor în comitatul Aradului, din 1867 e ales protopretore în cercul Aletei. Din 1852 a asesor referent al consistoriului din Arad în care calitate a funcționat pînă la sfârșitul vieții sale, în 1890.
80. *Moise Suciu* (nepotul lui Moise Nicoară), fiul parohului din *Giula*. În 1829 fiind student la Pesta, a publicat o poezie ocazională dedicată episcopului român Nestor Ioanovici. Această broșură s-a tipărit la Tipografia Crăiască din Buda. Am putea zice că este prima realizare literară românească ieșită din mediul giulan. Lucrarea compusă din 50 de strofe e intitulată *Semnul bucuriei și a poftei inimei*.
81. *George Stupa* era farmacist în Pesta și era participant activ al vieții național-culturale românești. Împărtășește ideile burghezo-democratice, participă la mișcarea revoluționară, militează pentru interesele sociale și culturale ale românilor. În 1875 e ales deputat în parlament, se numără printre sprijinitorii societății „Petru Maior”. Stupa era unul din eforii bisericii Greco-vlahe din Pesta, de asemenea făcea parte, cu mandat permanent din Reprezentanța „Fundației Gojdu”.
82. *Evreta Șaguna* (fratele mitropolitului Andrei Șaguna) mutîndu-se din Miskolc lucrează la început cu Dimitrie Diamandi neguțător din Pesta. Evreta Șaguna era comerciant recunoscut, în 1848 e ales deputat al orașului Pesta. Peste un an moare și e înmormîntat împreună cu mama și sora sa Ecaterina în cripta familiei Grabovsky în cimitirul Kerepesi.
83. *Sigismund Pop* a fost preot al diecezei greco-catolice din Oradea, profesor la gimnaziul

- din Beiuș. De la 1848 activează ca civil. A fost deputat dietal în repetate rînduri. În Pesta a redactat mai multe ziare ca: *Amicul Poporului*, *Democrația*, *Concordia*. A fost membru activ al coloniei române din Budapesta.
84. Teodor Șerb a fost deputat în primul parlament revoluționar al lui Kossuth. A cerut ca să înceteze persecuțiile contra românilor, asociindu-se cu ceilalți deputați români: Ioan Dragoș, Eftimie Murgu, Sigismund Pop, Alexandru Buda. Cere ca administrația să se facă în limba română acolo unde românii sînt majoritari. După retragerea lui Emanuil Gojdu din fruntea comitatului Caraș, T. Șerb a fost administratorul comitatului, în această calitate a făcut intervenții pentru apărarea școlilor române din Banat. A fost prezent la toate manifestările național-culturale din capitala Ungariei, ajutînd și cu bani.
85. I. D. Suciu, *ibidem.*, p. 66–67.
86. *Constantin Pomuț* (fratele lui Gheorghe Pomuț) născut în orașul *Giula*. Era profesor la Universitatea de Medicină din capitala Ungariei. Pe lîngă aceasta, el participă la mai multe acțiuni politice și național-culturale. În 1849 semnează petiția la monarh (din 25 februarie), în care se cere unirea tuturor românilor din monarhie într-o provincie autonomă. Militează alături de Teodor Șerb, Ioan Popasu ș.a. pentru despărțirea ierarhică a bisericii ortodoxe române de sîrbi (24 oct. 1849). Subscrie împreună cu August Treboniu Laurian și Vasile Bologa petiția pentru înființarea unei universități românești; solicită ca românii să depindă direct de guvernul central (10 ianuarie 1850), limba română să fie limbă oficială nu numai în școli, ci în toate diregătoriile.
87. I. D. Suciu, *ibidem.*, p. 97–121.
88. I. Lupaș, *ibidem.*, p. 700.
89. T. Neș—I. Sălăgean—Emil I. Roșescu, *ibidem.*, p. 20.
90. I. Lupaș, *ibidem.*, p. 700.
91. Nicoale Cordoș, *Lugojenii și Emanuil Gojdu*, În: „Banatica”, Reșița, 1971, p. 282.
92. T. V. Păcățean, *ibidem.*, vol. II., p. 526–527.
93. I. Lupaș, *ibidem.*, p. 700.
94. *Enciclopedia Română*, vol. II, Sibiu, 1900, p. 589.
95. *Foaia pentru minte, inimă și literatură*, 1861, Nr. 10, p. 73–77.
96. T. V. Păcățean, *ibidem.*, vol. II., p. 528.
97. M. G. Samarineanu, *Emanuil Gojdu și fundațiunea sa*, În: „Familia”, 1937, Nr. 9, p. 101.
98. *Gazeta Transilvaniei*, 1861, Nr. 13, p. 57.
99. *Ibidem.*, 1861, Nr. 21, p. 90.
100. *Foaie pentru minte, inimă și literatură*, 1861, Nr. 18, p. 143–146.
101. T. V. Păcățean, *ibidem.*, vol. II., p. 530–532.
102. Vasile Netea, *Lupta românilor din Transilvania pentru libertatea națională (1848–1881)*, București, 1974, p. 184.
103. T. V. Păcățean, *ibidem.*, vol. II., p. 295–299.
104. *Foaie pentru minte, inimă și literatură*, 1861, Nr. 16, p. 123–124.
105. *Ibidem.*, p. 124–125.
106. Ilarion Pușcariu, *Documente pentru limbă și istorie*, vol. I., Sibiu, 1883, p. 353–356.
107. *Ibidem.*, p. 362–368.
108. George Barițiu, *Părți alese din Istoria transilvaniei. Pe doue sute de anii din urmă*, vol. III., Sibiu, 1891, p. 556–557.
109. V. Netea, *ibidem.*, p. 189–192.
110. T. V. Păcățean, *ibidem.*, vol. II, p. 296.
111. *Vorbirea lui Emanuil Gozsdu ținută în camera de sus a dietei Ungarie*, Sibiu, 1861, Tip. Diecesena, 18 p.
112. I. Lupaș, *ibidem.*, p. 705.
113. *Gazeta Transilvaniei*, 1861, nr. 51.
114. N. Cordoș, *ibidem.*, p. 283.

115. Ion Stratan–Vasile Muntean, *Monumente bisericești din Lugoj*, Timișoara, 1981, p. 29–30.
116. *Enciclopedia Română*, vol. II, Sibiu, 1900, p. 589.
117. V. Netea, *ibidem.*, p. 188–189.
118. Gelu Neamțu, *Alexandru Roman marele fiu al Bihorului (1826–1897)*, Oradea, 1995, p. 101–102.
119. *Concordia*, 1866, Nr. 12, p. 47–48.; Nr. 13, p. 52–53.; Nr. 14, p. 60.; Nr. 15, p. 64.
120. George Cipăianu, *Vicențiu Babeș (1821–1907)*, Timișoara, 1980, p. 85–86
- 121 T. V. Păcățean, *ibidem.*, vol. IV, p. 37–39.
122. *Ibidem.*, p.82.
123. *Concordia*, 1866, Nr. 30, p. 134.
124. *Ibidem.*
125. *Vicențiu Babeș* (1821, Hodoni – 1907, Budapesta), avocat, om politic, publicist. Studiile gimnaziale le-a terminat la Timișoara, Seghedin, Carloviț, teologice la Arad și juridice la Pesta. A ocupat funcții în învățământ, ca profesor la Arad și ca director al școlilor Românești din Banat. A fost numit ca magistrat în Curțile de justiție ale Imperiului la Viena și Pesta. După 1860 s-a impus activ în viața politică ca deputat în parlamentul de la Pesta, militând pentru constituirea unui corp politic unitar al tuturor românilor din Imperiu. În februarie 1869, împreună cu alți fruntași politici români din Banat și Ungaria a înființat Partidul Național Român al românilor bănățeni și ungureni, care a adoptat o tactică activistă în privința participării la alegerile parlamentare. A contribuit la unificarea politică a partidelor naționale românești, în Conferința de la Sibiu (1881), fiind membru al Comitetului central P. N. R. și președinte al acestuia în perioada 1890–1891. În calitate de publicist a editat periodicul *Albina* (1866–1875), colaborând cu articole politice la *Gazeta Transilvaniei*, *Telegraful român*, *Luminătorul*. A fost membru fondator al Academiei Române (1866).
126. *Concordia*, 1865, Nr.95, p.388.
127. Nicolae Cordoș-Maria Magdalena Jude, *Contribuții documentare referitoare la Emanuil Gojdu și fundația sa*, În: „Acta Musei Napocensis”, Cluj, 1989–1993, p. 580–581.
128. *Enciclopedia Română*, vol.II, Sibiu, 1900, p. 590.
129. Teodor Ne, *Figuri Bihorene*, În: „Familia”, 1936, Nr. 5, p. 44–45.
130. V. Curticăpeanu, *Mișcarea culturală românească pentru Unirea din 1918*, București, 1968, p. 140.
131. Maria Berényi, *Cultură românească la Budapesta...*, p. 93–95.
132. I. Chira și N. Chidioșan, *Emanuil Gojdu – Mecenat*, În: „Emanuil Gojdu 1802–1870”, Oradea, 1972, p. 21.
133. *Concordia*, 1861, Nr. 13, p. 51–52.
134. I. Chira și N. Chidioșan, *ibidem.*, p. 25.
135. *Concordia*, 1861, Nr. 32, p. 128–129.
136. I. Chira și N. Chidioșan, *ibidem.*, p. 24–25.
137. Ioan Chira, Viorel Faur, *Documente referitoare la activitatea politică și filantropic-națională a bihoreanului Emanuil Gojdu*, În: „Emanuil Gojdu 1802–1870”, Oradea, 1972, p. 132–133.
138. *Ibidem*, p. 136–137.
139. *Ibidem*. p. 138–139.
140. I. Chira și N. Chidioșan, *ibidem.*, p. 24–25.
141. Ioan Chira, Viorel Faur, *ibidem.*, p. 124–131.
142. Ion Georgescu, *Fundația „Emanoil Gojdu” în sprijinul studenților și elevilor români din Austro-Ungaria*, În: „Mitropolia Ardealului”, 1972, Nr.7-8, p. 534; Cornel Sigmirean, *ibidem.*, p. 28.
143. *Reminiscențe jubilar*, Viitorul, 1884, Nr. 28, p. 2–3.
144. *Ibidem.*, 1884, Nr. 27, p. 2/3.

145. Maria Berényi, *Cultură româneacă la Budapesta...*, p. 95–98.
146. *Partenie Cosma* (1837, Beiuș – 1924, Sibiu), studiile teologice le-a terminat la Arad, iar cele juridice la Pesta. În timpul studenției, era cîntăreț în strană la biserica greco-valahă din Pesta. A practicat avocatura la Beiuș și, apoi, a reprezentat interesele domeniilor Episcopiei greco-catolice din Oradea. S-a implicat în mișcarea politico-națională a Românilor bihoreni, încă din timpul studenției, în calitate de publicist și, apoi, de deputat în parlamentul maghiar, între anii 1872–1881, ca reprezentant al Partidului Național Român din Banat și Ungaria. Are un rol însemnat în unificarea P. N. R., în 1881, fiind, pînă în 1884, președinte al Comitetului central național al acestuia. Din anul 1885 e director al Băncii „Albina” din Sibiu, funcție păstrată pînă în 1915, cînd s-a refugiat în Regatul României. În anii primului război mondial s-a refugiat în Moldova și apoi în Rusia. A fost senator în parlamentul României întregite pe listele P. N. R.
147. *Enciclopedia Română*, vol. II, p. 588–589.
148. *Reminiscențe jubilar*e, Viitorul, 1884, Nr. 24, p. 2–4; Nr. 25, p. 2.
149. *Concordia*, 1862, Nr. 52, p. 208.
150. M. Beșan, *Concert și bal românesc*, În: „Aurora Română”, 1865, Nr. 5, p. 57–59.
151. *Concordia*, 1865, Nr. 14, p. 54.
152. *Telegraful Român*, 1870, Nr. 11. 6/17 februarie.
153. *Federațiunea*, 1870, Nr. 11, p. 42–43.
154. Cornel Sigmirean, Aurel Pavel, *ibidem.*, p. 50.
155. Ioța lu Toboc, *Amintiri și reflexii*, În: „Drapelul”, 1907, Nr. 116, p. 1–2.
156. Ioan Cavaleriu de Pușcariu, *Note despre întâmplările contemporane*, Sibiu, 1913, p. 165.
157. Maria Berényi, *Istoria Fundației Gojdu...*, p. 14.
158. *Ibidem.*, p. 16.
159. Ioan Cavaleriu de Pușcariu, *ibidem.*, p. 167–169.
160. Maria Berényi, *Istoria Fundației Gojdu...*, p. 14–16.
161. Victor Jinga, *O personalitate controversată: Emanuil Gojdu (III)*, În: „Cele Trei Crișuri”, 1991, Nr. 12, p. 4.
162. Matei Voileanu, *Testamentul lui Emanuil Gojdu*, Sibiu, 1899, p. 22.
163. Cornel Sigmirean, Aurel Pavel, *ibidem.*, p. 41.; Pavel Cherescu, *ibidem.*, p. 31.
164. Mircea Păcurariu, *100 de ani de la moartea marelui mecenat Emanuil Gojdu*, În: „Mitropolia Ardealului”, 1970, Nr. 4–6, p. 268–269.
165. Pavel Cherescu, *ibidem.*, p. 32.
166. *Ibidem.*
167. *Ibidem.*
168. *Ibidem.*
169. *Analele Fundațiunii Gojdu*, tomul I, fasc. II, Budapesta, 1886, p. 19–26.
170. Maria Berényi, *Istoria Fundației Gojdu...*, p. 18.
171. *Analele Fundațiunii Gojdu*, tomul II, fasc. VI, p. 57–61.
172. Pavel Cherescu, *ibidem.*, p. 33.
173. Ioan Cavaleriu de Pușcariu, *ibidem.*, p. 169–170.
174. *Ibidem.*, p. 206–207.
175. Pavel Cherescu, *ibidem.*, p. 33.
176. *Ibidem.*, p. 33–34.; Cornel Sigmirean, Aurel Pavel, *ibidem.*, p. 45.
177. *Familia*, 1903, Nr. 36, p. 432.
178. Maria Berényi, *Istoria Fundației Gojdu...*, p. 20–21.
179. Cornel Sigmirean, Aurel Pavel, *ibidem.*, p. 45.
180. Maria Berényi, *Istoria Fundației Gojdu...*, p. 21.
181. Ion Georgescu, *Fundația „Emanoil Gojdu” în sprijinul studenților și elevilor români din Austro-Ungaria*, În: „Mitropolia Ardealului”, 1972, Nr. 7–8, p. 538.
182. Maria Berényi, *Istoria Fundației Gojdu...*, p. 22–23.
183. Cornel Sigmirean, Aurel Pavel, *ibidem.*, p. 46–50.

184. Maria Berényi, *Istoria Fundației Gojdu...*, p. 23–24.
185. Cornel Sigmirean, Aurel Pavel, *ibidem.*, p. 57.
186. Maria Berényi, *Istoria Fundației Gojdu...*, p. 26.
187. Cornel Sigmirean, Aurel Pavel, *ibidem.*, p. 191–194.
188. Maria Berényi, *Istoria Fundației Gojdu...*, p. 26.
189. Cornel Sigmirean, Aurel Pavel, *ibidem.*, p. 64.
190. Maria Berényi, *Istoria Fundației Gojdu...*, p. 26–27.
191. Cornel Sigmirean, Aurel Pavel, *ibidem.*, p. 65.
192. *Ibidem.*
193. Parohia Ortodoxă Română din Budapesta, Arhiva Fundației Gojdu, Nr. 223/1934. (Copia acestui document am primit-o de la dl. *Cornel Sigmirean*, căruia îi mulțumesc și pe această cale.)
194. Maia Berényi, *Istoria Fundației Gojdu...*, p. 27.
195. Cornel Sigmirean, Aurel Pavel, *ibidem.*, p. 69–70.
196. *Ibidem.*, p. 71.
197. Maria Berényi, *Istoria Fundației Gojdu...*, p. 27–28.
198. Cornel Sigmirean, Aurel Pavel, *ibidem.*, p. 70.
199. Maria Berényi, *Istoria Fundației Gojdu...*, p. 28.
200. *Ibidem.*
201. Cornel Sigmirean, Aurel Pavel, *ibidem.*, p. 75.

Bibliografie selectivă

Albu, Corneliu, *Lumină din trecut. Aspecte din lupta Transilvaniei pentru independență și unitate națională*, București, 1992.

Babes, Emil, *A budapesti görög-oláh egyházközség*, Budapest, 1909.

Baritju, George, *Părți alese din istoria Transilvaniei. Pe două sute de ani din urmă*, vol. III., Sibiu, 1891.

Berényi, Maria, *Aspecte național-culturale din istoricul românilor din Ungaria (1785–1918)*, Budapesta, 1990.

Berényi, Maria, *Colonia macedoromână din Miskolc și familia Șaguna*, În: „Simpozion”, Giula, 1998.

Berényi, Maria, *Cultură românească la Budapesta în secolul al XIX-lea*, Giula, 2000.

Berényi, Maria, *Istoria Fundației Gojdu 1870–1952*, Budapesta, 1995.

Berényi, Maria, *Românii din Pesta și evenimentele din 1848–49*, În: „Simpozion”, Giula, 1999.

Berényi, Maria, *Românii din Ungaria de azi în presa română din Transilvania și Ungaria secolului al XIX-lea (1821–1918)*, Giula, 1994.

Bihari, József, *Az egri görög sírfeliratok és könyvek*, In: „Az Egri Pedagógiai Főiskola Évkönyve”, V., Eger, 1959.

Bocșan, Nicolae, Lumperdean Ioan, Pop, Ioan-Aurel, *Etnie și confesiune în Transilvania (secolele XIII–XIX)*, Oradea, 1994.

Bodea, Cornelia, *Femeia română în Transilvania și Ungaria secolului trecut*, În: „Simpozion”, Giula, 1998.

Bradu, Ion, *Emanuil Gojdu în publicistica bihoreană*, În: „Emanuil Gojdu 1802–1870”, Oradea, 1972.

Capidan. Th., *Macedoromânii. Etnografie, istorie, limbă*, București, 1942.

Cherescu, Pavel, *Un umanist român. Marele mecenat Emanuil Gojdu (1802–1870)*, București, 2002.

Chira, I., Chidioșan, N., *Emanuil Gojdu – Mecenat*, În: „Emanuil Gojdu 1802–1870”, Oradea, 1972.

Chira, Ioan, Faur, Viorel, *Documente referitoare la activitatea politică și Filantropic-națională a bihoreanului Emanuil Gojdu*, În: „Emanuil Gojdu 1802–1870”, Oradea, 1972.

Cipăianu, George, *Vicențiu Babeș (1821–1907)*, Timișoara, 1980.

Cordoș, Nicolae, *Lugojenii și Emanuil Gojdu*, În: „Banatica”, Reșița, 1971.

Cordoș, Nicolae, Jude, Maria Magdalena, *Contribuții documentare referitoare la Emanuil Gojdu și fundația sa*, În: „Acta Musei Napocensis”, Cluj, 1989–1993.

Cosma, Partenie, *Gozsdu Manuil*, În: „Enciclopedia Română”, vol. II., Sibiu, 1900, p. 588–591.

Curticăpeanu, V., *Mișcarea culturală românească pentru Unirea din 1918*, București, 1968.

- Diamandi, Sterie**, *Oameni și aspecte din istoria aromânilor*, Cucurești, F. a.
- Domokos, Sámuel**, szerk: *A Budai Egyetemi Nyomda román kiadványainak dokumnetumai 1780–1848*, Budapest, 1982.
- Faur, Viorel, Golban, Ioan**, *Momente din activitatea politică a lui Emanuil Gojdu*, În: „Emanuil Gojdu 1802-1870”, Oradea, 1972.
- Fenyvessy, Adolf**, *A Pesti hazai elsótakaréképéztár egyesület ötven éves története 1840–1889*, Budapest, 1890.
- Füves, Ödön**, *A pesti görög templom építéstörténete*, In: „Építés-Építészettudomány”, Budapest, 1975, Nr. 1–2.
- Füves, Ödön**, *A pesti görögök iskolái*, In: „Antik Tanulmányok”, 1972, Nr. 1.
- Füves, Ödön**, *Pesti görög háztulajdonosok*, In: „Antik Tanulmányok”, 1970, Nr. 1.
- Georgescu, Ion**, *Fundația „Emanoil Gojdu” în sprijinul studenților și elevilor români din Austro-Ungaria*, În: „Mitropolia Ardealului”, 1972, Nr. 7–8.
- Hitchins, Keit**, *Ortodoxie și naționalitate. Andrei Șaguna și românii din Transilvania 1846–1873*, București, 1995.
- Hâciu, A., N.**, *Aromânii. Comerț, industrie, arte, expansiune, civilizație*, Focșani, 1936.
- Hristodol, Gheorghe**, *Români-macedoneni în Transilvania veacurilor XVIII–XIX*, În: „Anuarul Institutului de Istorie”, Cluj, 1993.
- Jinga, Victor**, *O personalitate controversată: Emanuil Gojdu*, În: „Cele Trei Crișuri”, 1991, Nr. 5, 6, 12.
- Lupaș, Ioan**, *Anastasia Gozdsu (1796–1863)*, În: „Studii, conferințe și Comunicări istorice”, vol. III, Sibiu, 1941.
- Lupaș, Ioan**, *Cea mai veche revistă literară românească*, În: „Studii, conferințe și comunicări”, vol. III, Sibiu, 1941.
- Lupaș, Ioan**, *Emanuil Gozdsu. 1802-1870. Originea și opera sa*, În: „Analele Academiei Române, Memoriile Secțiunii Istorice, seria III, Tom XXII,” București, 1939–1940.
- Lupaș, Ioan**, *Istoria bisericească a românilor ardeleni*, Sibiu, 1918.
- Lupaș, Ioan**, *Părinții și frații lui Emanuil Gozdsu*, În: „Cele trei Crișuri”, 1920, Nr. 1.
- Marica, George Em., Hajos, Iosif**, Red. *Ideologia generației române de la 1848 din Transilvania*, București, 1968.
- Márki, Sándor**, *Bihari román írók*, Nagyvárad, 1880.
- Molin, Virgil**, *Din istoria parohiei române ortodoxe din Pesta (1788)*, În: „Mitropolia Banatului”, 1966, Nr. 4–6.
- Neamțu, Gelu**, *Alexandru Roman marele fiu al Bihorului (1826–1897)*, Oradea, 1995.
- Neș, Teodor**, *Oameni din Bihor. 1848–1918*, Oradea, 1937.
- Neș, Teodor**, *A doua carte despre oameni din Bihor*, Oradea, 1979.
- Neș, T., Sălăgean, I., Roșescu, Emil**, *Liceul „Emanuil Gojdu” la 50 de ani*, Oradea, 1971.

Netea, Vasile, *Lupta românilor din Transilvania pentru libertatea națională (1848–1881)*, București, 1974.

Papahagi, Pericle, *Scriitori aromâni în secolul al XVIII*, București, 1909.

Păcățean, T. V., *Cartea de aur sau luptele politice-naționale ale românilor de sub coroana ungară*, vol.II, Sibiu, 1904.

Păcurariu, Mircea, *100 de ani de la moartea marelui mecenat Emanuil Gojdu*, În: „Mitropolia Ardealului”, 1970, Nr. 4–6.

Popeangă, Vasile, *Școala românească din părțile Aradului la mijlocul secolului al XIX-lea (1821–1867)*, Arad, 1979.

Popeangă, Vasile, Red. *Mărturii privind lupta românilor din părțile Aradului Pentru păstrarea ființei naționale prin educație și cultură (1784–1918). Documente privitoare la episcopia ortodoxă a Aradului*, Arad, 1986.

Popovici, D. I., *Aromânii ca negustori în sec. XVII și XVIII în Serbia și Austro-Ungaria*, București, 1934.

Pușcariu, Ilarion, *Documente pentru limbă și istorie*, vol.I., Sibiu, 1883.

Pușcariu, Ioan Cavalier de, *Notițe despre întâmplările contemporane*, Sibiu, 1913.

Rádits, Dusán, *Vitkovics Mihály életrajza*, Újvidék, 1909.

Roșescu, Emil I., *Despre Emanuil Gojdu*, În: „Trepte vechi și noi. Mărturii și evocări”, Oradea, 1980.

Samarineanu, M.G., *Emanuil Gojdu și fundațiunea sa*, În: „Familia”, 1937, Nr. 9.

Santău, Gheorghe, *Istoria Fundației Gojdu*, În: „Simpozion”, Giula, 1996.

Sasvári, László, *Görögajkú ortodoxia Magyarországon a 16-20. században*, În: „Magyar Egyháztörténeti Vázlatok”, Budapest, 1994, Nr. 3–4.

Sigmirean, Cornel, Pavel, Aurel, *Fundația „Gojdu” 1871–2001*, Târgu Mureș, 2002.

Stratan, Ion, Muntean, Vasile, *Monumente bisericești din Lugoj*, Timișoara, 1981.

Suciu, I.D., *Revoluția de la 1848 în Banat*, București, 1968.

Trîpcea, Theodor, – Irinescu, E., *Un episod cultural religios imediat în Trecutul macedo-românilor în Banat*, În: „Mitropolia Banatului”, 1982, nr. 7–9.

Voileanu, Matei, *Testamentul lui Emanuil Gojdu*, Sibiu, 1899.

Vulcan, Iosif, *Emanuil Gozsdu*, În: „Familia”, 1866, Nr. 6.

Gozsdu Manó élete és tevékenysége

(1802–1870)

Gozsdu Manó (Emanuil Gojdu) macedoromán kereskedőcsaládból való. Apai ágon gyökerei Macedóniáig nyúlnak vissza, a Gozsdu család ugyanis 1769-ben a török veszedelem elől menekült el a mai Albánia területén található Moscopolis városból. Útja először Lengyelországba vezetett, de jó két évtized múlva Magyarországon telepedett le, több görög és macedoromán kereskedőcsaládhoz hasonlóan. A Gozsduk Miskolcon találtak otthonra, ahonnan a család egyik ága Nagyváradra költözött. E családból származik egyébként az elmagyarosodott író, hírlapíró, Gozsdu Elek is.

Gozsdu Manó 1802. február 9-én született Nagyváradon. A nagyváradi román iskolában, majd a helyi katolikus gimnáziumban tanult, utána pedig a jogi akadémiára jelentkezett. Egy évvel később Pozsonyba ment tanulni, ahová Szlemenics jogtanár országos híre vonzotta. Tanulmányait 1823-ban fejezte be Pesten, ahol királyi táblajegyzővé avatták. Huszonkét éves volt, amikor ügyvédi oklevelet szerzett. Három évig Vitkovics Mihály pesti ügyvéd és szerb-magyar költő irodájában dolgozott. Vitkovics házának rendszeres vendégei voltak a magyar irodalom akkori jelesei, köztük Kazinczy Ferenc, Virág Benedek, Berzsenyi Dániel, a Kisfaludyak és Fáy András. Az ifjú Gozsdu, mint a házigazda barátja és munkatársa, szintén részt vett ezeken az összejöveteleken. Barátságot kötött a magyar irodalom legismertebb alakjaival, rajtuk keresztül nyílt meg a lehetőség megismerkedni a magyar irodalommal. Ő maga is publikált pár magyar nyelvű verset a *Szépliteratúrai Ajándék*-ban (1826). Ugyanakkor, Gozsdu látogatta a Grabovsky házában működő román irodalmi szalont is, ahol állandó vendég volt Dimitrie Țichindeal, Teodor Aaron, Damaschin Bojincă, Moise Nicoară, Ioan Teodorovici és mások.

Három évi gyakornokosdás után, Gozsdu önálló ügyvédi irodát nyitott. Ő volt az első ügyvéd, aki 1826-ban az addigi latin helyett magyar nyelvű keresetlevelet adott be a pesti és budai tanácsokhoz. Figyelemre méltó tett volt ez ott, ahol évszázadok óta a latin volt a törvénykezési nyelv. S még inkább különleges lépés, hiszen Gozsdu románnak vallotta magát. A korabeli újság egyenesen úgy könyvelte el, hogy Magyarország fővárosában a magyarosodás fejlődését segítette elő ez a román származású ügyvéd a szenátorok és ügyvédkollégák nagy csodálkozására. Ő azonban nem elégedett meg ennyivel: a pesti görög-román egyház németül vezetett jegyzőkönyveinek magyar nyelvű szerkesztése is a nevéhez fűződik. A görögök ugyanis nem ismerték el a román, a románok pedig a görög nyelv elsőségét, ezért németül írták okmányaikat. Az 1836-ban már előkelő ügyvédként és befolyásos személyiségként számon tartott Gozsdu Manó erős pártot alapított a német nyelv „leváltására”. Kezdeményezése sikerrel járt.

Rövid idő elteltével Gozsdu lett az egyik legkeresettebb ügyvéd Pesten. Védőbeszédeit hazai és külföldi szaklapok közölték, őt, magát példaként állították a pesti

és pozsonyi egyetem jogi karának hallgatói elé. Vállalkozó szellem lévén, Gozdsu hamarosan jelentős bankbetétek felett rendelkezett, különböző ingatlanokat, részvényeket vásárolt Pesten. 1832-ben 30.000 Ft-ért megvásárolta Wilhelm Sebastian házát a Király utcában, majd a körülötte levő telkeket is megvette. 1854-ben parcellázta ezeket, és egy sor üzletet épített a háza körül, ez a rész a mai napig is a **Gozdsu-udvar** nevet viseli. A későbbiekben is ingatlanokba fekteti vagyonát, amely később nagy jelentőséggel bír.

Gozdsu a pesti román kultúra legnagyobb mecénása is. Elég korán pártfogolta a román irodalmat, pénzzel támogatta a Budai Egyetemi Nyomda román nyelvű műveit. A pesti macedoromán iskola tanítója, Ștefan P. Niagoie, által kiadott *Calendarul Românesc* és a Zaharie Carcalechi szerkesztett *Biblioteca Românească*-t nemcsak pénzelte, hanem írt is ezekben a periodikákban.

Az 1848-as események során Gozdsu Manó a politikai életben is debütált. Ez év május 21-én házában gyűltek össze a románok, ahol két jelentős dokumentumot, memorandumot fogadtak el. Ez a gyűlés bizalmat szavazott a Batthány kormánynak. 1849 novemberében, az akkori kormány, mint született románnak, felajánlotta neki Bihar megyében a császári biztosságot. Ő azonban nem érezte magát erre alkalmasnak, és ügyesen kitért a megtiszteltetés elől.

Az októberi diploma közzététele után, 1860-ban Gozdsut Krassó vármegye főispánjává nevezték ki, s a főrendiházban jegyzővé választják. A felirati vitában kitűnő beszédet tartott. Nem sokáig marad főispán, az 1861-iki országgyűlés feloszlása után, miután Forgách, Magyarország kancellárja, megkérdezte az összes főispánt, hogy hajlandók-e intézkedéseit végrehajtani, Gozdsu azt válaszolta neki, hogy: „...ha egy alkotmányos főispán egy nem alkotmányos kormány abszolutisztikus intézkedéseit hajtja végre, az nem tekinthető alkotmányos főispánnak és mintsem, hogy ilyennek tekintessem, inkább lemondok.”

Az országgyűlés feloszlása után rövid időre visszavonul a politikától és leginkább a jogászai pályának szenteli életét. A gazdasági élet egyes szféráiban már otthonosan mozog. Elnöke lett a *Pesti Biztosító Társaságnak* és *Concordia* gőzmalom társaságnak.

1865-ben Tenke (Bihar vármegye) választókerzetében országgyűlési képviselőnek választották. Ezen időszakban érlelődött benne, hogy vagyonának egy részét román kulturális célokra fogja hagyni. Ezt látszik igazolni az a körülmény, hogy a választóknak arra a kiáltására, hogy: „Éljen Gozdsu!, ő azzal felelt, hogy Gozdsu csak addig éljen, amíg a román népért él.” Az országgyűlésben Deák Ferenc politikájának a híve volt, akihez régi barátság fűzte. Ezen elveiért voltak olyan románok, akik őt renegátnak tartották. Mint politikus, Gozdsu a románok és magyarok békés együttműködéséért küzdött. Többször hangoztatta a két nép közötti ellenségeskedés veszélyét, így a főrendiházban tartott híres beszédében többek között ezeket mondta: „Az isteni gondviselés, maga a világ népeinek Istene tűzte ki a magyar és román nemzetnek azon rendeltetését, hogy együtt kell nekik egy örökké tartó frigyen élniük, egymással van dicső jövőjük, egymással szemközt mindkettőjüknek veszniük kell.” Gozdsu nagyon jó szónok volt, beszédei megjelentek az *Országgyűlési Naplóban*.

1869-től Gozsdut kinevezték a legfőbb ítélőszék bírójává. Betegsége miatt csak pár hónapig maradt ebben az állásban. 1869 november 4-én megalkotta végrendeletét, ebben egy a nevét viselő alapítványt hozott létre. Gozsdu Manó 1870 február 3-án hunyt el, a Kerepesi temetőben helyezték örök nyugalomra.

Gozsdu Manó 1869-es végrendeletében vagyona egy jelentős részből létrehozta a saját nevét viselő magánalapítványt („Fundatiunea lui Gozsdu”), amely ösztöndíjakkal segítette a magyarországi és erdélyi görög keleti vallású diákokat. A kuratóriumot a mindenkori nagyszebeni román ortodox érsek, az erdélyi és magyarországi román görögkeleti püspökök, valamint három ortodox vallású világi férfi alkották, az alapítványi vagyont pedig a nagyszebeni ortodox érsekség pénztára kezelte. A Monarchia egyik legnagyobb magánalapítványa volt, amely a Király utcai, Dob utcai és Holló utcai ingatlanokból (az előbbiekből állt össze az ún. Gozsdu-udvar, utóbbi ingatlanban található máig a Budapesti Román Ortodox Egyházközség parókiája), valamint különböző nagy értékű részvényekből állt. A Gozsdu Alapítvány az arra rászoruló ortodox román ifjakat támogatta tanulmányaik folytatásában (1871–1919 között 5.634 ösztöndíjat utalt ki). Ezen alapítvány támogatásával a XIX. század második felében létrejöhetett egy izmosodó és erősödő román értelmiség. Közel 50 éves működése nagyon fontos szerepet játszott a magyarországi román kultúra fejlődésében.

Az első világháború befejezése után alapvetően új helyzet állt elő, ugyanis az alapítvány vagyona Magyarországon maradt, a kuratórium azonban Romániában volt Nagyszebenben, ráadásul az alapítványi támogatás alanyainak, az ortodox románságnak is csak töredéke maradt magyar fennhatóság alatt. A problémát nemzetközi szinten a Trianoni szerződés próbálta rendezni. Ennek 249. cikkelye kötelezte Magyarországot, hogy visszaszolgáltassa az alapítványok vagyonát. A húszas évek elején meginduló tárgyalások hamar elakadtak, mivel a magyar kormánynak kezdettől fogva az volt az álláspontja, hogy rekompenzációs alapon kell rendezni az alapítvány ügyét. A románok viszont vitatták a magyar ellenkövetelések jogosságát. A húszas-harmincas években számos tárgyalás folyt a két ország közt, de képtelenek voltak megegyezni. 1924-ben és 1930-ban kötöttek ideiglenes megállapodásokat, de csak 1937 október 27-én Bukarestben sikerült megállapodniuk a két ország képviselőinek. E végső megegyezés értelmében Magyarország köteles volt kiszolgáltatni 30 napon belül Romániának az alapítvány teljes vagyonát. Az egyezmény ratifikációjára azonban csak nagy sokára került sor, ugyanis a bukaresti parlament csupán 1938. január 27-én, a budapesti pedig 1940. július 5-én ratifikálta azt. A Románia és Magyarország között 1944. szeptember 6-án beállt hadiállapot következtében a minden korábban kötött kétoldalú megállapodás, tehát az 1937-es is, hatályát veszítette. 1952-ben a magyar kormány a Gozsdu Alapítvány ingatlanait és vagyonát államosította.

The Life and Work of Manó Gozdsu

(1802–1870)

Manó Gozdsu (Emanuil Gojdu) came from a Macedo-Romanian merchant family. On his father's side his roots go back to Macedonia, in 1769 the Gozdsu family ran away before the Turks from the town of Moscopolis, which is in Albania today. First he went to Poland, but after two decades he settled in Hungary similarly to several Greek and Macedo-Romanian merchant families. The Gozdsus found home in Miskolc from where one line of the family moved to Nagyvárád. Elek Gozdsu, the writer and journalist, who became Magyarized, also came from this family.

Manó Gozdsu was born on 9th February 1802 in Nagyvárád. He studied at the Romanian School in Nagyvárád, then at the local Catholic Grammar School, later he applied for admission to the Academy of Law. A year later he went to Pozsony attracted by the national reputation of a teacher of law called Szlemenics. He finished his studies in 1823 in Pest where he was appointed to the recorder of the Royal Court of Appeal. At the age of 23 he got a lawyer's certificate. For three years he worked in the office of Mihály Vitkovics, who was a lawyer and a Serb-Hungarian poet. The famous figures of the Hungarian literature – e.g. Ferenc Kazinczy, Benedek Virág, Dániel Berzsenyi, the Kisfaludy brothers and András Fáy – were regular guests at Vitkovics' place. The young Gozdsu also took part in these gatherings as a friend and workmate of the host. Gozdsu made friends with the best-known figures of the Hungarian literature and, as a result, he had the opportunity to get to know the Hungarian literature. He also published a few Hungarian poems in *Szépliteraturai Ajándék* (1826). At the same time Gozdsu also turned up in the literary salon in the Grabovsky-house where Dimitrie Tichiendeal, Teodor Aaron, Damaschin Bojinca, Moise Nicoara, Ioan Teodorovici and others were regular visitors.

After three years of apprenticeship Gozdsu opened his own lawyer's office. He was the first lawyer who brought an action to the Pest and Buda Divisions of Court of Justice in Hungarian instead of Latin in 1826. It was a deserving case in a country where the language of legislature had been Latin for hundreds of years. It was also remarkable from another point of view: Gozdsu declared himself Romanian. The period newspaper put this lawyer of Romanian origin down a person who helped the Magyarization in the capital city of Hungary, to the great surprise of the senators and his lawyer colleagues. But he did even more: his name can be connected with the editing of the records of the Romanian Church in Hungarian instead of German. The Greeks did not acknowledge the priority of the Romanian language, while the Romanians did not acknowledge the priority of the Greek language, so they wrote their documents in German. Manó Gozdsu, who was an illustrious lawyer and an influential person by 1836, founded a strong party in order to "relieve" the German language. His initiative was successful.

In a short time Gozdsu became one of the most popular lawyers in Pest. His

pleadings were published in home and foreign papers, and he was an example to the undergraduates of the Faculty of Law in the Pest and Pozsony Universities. Being a venturesome man Gozdsu soon had considerable bank deposits and bought real estates and shares in Pest. In 1832 he bought the house of Wilhelm Sebastian in Király utca for 30,000 Fts, then he got the nearby plots of land. In 1854 he parcelled these plots out and built a lot of shops around his house. This part is called **Gozdsu Court** even today. Later Gozdsu invested his money in real estates.

Gozdsu also was the most important patron of Romanian culture in Pest. He supported the Romanian literature, and financed the Romanian works of the Buda University Press. He did not only finance but also wrote for some periodicals, e.g. **Calendarul Romanesc**, published by Stefan P. Niagoie, the master of the Macedo-Romanian School in Pest, and **Biblioteca Romaneasca**, edited by Zaharie Carcalechi.

During the events of 1848 Manó Gozdsu made his debut in politics, too. It was in his house that the Romanians gathered and adopted two significant documents, memoranda, on 21st May. This gathering gave its vote in favour of the Batthyány government. In November 1849 the government offered him – as a born Romanian – the post of the imperial commissioner in Bihar County. He did not feel himself suitable for the task, so he declined the honour.

After the announcement of the October Diploma, in 1860, Gozdsu was appointed to Lord Lieutenant of Krassó County and was elected a recorder in the Upper House. He made an excellent speech in the debate on the address to the Throne. He did not remain Lord Lieutenant for long, after the dissolution of the 1861 Parliament, when Forgách, the chancellor of Hungary asked all the Lord Lieutenants whether they were willing to carry out his measures, Gozdsu answered: “when a constitutional Lord Lieutenant carries out the absolutistic measures of a non-constitutional government, he can not be considered a constitutional Lord Lieutenant, and, rather than being considered a person like this, I will resign”.

After the dissolution of Parliament he withdrew from politics for a short time, and dedicated his life to the legal profession. He was at ease in certain fields of economy and became president of the Pest Insurance Company and Concordia Steam-mill Company.

In 1865 in the election district of Tenke (Bihar County) he was elected representative. During this period the idea was maturing in his mind that he should devise part of his wealth to Romanian culture purposes. It seems to be proved by the fact that to the cry of the voters

“Long live Gozdsu!”, he answered “Long live Gozdsu until he lives for the Romanian people”. In Parliament he was the follower of the policy of Ferenc Deák – of whom he was an old friend. Because of these principles of his, some Romanians considered him a traitor. As a politician Gozdsu fought for the peaceful co-operation between the Hungarians and the Romanians. He had proclaimed the danger of the hostilities between the two nations several times. In his famous speech in the Upper House he said: “The divine guidance, the God of the peoples of the world himself set the fate of the Hungarian and Romanian nations that they should live together in

an ever-lasting alliance, together they will have a glorious future, against each other they both will perish”. Gozdsu was an excellent speaker, his speeches were published in the Országgyűlési Napló (The Parliament Journals).

In 1869 Gozdsu was appointed to judge of the Supreme Court of Justice. He only remained in this post for a few months because of his illness. On 4th November 1869 he made his testament in which he established a foundation named after him. Manó Gozdsu died on 3rd February 1870 and was buried in Kerepes Cemetery.

In his last will of 1869 Manó Gozdsu established a private foundation named after him (Fundatiunea lui Gozdsu), which helped the Greek Orthodox students in Hungary and Transylvania with scholarships. The advisory board consisted of the current Romanian Orthodox archbishop of Nagyszeben, Romanian Greek Orthodox bishops from Hungary and Transylvania, and three orthodox layman. The wealth of the foundation was administered by the Orthodox Archbishopric of Nagyszeben. It was one of the biggest private foundations in the Dual Monarchy, containing the properties in Király utca, Dob utca, and Holló utca (the former ones are called Gozdsu Court, the latter is the parsonage of the Romanian Orthodox Congregation of Budapest) as well as different shares of high value. The Gozdsu Foundation supported the needy orthodox Romanian youngsters in continuing their studies (5,634 scholarships were allocated between 1871-1919). With the help of this foundation a vigorous and continually stronger and stronger Romanian intelligentsia was created in the second half of the 19th century. During its nearly fifty-year operation the foundation played an important role in the development of the Romanian culture in Hungary.

After the First World War a completely new situation arose. The wealth of the foundation was in Hungary, while the advisory board operated in Nagyszeben, Romania. What is more, only a fraction of the orthodox Romanians remained under Hungarian control. The Trianon Treaty tried to solve this problem at international level. Its Art. 249 obliged Hungary to give back the wealth of the foundations. The negotiations began in the early '20s, but soon were broken off. The Hungarian government's opinion was that the case of the foundations should be settled on the basis of re-compensation. The Romanians, however, disputed the legality of the Hungarian cross-causes. In the '20s and '30s several negotiations were taking place between the two countries, but they were unable to arrive at an agreement. In 1924 and 1930 temporary contracts were made, but the final agreement was only reached in Bukarest on 27th October 1937. Under the terms of this Hungary was bound to hand over the total wealth of the foundation to Romania within 30 days. The ratification of the agreement followed after a long time – on 27th January 1938 by Bukarest Parliament, and on 5th July 1940 by Budapest Parliament. As a consequence of the state of war between Hungary and Romania from 6th September 1944, all bilateral agreements, among them the one of 1937, were declared invalid. In 1952 the Hungarian government nationalised the wealth and the properties of the Gozdsu Foundation.

Cuprins

CUVÎNT ÎNAINTE	5
ORIGINEA ȘI FAMILIA	6
Străbunii, părinții și frații lui Emanuil Gojdu	13
VIATA PUBLICĂ A LUI EMANUIL GOJDU ȘI RELAȚIA LUI CU COLONIA	17
MACEDOROMÂNĂ DIN PESTA	17
Salonul literar al lui Vitkovics și Grabovsky	18
Gojdu – colaborator la „Biblioteca românească” și la Calendarul lui Niagoie	19
Carierea de avocat și viața publică a lui Gojdu	29
Cele două căsătorii ale lui Gojdu cu macedoromâncele Anastasia Pometa și Melania Dumcia	30
Relațiile lui Gojdu cu colonia macedoromână din Pesta	34
ACTIVITATEA POLITICĂ A LUI EMANUIL GOJDU	43
Adunarea de la Pesta din 15–21 mai 1848	43
Petiția neamului românesc din Ungaria și Banat	47
Alegerile deputaților în Dieta de la 1848	51
Comite suprem în Caraș	53
Prea onorată adunare comitatensă!	58
Membru în Casa Magnaților	69
Deputat în parlament	90
FILANTROPUL EMANUIL GOJDU ȘI TINERETUL STUDIOS	110
Cercurile literar-culturale ale studenților din capitala Ungariei	110
Încercările lui Gojdu pentru constituirea liceului românesc din Lugoj	111
Comitetul pentru ajutorarea tinerilor juriști la Universitatea Pestană	110
Relațiile lui Emanuil Gojdu cu tinerii de la Societatea „Petru Maior”	115
Înmormântarea lui Gojdu și păstrarea memoriei sale în rîndurile tinerilor din Pesta	122
ISTORIA FUNDAȚIEI GOJDU (1870–1952)	134
Testamentul lui Emanuil Gojdu	134
Fundația Gojdu între anii 1870–1918	133
Fundația Gojdu între anii 1920–1952	143
ANEXE	159
NOTE	271
BIBLIOGRAFIE SELECTIVĂ	279
GOZSDU MANÓ ÉLETE ÉS TEVÉKENYSÉGE (1802–1870)	282
THE LIFE AND WORK OF MANÓ GOZSDU (1802–1870)	285

Készült 1000 példányban, 18,25 (B/5 ív) terjedelemben
Gyula, 2002.

Műszaki szerkesztő: Kovács Sándor

Nyomtatás: Mozi Nyomda Bt., Békéscsaba

Felelős vezető: Garai György